ماهوار

سُهڻي

سيپٽمبر ١٩٨٩ع

هن پرچي ۾

مخدوم طالب المولىٰ
جي رنگين تصوير

پير مظهرالحق
سان ڪاله ٻوله

جيڪي منجهه جهان
ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾

يڪ نعره حيدري

سوڀو گيانچندائي، نجم عباسي
۽ شوڪت شورو ، جون ڪهاڻيون

سرويچ سجاولي ۽ ٻين شاعرن
جا شعر

تنوير عباسي ۽ خيرالنساء جعفري ۽
جون رنگين تصويرون

Gul Hayat Institute

SIMPSON WIRES LIMITED

(A PROJECT OF ATLAS GROUP OF INDUSTRIES)

ESTABLISHED - 1977

Atlas Enamelled Copper Wires are the first Vinyle Acetal Base Winding Wires produced in Pakistan conforming to BS 4516, Part 1, 1969 which have gained wide acceptance and high reputation as a first class winding wire for a great variety of applications.

Atlas Enamelled Copper Wires are produced in three standard thicknesses of coverings - Grade 1, Grade 2 and Grade 3 - in both the imperial and metric sizes ranging from SWG 14 to 50 or 0.125mm to 0.025mm in the following different types of insulation:-

1) Polyvinyle
2) Polyurethene
3) Polyamide
4) Polyester

Gul Hayat Institute

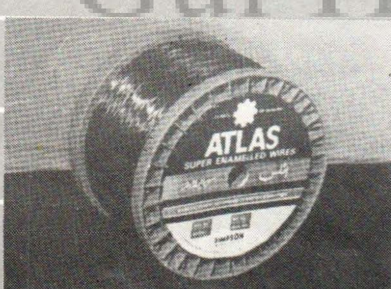

Major consumers are:-

Water & Power Development Authority
Pakistan Railway
Pakistan Steel Mills (PASMIC)
Directorate of Industries
Telephone Industries
Electric Fan Industries
Electric Motors & Appliances Industries
Electronic Industries
Transformer Industries Etc. Etc.
And also Exports

سنئين واٽ

٢٥ - آگسٽ تي حيدرآباد ۾ ، سنڌ قومي اتحاد جي پاران هڪ جلسو ڪيو ويو ، جنهن ۾ اٽڪل لک سنڌي شريڪ ٿيا. ◉ سنڌ قومي اتحاد ڪافي مهينا اڳ انهيءَ جلسي ڪرڻ جو اعلان ڪيو هو ، پر جلسي ٿيڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ ، ڊڪٽيٽر ضيا جي حامي ۽ پوٺلڳ مُلي ندوي اخبارن ۾ بيان ڏيڻ شروع ڪيا ته اسين ڪنهن به حالت ۾ ، حيدرآباد ۾ سنڌ قومي اتحاد جو جلسو ڪرڻ ڪونه ڏينداسين ، ۽ پاڻ به ساڳئي ڏينهن جلسي ڪرڻ جو اعلان ڪيائين.◉ حيدرآباد ، سنڌ جو شهر آهي ، سنڌين جو شهر آهي ، ڪنهنجي بابي جي ملڪيت ڪونهي ، جو ڪو سنڌين کي ، سنڌ جي شهر ۾ جلسي ڪرڻ کان روڪي سگهي. ۽ اهو به سيني ڏٺو ته ضيا ڊڪٽيٽر جي حامي ، مُلي ندويءَ جي جلسي ۾ مس پنج هزار پناهگير آيا هئا ، جڏهن ته سنڌ قومي اتحاد جي جلسي ۾ لک کان مٿي سنڌي شريڪ ٿيا. ◉ مُلي ندويءَ جي جلسي ۾ جتي بيون زهر ڦهلائيندڙ ڳالهيون ڪيون ويئون ، اتي هر دؤر ۾ رنگ مٽائيندڙ عثمان ڪئنيڊيءَ اهو به فرمايو ته هاڻ حيدرآباد ضيا جو شهر آهي ، جڻ ته حيدرآباد پناهگيرن جو خريد ڪيل آهي ، سو ڪڏهن ايوب جو ٿيو وڃي ، ڪڏهن الطاف جو ، ۽ ڪڏهن ڊڪٽيٽر ضيا جو. اِهو عثمان ڪئنيڊي ڪنهن ڪئنيڊيءَ جو پٽ ڪونهي ، نه ئي آمريڪا جي ڪئنيڊي خاندان منجهان آهي ، پر پنهنجي پيءُ ڏاڏي جو چوائڻ بدران ، ڪئنيڊيءَ جو پڇ پاڻ سان چنبڙايو اٿس. اهو ڪئنيڊي صاحب اهوئي آهي ، جنهن ايوب آمر جي حمايت ۾ بک هڙتال ڪئي هئي ، ۽ هر دؤر ۾ پنهنجيون وفاداريون مٽائيندو ، هاڻ ڊڪٽيٽر ضيا ۽ سندس پٽ جو حامي بڻجي ويو آهي ، ۽ تحفي ۾ حيدرآباد شهر ضيا کي پيش ڪيو اٿس. ◉ پر سنڌ قومي اتحاد جي جلسي ۾ لک کن سنڌين شامل ٿي اِهو ثابت ڪري ڇڏيو آهي ته حيدرآباد سنڌين جو شهر آهي ، سنڌين جوئي رهندو. سنڌين جو اِهو جلسو ساڍا اٺ ڪلاڪ انتهائي منظم ۽ سڪون سان هلندو رهيو ، جنهن مان انهيءَ ڳالهه جو ثبوت ملي ٿو ته سنڌي قَوم نه فقط بُردبار آهي ، بلڪ پُرامن به آهي. جيڪڏهن لک پناهگير هڪ هنڌ گڏ ٿين ها ته شهر ۾ رڳو باهيون ، پڇ ڊاهه ۽ قتل ٿين ها. ◉ سنڌ قومي اتحاد جي جلسي ۾ ڏاڍيون پُر جوش ۽ جذباتي تقريرون ڪيون ويئون ۽ سنڌي عوام کي حوصلو ڏياريو ويو. پر هن جلسي ۾ هڪ ڳالهه محسوس ٿي ته گهڻي ڀاڱي هر تقرير ۾ جوش هو ، جذبا اُڀاريا ويا. جيڪا ڳالهه پڻ هن وقت ضروري آهي. پر حقيقي مسئلن ڏانهن توجه ڏيارڻ جي گهڻي ڪوشش نه ڪئي ويئي. بزرگ رهنما حفيظ قريشي صاحب ته اِهو به چيو ته 'ٻهراڙي ۾ رهندڙ ماڻهو بيوقوف آهن ، اُهي اُٿن ئي ڪونه ٿا.' پر ڇا ڪنهن ٻهراڙيءَ جي ماڻهن کي اُٿارڻ جي پوري ريت ڪوشش به ڪئي آهي؟ ٻهراڙيءَ جي ماڻهن کي ڏوهه ڏيڻ درست ڪونهي. ١٩٨٣ع واري سنڌ ۾ هليل هلچل شهرين نه ، ٻهراڙين ۾ رهندڙ سنڌين ئي هلائي هئي. ۽ انهي تحريڪ ايترو ته زورورتو جو سڄي دنيا سنڌ جي ٻهراڙين ۾ رهندڙ ماڻهن تي حيران ٿي ويئي. سو سنڌ جي ٻهراڙين ۾ رهندڙ ، ساٿ ڏيڻ لاءِ تيار آهن ، اوهين هنن جو ساٿ حاصل ڪرڻ لاءِ ڪوشش ڪريو. ◉ حيدرآباد ۾ سنڌي ماڻهن جو وقفي وقفي سان ڪوس ٿئي پيو. حيدرآباد ۾ سنڌي ماڻهن کي زوري لڏڻ تي مجبور ڪيو پيو وڃي. حيدرآباد جي سنڌين جا دُڪان لٽيا ۽ ساڙيا پيا وڃن. حيدرآباد جي سنڌين لاءِ اهي اهم مسئلا آهن. انهيءَ جو تدارڪ ڪهڙو آهي؟ حيدرآباد جي سنڌي ماڻهن جو بچاءُ ڪيئن ڪجي. انهيءَ جو حل ڪهڙو آهي؟ ـــ انهيءَ جو حل ڪنهن به نه ٻڌايو. نه انهيءَ جي روڪ جو ڪو حل ڳولهيو ويو. سنڌ قومي اتحاد جي جلسي ۾ جيڪي سنڌي شامل ٿيا هئا ، اُهي سيئي فقط جيئي سنڌ جا ڪونه هئا. نه ئي سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل ٻين پارٽين جا. بلڪ پي-پي جا حامي به هئا ، سنڌ قومي اتحاد جي مخالف پارٽين جي ماڻهو به هئا ، ۽ اهي سنڌي به هئا ، جن جو واسطو ڪنهن به پارٽيءَ سان ڪونهي ، پر اُهي فقط سنڌي هئڻ جي ناتي سان آيا هئا. ضرورت انهيءَ ڳالهه جي هئي ته اهم مسئلن کي کڻجي ها ، ۽ مسئلن کي حل ڪرڻ جي واٽ ڏيکارجي ها. پر گهڻو زور جذباتي ۽ جوشيلي تقريرن تي هو. جيئن هڪ ڀيڻ پنهنجي تقرير ۾ چيو ته 'حيدرآباد جو ميئر پناهگير آهي ۽ اسان کي پناهگير ميئر نه گهرجي. اسين حڪومت کان مطالبو ٿا ڪريون ته اسان کي سنڌي ميئر ڏيو.' انهي تي ڏاڍيون تاڙيون وڳيون. پر ٿورو سوچجي ته سنڌي ميئر ڏيڻ حڪومت جي وَس ۾ آهي؟ اسين ميونسپل ۾ سنڌي نمائندا چونڊي موڪليون ، ميئر پاڻمرادو سنڌي ٿيندو. يا هڪ شاگرد اڳواڻ پنهنجي تقرير ۾ چيو ته 'اسان کي خبر آهي ته اڄ مُلي ندويءَ جو جلسو ڪيو آهي. ڇاڪاڻ ته پي-پي ندويءَ کي سپورٽ پئي ڪري ، ۽ پي-پيءَ جي خرچ تي ۽ پي-پيءَ جي خرچ تي ندوي اڄ جلسو ڪيو آهي.' جيتوڻيڪ سيني کي انهيءَ ڳالهه جي ڄاڻ آهي ته مُلو ندوي ڊڪٽيٽر ضيا ، نواز شريف ۽ ضيا جي پُٽ اعجاز جو چمچو آهي ، ۽ پي-پيءَ جو سخت دشمن آهي. اهڙين جذباتي ڳالهين ڪرڻ سان عوام کان تاڙيون ته وڄرائي سگهجن ٿيون ، پر انهن ڳالهين مان سنڌي عوام کي ڇا ملندو؟ ◉ اڄ ضرورت آهي ته سنڌي عوام کي هڪ پليٽ فارم تي متحد ڪجي. انهن کي صحيح واٽ ڏيکارجي. مسئلا ۽ هنن جي حل جو صحيح طريقو ڏسجي. سنڌي ماڻهن ۾ هن وقت جوش به آهي ۽ هوش به آهي. ضرورت فقط انهيءَ ڳالهه جي آهي ته انهن کي سنئين واٽ ڏيکارجي. جيڪڏهن سنئين واٽ نه ڏيکاربي ته سنڌي عوام غلط واٽ ورتي ته انهيءَ ۾ ڏوهه سنڌي عوام جو نه پر سنڌي ليڊرن جو ٿيندو. ڇاڪاڻ ته سنئين واٽ ڏيکارڻ جو فرض انهن تي عائد ٿئي ٿو.

مشير جو وعدو:

٣٠ سيپٽمبر جي حيدرآباد واري واقعي ۾ جيڪي سنڌي شاگرد يا معصوم ڇوڪرا جهليل آهن ، انهن لاءِ سنڌي عوام عرصي کان اپيلون پيو ڪري ته هنن کي آزاد ڪيو وڃي ، ۽ سنڌ جي جيلن واري مشير منظور وسان صاحب اهو اعلان به ڪيو هو ته اسين انهن کي آزاد ڪريون ٿا ، ۽ هاڻ منظور وسان صاحب پنهنجو ذري گهٽ اڌ وعدو پاڙيو به آهي. اهو انهيءَ طرح ته ٣١ اگسٽ تي حيدرآباد جيل انتظاميه گوليون هڻي ، ٣٠ سيپٽمبر واري واقعي ۾ جهليل ڪيترن ماڻهن کي ماري وڌو آهي. اهڙيءَ طرح وسان صاحب اڌ وعدو پورو ڪيو. باقي ڪجهه زخمي آهن ، جن مان به شايد ڪجهه گذاري وڃن ، باقي جيڪي بچندا ، انهن کي به جيل وارا ماري پورو ڪندا. ۽ اهڙيءَ طرح سيئي سنڌي شاگرد ۽ معصوم ڇوڪرا آزاد ٿي ويندا. وسان صاحب اهو ڪٿي چيو هو ته انهن کي جيئرو آزاد ڪبو. مرڻ کانپوءِ به جيل مان ته آزادي ملي ۽ ايم ڪيو ايم وارا به خوش ٿي ويا. اصلي وعدا ته انهن جا پاڙڻا آهن.

طارق اشرف

Gul Hayat Institute

ماهوار
سهڻي

سيپٽمبر 1989
پرچو ستون - سال پهريون.

طارق اشرف
ايڊيٽر

اورنگزيب مغل
ٻانهن ٻيلي

يار محمد شاهه
ٽي-وي سيڪشن

فدا حسين شاهه
فلم سيڪشن

دانيال شاهه
سرڪيوليشن مئنيجر

اڪرم پٽي
ڪراچي لاءِ نمائندو

بزنس ايڊريس
سهڻي پبلشرس، ويسٽ ڪچا
حيدرآباد، سنڌ.
فون 24851
هيءُ پرچو 15-00
سال لاءِ 150.00
ڪمپوزنگ ۽ ڊزائننگ
يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزرس
بي - 24 نيشنل آٽو پلازا بلڊنگ
لڳ افشان سنيما، ڪراچي.
پرنٽر پبلشر طارق اشرف،
سهڻي پرنٽرس، حيدرآباد سنڌ مان ڇپائي،
سچي آبادي معطلي نٽي مان شايع ڪيو.

پير مظهرالحق سان ڳالھ ٻولھ (صفحو 15-22)

مشهور شاعر تنوير عباسيءَ جي رنگين تصوير (وچون صفحو)

ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾ سفرنامو (صفحو 23-33)

سٽاءُ

ڇهنڊڙيون (صفحو-5)

جيڪي منجھ جهان پولينڊ جي حالتن، ٻهارين ۽ ڏڪٽيٽر جي ورسيءَ جي نڪور جاچ (صفحو 14-7)

ڳالھ ٻولھ سنڌ سرڪار جي لا منسٽر پير مظهرالحق سان ڳالھ ٻولھ (صفحو 22-15)

ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾ (صحافي) غلام نبي مغل جو افغانستان جو دلچسپ ۽ ڪارائتو سفرنامو (صفحو 33-23)

مون پڙهيو پڙهندڙن جي مطالعي هيٺ آيل ڪتابن ۾ چونڊ ڪارائتا حصا (صفحو 34)

يڪ نعره حيدري غلام نبي مغل جو ڪالم. هن ڀيري بلڪل مختلف (صفحو 38-35)

ناول قيدي فخر زمان جي شاهڪار ناول 'بنديوان' جي بيحد اثرائتي ڇهين قسط (صفحو 42-39)

شخصيت هن ڀيري سنڌيءَ جي برک شاعر تنوير عباسيءَ جي بائيو ڊيٽا، رنگين تصوير ۽ نوان شعر (صفحو 44-43)

Gul Hayat Institute

مخدوم طالب المولي جي رنگين تصوير

(وچون صفحو)

مشهور ڪهاڻيڪار خيرالنساءَ جعفري جي رنگين تصوير (وچون صفحو)

سرويچ سجاولي جي شاندار وائي

(صفحو 70)

آرسي	سنڌيءَ جي مشهور ڪهاڻيڪار خيرالنساءَ جعفري جا ڪجهه دلچسپ جواب ۽ سندس رنگين ۽ بليڪ اينڊ وائيٽ تصوير (صفحو 46-45)
ڪهاڻيون	نجم عباسي ، شوڪت شورو ، شعبان وسطڙو ۽ سويو گيانچندائي جون ڪهاڻيون (صفحو 64 -47)
خاڪو	تنوير عباسيءَ جو لکيل وڻندڙ خاڪو (صفحو 67-65)
مضمون	ممتاز مرزا جي شاندار مضمون 'وساريان نه وسرن' جي چوٿين قسط (صفحو 69-68)
شعر	(صفحو 74-70)
نوان ڪتاب	مارڪيٽ ۾ آيل نون ڪتابن جي ڄاڻ (صفحو 75)
پڙهندڙن جا خط	پڙهندڙن جا ڪارائتا ۽ دلچسپ خط (صفحو 79-76)
ٽي-وي ۽ فلم	تازيون خبرون ، تصويرون ۽ مقبول اداڪار انيل ڪپور تي مضمون ۽ سندس رنگين تصوير (صفحو-88 - 80)

ٽائيٽل : سنڌ يونيورسٽيءَ جي فائين آرٽ جي پروفيسر مسرت مرزا جي ٺاهيل پينٽنگ
تنوير عباسيءَ جي تصوير : علي گوهر سومرو
مخدوم طالب المولي جي تصوير بمبئي اسٽوڊيو. حيدرآباد
لي آوٽ : ذانيال شاهه

Gul Hayat Institute

قابل اعتماد- غذائيت سان ڀرپور

ڪپڙي ۽ ڪاغذ جي ٿيلهين
۾ مُکا اسٽورن ۽ يوٽيلٽي
اسٽورن تي ملي ٿو.

ديسي ڪڻڪ جو اٽو

ڪراچيءَ ۾
ڪپڙي جي ٿيلهين ۾
ديسي ڪڻڪ جو اٽو پيش ڪرڻ جو
شرف صرف اسانجي اداري حاصل
آهي.

اشرفي برانڊ

اٽي سان پڪل ماني نرم ۽
ذائقيدار رهي ٿي جو جو اسان
پنهنجي جديد هالنڊ مشين تي اعليٰ
درجي جي ديسي ڪڻڪ مان اٽو تيار
ڪريون ٿا ان ۾ ميدو ۽ سوجي
پوري مقدار ۾ شامل آهن. جيڪي
اٽي ۾ غذائيت جو وڏو جز آهن.
هاڻي انٽرنيشنل ڪاغذ جي پيڪنگ ۾
ملي سگهي ٿو.

اشرفي برانڊ

اٽو ۲۵ سالن کان اعليٰ
معيار جي ضمانت

ڪُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ

کائو پاڪيزه شيون جيڪي اسان
توهانکي عطا ڪيون آهن.

ماهوار گهرو خريداريءَ ۾ سڀ کان اول

اشرفي برانڊ اٽو
اسپيشل

فون
611974
610120

اشرفي

ٽريڊ مارڪ

عبدالله ماڊرن پلانٽ
ناظم آباد ڪراچي-۱۸

سٺي صحت - خدا جي نعمت

ڇهنب ڏيون

پُٽ تو ڏٺو ته قومن ڪيئن
تاريخ جي قتلام ۾ ختم ٿي وڃن
ٿيون. اندر ميوزم ۾. جيڪو هڪ
فريم خالي هو. تنهن ۾ انهي قوم
جو پورٽريٽ لڳندو جيڪا تازو
پنهنجو وجود وڃائي رهي آهي.
آرٽسٽ پورٽريٽ ناهي پيو.
ٻئي پيڙي توکي ڏيکاريندس.

سُونهن وڃايم سومرا،
ميرو مُنهن ٿيوم،
وڃڻ ته پيوم،
جته هلڻ ناهي مُسن ري.

MCB
Excels in Service

SERVICES RELATED TO FOREIGN EXCHANGE

ISSUANCE OF
FOREIGN EXCHANGE
BEARER CERTIFICATES

PROMPT ISSUANCE OF

TRAVELLERS
CHEQUES

SPEEDY NEGOTIATION OF

EXPORT/IMPORT
DOCUMENTS

EXPERT PROCESSING
OF LETTER OF CREDIT

Muslim Commercial Bank Ltd.

Gul Hayat Institute

جيڪي منجهه جهان

دنيا

پولينڊ
نيون چونڊون-پراڻو نظام

پولينڊ، يورپ جي اوڀر بلاڪ منجهه هڪ اهم ملڪ آهي، جت ٻي عظيم جنگ کانپوءِ، روس جو اثر رهيو آهي ۽ عام چوڻيءَ مطابق باقي اوڀر يورپ جي ڪميونسٽ ملڪن يعني اوڀر جرمني، چيڪو سلوويڪيا، هنگري سميت، پولينڊ به لوهي چار (Iron Curtain)واري خطي ۾ اچي ٿو. انهيءَ لوهي چار ۾ هن سال يعني جون ١٩٨٩ع ۾، پولينڊ منجهه ڪجهه سِيرون پيون آهن.ٻي جنگ عظيم کان پوءِ، پولينڊ ۾ سنئون سڌو روسي اثر هيٺ رهيو آهي.ٻين اوڀر يورپي ملڪن وانگر پولينڊ به پنهنجي سڃاڻپ ۽ عام جمهوري آزاديءَ خاطر ١٩٥٣ع ۽ ١٩٧٠ع ۽ ١٩٨١ع ۾ انقلابي چڪتاڻ شروع ڪئي جيئن اوڀر جرمني ١٩٥٢ع ۾ هنگري ١٩٥٦ع ۾ چيڪو سلوويڪيا ١٩٦٨ع ۾، پر هر ڀيري روسي ٽينڪن ۽ مڪاني پوليس ۽ فوجي قوتن انهن هڙتالي تحريڪن کي دٻائي ڇڏيو.هان ١٩٨١ع ۾ به اهو سوال ڪر کنيو بيٺو آهي ته ڇا پولينڊ ۾ هڪ دفعو وري تاريخ پاڻ کي ورجائيندي؟ يا ٽريڊ يونين ساليڊيرٽي Solidaritly جي اها فتح ،اڳتي هلي آزاديءَ جا هڃاڻ ثابت ٿين.ڪارل مارڪس ،ڪميونزم تحريڪ جو ابو ۽ سرواڻ هو. ڪيس يقين هو ته سڀ کان پهرين جيڪو ملڪ ڪميونزم کي قبوليندو، سو صنعتي ملڪن مان جرمني جهڙو هوندو ،جت پورهيت عوام جو ٽڪر ڪارخانيدار، ۽ انڊسٽريل لارڊس سان آهي. پر ايئن نه ٿيو ۽ روس جهڙي فيوڊل سسٽم واري ملڪ سڀ کان اڳ ڪميونزم کي پاڻ وٽ لاڳو ڪيو. تاريخي واقعا عجب ٿيندا آهن ۽ ڪنهن ڪنهن مهل وڏن مدبرن جي سوچ ۽ نظرين جي بلڪل برعڪس نتيجا سامهون ايندا آهن. پولينڊ هڪ اهڙو ملڪ هو جو ارڙهين صديءَ منجهه ئي پنهنجي سياسي حيثيت وڃائي چڪو هو ۽ هڪ آزاد ملڪ نه رهيو ،پر پهرين جنگ عظيم جي دوران پيهر هڪ ملڪ ۽ آزاد قوم جي حيثيت ۾ اڀريو. دلچسپ ڳالهه اها آهي ته پولينڊ جي آزادي برقرار رکڻ لاءِ، ٻي جنگ عظيم لڳي، جيڪا ٣ سيپٽمبر ١٩٣٩ع تي شروع ٿي ۽ انهيءَ سبب ڪري انگلينڊ ۽ فرانس ، جرمنيءَ خلاف جنگ جو اعلان ڪيو، جنهن به ڏينهن پهرين پولينڊ تي حملو ڪيو هو.جنگ ۾ جرمنيءَ هارايو پر پولينڊ پاڻ کي اوڀر بلاڪ ۾ رهڻ ڏنو ۽ ڪميونسٽ پارٽيءَ جي حڪومت وجود ۾ آئي. عام طور تي، ٻي جنگ عظيم کان پوءِ، حالتون نارمل ۽ رواجي نظر اينديون هيون پر ملڪ جي عام رهواسين جي دلين ۾ هيڻان ، ڪي ڳالهيون وڌڻ ۽ ويجهڻ لڳيون ۽ آهستي اها چڪتاڻ ، عوامي مطالبن ۽ اقتصادي گهرجن ۽ سياسي سڌارن ۾ ظاهر ٿيڻ لڳي. ملڪ ۾ کاڌ خوراڪ جي ڪميءَ، انهيءَ ڳالهين کي وڌيڪ هٿي ڏني.انهي حالتن منجهه solidarity جو بنياد آگسٽ ١٩٨٠ع ۾ پيو ۽ ٿورڙيئي عرصي منجهه اها جماعت مزورن جي زبردست ٽريڊ يونين بڻجي، ملڪ تي ڇانئجي ويئي ۽ مزورن جو اڳواڻ ليخ واليسا هڪ قومي سرواڻ بڻجي اُڀريو. اها جماعت ساليڊيرٽي ايترو ته مقبول بڻجي ويئي جو سندس قوت رڳو ڇهن مهينن کان پوءِ ،حڪومت کان اهو ميڙايو ۽ مزورن کي آزاد جماعت ٺاهڻ جو حق ڏنو ويو ۽ اُن سان گڏ حڪومت هارين کي پڻ اهو حق ڏنو ته هو جلسا ڪن ۽ پنهنجيون تنظيمون باقاعدي بنائي سگهن. اُنهيءَ ساڳئي عرصي دوران، سوويت يونين، پولينڊ جي حڪومت کي چتاءُ ڏنو ته جي اهڙيون غير انقلابي حرڪتون ٿينديون رهيون

Gul Hayat Institute

تہ مشرقي يورپ جا ملڪ پولينڊ جي خلاف ائڪشن ڪندا تہ جيئن پولينڊ ۾ ڪميونزم کي بچائي سگهجي ۽ اهڙو عمل اڳ ۾ بہ ١٩٦٨ع ۾ چيڪو سلوويڪيا ۾ ٿي چڪو هو. اُن جو مثال بہ ڏنو ويو. چئاءُ ۾ جاٿا يو ويو تہ اهي غير انقلابي حرڪتون ملڪ ۾ سوشلسٽ ۽ قوم پرست عنصرن کي ڪمزور بنائڻ لاءِ آهن ۽ اُهي عنصر ڪڏهن بہ نہ چاهيندا تہ ٣٥ سالن کان رائج ڪميونزم کي ڪو نقصان رسي.

پر اهي سپ دپاءُ اثرائتا نہ هئا ۽ سمورو سال ملڪ جو حالتون چڪتاڻ واريون رهيون ۽ تانجو ساليڊيرٽيءَ حڪومت کان آزاد چونڊن جي گُهر ڪئي. پولينڊجي حڪومت جي سهپ کان ڳالھ چڙهي ويئي هئي ۽ آخر ڪار ،پولينڊ جي ڪميونسٽ حاڪمن هڪ اهم فيصلو ڪيو ۽ ١٣ دسمبر١٩٨١ع تي مارشل لاءَ هڻي ،مزور جماعت ساليڊيرٽيءَ ۽ اُن جي اڳواڻن کي جابر هٿ سان گرفت ۾ آندو ويو.ڪميونسٽ پارٽيءَ ۽ ان جي وزيراعظم جيرولز سڪي، سپ اختيار پاڻ سنڀاليا ،مزور پارٽي ساليڊيرٽيءَ تي پابندي وڌي ويئي ۽ اُن جا اڳواڻ گرفتار ڪيا ويا.

پولينڊ ۾ ، ڪميون ٽ راڄ جو روايتي جبر ۽ هڪ هٽي ،ساندھ اٺ سال برقراررهي پر پابندين ۽ جبر ڪري، ملڪ ۾ هڪ عام بي آرامي واري ڪيفيت برابر پلجندي رهي. انهي دوران، روس ۾ گورباچوف جو دؤر شروع ٿيو. هاڻ پولينڊ جي حڪومت بہ محسوس ڪري رهي هئي تہ ملڪ ۽ ماڻهن جي نبض جو حال ڇا آهي. خود، روس بہ گورباچوف جي اڳوائيءَ منجھ، روسي سماج ۾ "نئين تعمير" يعني Perestroikaجي پاليسيءَ تي هلڻ شروع ٿي ويو آهي. گورباچيف مطابق روسي معاشري جي سياسي رهنمائي ڪرڻ گهرجي نہ ڪي انتظامي رهنمائي- ۽ اها ڳالھ اڳ اٽيل اصولن جي خلاف نہ پر لينن-ازم ڏانهن واپسي آهي. انهيءَ سان گڏو گوربا چوف گلاسنوستGlosnostجي پاليسي تي عمل ڪري رهيو آھ جنهن جو مطلب آهي معاملن کي کولي ظاهر ڪري رکڻ ۽ انهن خرابين جي ذميدار فرد ۽ ادارن کي عام کلئي طور تنقيد جو نشانو بنائڻ. انهيءَ نئين تعمير ۽ معاملن کي وائکو ڪري تنقيد ڪرڻ وارن اصولن جي ڪري خود روس ۾ وڏي تبديلي آئي آهي ۽ ظاهر آهي تہ انهن سيني ملڪن ۾، جيڪي روس جي فڪري نظام سان لاڳو آهن، هڪ نئين چُرپُر ۽ اثر محسوس ٿي رهيو آهي. مغربي سياسي مدبر تہ ايتري قدر چون ٿا تہ روسي شهنشاهت ۽ اُن جي نظام ۾ ڏار پئجي چڪا آهن. هنگريءَ ۾ اهو اعلان ٿي چڪو آهي تہ آزادانا چونڊون ٿينديون ۽ انجي رويي ۾ بہ غير جانبداري محسوس پئي ٿئي.چيڪوسلوويڪيا ۾ بہ مخالفت ڏر دپاءُ وجهي رهي آهي ۽ ٻين بالٽڪ جمهوريتن ۾ بہ مڪمل آزاديءَ-عمل ڏانهن جدوجهد شروع ٿي چڪي آهي.انهن سيني تحريڪن ۾ پولينڊ جي تحريڪ هاڻ پنهنجي نقطہ عروج تي پهچي چڪي آهي. روس هڪ دفعو ٻيهر پولينڊجي حڪومت کي سخت قدم کڻڻ لاءِ چئي سگهيو ٿي پر روسي صدر گورباچوف محسوس ڪري رهيو آهي تہ پولينڊ ۾ تبديلي ۽ ان جي قوت ڪيتري آهي. انهيءَ ڪري روس ۽ پولينڊ جي حڪومت اهو محسوس ڪري چڪي آهي تہ ساليڊيرٽيءَ جي تعاون کانسواءِ، اهو ناممڪن ٿي پوندو تہ ملڪ کي اقتصادي تباهيءَ سياسي بدحالي کان بچائي سگهجي. حڪومت ساليڊيرٽيءَ جي اڳواڻ ليخ واليسا سان ڳالهيون شروع ڪيون جيڪي هڪ مهنو هلڻ کان پوءِ، آخرڪار اپريل ٨٩ ۾ اهو معاهدو ڪيو ويو تہ نئين اعلان ڪيل سينيٽ(اپرهائوس) جي ١٠٠نشستن لاءِ آزاد چونڊون ٿينديون. اهي آزاد چونڊون، پوري اوڀر يورپ بلاڪ ۾ پهريون ڀيرو هيون. سينٽ جي چونڊن کانسواءِ ،اهوبہ معاهدو ٿيو تہ لوئر هائوس سيجمSejmجي ڪل ٤٦٠ سيٽن مان ٣٥ سيڪڙو سيٽن تي عام آزاد اميدوار۽ مخالف چونڊ لڙي سگهندا ۽ باقي ٦٥سيڪڙو سيٽون ،حاڪم ڪميونسٽ جماعت ۽ اُن جي ساٿين لاءِ مخصوص هونديون.اهو بہ معاهدو ڪيو ويو تہ صدر کي وسيع اختيار ڏنا ويندا ۽ صدر کي ٻنهي ايوانن جي اڪثريت چونڊيندي. انهي معاهدي کان پوءِ ساليڊيرٽيءَ تي پيل اٺ سال پراڻي پابندي، هٽائي ويئي. جلدئي جون ٨٩ ۾ اليڪشن ٿيون ۽ ساليڊيرٽيءَ سينيٽ جي ١٠٠ سيٽن مان ٩٩ کٽي ورتيون ۽ لوئر هائوس سيجم ۾ ڪميونسٽ پارٽي کانسواءِ، مخالف پارٽين لاءِ مخصوص نشستون سپ حاصل ڪيون. جولاءِ ۾، جنرل جاروزيلسڪي ،ڪميونسٽ اميدوار صرف هڪ ووٽ جي اڪثريت سان، صدر جي چونڊ کٽي سگهيو. چونڊ کان اڳ، ساليڊيريٽي جي رهنما ليخ واليسا اهو پڌرو ڪري چڪو هو تہ جنرل سندس پارٽي لاءِ قابل قبول آهي. پر وزيراعظم ڪميونسٽ نہ هوندو. مسٽر تادوز مازوويڪي، هڪ غير ڪميونسٽ مخالف رهنما آهي، جيڪو وزيراعظم ٿيو آهي. هو ٣٠ سالن کان سياست ۾ آهي ۽ ساليڊيرٽيءَ جي اخبار هفتيوار 'لولي ڊارنوز' جو ايڊيٽر پڻ آهي. اها اخبار مارشل لا لڳڻ سان بند ٿي وئي هئي

Gul Hayat Institute

۽ هاڻ ڀيهر ڇاپجڻ جي اجازت ملي ائس. نئون وزيراعظم، هڪ رومن ڪئٿولڪ دانشور آهي ۽ پوپ جو دوست پڻ آهي.

اڄڪلهه پولينڊ ۾ هڪ عجيب ۽ ڏکيو تجربو ٿي رهيو آهي. جيڪڏهن اهو تجربو پنهنجي مثبت انداز ۾ هلي ويو ته اها ماڻهن جي پنهنجي حقن ۽ سماجي جدوجهد لاءِ بهترين مثال هوندو. اها حقيقت آهي ته ماڻهوءَ کي رڳو مانيءَ جي ضرورت ناهي پر اهو به سچ آهي ته ماڻهو کي جيئري رهڻ لاءِ مانيءَ جي به ضرورت آهي. سو سڀ کان بهتر رستو آهي ته ٻنهي ۾ توازن قائم رکجي ۽ اڄ ڪلهه پولينڊ جا رهاڪو انهيءَ ڪوشش ۾ رُڌل آهن.

سهڻي بيورو

ملڪ

بهاري مسئلو: سنڌين کي ڇا ڪرڻ گهرجي؟

سنڌ لاءِ مسئلن جو نار وهي رهيو آهي. ائين ٿو لڳي ته تاريخ هڪ ئي وقت پنهنجو صدين جو سمورو جبر سنڌ مٿان نازل ڪرڻ ۽ هر طرف کان سنڌ ۽ سنڌي قوم کي آزمائڻ جو فيصلو ڪري ڇڏيو آهي. سنڌ تي مسئلن جو وڏڦڙو وسي رهيو آهي. مسئلن جي ان بارش ۾ بهارين جي آمد به سنڌ لاءِ هڪ وڏو چئلينج بڻيل آهي.

حالانڪ حقيقت ۾ ڏٺو وڃي ته اهو ڪو مسئلو ئي نه آهي. بهاري پنهنجي مرضيءَ سان اڳوڻي اوڀر پاڪستان ۾ وڃي آباد ٿيا. هنن اتي راڄ ڪيو. اتان جي سموري معيشت ۽ سڀ لاڀ هنن جي پيرن ۾ پيل هئا. هو اوڀر پاڪستان جا بي تاج بادشاهه هئا. اڳوڻي اوڀر پاڪستان ۾ سج لهندو به هنن جي اشاري سان هو ۽ اڀرندو به هنن جي اشاري سان هو. اوڀر پاڪستان ۾ جيڪو فوجي آپريشن هنن جي اشاري تي ٿيو تنهن ۾ بنگال جا ڪيئي سياستدان، دانشور ۽ ڪونڌر ڪسجي ويا ۽ بنگالي قوم کي ڳيا ڳيا ڪرڻ جي ڪا ڪسر ڪانه ڇڏي وئي، پر بنگالي قوم به سنڌي قوم وانگر سخت جان ثابت ٿي، سچائي هنن جي پاسي هئي. تنهنڪري بنگالي قوم تباهه ٿيڻ کان بچي وئي. فاشي فوجي نظام کي شڪست آئي ۽ بنگالي قوم کي آزادي نصيب ٿي.بنگلاديش وجود ۾ آيو. بنگالي قوم دنيا جي انتهائي پراڻي تهذيب يافته قومن مان هڪ آهي، تنهنڪري آزادي جي خوشين ۾ هو اهي سڀ ڏاڍايون ۽ ڏک وساري ويٺا جيڪي بهارين هنن سان فوجي آپريشن دوران ڪيا هئا. بنگالين بهارين کي معاف ڪري ڇڏيو. هنن آڇ ڏني ته بهاري چاهين ته بنگلا ديش ۾ رهي سگهن ٿا، بشرطيڪ قوم جو حصو ٿي رهن. بهارين جي هڪ ننڍي تعداد ان آڇ کي قبول ڪيو. اڄ تائين هنن سان ڪو به امتياز نه ٿو رکيو پيو وڃي پر هڪ وڏي تعداد اها آڇ ٺڪرائي ۽ چيو ته هو پاڪستان وڃڻ ٿا چاهين. ان ڪانپوءِ هن کي ڪئمپن ۾ رکيو ويو آهي. ڪئمپن مان عام طور اها مراد ورتي ويندي آهي ته هو يا

> **بنگالين بهارين کي معاف ڪري ڇڏيو. هنن آڇ ڏني ته بهاري چاهين ته بنگلا ديش ۾ رهي سگهن ٿا. بشرطيڪ قوم جو حصو ٿي رهن.**

ٽنبوئن ۾ رهن ٿا ڪٿائن جهوپڙين ۾ رهن ٿا ائين نه آهي،شروع کان بهارين پاڻ کي بنگالين کان الڳ ٿلڳ رکڻ لاءِ حڪومت پاڪستان جي ناٿي مان عاليشان ڪالونيون ٺهرايون جن مان ڍاڪا ۾ محمد پور جو علائقو قابل ذڪر آهي. اهڙيون ڪالونيون بنگلاديش جي هر وڏي شهر ۾ آهن. جتي هو پنهنجن اصلوڪن گهرن ۾ رهن ٿا. فرق اهو آهي ته بين الاقوامي پناهگير ڊڪليئر ڪرڻ ڪانپوءِ هو ٻن نمونن جا فائدا حاصل ڪري رهيا آهن هڪ ته گهر ويٺي هنن کي بين الاقوامي امداد ملي ٿي ته ٻئي طرف گوهيون هٽيو وڃيو محنت مزدوري ڪريو الڳ ڪمائين ۽ ننڍا وڏا واپار ڪرڻ جا به اطلاع آهن

اڄ ڏينهن تائين ان ڳالهه جو جائزو نه ورتو ويو آهي ته بهاري پاڪستان اچڻ جي تار ڇو لڳايو ويٺا آهن. ان جا ڪيئي سبب آهن هڪ ته بهاري ،جنهن ڏينهن کان پاڪستان ٺهيو ۽ اوڀر پاڪستان ۾ آباد ٿيا، هنن ان ڏينهن کان اوڀر پاڪستان تي ۽ سندن پائرن، جيڪي پاڻ کي مهاجر چورائين ٿا تن اولهه پاڪستان تي حڪومت ڪئي. بنگلاديش جي الڳ ملڪ ٺهڻ ڪانپوءِ ظاهر آهي هاڻ هنن جا نخرا ڪٽڻ وارو ڪير به ڪونه هو ۽ حڪمراني ڪرڻ وارو هنن جو ڪردار هاڻ ختم ٿي چڪو هو هاڻ جيڪڏهن هنن کي بنگلاديش ۾ رهڻو هوته ٻين عام بنگالين وانگر رهڻو هو. هاڻ بنگلاديش ۾ هنن جي مخصوص مفادن جي پوئواري ٿيڻ جو ڪو به امڪان نه هو. اهو زمانو ١٩٧٠ع وارو هو. هنن کي خبر هئي ته هنن جا پائر 'مهاجر' باقي بچيل پاڪستان ۾ حسب دستور جا واڪري رهيا آهن. تنهن ڪري هنن سوچيو ته جيڪڏهن هو به اوڏانهن هليا ويندا ته وري وڃي جا وا ڪندا.

هنن کي ڄاڻ هئي تہ سنڌي مهاجر پاڻ کيترا بہ تيز هجن پر هو ڪاٺئن (بهارين) کان وڌيڪ تيز نہ آهن.تنهن ڪري اتي وڃڻ کانپوءِ هو مهاجرن جو حصو بہ پاڻ کائي ويندا. ٻيو سبب اهو تہ بهارين يا مهاجرن کي گذريل هڪ سؤ سالن کان جيڪا قيادت نصيب ٿي سا انتها درجي جي ڪوتاهہ انديش ۽ ڪوتاهہ بين ثابت ٿي آهي. هنن هميشہ 'اڄ' جي مفادن کي رکي فيصلا ڪيا آهن ۽ 'سڀان' جي تقاضائن تي ڪڏهن بہ مڇ ڪان چنڊي آهي. اهو ئي سبب آهي جو پهرين خبر نہ آهي ڪٿان ڪٿان هو پنهنجا اباڻا ڪک ڇڏي يو پي، سي پي ۽ بهار ۾ آباد ٿيا بعد ۾ يو پي، سي پي ۽ بهار کي تياڳ ڏيئي اوڀر پاڪستان ۽ اولهہ پاڪستان جي مختلف حصن ۾ وڃي آباد ٿيا. پر هنن کي سک اتي بہ ڪونہ آيو.بهارين سمجهيو ڪانو کي لڙ ۾ مزو. هنن سوچيو تہ پنجابي فوجي بنگالين کي ماريو اجهو ٿا پينگ ڪن. ان کانپوءِ هو ڪين (بهارين) کي اوڀر پاڪستان جي تخت تي وهاريندا. پرچوندا آهن بغدي جي من ۾ هڪڙي تہ رب جي من ٻي. 'موچيءَ جا گهڙيا موچيءَ جي منهن ۾' مصداق بنگالين کي موٽي پنهنجو ملڪ مليو ۽ بهاري بنگالين جا محتاج ٿي ويا. هن ڀيري بہ سنڌن اتان جي قيادت عام بهارين کي سبق پڙهايو تہ ٿورو روءِ رڙيون ڪريون تہ سڀ سٺائي ٿي ويندي. پاڪستان وارا ڪين هنج ۾ وهاري پاڪستان ڪٺي ايندا. پوءِ پاڪستان هوندو ۽ هو هوندا.۽ اهڙي طرح وري هنن وٽ راڳا نچندي. تنهن ڪري ڪورس ۾ رينگڻ شروع ڪيائون پاڪستان وڃون.

ٽيون سبب: اوڀر پاڪستان ۾ گهڻو ڪري سموري بهاري آبادي ساڄي ڌر جي ڪٽر نيم مذهبي نيم سياسي

بهارين ۾ بہ تضاد هئا. چوندا آهن ٻلو ٻلي کي نہ سهي تنهن وانگر عام طور مهاجر بهارين کي پسند نہ ڪندا آهن

جماعت 'جماعت اسلامي' جي پوئلڳ هئي. موجوده پاڪستان جي ڪن حصن، خاص طور پنجاب ۽ سنڌ جي شهري علائقن ۾ ڪجهہ وقت اڳ تائين جماعت اسلامي جا پنهنجا انتهائي مضبوط پاڪيٽ هئا ۽ اثر رسوخ رهيو آهي. ان جماعت چاهيو ٿي تہ جيڪڏهن بهاري هيڏانهن هليا اچن تہ نہ فقط هن حصي ۾ سنڌن ووٽن جو تعداد وڌي ويندو پر سندس تربيت يافتہ ۽ بندوق باز ويڙهو ڪارڪنن جو هڪ تمام وڏو تعداد ڪين ملي ويندو. تنهن ڪري جماعت اسلامي زور شور سان ڪوشش ڪئي تہ سڀ جا سڀ بهاري جلد کان جلد پاڪستان موٽي اچن.

چوٿون سبب: فوجي جنرلن جي اها لابي جنهن هميشہ هميشہ لاءِ پاڪستان ۾ فوجي راڄ قائم ڪرڻ جو خواب لڌو هو. ان بہ چاهيو ٿي تہ بهارين کي آڻي سنڌ ۾ آباد ڪيو وڃي. چوتہ اوڀر پاڪستان ۾ فوجي آپريشن وقت بهارين بنگالين جو قتل عام ڪرڻ ۾ فوج جي تمام گهڻي مدد ڪئي هئي.۽ هنن جي خيال ۾ جيڪڏهن بهارين کي سنڌ ۾ آباد ڪيو ويو تہ اتي ڪنهن آڙي وقت هو انتهائي ڪارائتو ڪم ڏيئي سگهن ٿا.

پنجون سبب: ڪراچي،حيدرآباد ۽ سنڌ جي ڪجهہ ٻين شهرن ۾ اڪثريت ۾ اچڻ ۽ ستر ۽ اسيءَ جي ڏهاڪي دوران انهن شهرن ۾، خاص طور ڪراچيءَ ۾ پنجابين ۽ پٺاڻن سان تضاد اڀرڻ کانپوءِ مهاجرن جي قيادت بهارين جي تمام گهڻي ضرورت محسوس ڪئي .حالانڪ مهاجرن ۽ بهارين ۾ بہ تضاد هئا. چوندا آهن ٻلو ٻلي کي نہ سهي تنهن وانگر عام طور مهاجر بهارين کي پسند نہ ڪندا آهن پر حڪمت عملي طور محسوس ڪيو ويو تہ بهارين سان بعد ۾ پيا ڳڻ ڏبا. في الحال بهارين کي واپس آندو وڃي ،تہ جيئن سڄي سنڌ تي بالادستي قائم ڪري سگهجي ۽ جيڪڏهن اهو ممڪن نہ هجي تہ گهٽ ۾ گهٽ ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد جهڙن شهرن تي اڙدو ڳالهائيندڙن جي بالادستي قائم ڪري سگهجي.

جن لابين جو مٿي ذڪر ڪيو ويو تن اهو مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ اڙدو پريس جو خوب استعمال ڪيو. اڙدو پريس پنهنجي ڊرامائي صحافت جي ٻل تي بهارين جي ان مصنوعي ڪاز کي نہ فقط پاڪستان جي سطح تي پر بين الاقوامي سطح تي هڪ وڏو انساني مسئلو ڪري اپارڻ ۾ ڪامياب ٿي وئي.

انهن لابين زوردار انداز ۾ ستر جي ڏهاڪي دوران اهو مسئلو ڪنيو ،ايتري قدر جو ڪراچي ۾ ڀٽو حڪومت جي خلاف بهارين جي مسئلي تي مظاهرا ۽ هنگاما بہ ڪرايا ويا، پر ان وقت ذوالفقار علي ڀٽي جهڙو هڪ ذهين ۽ سمجهدار شخص حڪومت ڪري رهيو هو. جنهن پنهنجي ذهانت سان ڪافي وقت تائين ان مسئلي مان هوا ڪڍي ڇڏي. هن فقط هڪ محدود تعداد کي ان بنياد تي پاڪستان اچڻ جي اجازت ڏني تہ اڏو اڏ ڪٽنبن کي ملايو وڃي. اهڙي طرح مٿي ذڪر ڪيل مخصوص لابين بين الاقوامي طور تي انساني مسئلي هئڻ جي حوالي سان جيڪا گهوڙا پٽ ڪئي تنهن کي ماٺو ڪرڻ ۾ ڪامياب ويو ۽ بين الاقوامي

پارليا مينٽري معاملن واري وفاقي مملڪتي وزير چيوته' بهاري پاڪستاني نه آهن.

طور پڻو وقتي طور ئي سهي پر اهو محسوس ڪرائڻ ۾ ڪامياب ويو ته اهو مسئلو فقط ان وقت تائين انساني مسئلو هو جيستائين ڪئنب ڍاڪا ۽ ڪراچيءَ ۾ ورهايل هئا.

ان ڪانپوءِ جنرل ضيا جي مارشل لا آئي جنرل ضيا ٻن سببن جي ڪري سچي دل سان مڙني بهارين کي پاڪستان آڻي سنڌ ۾ آباد ڪرڻ جي پوري پوري ڪوشش ڪئي. هڪ ته ،هن پي پي کي ختم ڪرڻ چاهيو ٿي. جڏهن ته بهاري ڪٽر پي پي دشمن هئا. ٻيو ته جنرل سندس ٿور وقتي توڙي گهڻ وقتي منصوبہ بندي تحت سنڌي قوم کي چوڪمبو ٻڌي غلام بنائڻ چاهيو ٿي. ان لاءِ هن سوچيو ته بهارين کان وڌيڪ ٻي ڪابه قوت وڌيڪ سٺي نموني سان هن جو اهو مشن نه ٿي پوري ڪري سگهي. پر فوجي ۽ پنجابي سول بيورو ڪريسيءَ جي ڪجھ ٻين وڏن مهرن جنرل ضيا جي هن مشن جي تڪميل جي راھ ۾ رڪاوٽون وڌيون ،چوته هڪ ته ڪراچيءَ ۾ مهاجرن سان سڌو سنئون پنجابين جو تضاد شروع ٿي ويو هو. پنجاب جي مخصوص لابين سمجهيو ٿي ته جيڪڏهن ڪراچي ۾ مهاجرن جي طاقت کي اجان وڌيڪ ٽيڪو مليو ته پوءِ اڳتي هلي ڪراچيءَ جي بند کي 'مهاجر پاور' کان آجو ڪرائڻ مشڪل ٿي پوندو . ان ڪري جنرل ضيا بهارين جي واپسيءَ لاءِ فنڊ ته قائم ڪري سگهيو پر سندس دور ۾ بهاري واپس نه اچي سگهيا.

جنرل ضيا جي حڪومت ڪانپوءِ جمهوريت بحال ٿي آهي ۽ پيپلز پارٽي جي حڪومت وري اقتدار ۾ آئي آهي. پر هن ڀيري پي پي حڪومت تمام ڪمزور آهي. فقط سنڌ ۾ وٽس وڏي اڪثريت آهي پر اها به ان خيال سان ڏنگيل آهي جو پي پي حڪومت کي سنڌ ۽ خاص طور صوبي جي شهر ۾ ڪيس امن امان جي تمام ضرورت آهي. ان لاءِ پي پي حڪومت هر قسم جو پُنگ ڏيڻ لاءِ تيار آهي. سرحد جي حڪومت ڊانئوان ڊول آهي. بلوچستان ۽ پنجاب ۾ پي پي مخالف قوتون اقتدار ۾ آهن جن پي پي حڪومت جو جيئڻ به جنجال ڪري ڇڏيو آهي. مرڪز ۾ پي پي حڪومت ايتري ڪمزور آهي جو ڪيس ايم ڪيو ايم جو هڪ ٽونگو به ڍاهي سگهي ٿو. ان ڪري جنهن ڏينهن کان پي پي اقتدار ۾ آئي آهي، ايم ڪيو ايم جون ناز برداريون ڪنديي اچي. هر طرف اهو الڪو رهندو اچي ته پي پي جاڻ اقتدار بچائڻ لاءِ سنڌ جي مفادن جو تين وال ڪندي. ان سلسلي ۾ قوم پرست جماعتن طرفان پي پي تي زبردست الزام به لڳايا ويا آهن. ڏٺو وڃي ته ڪجھ ننڍن نڪتن تي پي پي ضرور سنڌ جي مفادن کان پاسو ڪيو آهي پر انصاف جي ڳالھ اها آهي ته اڄان مهاراڻه ڊپلوميسي جو مظاهرو ڪندي سنڌ کي ڪنهن وڏي نقصان کان بچائيندي اچي. مثال طور پي پي جو ايم ڪيو ايم سان جيڪو پهريون ناھ ڪيو ويو ، جنهن جي ڪيترن سنڌ دوست جماعتن طرفان مذمت ڪئي پئي وڃي . تنهن ۾ بهاري مسئلي بابت جيڪا شق آهي تنهن جي زبان اهڙي گول مول آهي جنهنجو هر ڌر پنهنجو مطلب ڪڍي سگهي ٿي. ان شق ۾ چيل آهي ته پي پي توڙي ايم ڪيو ايم پاڪستان کان ٻاهر رهندڙ پاڪستاين کي وطن واپس آڻڻ لاءِ ٻڌل آهي. ايم ڪيو ايم ان مان مراد اها ڪڍي ٿي ته بهارين کي پاڪستان واپس آندو ويندو. پي پي واري ڌر ان شق جي توس وضاحت بابت ڪيترو عرصو بلڪل خاموش هئي. ان سلسلي ۾ پي پي حڪومت جو موقف ان وقت ڪنهن حد تائين ظاهر ٿيو جڏهن حيدرآباد ۾ ڪجھ مهاجر صحافين سنڌ جي وڏي وزير سيد قائم علي شاھ کان پڇيو ته ڇا توهان بهارين کي واپس آڻيندؤ ته هن گول مول جواب ڏيندي چيو ته" اسان کي پاڪستانين جي واپس اچڻ تي اعتراض نه آهي باقي جيڪڏهن ڪي غير پاڪستاني پاڪستان ۾ داخل ٿيا ته هنن کي ملڪ مان ڪڍي ڇڏينداسين."ان جملي جي وضاحت تڏهن ٿي جڏهن پارليا مينٽري معاملن واري وفاقي مملڪتي وزير چيوته ' بهاري پاڪستاني نه آهن.' البت ايم ڪيو ايم سان ٿيل ناھ ۾ پي پي حڪومت بهاري مسئلي تي ايم ڪيو ايم کي واضح رعايت ڏني ۽ 'خطرناڪ' پيشقدمي ڪئي جو ان مطابق پي پي حڪومت بهارين کي واپس آڻڻ واري فنڊ ۾ هڪ وڏي رقم رکي. اها ٻي ڳالھ آهي ته ان طرف ڪا عملي پيشقدمي نه ٿي آهي، پر فنڊ واري پيش رفت کان پوءِ انديشا وڌي ويا آهن ته ڪنهن به مهل پي پي حڪومت دٻاءُ ۾ اچي بهاري مسئلي تي ايم ڪيو ايم ۽ ٻين لابين آڏو گوڏا ٽيڪي نه ويهي. هتي اها ڳالھ نوٽ ڪرڻ اجائي نه ٿيندي ته هڪ ته پي پي حڪومت اقتدار ۾ آهي ۽ ٻيو ته انتهائي مشڪل صورتحال ۾ آهي تنهن ڪري ان کان اها توقع ڪرڻ ناانصافي ٿيندي ته پي پي به بهاري يا

Gul Hayat Institute

سنڌ سان تعلق رکندڙ ٻئي ڪنهن مسئلي بابت ان انداز ۾ موقف اختيار ڪندي، جهڙو جيئي سنڌ تحريڪ ،عوامي نيشنل پارٽي يا ٻي ڪا قومپرست جماعت ڪري ٿي، ظاهر آهي هن جون پنهنجون مجبوريون آهن. ڪنهن حد تائين هن جا هٿ ٻڌل آهن. تنهن ڪري هو انهن مسئلن کي پنهنجي انداز ۾ هٿنڊل ڪندي، پر ان جي معنيٰ اها هر گز نه آهي ته جيڪڏهن انهن مسئلن تي پي پي سنڌ کي Betray ڪري ته به ان کي معاف ڪري ڇڏجي. ان ڪري پي پي تي به لازم آهي ته جيڪڏهن هو انهن مسئلن تي فوري طور ڪي ٺوس اُپاءُ نه ٿي وٺي ته انهن معاملن تي قومپرست رهنمائن جهڙوڪ سائين جي-ايم - سيد، جناب رسول بخش پليجو، ممتاز ڀٽو وغيره کي اعتماد ۾ وٺي. جيڪڏهن پي پي ،ايم ڪيو ايم سان مذاڪرات ڪري سگهي ٿي ته جيئي سنڌ، اي اين پي وغيره سان مذاڪرات ڇو نه ٿي ڪري سگهي. ائين ڪرڻ سان ته ويتر پي پي جا هٿ مضبوط ٿيندا.

جيستائين بهاري مسئلي تي ٻين سياسي جماعتن ۽ رهنمائن جي ڪردار جو تعلق آهي ته ان ڳالهه جي تعريف ڪرڻ کان سواءِ رهي نه ٿو سگهجي ته اٽڪل ٻه مهينا اڳ سينيٽ جي اجلاس ۾ سنڌي سينيٽرن هڪ تمام ڪامياب دنگل ڪيو.پارليامينٽري تاريخ ۾ شايد سنڌي پارليامينٽرين جو اهو هڪ تاريخي ڪارنامو آهي ته سنڌي سينيٽر خاص طور اعجاز جتوئي، ميرهزارخان بجاراڻي، قاضي عبدالمجيد ۽ مير علي نواز سينيٽ جي اجلاس کان ٻاهر زبردست لابنگ ڪري ڪيترن پنجابي،پٺاڻ ۽ بلوچ سينيٽرن کي پنهنجي موقف جي حق ۾ هموار ڪيو ۽ پوءِ ايترو هوم ورڪ ڪري سينيٽ ۾

آءِجي آءِ ۽ پنجاب جو وڏو وزير بغض معاويہ ۾ بهارين کي پنجاب ۾ آباد ڪرڻ واري ڪيڏ ڪيڏي رهيو آهي.

ويا جو جڏهن بحث دوران هنن دليل ڏنا ته مهاجر سينيٽرن جي هٺن جا طوطائي اڏامي ويا ۽ هو پنهنجو ڪيس به پيش نه ڪري سگهيا. انهن سينيٽرن پنهنجو پورو ڪردار ادا ڪيو ۽ سنڌ دوستي جو ثبوت ڏنو.

اهو ڏسندي ته يڪي لاٽ ۾ بهارين جي اچڻ ۾ رڪاوٽون آهن، هڪ سازش تحت مختلف ٽولن ۾ بنگلاديش کان هندوستان ذريعي پنجاب ۾ بهارين جي داخل ٿيڻ جو سلسلو شروع ٿيو آهي. ان سلسلي ۾ سنڌي شاگردن کي سلام آهي جن ريلوي اسٽيشن تي ڪئمپون قائم ڪري ڪيترن اهڙن غير قانوني طور ايندڙ بهارين کي پڪڙي پوليس جي حوالي ڪيو ۽ هنن خلاف ڪيس داخل ڪيا. پر ان سلسلي ۾ حڪومت اهڙا اُپاءُ وٺي جو اهو سلسو مڪمل بند ٿي وڃي. ان سلسلي ۾ هندوستان ۽ بنگلاديش حڪومتن سان پڻ سفارتي سطح تي رابطو قائم ڪري گذارش ڪري سگهجي ٿي، هو به ان سلسلي ۾ سخت اُپاءُ وٺن.

جيستائين ٻين سياسي ڌرين جو تعلق آهي ته سنڌ قومي اتحاد ۽ عوامي نيشنل پارٽي ان سلسلي ۾ ڪافي ڪوششون ورتيون آهن، ٻئي ڌريون هيستائين ان مسئلي تي سنڌ جي مختلف شهرن ۾ ريليون ۽ جلوس ڪڍرائي چڪا آهن. اهو تمام ضروري آهي ته ان ذريعي حڪومت تي دٻاءُ وڌو وڃي ته هو بهاري مسئلي تي ڪي به وڏيڪ رعايتون نه ڏئي. پر ڇا اهي ڌريون فقط اهو ئي ڪري سگهن ٿيون؟ ان سلسلي ۾ ڪي ٻيا اُپاءُ نه ٿيون وٺي سگهن. اڙدو پريس بدستور روايتي ڪردار ادا ڪندي سڄي پاڪستان ۾ بهارين کي واپس آڻڻ جي حق ۾ راءِ عامہ هموار ڪري رهي آهي. آءِجي آءِ ۽ پنجاب جو وڏو وزير بغض معاويہ ۾ بهارين کي پنجاب ۾ آباد ڪرڻ واري ڪيڏ ڪيڏي رهيو آهي. ڇا اهو مناسب نه آهي ته اي اين پي ۽ جيئي سنڌ جون اهي ڌريون جن جي آءِ جي آءِ سان چڱي ڏيٺ وٺ آهي، پنجاب وڃن، اتي اخباري ڪانفرنس ڪن، اتان جي سياسي رهنمائن ۽ دانشورن سان ملن ۽ بهاري مسئلي تي سنڌي ماڻهن جو موقف پيش ڪن ۽ بهاري لابي جي پروپئگنڊا جو ٽوڙ ڪن. ساڳي طرح سرحد صوبي ۾ پڻ وڃي اتي راءِ عامہ هموار ڪن.

هن وقت بهارين کي واپس پاڪستان آڻڻ جو سڀ کان وڏو وڪيل ۽ مالي امداد ڪرڻ وارو سعودي عرب آهي. ڇا اهو ممڪن نه آهي ته هڪ ميمورينڊم تيار ڪيو وڃي جنهن ۾ سعودي عرب جي حڪومت ۽ عوام لاءِ سنڌي قوم جي موقف تي مشتمل هڪ جامع ڪيس تيار ڪيو وڃي، جنهن ۾ ٻڌايو وڃي ته سنڌين ۽ عربن جا تاريخي ناتا آهن.سعودي حڪومت ۽ سعودي عوام لاءِ سنڌي ماڻهن ۾ تمام سٺا جذبا آهن. جيڪڏهن بهاري پاڪستان اچي سنڌ ۾ رهندا ته سنڌي قوم پنهنجي ملڪ ۾ اقليت ۾ تبديل ٿي ويندي.سعودي حڪومت جي ان موقف ڪري سنڌي ماڻهن ۾ عربن لاءِ تمام منفي اثرات مرتب ٿي رهيا آهن. تنهنڪري سنڌي قوم سان دوستي جو مظاهرو ڪري سعودي حڪومت اها

Gul Hayat Institute

مهم ترڪ ڪري يا ٻهارين کي پنهنجي ملڪ يا ٻئي ڪنهن ملڪ ۾ آباد ڪري. اهو ميمورنڊم ڪٿي سنڌي بزرگ سياستدانن، عالمن ۽ دانشورن جو وفد اسلام آباد ۾ سعودي سفير سان ملي. ممڪن هجي ته اهو وفد سعودي عرب وڃي ۽ اتان جي اعليٰ اختياري وارن سان ملي ۽ پنهنجي ڳالهه سمجهائي.

بهارين جي واپسي واري مهم جو هڪ وڏو مهندار برطانيا پڻ آهي. ان لاءِ پڻ ميمورنڊم تيار ڪيو وڃي ۽ ٻڌايو وڃي ته بهارين کي پاڪستان آڻڻ سنڌ لاءِ انساني ۽ تهذيبي مسئلو ٿي پوندو جو سنڌ جهڙي پراڻي قوم، جنهنجي هزارين سالن جي تهذيب آهي سا اقليت ۾ اچي صف هستي تان مٽجي ويندي. اهڙي طرح اهو هڪ قوم جو 'قتل' ٿيندو. اهو پڻ ٻڌايو وڃي ته انگريز قوم کي سنڌي قوم سٺي نظر سان ڏسي ٿي جو سنڌي زبان جو موجوده رسم الخط جي تياري جو سهرو انگريز تعليمي ماهرن ۽ زبان جي ماهرن تي آهي، ڇا هاڻ انگريزن جو موجوده نسل سموري سنڌي قوم جو دشمن ٿي بيٺو آهي؟ اهو ميميورنڊم ڪٿي هتان جو هڪ وفد اسلام آباد ۾ انگلستان جي سفير سان ملي. ممڪن هجي ته اهو وفد لنڊن وڃي ۽ اتي حڪومت وارن کان سواءِ هائوس آف لارڊس ۽ هائوس آف ڪامنس جي ميمبرن سان پڻ ملي.

تمام ضروري آهي ته اسان جو هڪ وفد بنگلاديش وڃي جيڪو سڀ کان پهرين اتي وڃي بهارين بابت حقيقي انگ اکر حاصل ڪري ۽ صحيح صورتحال معلوم ڪري. ان ڪانپوءِ عوامي ليگ ۽ ٻين ڏاڍي ڏر جي جماعتن سان ملي هنن کي اپيل ڪري ته سنڌ تان اهو ڏچو لاهڻ ۾ مدد ڪن. اهو وفد بنگلاديش سرڪار سان پڻ ملي، پنهنجو موقف پيش ڪري ۽ انسان دوستي جي صدقي هنن کان مدد طلب ڪري.

اميد رکي سگهجي ٿي ته سنڌ جون قومپرست ڌريون هنن تجويزن تي همدردي سان غور ڪنديون. جلسا جلوس ڪرڻ به ضروري آهي پر چوندا آهن ته 'هيو ڪو اهڙو فهم جنهن سان پسجي پرينءَ کي.' جيڪڏهن مقصد رڳو پي پي حڪومت جو پٽڪو لاهڻ آهي ته پوءِ ڀلي رڳو جلسا جلوس ڪرڻ تي ئي اڪتفا ڪئي وڃي. پر جيڪڏهن مقصد سنڌي قوم کي سنجيدگي سان ان ڦاهي کان بچائڻ آهي ته پوءِ مڙيئي طريقا اختيار ڪرڻا پوندا جن سان سنڌي قوم کي راهه نجات ملي. ان سلسلي ۾ وزيراعظم بينظير ڀٽو جي تعريف نه ڪرڻ ناانصافي ٿيندي جنهن مشڪل پوزيشن جي باوجود، اطلاعن مطابق، خاموشيءَ سان بنگلاديش جي صدر ارشاد کي خط لکي ڪيس التجا ڪئي ته بهارين کي پاڪستان نه موڪليو وڃي، هنن کي بنگلاديش ۾ آباد ڪيو وڃي، هن آڇ ڪئي ته ان تي جيڪو خرچ ايندو اهو پاڪستان جي حڪومت ڏيندي. اميد ته اسانجون سنڌي قومپرست جماعتون به، ان مان سبق حاصل ڪنديون. اهي سڀ سفارتي ۽ ٻيا طريقا اختيار ڪنديون جن سان سنڌي قوم جو ڀلو ٿي سگهي ٿو. هن وقت سنڌي قوم جنهن عذاب ۾ ڦاٿل آهي ۽ جنهن ڇڙمڪي لڙائي کي منهن ڏيئي رهي آهي انهي جي مدنظر اسان کي سڀ ذهانتون ۽ ڏاهپون ڪتب آڻيون پونديون. سيني ڌرين کي پنهنجي پنهنجي جڳهه تي پوري ايمانداري ڏاهپ ۽ حرفت سان لڙائي لڙڻي پوندي. تنهن ڪانپوءِ ڪين سوڀ نصيب ٿي سگهي ٿي.

(صحافي) غلام نبي مغل

سنڌ

حيدرآباد ۾ ڊڪٽيٽرجا ساٿي

هاڻ ته انهيءَ ڳالهه ۾ شڪ جي گنجائش ئي ڪانهي ته مهاجر سدائين فوجي ڊڪٽيٽرن، آمرن، جمهوريت جي دشمنن ۽ پوين در کان اقتدار تي قبضو ڪرڻ وارن جي حمايت ڪندا رهيا آهن. جيڪڏهن ڪنهن کي انهيءَ ڳالهه ۾ شڪ هو ته اهو به ۱۷اگسٽ ۽ انهيءَ کان ڪجهه ڏينهن اڳ لهي ويو هوندو.

۱۷اگسٽ تي آمر ضيا، جمهوريت جي دشمن ضيا، سنڌ جي ويري ضيا جي پهرين ورسي هئي. ٿيڻ ته اهو گهرجي ها ته اهو ڏينهن نجات جو ڏينهن ڪري ملهائجي ها، جو ڊڪٽيٽر شپ مان جند ڇٽي ۽ جمهوريت جو در کليو. پر مهاجرن انهيءَ ڏينهن سوڳ ملهايو ۽ ڪيس پاڪستان جو مرد مجاهد جو لقب ڏيئي، اهو ڏينهن وڏي اهتمام سان ملهايو، ڇڻ سندن ليڊرٽي ضيا هو. ۽ انهيءَ ڏينهن کي ملهائڻ خاطر هنن ماڻهن کان زوري چندا ورتا ۽ جن (گهٽي پاڳي سنڌين) چندو ڏيڻ کان انڪار ٿي ڪيو، انهن کي بيعزت ٿي ڪيو ويو.

مهاجرن جي پوري (ٻائيتاليهن سالن جي) تاريخ شاهد آهي ته هنن سدائين ناحق ۽ جبر، آمر ۽ جابر جو ساٿ ڏنو آهي. هنن سدائين انهن ڳالهين جو ساٿ ڏنو آهي، جن سان عوام کي نقصان رسيو آهي. جڏهن ون يونٽ ٺهيو ته هنن ون يونٽ جي حمايت ڪئي، ۽ جڏهن ون يونٽ ٽٽو ته هنن انهيءَ جي مخالفت ڪئي. انهيءَ کان اڳ ڊڪٽيٽر ايوب جي حمايت ڪيائون. ۽ جڏهن پاڪستان جو سڀ کان وڏو

Gul Hayat Institute

ڊڪٽيٽر، جمهوريت ۽ انسانيت جو قاتل ضيا آيو، جنهن هزارين ماڻهن کي ڦاسين تي چاڙهيو، هزارين ماڻهن کي ڦٽڪا هڻايا ته هنن، انهيءَ جي حمايت ڪئي.

حد اها آهي ته جڏهن آمر ضيا ذوالفقار علي ڀٽي کي ڦاسي ڏني ته مهاجرن خوشيءَ ۾ مٺايون ورهايون ۽ هڪ ٻئي کي مبارڪون ڏنيون، جڏهن ته ذوالفقار علي ڀٽي کي عوام چونڊيو هو. پر جڏهن آمر ضيا مئو ته هنن ايڏي ڏک جو اظهار ڪيو، ڄڻ سندن اَبو مري ويو آهي.

جيڪي ماڻهو سدائين آمرن ۽ ڊڪٽيٽرن جو ساٿ ڏيندا رهيا هجن. آمرن ۽ ڊڪٽيٽرن جي مرڻ تي ماتم ڪندا رهيا هجن. هنن مان انسانيت جي ڪهڙي اُميد رکي سگهجي ٿي. سندن نيت ۽ سوچ جو پتو انهيءَ مان پئجي ويو، مهاجرن ضيا جي ورسي وڏي پئماني تي ملهائي . سڄي حيدرآباد جا دڪان ۽ ڪاروبار زوري بند ڪرايو. اها ڪيڏي نه شرم جهڙي ڳالهه آهي، جو ته ساڳين مهاجرن ذوالفقار علي ڀٽي جي خلاف اهو ڇٽي تحريڪ هلائي هئي ته سندس حڪومت ۾ جمهوريت ڪانهي، اسلامي نظام رائج ڪونهي. پر ضيا ملڪ ۾ يارنهن سال جمهوريت کي هلڻ ڪونه ڏنو، جمهوريت جو خون ڪيو. ۽ يارنهن سال ملڪ جو وارث رهڻ جي باوجود، مهاجرن جي خواهش مطابق اسلامي نظام رائج ڪونه ڪيائين .جڏهن ته سڀئي اختيار ضيا وٽ هئا. ضيا جي دور ۾ ئي هيروئن رائج ٿي، جنهن ملڪ جي نوجوان نسل کي تباهه ڪري ڇڏيو. ضيا جي ڏينهن ۾ ئي ڪلاشنڪوف ۽ ٻيا خطرناڪ هٿيار پکڙيا،

مهاجرن جي پوري (ٻائتاليهن سالن جي) تاريخ شاهد آهي ته هنن سدائين نا حق ۽ جبر، آمر ۽ جابر جو ساٿ ڏنو آهي.

جن دهشتگرديءَ کي جنم ڏنو. ضيا جي دور ۾ جيترا اغوا، ڌاڙا، قتل ۽ زوري زنا ٿيا، ملڪ جي تاريخ ۾ ان جو ٻيو مثال نه ملندو. ضيا ڪان اڳ ڪڏهن اهو نه ٻڌو ويو ته ملڪ ۾ ڪنهن پاءُ پيڻ جي عزت لُٽي آهي يا پيءَ ڌيءَ جي عزت لٽي. پر ضيا جي دور ۾ اهڙا سوين واقعا ٿيا. ۽ انهيءَ ضيا جي ورسي مهاجرن وڏي اهتمام سان ملهائي.

هر محرم ۾ پهرين کان ڏهين محرم تائين، سنڌين وانگر مهاجر به امام حُسين جو نذر نياز ڪندا هئا، بلڪ حيدرآباد ۾ جيئن ته مهاجرن جي گهڻائي آهي ،تنهنڪري سنڌين کان وڌيڪ نياز انهن جا ٿيندا هئا. پر هن ڀيري ڪنهن ايڪڙ ٻيڪڙ مهاجر امامن جو نياز ڪيو. ۽ اُهي پئسا بچائي حشر جي ٽئين ڏينهن تي ضيا جي لاءِ سوين ديڳون چاڙهيون. ۽ حيدرآباد جي مهاجرن اعلان ڪيو آهي ته آمر جي پٽ اعجازالحق کي حيدرآباد جا مهاجر سونو تاج پارائيندا.

سوچڻ جي ڳالهه اها آهي ته اعجازالحق ڪهڙو ڪارنامو سرانجام ڏنو آهي، ڪهڙو جهاد ڪيو اٿس ، ڪهڙو ملڪ فتح ڪيو اٿس ،يا عوام جي ڀلائي لاءِ ڪهڙي تحريڪ هلائي اٿس. هن ۾ خوبي فقط اها آهي ته هيءَ هڪ ڊڪٽيٽر جو پٽ آهي، ۽ جمهوريت جي خلاف سازش ۾ مصروف آهي، ۽ حيدرآبادجا مهاجر سندس ساٿ ڏيئي رهيا آهن.

ضيا جي ورسيءَ کان هڪ ڏينهن اڳ ،ايم ڪيو ايم جي ننڍن ليڊرن جي طرفان هڪڙو ننڍڙو بيان اخبارن ۾ آيو ته - پارٽيءَ جي پاران ضيا جي ورسي نه پيئي ملهائجي، ۽ نه ايم ڪيو ايم جي پاران ضيا جي ورسيءَ لاءِ سندن ڪارڪنن چندو وصول ڪري رهيا آهن. حقيقت اها آهي ته اعلان جي بنا ايم ڪيو ايم ضيا جي ورسيءَ وڏي اهتمام سان ملهائي ايم ڪيو ايم جا ڪارڪن هفتا اڳ ضيا جي ورسيءَ لاءِ ماڻهن کان زوري چنداڦُريندا رهيا، جيڪڏهن ايم ڪيوايم کي واقعي ضيا جي ورسي نه ملهائڻي هئي ته ڪين اڳ ۾ اهڙو اعلان ڪرڻ گهربو هو، ۽ پنهنجي ڪارڪنن کي سختيءَ سان منع ڪرڻ گهربو هو ته هڪ ڊڪٽيٽر جي ورسي نه ملهائي وڃي، جيڪو يارنهن سالن تائين جمهوريت جو گلو گهٽيندو رهيو.پر ڊڪٽيٽر ضيا جي ورسي ملهائڻ لاءِ ايم ڪيو ايم جو آشيرواد مهاجرن کي حاصل هو، ۽ سندن سرگرم ڪارڪنن پوري جوش سان انهيءَ ۾ حصو ورتو. نه ته اهو ممڪن آهي ته پارٽيءَ جا ليڊر ڪا ڳالهه نه چاهيندا هجن، ۽ ڪارڪن اها ڳالهه ايڏي وڏي پئماني تي ڪن، سڄي شهر ۾ ضيا جون تصويرون هڻن، جلسا ڪن ،جلوس ڪڍن،

ماضيءَ جو جائزو وٺبو ته اها ڳالهه سامهون ايندي ته پناهگيرن سدائين ڊڪٽيٽرن جو ساٿ ڏنو آهي. هر جمهوري عمل جي مخالفت ڪئي آهي ۽ شايد سدائين ڪندا رهندا.

سهڻي بيورو

Gul Hayat Institute

پير مظهر الحق

صوبائي وزير قانون سان

ڳالهه ٻولهه

طارق اشرف

سوال : شهرن ۾ غنڊا پيا سنڌي ماڻهن کي مارين ۽ ڳوٺن ۾ ڌاڙيل. اهڙين حالتن ۾ به هٿيارن جي لائسنس تي پابندي آهي. عام ماڻهو پنهنجو بچاءُ ڪيئن ڪري، جڏهن ته غنڊن وٽ جام ناجائز هٿيار آهن.

پير : اوهانجي ڳالهه صحيح آهي. حڪومت سنجيدگيءَ سان سوچي پئي ته هٿيارن تان پابندي لاٿي وڃي. پر انهيءَ سان لاڳاپيل ٻين ڳالهين تي به سوچڻو پوندو. ناجائز هٿيارن جي اڳئي گهڻائي آهي. لائسنس ملڻ تي انهن جي گهڻائي اڃان وڌندي. پوءِ ويڙهاند جي صورتحال به پيدا ٿي سگهي ٿي، پر لائسنس جي ڳالهه ويچار هيٺ آهي.

سوال : تمام گهڻن ماڻهن وٽ، تمام گهڻو ناجائز اسلحو آهي! جن وٽ ناجائز اسلحو ڪونهي اُهي مقابلو ڪيئن ڪن.

پير : توهانجي ڳالهه صحيح آهي. پر اِهو ته ٿي نه ٿو سگهي ته ناجائز هٿيارن کي ختم ڪرڻ لاءِ جائز هٿيار ڏنا وڃن. محاذ آرائي جي صورت حال کان بچڻ لاءِ ئي، پابندي لاهڻ ۾ دير ٿي آهي. اسانجي ڪوشش آهي ته ناجائز هٿيار ڪڍائجن، پوءِ ماڻهن کي جائز هٿيارن لاءِ لائسنس ڏنا وڃن.

سوال : حيدرآباد ۾ جيڪي امن ڪاميٽيون ٺهيون آهن، انهن ۾ اڪثريت ايم - ڪيو - ايم جي ڪائونسلرن يا اسيمبليءَ جي ميمبرن جي هوندي آهي. فساد به انهن جا ماڻهو ڪن ٿا، انهن جي ئي زور تي ته پوءِ اهي ڪيئن امن قائم ڪرائيندا.

پير : مان اِهو ڪونه چئي سگهندس ته ڪوڙ اهي ڪائونسلر يا اسيمبليءَ جا ميمبر ڪرائين ٿا. البت ماڻهن اهڙا الزام هنيا آهن، پر جيستائين ڪو مضبوط ثبوت ڪونهي، اهڙو الزام ڪيئن ٿو لڳائي سگهجي. ڪوڙ ٿئي ضرور ٿو، اسان انهن کي اِهو به چيو آهي ته توهانجي علائقي ۾ ڪوڙ ٿئي ٿو، انهيءَ جا اوهان ذميوار آهيو. جيڪڏهن ڪنهن ائين چيو آهي ته اسانکي خبر ڪانهي ته ڪوڙ ڪنهن ڪرايو، ته اسين سندن اها ڳالهه به ڪونه ٿا مڃون. امن ڪاميٽين ۾ اسان هنن کي انهيءَ ڪري ڪنيو آهي ته جيئن اسين ڪين ڳلي کان پڪڙي سگهون، ڇاڪاڻ ته اهي انهن جا چونڊيل نمائيندا آهن ۽ اُتي اڪثريت به هنن جي آهي.

سوال : جڏهن به حيدرآباد ۾ دهشت گردن ۽ غنڊن جي گهرن تي ڇاپا هنيا ٿا وڃن، پوليس اِهوئي چوي ٿي ته هٿيار ڪونه نڪتا. انهن ڇاپن جو اطلاع ايم - ڪيو - ايم جا اڳواڻ، هنن کي اڳواٽ ڏيو ڇڏين، انهيءَ جو تدراڪ اوهان وٽ ڪهڙو آهي.

پير : ايم - ڪيو - ايم جا اڳواڻ اهڙو اطلاع ڪيئين ڏيندا. جڏهن ته انهن کي، انهن ڇاپن جي خبر ئي نه هوندي آهي. جڏهن به پوليس ۽ انتظاميه ڇاپا

Gul Hayat Institute

هٺندي آهي .تہ اسانکي بہ خبر نہ هوندي آهي.جڏهن بہ فضا خراب هوندي آهي، وڳوڙي هٿيار پنهنجي گهرن مان ڪڍي ڇڏيندا آهن. اهي پنهنجي گهرن ۾ رهندا ئي ڪونهن .اهي گهر ۾ پوليس يا قانون نافذ ڪرڻ وارن ادارن جو ويهي انتظار تہ ڪونہ ڪندا .

سوال : هينئر ،حيدرآباد ۾ جيڪي فساد ٿيا، انهيءَ ڪانپوءِ جيڪي امن ڪاميٽيون ٺاهيون ويون انهن لاءِ اهو چيو ويو تہ جتي بہ ڇاپو هڻبو ، امن ڪاميٽيءَ جا ميمبر بہ گڏ هوندا .تہ ڇا امن ڪاميٽيءَ جا ايم - ڪيو -ايم جا ميمبر پنهنجي ماڻهن کي اڳواٽ اطلاع نہ ڏيندا.

پير : مان نہ ٿو سمجهان تہ انهيءَ قسم جو ڪو فيصلو ٿيو آهي. جڏهن بہ ڪنهن ڇاپي يا ناڪابندي ۾ هٿيار برآمد ٿيندا آهن .تہ اها ڌر الزام هڻندي آهي تہ اهي هٿيار اسان تي پوليس مڙهيا آهن.تنهنڪري ڪين چيو ويو تہ ڇاپي وقت اوهانجو ماڻهو بہ گڏ هجي ،پر هنن کي اهو ڪونہ ٻڌايو ويندو تہ ڇاپو ڪڏهن ۽ ڪٿي هڻبو.

سوال : اليڪشن ۾ سنڌي عوام ، پيپلس پارٽيءَ کي بلينڪ چيڪ ڏنو. اوهان اهاڳالهہ مڃو ٿا.

پير : انهيءَ ۾ ڪهڙو شڪ آهي.

سوال : پر سنڌي عوام جو ڏنل بلينڪ چيڪ، ايم -ڪيو -ايم جي اڪائونٽ ۾ جمع ڪرايو ويو آهي .سنڌ جي پيٽ ۾ ،رڳو ايم -ڪيو -ايم جا شرط مڃيا پيا وڃن.

پير : انهن ٻنهين ڳالهين سان مان اتفاق ڪونہ ڪندس.

سوال :سنڌ ۾ ڌاڙا وڌي ويا آهن .انهن ڌاڙن جو اصلي سبب ڪهڙو آهي ،ڌاڙا ڪيئن روڪي سگهجن ٿا.

پير : ڌاڙا وڌيا ڪونهن ،گهٽيا آهن. انهيءَ جي لاءِ انتظامي ۽ سياسي طور تي قدم کنيا ويا آهن .۽ عوام جو تعاون حاصل ڪيو ويو آهي. تنهنڪري صورت حال ڪافي حد تائين سڌري ويئي آهي. اُهي ڏينهن بہ هئا ، جڏهن سنڌ جو آءِ- جي پوليس ، دادو ضلعي مان ڏينهن ڏٺي جو لنگهيو تہ ڌاڙيلن هنکي لِڪڻ تي مجبور ڪري ڇڏيو ،۽ هن جي آفيسر بہ ماري وڌائون. ضيا جي ئي دؤر ۾ لاڙڪاڻي جي هڪ اي-ايس - آئي پيءَ کي قتل ڪيو ويو هو.ميهڙ جي هڪ پوليس انسپيڪٽر ۽ سندس پٽ بہ ڌاڙيلن ماري وڌو هو. ڏينهن ڏٺي جو ڪورٽن منجهان ڌاڙيل قيدي ڇڏائي ويندا هئا. راهہ ويندي ماڻهن کان ڦرون ٿيديون هيون. ايس- پي رڳو پنهنجي تحفظ ۾ پورا هوندا هئا، عوام کي تحفظ حاصل ڪونہ هو. اڄين صورت حال جي پيٽ ۾ ، هاڻ صورت حال گهڻي بهتر آهي.

اِهو تہ ٿي نہ ٿو سگهجي تہ ناجائز هٿيارن کي ختم ڪرڻ لاءِ جائز هٿيار ڏنا وڃن.

سوال : پر اخبارن ۾ تہ اهي ئي خبرون آهن تہ ساڳيا ڌاڙا پيا لڳن.

پير : ڪهڙيون اخبارون ٿيون لکن ، اخبارن کي جيڪڏهن ڪسوٽي بڻائيندا ، تڏهن بہ اسانکي اعتراض ڪونهي ،پر گذريل دؤر جون اخبارون ڏسو ،۽ هاڻوڪيون ڏسو. پوءِ پيٽ ڪريو تہ ڌاڙا اڳ ۾ وڌيڪ هئا ،يا هاڻ. مارشل لاءَ دؤر وارا ڌاڙن کي انڪريج ڪندا هئا ،تہ جيئن ڪين حڪومت ڪرڻ جو جواز ملي. اسان وٽ اهڙا ثبوت آهن تہ مارشل لا جا آفيسر ڌاڙا هڻائڻ ۾ ملوث هئا. انهن جو ڌاڙن

Gul Hayat Institute

۾ حصو هوندو هو.

سوال: ايم-ڪيو-ايم سان معاهدو ڪرڻ ۾ سنڌي عوام کي ڪهڙو فائدو رسيو آهي.

پير: سنڌي عوام کي رڳو اهو فائدو رسي سگهي ٿو ته هِن صوبي ۾ امن امان قائم رهندو. امن امان قائم رهندو ته سنڌ ۾ خوشحالي ممڪن ٿي سگهندي. روزگار جا وسيلا کليل رهندا. آمدني وڌندي، اهو پئسو سنڌ جي عوام، خاص ڪري ٻهراڙيءَ جي عوام جي ترقي تي خرچ ڪرڻ ممڪن ٿي سگهندو. سياسي پارٽين جي پروگرام ۾ اوليت انهيءَ ڳالهه کي ڏبي آهي ته جن ماڻهن هن کي ووٽ ڏنا آهن، انهن جي خدمت ڪجي، پروگرام تي عمل ڪرڻ لاءِ سياسي حڪمت عملي ٺاهبي آهي. جيئن ته ايم-ڪيو-ايم کي ٻه صوبي ۾ هڪ چوٿائي اڪثريت حاصل ٿي ويئي آهي، تنهنڪري هنن کي ساڻ ڪڻجي. اهڙيءَ طرح هنن کي غلط رستي تي هلڻ کان روڪي سگهنداسين.

اوهين معاهدو پڙهي ڏسو، انهيءَ ۾ هڪ شق به اهڙي موجود ڪانهي، جيڪا سنڌي عوام جي خلاف هجي، معاهدي ۾ ايترو به چيل آهي ته ناجائز اسلحي جي برآمدگيءَ لاءِ ٻئي ڌريون تعاون ڪنديون. ديهي ۽ شهري آبادي جي وچ ۾ جيڪا خلا آهي، جيڪو تفرقو آهي، انهيءَ کي دور ڪرڻ ۾ ٻئي ڌريون ڪوشش ڪنديون.

سوال: اوهان چيو ته پي-پي، ايم-ڪيو-ايم سان معاهدو سنڌ ۾ امن خاطر ڪيو، ته هن معاهدي جي ڪري سنڌ ۾ امن ٿي ويو. خاص ڪري حيدرآباد ۾، ۽ اڃا تائين معاهدو ساڳيو آهي، ته پوءِ هر مهيني معاهدي جي تجديد ڇو پئي ٿئي. هر ڀيري هونئيون گهرون ٿا ڪن.

پير: جيڪو امن اسان چاهيو ٿي، اهو ته ڪونه ٿي سگهيو آهي، پر اميد بهرحال اسانکي اڃا به آهي، پر جيڪڏهن اسان ايم-ڪيو-ايم مان هٿ ڪڍي ڇڏيون ته پوءِ خبر ناهي ته اهي ڪنهنجي هٿن ۾ ڪيڏندا هينئر هو اسان سان آهن. اسين هنن کي رابطي ۾ رکيو ويٺا آهيون، هنن کي، هنن جي عوام منتخب ڪيو آهي. اهي جيڪي غلط ڪم ڪندا، پنهنجي ماڻهن کي نقصان رسائيندا. شهرن ۾ اڪثريت هنن جي آهي، تنهنڪري معاشي نقصان هنن کي پوندو. عوام هنن کي ٽيسٽ ڪندو ته هنن جيڪي وعدا ڪري ڪائن ووٽ ورتا، انهن تي اهي پورا لٿا يا نه. اسين جمهوري طريقي سان هنن کي اجازت نه ڏيندا سين ته هو غير جمهوري طريقا اختيار ڪري، هنن جا هيرو بڻجن چاهيندا، انهيءَ جي باوجود جيڪڏهن هو پنهنجي علائقن ۾ امن ٿا ڪرائي سگهن ته سندن ئي ماڻهن کي انهيءَ جو خراب نتيجو ڀوڳڻو پوندو. باقي معاهدي جي تجديد جي ڳالهه اوهان ڪئي. معاهدي ۾ آهي ته سياسي قيدين کي آزاد ڪبو هنن جو زور آهي ته اسانجي سيني قيدين کي ڇڏيو. اسانجو اهو چوڻ آهي ته مرڊر ڪيس واپس نه ورتاويندا، انهيءَ تي اسان ريزسٽ ڪريون پيا. هنن جا ڪافي ڪائونسلر مرڊر ڪيسن ۾ ان والسو آهن پلي ڪورٽن ۾ اهي ختم ٿين.

جڏهن به فضا خراب هوندي آهي، وڳوڙي هٿيار پنهنجي گهرن مان ڪڍي ڇڏيندا آهن.

Gul Hayat Institute

سوال: پر اشفاق چيف ۽ ٻيا ڪيترا اهڙا آهن، جن تي قتل جا ڪيس هئا، انهن جا ڪيس واپس ورتا ويا، ڪين ازاد ڪيو ويو آهي.

پير: آزاد ٿيا آهن، پر ڪورٽ ضمانت ڏني آهي ڪوبه مرڊر ڪيس واپس نه ورتو ويو آهي.

سوال: اوهان هينئر چيو ته وڳوڙن جي ڪري نقصان هنن کي...

پير: (سوال ڪٽيندي) سياسي نقصان هنن کي پهچي ٿو. انهيءَ صورتحال جي ڪري هنن جي مقبوليت جو گراف ڪِري پيو. هنن کي خود انهيءَ ڳالهه جو احساس آهي. هاڻ هو پاڻ ۾ صلاح مشورا ڪن پيا. اسان پيپلز پارٽيءَ وارن کي چيو ٿو وڃي ته توهانجو گراف ڪِري پيو. هر پارٽي جڏهن اقتدار ۾ ايندي آهي ته هن جو گراف ڪري ٿو. اهو ساڳيو اصول هنن سان به لاڳو آهي. هي پنهنجي ماڻهن کي چئي آيا هئا ته توهانکي حق وٺي ڏينداسين، پر حقن جي بدران، ڪرفيو، گوليون، دڪان بند، ڪاروبار ختم، جيڪڏهن ماڻهن کي اهو ڏيندا ته انهيءَ جو نتيجو به ڪين پوڳڻو پوندو. اسان ڀنهين کي پنجن سالن کانپوءِ عوام وٽ موٽي وڃڻو آهي.

سوال: پناهگيرن، حيدرآباد جي سنڌين کي پنهنجا اباڻا ڪک ڇڏڻ تي مجبور ڪيو آهي ۽ مجبور ڪن پيا. اوهانجي حڪومت انهيءَ جي روڪ لاءِ ڪهڙا اپاءَ ورتا آهن.

پير: ايم-ڪيو-ايم کي قائم ڪرڻ ۾، مهاجر ۽ پناهگير لفظ وڏو ڪردار ادا ڪيو آهي. اهي ماڻهو سياسي حادثي يا تاريخي حادثي جي ڪري مٿي آيا آهن. انهيءَ ۾ نه اوهانجو نه اسانجو حصو هو. اوهين جيڪڏهن انهيءَ ڳالهه تي زور ڀريندا ته توهان مهاجر آهيو، توهان پناهگير آهيو ته ظاهر آهي ته اهي الڳ تشخص جي ڪري، اهڙي قسم جون تنظيمون ناهيندا. اوهين هنن کي اڙدو ڳالهائيندڙ سنڌي چئو. اسين هنن جي الڳ قوميت مڃڻ لاءِ تيار ناهيون.

سوال: اوهان چئو ٿا هنن کي مهاجر نه سڏيو، هي جڏهن هتي آيا ته اسانجي ماڻهن، اوهانجي ماڻهن هنن کي وڏيون عزتون ڏنيون ته اهي اسانجا پائر آهن، هنن شروع ۾ ته اهو نعرو هنيو ته هو فقط پاڪستاني آهن. اسين جڏهن جيئي سنڌ جو نعرو هڻندا هئاسين، ته اهي چوندا هئا ته اهي غدار آهن، ملڪ جا دشمن آهن. ڪافر آهن. ايترن سالن کانپوءِ هنن پاڪستاني قوميت ڇڏي، مهاجر سڏائڻ شروع ڪيو آهي. جڏهن اهي پاڻ ٿي ٿا، پاڻکي مهاجر سڏائين ته اسين ڇا ڪريون.

> **پر جيڪڏهن اسان ايم-ڪيو-ايم مان هٿ ڪڍي ڇڏيون ته پوءِ خبر ناهي ته اهي ڪنهنجي هٿن ۾ ڪيڏندا**

پير: ته ڇا اسين پنهنجي موقف تان هٽي وڃون. اسين ڪين مهاجر تسليم ڪونه ٿا ڪريون. جيڪڏهن اوهين پنهنجي روزمره جي گفتگو ۾، حوالن جي ذريعي مسلسل مهاجر سڏيندا ايندا ته اهو انهن جي موقف کي تسليم ڪرڻ جي برابر ٿيندو، سياسي طور تي، اهڙيءَ طرح اوهين پنهنجي موقف کي ڪمزور ڪريو ٿا.

سوال: هڪڙو ماڻهو پنهنجو نالو مٽائي ٿو وٺي ۽ باقاعده رجسٽرڊ ڪرائي ٿو وٺي، پوءِ اوهين ڇا ڪندا، مهاجر، مهاجر قومي موومنٽ جي حيثيت ۾ سنڌ

Gul Hayat Institute

آهي ته انهن کي ڇڏيو وڃي. ايم - ڪيو - ايم وارن کي اسان چيو ته اوهان پنهنجي ماڻهن لاءِ ضد ڪندا ته انهن کي ڇڏيو ،ته پوءِ ٣٠ سيپٽمبر وارن کي به ڇڏڻو پوندو ،۽ هنن به اِها ڳالهه قبولي ته پلي هنن کي ڇڏيو. هن کي ڇڏڻ جو فيصلو ٿي ويو آهي ،پر ڪافي اهڙا ماڻهو به انهيءَ ۾ ملوث آهن، جيڪي نهايت ئي خطرناڪ ڏوهاري ۽ ڌاڙيل آهن، ۽ هنن ٻين تي ڌاڙا ڪونه هنيا آهن، پنهنجي سنڌي عوام کي هنيا آهن. هڪدم هنن کي ڇڏي ڏيڻ سان اُهي ماڻهو به ڇُٽي ويندا. اها خود سنڌي ماڻهن سان زيادتي ٿيندي، پروس ۾ دير ٿي آهي ،پر اِهي جلد ڇٽي ويندا.

سوال : مون اوهان کان، اڳيان پڇو هو ته سنڌي ماڻهن کان پنهنجا اباڻا گهر ڇڏايا پيا وڃن ،انهن جي روڪ لاءِ اوهان ڪهڙا اُپاءُ ورتا آهن.

پير : جڏهن به ملڪ ۾ گهوٽالي جي صورت پيدا ٿيندي آهي، مقامي ماڻهو وقتي طور تي، هيڏانهن هوڏانهن پنهنجو تحفظ ڳولهيندا آهن ،پر جڏهن به حالتون معمول تي اينديون آهن، اُهي پنهنجن گهرن ڏانهن موٽي ويندا آهن. ١٩٧٢ع ۾ جيڪا صورت حال پيدا ٿي هئي، انهيءَ ۾ ڪافي اردو ڳالهئيندڙ، ڀهراڙين مان لڏي شهرن ۾ هليا ويا ،پر ڀهراڙين ۾ سندن گهر هئا ،ڪاروبار هئا. تنهنڪري جڏهن حالتون سڌريون ،اُهي موٽي پنهنجن گهرن ۾ ويا. اِها ڳالهه برابر آهن ته شرارتي ماڻهو ،اُهي ڪير به آهن ،اُهي مقامي ماڻهن کي ڊيڄارين ٿا، تنگ ڪن ٿا ،اهي چاهين ٿا ته ملڪ ۾ گنڀير صورتحال پيدا ٿئي، هتي خون ريزي ٿئي ،۽ فوج کي وري مداخلت جو موقعو ملي .اُهي بهانو بڻائين ته صوبن ۾ امن امان ڪونهي.اوهانکي ياد هوندو ته P.N.A جي پيري به فوج اهو ئي بهانو بڻايو هو، مونکي

اسان پيپلز پارٽيءَ وارن کي چيو ٿو وڃي ته توهانجو ڪراف ڪري پيو.

اسيمبليءَ ۽ قومي اسيمبليءَ ۾ ويٺا آهن. اوهان مهاجر قومي موومنٽ سان معاهدو ڪيو آهي، هاڻ اسانجي سڏڻ يا نه سڏڻ سان ڪهڙو ٿو فرق پوي.

پير : پوي ٿو، چاڪاڻ ته اسانجو موقف بلڪل ڪليئر آهي. اسين کين چوندا آهيون ته اسين توهانکي مهاجر تسليم ڪونه ڪنداسين ،نه ئي پنجين قوميت. اسين اوهانکي اردو ڳالهائيندڙ سنڌي تسليم ڪريون ٿا ،جيئن هتي بروهي ڳالهائڻ وارا آهن، سرائڪي ڳالهائڻ وارا آهن ،بلوچي ڳالهائڻ وارا آهن. اُهي ماڻهو پاڻ کي سنڌي تصور ڪن ٿا. تنهنڪري کين به اسانکي مهاجر نه چوڻ گهرجي.

سوال : ايم - ڪيو - ايم جي ڪارڪنن تي سنڌي عورتن جون عزتون لٽڻ ۽ گهرن ڦرڻ جا ڪيس هئا، اُهي گهڻي ڀاڱي واپس ورتا ويا. ايستائين جو اشفاق چيف جهڙا فسادي به آزاد گهمي رهيا آهن.پر جيڪي سنڌي گرفتار ٿيا. اعلانن جي باوجود به اُهي اڃا جيلن ۾ پيا آهن. ايستائين ته ڪراچيءَ ۾، جن سنڌي شاگردن پنهنجي حقن لاءِ بک هڙتاليون ڪيون ،اُنهن کي به گرفتار ڪيو ويو ۽ اُهي اڃا تائين جيلن ۾ پيا آهن .اِها ٻٽي پاليسي آخر ڇو.

پير : ٻٽي پاليسي ڪانهي. اصولن اِهو فيصلو ٿي چڪو

يقين آهي ته عوام اِهو نه ٿو چاهي ته خون خرابو ٿئي. شهرن ۾ دهشت گرد آهن، جيڪي تشدد ڪن ٿا. ٽارچر سيلن ۾ ماڻهن کي اذيتون ڏين ٿا. پر اسين انهن جي مذمت ٿا ڪريون، ڇو ته فسادن ۾ مرن رڳو غريب ماڻهو ٿا. جن جو نه سياست سان تعلق هوندو آهي، نه ڪنهن تنظيم سان. سو حالتون ضرور سڌرنديون ۽ ماڻهو پنهنجي گهرن ڏانهن موٽندا.

سوال : اوهان چيو ته هنگامن ۾ ماڻهو پنهنجيون جايون جڳهيون ڇڏين ٿا. امن ۾ وري موٽي ٿا اچن. پر هينئر حيدرآباد ۾ جيڪا سچوئشن آهي، انهيءَ ۾ ائين ٿيڻ ممڪن نه رهيو آهي. ٦-اپريل ۽ ١٩ جولائي تي ڪيترن ئي غنڊن سنڌين کي شهيد ڪيو. مهاجر غنڊا.... اوهان چئو ٿا ته انهن کي مهاجر نه چئو ته سگهي ٿو اِها اوهانجي پاليسي هجي... اهي غنڊا سنڌين کي حيدرآباد ۾ رهڻ ٿا ڏين. تنهنڪري اُهي پنهنجا گهر گهاٽ ڇڏي، سنڌي علائقن ۾ لڏي ويا آهن، ۽ لڏين پيا. پر سنڌين جو جايون منصوبي تحت مهاجر خريد ڪونه ٿا ڪن. تمام گهڻا سنڌي اهڙا آهن جيڪي پيون جايون ٿا وٺي سگهن. انهن جو بچاءُ ڪيئن ٿئي.

> **جڏهن به ملڪ ۾ کهوناڻي جي صورت پيدا ٿيندي آهي، مقامي ماڻهو وقتي طور تي، هيڏانهن هوڏانهن پنهنجو تحفظ ڳولهيندا آهن. پر جڏهن به حالتون معمول تي اينديون آهن، اُهي پنهنجن گهرن ڏانهن موٽي ويندا آهن.**

پير : وزيراعظم صاحب، وزير داخلا اعتزاز احسن جي سربراهيءَ ۾ هڪ ڪاميٽي ناهي آهي. مان، نثار کهوڙو ۽ ايم-ڪيو-ايم وارا به انهيءَ جا ميمبر آهيون. اها ڪاميٽي انگ اکر گڏ ڪندي ته حقيقت ۾ لڏڻ پلاڻ ڪيتري ٿي آهي. ڪاميٽي اڳ ۾ ڪم شروع ڪري ها، پر اعتزاز صاحب جو پيءُ گذاري ويو هو. هاڻ ١٥ سيپٽمبر کان پوءِ هو ايندو.

ايم-ڪيو-ايم وارن اخبارن ۾ خبر ڏيئي ڇڏي آهي ته هاڻ پيپلز پارٽيءَ به مڃيو آهي ته اسانجي لڏ پلاڻ ٿي آهي، پر اها حقيقت ڪانهي. اسان چيو آهي ته حقيقت، تحقيق کانپوءِ ئي سامهون ايندي. اسانجي سنڌين، قديمي باشندن جون شڪايتون به اسان وٽ پهتيون آهن. اسانجي ڪاميٽي تحقيق ڪندي، ۽ ڏسندي ته حقيقي لڏ پلاڻ ڪيتري ٿي آهي، پوءِ سنڌين کي ۽ اردو ڳالهائيندڙ سنڌين کي، ٻيهر پنهنجي آبادين ۾ آباد ڪبو. حيدرآباد جا سنڌي بلڪل شفٽ ٿيا آهن، پر جمهوري حڪومت قانون نافذ ڪرڻ وارن جي ذريعي، سياسي حڪمت عملي سان اها ڳالهه ممڪن بڻائيندي ته اسانجا سنڌي ۽ اُهي ماڻهو جيڪي اردو ڳالهائين ٿا، ٻيهر پنهنجن گهرن ۾ وڃي رهن، وقت وڏو مرهم آهي، پاڻ اصلاح ڪندو. اسانجي مفاد ۾، سنڌي ماڻهن جي مفاد ۾ اها ڳالهه ڪانهي ته هو پنهنجا علائقا دهشت گردن يا ڪن مخصوص ماڻهن جي حوالي ڪري وڃن. اسين پنهنجي قديمي باشندن جو تحفظ

Gul Hayat Institute

ڪنداسين . ۽ اهي ماڻهو ،جيڪي بيگناهه ماريا ٿا وڃن پنهنجين طبقن جا انهن جو به اسين تحفظ ڪنداسين.

سوال :اوهان چيو ته ڪجهه دهشت گردن جي ڪري اسين پنهنجا گهر نه ڇڏي وڃون. ١٩ جولاءِ تي حيدرآباد ۾ فساد ڪرايو ويو ،انهيءَ ۾ فقير جي پڙ ۾ رهندڙ پاٽولين جي هڪ نوجوان کي گرفتار ڪيو ويو ،۽ بئي پاءُ کي غنڊن گولي هڻي ماريو .هاڻ اوهان ٻڌايو ته سنڌي ماڻهو انهن علائقن ۾ ڪيئن رهن.

پير : دهشت گردن جي ڪاراوائين ڪري ،يا جن علائقن ۾ گوڙ ٿئي ، اُتان لڏي وڃجي ، ته پوءِ جن علائقن ۾ اهي پاڻ وڃي رهن ٿا، خدانخواسته اُتي به حملا ٿين ته پوءِ اهي ڪاڏي ويندا. اسين پاڻکي مهاجر نه ٿا سمجهون. اسين ملڪ جا اصلي باشندا آهيون ،اسين محمد پور جي ڪئمپن ۾ رهڻ وارا ماڻهو نه آهيون. اسانکي جان ڏيئي به اِتي رهڻو آهي. اسين مري به پنهنجي گهرن ۾ رهنداسين. اِهو اسانجو وڙ ڪونهي ته اسين پنهنجا گهر ڇڏي ڀڄي وڃون. اسانکي خبر آهي ته ڪيترن خاندانن کي ڪيتراعظيم سانحه پهتا آهن ،جنهن جو اوهان ذڪر ڪيو اهو پاٽولي نوجوان اسانجي وزير ستار بچاڻي جي مامي جو پٽ هو. اوهان انهيءَ جو اندازو لڳائي سگهو ٿا. هنجي گهر ۾ ڪهڙوڪهرام متل هوندو. پر اسين هنن جي شيطاني حرڪتن ، دهشت گردين جي ڪري پنهنجو اصلي مقصد وساري نه ٿا سگهون. اسين جمهوريت ۾ يقين رکون ٿا. اسين نه ٿا چاهيون ته ملڪ ۾ وري آمريت اچي. جمهوريت ڪهڙي به هجي آمريت کان بهرحال بهتر آهي. هاڻ ائين ناهي ته ڪنهن ڪتاب جي فوٽو اسٽيٽ ڪرائڻ تي سال ٽيپ ۽ ٽيهه ٽڪا هڻجن.

سوال :اوهان چيو ته وقت وڏو مرهم آهي ،پر وقت ته اِهو ثابت ڪيو آهي ته اُهي، جنکي اوهين اڙدو ڳالهائيندڙ سنڌي ٿا چئو ،زور وٺندا ويا آهن. اوهان ماضيءَ جو جائزو وٺو ،هر سال ،هر مهيني ، هر ڏينهن هنن فساد ۾ زور آندو آهي.هن عام اليڪشن ۾ سنڌي ماڻهن پيپلس پارٽيءَ کي ووٽ ڏنا ۽ مهاجرن ايم -ڪيو -ايم کي. پيپلس پارٽيءَ اڃا تائين سنڌي ماڻهن کي ڪجهه ڪونه ڏنو آهي ، ٿي سگهي ٿو ڪن کي نوڪريون ڏنيون هجن ،پر ايم -ڪيو -ايم پنهنجي ماڻهن کي هٿيار ڏنا آهن. اهڙي حالت ۾ ، سنڌي ماڻهن لاءِ وقت مرهم ڪيئن ثابت ٿيندو ، جڏهن ته هنن وٽ هٿيار ۽ سنڌي نهلين هٿين آهن.

پير : ١٩٧٢ع ۾ به اهڙا تمام گهڻا واقعا ٿيا هئا ڪٿي ڪجهه گهٽ....

هاڻ ائين ناهي ته ڪنهن ڪتاب جي فوٽو اسٽيٽ ڪرائڻ تي سال ٽيپ ۽ ٽيهه ٽڪا هڻجن.

سوال : قطعه ڪلامي معاف ،اُهي ايڏي وڏي پئماني تي ته ڪونه ٿيا هئا.اُهو پٿرن ۽ لٺين جو دؤر هو ،۽ هيءَ ڪلاشنڪوف جو دؤر آهي.

پير : تڏهن به بندوقون هيون ،گوليون هليون هيون ، ائين نه چئو ،دادو ۾ ئي چار اڙدو ڳالهائيندڙ مارجي ويا هئا. ڪراچيءَ ۾ گبول ۽ ٻيا سنڌي مارجي ويا هئا. گوليون ٻنهين پاسن کان هليون هيون.

سوال :هاڻ ته ڏينهن ۾ سؤ سؤ ماڻهو ٿا مرن.

پير : ها. اهو ته مان به مڃان ٿو ته پولورائيزيشن تمام گهڻي ٿي ويئي آهي ، هينئر سنڌي ۽ مهاجر جي ڳالهه ڪانهي. ضياالحق پنهنجي شيطانيت جي

Gul Hayat Institute

ذريعي ،سنڌ ۾ رهندڙ هر طبقي کي هڪ ٻئي سان ويڙهائي ڇڏيو آهي. تازو ڪراچيءَ ۾ پنجابي پٺاڻ اتحاد ۽ مهاجرن جو پاڻ ۾ جهيڙو ٿيو ، جنهن ۾ ڏهن يارنهن کان وڌيڪ ماڻهو مارجي ويا. ضياالحق جي سازش هئي ، ته جيئن جمهوريت لاءِ سنڌ مان وڏي ۾ وڏو آواز بلند ٿئي ٿو. تنهنڪري اهڙي صورت حال پيدا ڪجي ، جو ماڻهو جمهوريت جي ڳالهه ڇڏي ،هڪ ٻئي جو گلو ڪپڻ ۾ مصروف ٿي وڃن.١٩٧٢ع واري حالتن ڪانپوءِ حالتون بلڪل نارمل ٿي ويئون هيئون .پهرين به حالتون مهاجر ،پنجابي پٺاڻ محاذ ڪري خراب ٿيون ، جنهن کي اسين متعصب محاذ چوندا هئاسين.جيڪو نواب مظفر ٺاهيو هو. ضياالحق انهيءَ پراڻي ڳالهه کي ياد رکي ، وصي مظهر ندوي ۽ ٻين کي استعمال ڪري ، انهن جي ذريعي اهي شيطان گيريون ڪيون ،ڇاڪاڻ ته انهن ماڻهن کي جمهوريت مان فائدو ڪونهي. جمهوريت مان فائدو انهن کي رسندو ، جنکي ووٽر هوندا.

سوال : هنگامن ۾ ، جڏهن به حيدرآباد ۾ امن ڪاميٽيون ٺاهيون وڃن ٿيون ته اڪثر انهن ۾ ماڻهن کي کنيو ويندو آهي ، جيڪي ضيا جي دؤر ۾ به کنيا ويندا هئا. جيئن عثمان ڪئنڊي ، ڪنور نويد ، سليم دانش يا اهڙا ٻيا . اڄ به انهن کي سڏجي ٿو. سنڌي پارٽن جي معتبر ماڻهن کي يا سنڌي ليکڪن کي نه.

پير : سياسي گهوٽالي ۾ جيڪي متحارب گرهه هوندا آهن ، انهن کي ملوث ڪيو ويندو آهي ،ته جيئن انهيءَ گهوٽالي کي رفع دفع ڪيو وڃي. سنڌ جي ليک شاعر يا سنڌ جي قديم رهندڙن جاتي واڻي اهڙي حرڪت ڪئي ڪانهي ، جنهن کي فريق ٻڻائجي . پيپلس پارٽيءَ انهن جي نمائندا جماعت آهي. اسين انهن کان پڇاڳاڇا ڪندا آهيون.

سوال : سنڌي عوام کي اها شڪايت آهي ته سندن ووٽ سان پي-پي ڪامياب ٿي ،پر سنڌي ماڻهن جا ڪم ٿين ڪونه ٿا. رڳو وڏيرن ۽ وزيرن جي خاص ماڻهن جا ڪم ٿين ٿا.

پير : انهيءَ جي اٻتڙ ، اسانجي ايم-پي-اي ۽ ايم-اين-اي کي اها شڪايت آهي ته اسانجا ڪم نه ٿا ٿين. اسانجي وزيراعظم صاحبه کي انهيءَ ڳالهه جو احساس هو ، حڪومت نهندي ته ايم-پي-اي ۽ ايم-اين-اي جا ڪم ٿيندا ۽ عام ماڻهو رهجي ويندا. انهيءَ ڪري پليسمينٽ بيورو قائم ڪيو ويو. جن جانچ ڪري سفارش ڪئي ٿي ته هن ماڻهوءَ سان ظلم ٿيو آهي ، هيءَ ڏتڙيل ماڻهو آهي ، هن کي نوڪري ملڻ گهرجي. پليسمينٽ بيورو انهيءَ معاملي ۾ نهايت موثر ثابت ٿيو . مان نه ٿو چوان ته سؤ سيڪڙو اهي صحيح هئا ،پر اسي نوي سيڪڙو ، اهڙن ماڻهن کي نوڪريون ڏنيون ، جن سان ظلم ۽ زيادتيون ٿيون.

سوال : ايم-ڪيو-ايم سان معاهدي ڪرڻ ڪانپوءِ به سنڌي ماڻهن جو ڪوس ، سنڌين جو پنهنجي گهر مان لڏڻ ،سنڌي شاگردن جو جيل مان آزاد نه ٿيڻ ،۽ جيل ۾ سنڌي ماڻهن جو قتل ، ڇا انهن ڳالهين جي ڪري ، پيپلس پارٽيءَ جي مقبوليت جو سنڌ ۾ گراف ڪريو ڪونهي.

پير : اهو فيصلو به اسين پاڻ ڪريون.پنج سال عوام اسانکي مئنڊيٽ ڏنو آهي اهو فيصلو عوام ڪندو .مان اوهانجي ڳالهه سان قطعن متفق ناهيان. سنڌي ماڻهن جو ڪوس معاهدي کان پهرين به ٿيو . ضياالحق جي شيطاني پاليسي جي ڪري ٿيو ٣٠ سيپٽمبر يا ١ آڪٽوبر وارا واقعا کهڙيءَ طرح اوهان اسانجي کاتي ۾ وجهو ٿا. اهي اليڪشن کان اڳ جا واقعا هئا ، ۽ وڏا سانحه ٿيا هئا ،پوءِ ٿيندڙ واقعا به ان جوتسلسل آهن. جيڪي ضياالحق گناهه ڪيا آهن ، انهن کي روڪڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهيون. سنڌي شاگرد به آزاد ٿيا آهن. ٿوڙهي ڦانڪ وارا به آزاد ٿيا آهن. اسانکي افسوس آهي ته اسانجا اديب شاعر ، پيپلس پارٽيءَ کي اپريشيئيٽ نه ٿا ڪن. سهڻي رسالو ۽ ٻيا سنڌي رسالا ۽ ڪتاب آزاديءَ سان نڪرن پيا. لکڻ جي به آزادي آهي. جڏهن ته مارشل لاءَ جي حڪومت ۾ ٻي ڏوهي به جيلن ۾ ويا ،مان ، منهنجا پائر خود اوهان به. اوهان ڇا ٿا سمجهو اهو رليف نه مليو آهي ، هن جمهوري دؤر ۾ ماڻهن کي.

ضياالحق پنهنجي شيطانيت جي ذريعي،سنڌ ۾ رهندڙ هر طبقي کي هڪ ٻئي سان ويڙهائي ڇڏيو آهي.

غلام نبي مغل

ڪامريڊ نجيب

قسط ٻين

جي ديس ۾

(غلام نبي مغل اسانجو سينئر صحافي آهي. هن سنڌ جي مسئلن تي تمام گهڻا مضمون لکيا آهن ۽ سياسي ليڊرن کان ڍيرا سنا انٽرويو ورتا اٿس. پوئين ڏينهن ۾ هي افغانستان ويو ۽ موٽي اچي، اتي جو سفر نامو لکيو اٿس، جيڪو قسطوار ڏئي رهيا آهيون.)

جيل کان ٻاهر اسان جي زير زمين قيادت جو خيال هو ته جيل پرڻ واري دم ٽوڙيندڙ تحريڪ بند ڪري، زير زمين ائڪشن ڪميٽي جا ميمبر پنهنجي گرفتاري پيش ڪري خود جيلن ۾ پنهنجن ساٿين سان وڃي ملن. ۽ پوءِ فيصلو پاڪستان جي قوم ۽ تاريخ تي ڇڏيو وڃي ته جيڪو وٽي سو فيصلو صادر ڪن. جڏهن ته جيل اندر اسان جي قيادت جيڪا برنا صاحب تي مشتمل هئي، تنهن

راءِ ڏني تہ اليڪشن ڪميٽي گرفتاري نہ ڏئي، پر زير زمين رهي راءِ عام کي تحريڪ جي حق ۾ ۽ حڪومت جي خلاف استعمال ڪري ۽ تحريڪ جو نئون دور جيل اندر قيادت ۽ ڪارڪن مرڻ گهڙي تائين بک هڙتال ڪري شروع ڪن. جيل جي اندر ۽ ٻاهر پيغامن جي مٽا سٽا دوران جيل کان ٻاهر واري اليڪشن ڪميٽي جيل اندر واري قيادت کي مرڻ گهڙي تائين بک هڙتال واري تحريڪ شروع ڪرڻ جي اجازت ڏيڻ لاءِ تيار نہ هئي. انهيءَ دوران برنا صاحب خود فيصلو ڪري جيل مان هڪ خط اخبارن ۾ شايع ڪرايو، جنهن ۾ هن اعلان ڪيو تہ هو فلاڻي تاريخ کان مرڻ گهڙي تائين بک هڙتال شروع ڪري رهيو آهي ۽ هن سنڌ جي مختلف جيلن ۾ بند صحافتي ڪارڪنن کي پڻ سڏ ڏنو تہ هو پڻ مرڻ گهڙي تائين بک هڙتالون شروع ڪن. اهو حڪم ملڻ شرط مختلف جيلن ۾ قيدي صحافين جون گڏجاڻيون ٿيون. عيد جي ڏينهن حيدرآباد سينٽرل جيل ۾ اسان جي پڻ گڏجاڻي ٿي، جنهن ۾ اتفاق راءِ سان برنا صاحب جي سڏ تي لبيڪ چوڻ جو فيصلو ڪيو ويو ۽ مرڻ گهڙي تائين بک هڙتالين جا جٿا ٺاهيا ويا. پهرين جٿي ۾ مون، مزدور رهنما شميم واسطي ۽ ملتان جي صحافي سليم شاهد پنهنجا نالا لکرايا. عيد جي ٽئي ڏينهن برنا صاحب خيرپور جيل ۾ بک هڙتال شروع ڪئي ۽ چوٿين ڏينهن اسان جي ٽن ڄڻن واري جٿي مرڻ گهڙي تائين بک هڙتال شروع ڪئي. بک هڙتال شروع ٿيڻ کان اڳ اسانکي الڳ الڳ ڪري هڪ الڳ ڪوٺڙي ۾ بند ڪيو ويو، جنهن جي باري ۾ اسان کي ٻڌايو ويو تہ ان ۾ حيدرآباد سازش ڪيس جي نواب خير بخش خان مري کي بہ رکيو ويو هو. جيئن تہ حيدرآباد سينٽرل جيل، سنڌ جي مڙني جيلن جو هيڊ ڪوارٽر آهي. تنهنڪري اتان سپاهي شام جو اسان کي سڄي سنڌ جي جيلن جي بک هڙتالين جا اطلاع اچيو ڏيندا هئا. هڪ ڏينهن سپاهي اطلاع ڏنو تہ برنا صاحب جي حالت تمام خراب ٿي وئي آهي. هن کجهہ بہ کائڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو آهي ۽ هن سپرنٽينڊنٽ کي ڌمڪي ڏني آهي تہ جيڪڏهن ڪيس زوري ونٽمنس جي انجيڪشن ڏني وئي تہ هو مزاحمت ڪندو. سپاهي ڊپ ڏيکاريو تہ برنا جي زندگي خطري ۾ آهي. اهو بک هڙتال جو اسان جو ٽيون ڏينهن هو. ٻن ڏينهن کان پوءِ اسان جي بہ اها ڪيفيت ٿي. ماني جي ضرورت محسوس ڪانہ ٿي ۽ ائين محسوس ٿيو تہ اسان جڻ جائي جم کان ڪجهہ ڪاڏو ئي نہ آهي. بهرحال، ٽيئن ڏينهن رات جو اسان کي يقين ٿي ويو تہ حڪومت انتهائي سنگدلي جو مظاهرو ڪري رهي آهي. جيڪڏهن اسان مان بہ ٽي مري بہ پيا تہ بہ هن جي ڪن تي جون ڪانہ رڙهندي. ان کان پوءِ اسان کي يقين ٿي ويو تہ اسان نہ بچي سگهنداسين. اسان ٽن ڄڻن ۾ خبر نہ آهي ڪٿان حوصلو اچي ويو، جو اسان طئي ڪيو تہ برنا سان موت جي ان سفر ۾ توڙ نڀائبو، ان کان پوءِ مون هڪ خط عبرت اخبار جي دوستن ڏي لکي جيل کان ٻاهر موڪليو، جنهن ۾ نياپو موڪليو تہ موت اسان جي تحريڪ کي شڪست نہ ڏيئي سگهندو. توهان حوصلا بلند رکو. شايد اسان جون جانيون ضيا حڪومت جو تختو اونڌو ڪري سگهن. خبر نہ آهي اسان جي دوستن اهو خط اخبار ۾ شايع ڇو نہ ڪيو. بهرحال، ان دوران حڪومت تي ايترو دٻاءُ وڌيو جو جهڪي پئي ۽ ان مڙني صحافين، مزدورن، شاگردن کي غير مشروط طور آزاد ڪرڻ جو اعلان ڪيو. اهڙي طرح برنا سان ساٿ بہ برقرار رهيو تہ زندگي بہ بچي پئي. اهوئي سبب هو جو جڏهن خبر پئي تہ برنا صاحب اسان سان گڏ افغانستان هلي رهيو آهي تہ خوشيءَ جي انتها نہ رهي.

پاڪستان کان افغانستان خشڪيءَ رستي خيبر پاس ذريعي وڃي سگهجي ٿو. پر جيئن تہ خشڪي رستي وڃڻ ۾ گهڻو وقت لڳو ٿي ۽ افغانستان حڪومت پاڪستاني صحافين کي آرام ده نموني ڪابل مدعو ڪرڻ چاهيو ٿي. تنهن ڪري ڪابل ويندڙ صحافين جون هوائي جهاز واريون ٽڪيٽون موڪليون ويون. اهو سفر ڪراچي کان دهلي، هندستان ۽ دهلي کان ڪابل ٿيڻو هو. رستي ۾ دهلي، هندستان ۾ رڪجڻ جي ڪري ضروري هو تہ پاڪستاني پاسپورٽ تي پهرين هندستان لاءِ انڊورسمينٽ هٽائي وڃي. ڪابل ويندڙ صحافين مان برنا صاحب ۽ مجاهد بريلويءَ کي انڊورسمينٽ جي ضرورت نہ هئي، جو هنن وٽ جيڪي پاسپورٽ هئا تن ذريعي هو اسرائيل ۽ ڏکڻ آفريڪا کان سواءِ دنيا جي هر ملڪ وڃي سگهن ٿا. اها برڪت بہ تازي جمهوريت جي آهي جو هاڻ سياستدانن کان سواءِ ڪجهہ صحافين کي پڻ اهڙا پاسپورٽ جاري ڪيا ويا آهن. ان قسم جي پاسپورٽ سبب انڊورسمينٽ جي ضرورت ڪانہ ٿي پوي. سڌو ان ملڪ جو ويزا حاصل ڪيو ويندو آهي. جيڏانهن وڃڻ جو ارادو آهي. بهرحال انهن ٻن صحافين کان سواءِ ٻين دوستن کي هندوستان جي انڊورسمينٽ هٽائڻ ضروري هئي. منهنجي تمام گهڻي عرصي کان هندستان گهمڻ جي تمنا رهي آهي. مون گذريل سال بہ هندستان جي انڊورسمينٽ هٽائي، پر پوءِ ڪن سبب ڪري هندستان وڃي نہ سگهيس. هن سال بہ اڳيئي هندستان جي انڊورسمينٽ هٽائي ڇڏي هئي، تنهنڪري مون کي ڪا خاص تڪليف نہ ٿي. اهڙي طرح ڪابل ويندڙ ٻين دوست صحافين بہ پنهنجي پنهنجي طور تي پاسپورٽن تي هندستان جي انڊورسمينٽ لڳرائي ڇڏي. ان کان سواءِ اهي پاسپورٽ افغانستان جي قونصل جنرل جناب فدا محمد لاروي جي حوالي ڪيا ويا. جنهن ٻن ڏينهن اندر سڀني صحافين جي پاسپورٽن تي افغانستان ۽ هندستان جا ويزا هٽائي مجاهد جي حوالي ڪيا. افغانستان جي قونصل جنرل جي سفارش تي هندستان جي قونصل خاني خاص مهرباني ڪئي جو هڪ تہ سڀني صحافين جي پاسپورٽن تي نپا هٽي پريس رپورٽ کان آزاد ڪري ڇڏيو تہ ساڳئي وقت هندستان جي

Gul Hayat Institute

عملدارن کي گذارش ڪئي وئي هئي تہ جيئن تہ هي پاڪستان جا ممتاز صحافي آهن، تنهنڪري هنن کي هر ممڪن سهولت فراهم ڪئي وڃي.

هان پاسپورٽ وغيره جون گهربل رسمي ڪارروايون سڀني صحافين مڪمل ڪري ڇڏيون. ۽ هر هڪ ڪپڙا وغيره سهيڙڻ ۾ لڳي ويو. جيڪي دوست افغانستان مان ٿي آيا هئا، تن مشورو ڏنو تہ هن وقت افغانستان ۾ ايتري سردي نہ هوندي، تنهن هوندي بہ هڪ گرم سوئيٽر کڻي وڃڻ چڱو ٿيندو، جو ٿي سگهي ٿو تہ رات جي وقت ان جي ضرورت پوي. بهرحال، ان ڳالهہ جي خاص تاڪيد ڪئي وئي تہ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڊارڪ فل سوٽ ضرورت کڻي وڃڻ گهرجي، جو ان جي ان وقت ضرورت پوندي جڏهن خاص طور تي صدر نجيب سان ملاقات ٿيندي. 'افغان پروٽوڪول جي لوازمات جو گهڻو خيال رکندا آهن.' انهن مشورن کي اڳيان رکي مون بہ هڪ هلڪو سلڪو ٿيلو پيڪ ڪيو ۽ ٿيس راهي ڪراچي. پروگرام مطابق ۲۸ جون تي پي آءِ اي ذريعي دهلي وڃڻو هو. جتان ۳۰ جون تي افغان ايئر لائين ارنا جي ذريعي دهلي کان ڪابل پهچڻو هو ۽ افغانستان ۾ ست ڏينهن رهڻ کانپوءِ ڇهين جولاءِ تي ڪابل کان دهلي ۽ ستين جولاءِ تي دهلي کان پوءِ واپس ڪراچي پهچڻو هو. پر مون ارادو ڪيو تہ آءٌ افغانستان مان واپس ورڻ کان پوءِ گهٽ ۾ گهٽ ڏهہ، پندرهن ڏينهن هندستان ۾ رهندس ۽ هندستان جا مختلف شهر ڏسندس. مون خاص طور بمبئي ڏسڻ چاهي ٿي. آگرو ۽ شملا وڃڻ چاهيو ٿي. ڪلڪتي ۾ منهنجي ان دوست صحافي 'باسو' سان دهليءَ مان ٽيليفون تي ڳالهائڻ چاهيو ٿي. ايشيائي صحافين جي گروپ ۾ مون سان گڏ هو، جن گذريل سال ۳۰ آگسٽ کان ۲۰ سيپٽمبر تائين اولهہ جرمني جو دورو ڪيو هو. ڪئين تمنائون هيون ۽ ڪئين اڌما هئا. منهنجي لاءِ تہ فقط لنڊن سامراجي راڄڌاني نہ رهي آهي. دهلي بہ تہ هڪ ڊگهي عرصي تائين ڦرلٽ جي اڏو رهي آهي. اڄ بہ جڏهن پٺ ورائي تاريخ تي نظر وجهون ٿا تہ دهليءَ جي زنجيرن ۽ رسن جا وڍ ۽ نشان ڪڏهن ٺٽي جي ڳچيءَ ۾ تہ ڪڏهن شڪارپور تہ ڪڏهن ڪراچي جي چيلهہ ۾ نظر اچن ٿا. خبر نہ آهي سنڌ جي خزانن جا ڪيترا خرار ان بارود جو بکُ ٿيا، جن جي ڏيرن تي ويهي نہ فقط مغلن، پر انگريزن وغيره هند ۽ سنڌ جي سموري ننڍن ڪنڊن تي حڪمراني ڪئي ۽ انهن علائقن کي تاراج ڪيو.

۲۸ جون تي آءٌ جڏهن شام جو ڇهين وڳي ڪراچي هوائي اڏي جي ٽرمينل نمبر ٽئين تي پهتس تہ ٽي صحافي اڳيئي پهچي چڪا هئا. پندرهن، ويهن منٽن اندر ٻيا ساٿي پڻ پهچي ويا. اسانجي ٽيم جناب منهاج محمد برنا، مجاهد بريلوي، عبدالحميد چاپرا، (جنگ اخبار)، الطاف صديقي (فرنٽيئر پشاور)، لياقت عديل (فرنٽيئر پوسٽ لاهور)، يوسف خان (نواءِ وقت)، احمد سعيد سليم (امن)، نزهت صادق ۽ نرگس لطيف (ٻئي خاتون فري لانس صحافي) مون (غلام نبي مغل، بزنس رڪارڊ) عزيز نا روي(اخبار جهان)، مجيد بلوچ (انتخاب ڪراچي) ۽ واحد فوٽو گرافر تي مشتمل هئي. هوائي اڏي تي خبر پئي ٽيم سان گڏ ڪابل ويندڙ ڪجهہ سينئر صحافين، پي آءِ اي جي پبلڪ رليشن کاتي وارن عملدارن کي چيو تہ هو ۲۸ جون تي ڇئين وڳي ڪراچي هوائي اڏي تي پهچي ڪابل ويندڙ صحافين کي پوري پروٽوڪول سان الوداع ڪن. لائونج ۾ داخل ٿيڻ تائين اسان جا ساٿي هيڏانهن هوڏانهن واجهائيندا رهيا، پر ڪوبہ همراهہ ان ڊپ کان تہ متان ڪابل جهڙي خطرناڪ هنڌ ڏانهن ويندڙ صحافين کي الوداع ڪرڻ سان ڪين نوڪرين تان هٿ نہ ڌوئڻو پوي، هوائي اڏي جي آس پاس بہ نظر نہ آيا. ۽ هنن لاءِ وجهائيندڙ صحافي دوست مايوس ٿي ڪسٽم ڪليئرنس ۽ بريفنگ لاءِ اندر لائونج ۾ داخلا ٿيا. ڪسٽم وارن اهو ڏسي تہ سڄا سارا ۱۳ صحافي ٻاهر پيا وڃن، هينڊس اپ ڪري صحافين جي سامان کي ڪليئر ڪيو. ان کانپوءِ ڪجهہ وقت بورڊنگ ڪارڊ وٺڻ ۽ سامان وغيره ۾ ٽئگ لڳائڻ ۾ ٿيو. انهيءَ دوران مون تي انڪشاف ٿيو تہ اسان سان ڪابل ويندڙ هڪ صحافي خاتون نرگس ڪراچي جي هڪ پراڻي سنڌي خاندان جي فرد آهي. اهو انڪشاف ان وقت ٿيو، جڏهن نرگس اوچتو مونکي سنڌيءَ ۾ مخاطب ٿيندي مونکان پڇيو تہ توهان فارين ايڪسچينج ورتو آهي. منهنجي خوشي جي انتها نہ رهي، جڏهن مونکي معلوم ٿيو تہ انقلاب ۽ خوشبوءَ جي انهيءَ سفر ۾ مونکان سواءِ هڪ ٻيو شخص بہ سنڌي آهي. مون کي هڪ عجيب سرهاڻ محسوس ٿيڻ لڳي. هاڻ اسين افغان انقلاب جي هنج ۾ وهي سنڌيءَ ۾ هڪ ٻئي سان احساسن جي مٽاسٽا ڪري سگهنداسين. آءٌ ڪڏهن بہ شاونزم جو شڪار نہ رهيو آهيان. پر سنڌي ۾ پنهنجي خوشي، پنهنجو غم ۽ پنهنجا چچريل ۽ اڻ پورا اڌما ظاهر ڪرڻ واري اوليت کي بہ ڪڏهن ۽ ڪٿي لڪائڻ جي ڪوشش نہ ڪئي اٿم. اهوئي تہ واحد حق آهي جو هيستائين آزاديءَ سان استعمال ڪيو اٿم. حالانڪ افسوس سان چوڻو ٿو پوي تہ گذريل ڪجهہ سالن دوران اهڙن سنڌي دوستن سان پڻ واسطو پيو، جن ڪراچي جي محفلن ۾ غير سنڌين جي وچ ۾ ويهي سنڌي ڳالهائڻ ۽ سمجهڻ کان بنهہ انڪار ڪري ڇڏيو هوندو. اهڙن بدنصيبن ۾ ڪي صحافي هئا تہ ريڊيو پاڪستان ڪراچيءَ جو هڪ اڳوڻو ڊائريڪٽر بہ هو. انهن دوستن جي مقابلي ۾ نرگس وڏي جرئت جو مظاهر ڪيو، جو مونسان سنڌي ۾ ڳالهائڻ جي ابتدا پاڻ ڪيائين ۽ بعد ۾ سڄي سفر ۾ اسان ٻئي اڪيلائپ ۾ توڙي ٻين جي موجودگي ۾، سنڌي ۾ ئي ڳالهائيندا هئاسين. مون کي ياد آهي هن کان

ڪجھ سال اڳ پي آءِ اي جي نيئڊ تي آءٌ جڏھن ڪراچيءَ جي صحافين جي ٽيم سان گڏ نيپال ويو ھوس تہ خوشنصيبيءَ سان ان ٽيم ۾ مونکان سواءِ ان سڄي سفر ۾ فقير محمد لاشاري بہ ھو. مون کان اھا گھڙي اصل ڪانہ وسري جڏھن نيپال جي سفر واري آخري ڏينھن، جڏھن نيپال رائل ايئر لائينس جي جھاز ۾ چڙھي اسين دنيا جي سڀ کان مٿاھين چوٽي ايورسٽ جو طواف ڪري رھيا ھئاسين، ۽ جڏھن اسانجو جھاز ان چوٽيءَ جي انتھائي ويجھو پھچي ويو تڏھن مون جھاز ۾ اتي فقير کي سڏ ڪيو. ۽ فقير سڏ جو سڏ ڏنو ۽ اسان پاڻ ۾ سنڌيءَ ۾ ڳالھايو ھو. جھاز ۾ ويٺل سڀ ساٿي عجب ۾ اسان کي تڪڻ لڳا ھئا. پر مونکي عجيب اطمينان نصيب ٿيو ھو، تہ ھن سنڌين دنيا جي سڀ کان مٿاھين ھماليائي چوٽي وٽ بيھي، سنڌي ۾ ڳالھايو. اھڙي طرح ايورسٽ جي اردگرد جميل ماٺ تي سنڌي جي مھر ھڻينسين.

صحافين جي ٽيم بريفنگ کان آجي ٿي ائميگريشن واري ڪائونٽر وٽ پھتي. سينئر دوست عبدالحميد ڇاپرا سيني جا پاسپورٽ وٺي ھڪ ڪائونٽر واري کي ڏنا. ڪائونٽر انچارج جي پيشانيءَ تي پريشاني جا گھنج نمودار ٿيڻ ۽ غائب ٿيڻ لڳا. ھن جي لاءِ اھو نئون تجربو ھو تہ ايترا صحافي ھڪ وقت دھلي وڃي رھيا آھن، ھو ڪوبہ فيصلو ڪري نہ سگھيو. ھن پنھنجي ٻئي ساٿيءَ کي سڏ ڪيو. ٻنھي ڪنن ۾ سس پس ڪئي. ٻئي جي ڪن جي پاپڙين ۽ نڪ جي چنھنب تي پگھر گڏ ٿيڻ لڳو. مون مشڪي ڇاپرا کي چيو تہ 'ڊرامو' شروع ٿي ويو آھي. انھيءَ دوران اھي ٻئي ھمراھ اسان جا پاسپورٽ کڻي پر واري آفيس ۾ داخل ٿي ويا. اسان مان ڪيترن کي دل ۾ اڻ تڻ پيدا ٿي تہ پڪ وڃي نہ سگھنداسين. پر اڳيان بہ عبدالحميد ڇاپرا ھو. سوبرنا صاحب کي پاڻ سان وٺي آفيس ۾ داخل ٿي ويو ۽ وڃي وڏي آواز ۾ چيائين تہ ڪليئر ڪريو ٿا يا اسين ھتان ٽيليفون تي اعتزاز احسن سان ڳالھايون. ٿوري وقت ۾ ١٢ - ١٣ ڪرسيون آنديون ويون. اسان کي چيو ويو تہ توھين ڪرسين تي ويھو. توھانجي ٿڌي سان خاطر تواضع ڪريون ٿاجيئن توھان جي پاسپورٽن تي ٺپا لڳي پورا ٿين. ٿڌو پئي ختم ئي مس ڪيوسين تہ پاسپورٽ ڪليئر ٿي پھچي ويا. ھاڻ آخري مرحلي 'بدني چڪاس' مان لنگھو ھو. اسان مان جن وٽ ڪئميرائون ھيون، تن مان بيٽري ڪڍي عملي پاڻ وٽ رکي ڇڏي. اھا پابندي فقط پي آءِ اي وارن وٽ آھي تہ بيٽري پريل ڪئميرا کڻي ھوائي جھاز ۾ داخل ٿيڻ جي اجازت نہ آھي. حالانڪ مون بيٽري پريل ڪئميرا کڻي تازو سڄي يورپ جو سفر ڪيو. ڪڏھن لفٿينسا تہ ڪڏھن ڪي. ايل. ايم ۾ سفر ڪيم پر ڪٿي بہ ان تي اعتراض نہ ڪيو ويو. معلوم ٿيو تہ پي آئي اي وارن بہ اھا پابندي تازو عائد ڪئي آھي. ان مرحلي مان بہ پاس ٿي اسين آخري ھال ۾ پھتاسين تہ خبر پئي تہ ڪراچي ۾ افغانستان جو قونصل جنرل فدامحمد لاروي ۽ قونصل خاني جا ٻيا عملدار اسان کي خدا حافظ چوڻ آيا آھن. مون پھريون ڀيرو لاروري کي ڏٺو ھو. جڏھن آءٌ ڪراچي ۾ ھوندو ھوس ۽ ڊپلوميٽڪ فنڪشنن ۾ وڃڻ ٿيندو ھو. تڏھن مڙني ڊپلوميٽس سان چڱي عليڪ سليڪ ھئي، پر ڪراچي ڇڏي حيدرآباد وسائڻ کان پوءِ ڊپلوميٽڪ حلقن لاءِ ماڻھو اوپرو ٿي ويو آھي. افغانستان سفارتڪارن پاڻ ھر ھڪ کي گراھڻي پائي خداحافظ ڪيو. لاروي چيو تہ افغانستان کي پنھنجو ملڪ ۽ پنھنجو گھر سمجھو. اتي توھان کي ڪابہ تڪليف ڪانہ ٿيندي. توھان اتي وي. وي. آئي. پي ھوندؤ. انقلاب جو تفصيل سان جائزو وٺجو. ان لاءِ توھان کي مھينا گھرجن. تنھن ڪري پاڻ کي ستن ڏينھن تائين محدود نہ ڪجو. توھان جيترا بہ ڏينھن افغانستان ۾ رھڻ چاھيندؤ توھان جي اوترا ڏينھن ميزباني ڪئي ويندي، وغيره.

آخر سريلي آواز ۾ مسافرن کي سڏ ٿيو تہ دھلي ويندڙ مسافر ھوائي جھاز ڏي ھلن. ھوائي جھاز ۾ مونکي ۽ برنا صاحب کي گڏ سيٽون مليون. پويان نھاريم تہ پوئين سيٽ تي ويٺل مجاھد تي نظر پيم. مجاھد عجيب خوشي اکين ۾ جھليو مون ڏانھن گھوري رھيو ھو. آءٌ سمجھي ويس تہ مجاھد ڇا ٿو چوڻ چاھي. مون کي ياد بہ آيو تہ جنرل ضيا جي دور ۾ مجاھد کي روس جي دوري جي پڻ دعوت ملي ھئي. مجاھد حسب معمول مون کان مشورو ورتو ھو ۽ مون حسب معمول مجاھد کي مشورو ڏنو ھو تہ ھو روس وڃڻ جي غلطي نہ ڪري مارشل لا وارا ڪيس پريشان ڪندا. پر مجاھد نہ مڙيو. ھن پي آئي ڊي اسلام آباد کي لکي موڪليو تہ کيس روس طرفان دعوت ملي آھي ۽ ھو روس وڃڻ چاھي ٿو تنھنڪري کيس نو آبجيڪشن ڏنو وڃي. ھڪ مھيني کانپوءِ بہ جڏھن ڪو جواب نہ مليو تہ مجاھد پاڻ اسلام آباد ويو، جتي ھن ھڪ اعليٰ عملدار سان ملاقات ڪئي، جنھن مجاھد کي ڌمڪي ڏني تہ جيڪڏھن روس وڃڻ لاءِ نو آبجيڪشن وٺڻ تي زور ڏنو تہ، پاڻ کي نقصان رسائيندو. مجاھد کي اڄ ڏينھن تائين اھا ڳالھ سمجھ ۾ نہ آئي آھي تہ کيس روس وڃڻ جي اجازت نہ ملي، پر ساڳئي وقت اسلام آباد جي ٻين ٻن صحافين مشاھد حسين ۽ اياز امير کي اجازت ڪئين ملي؟ ان کانپوءِ مجاھد مانڙي ڪري اچي ڪراچي وھي رھيو ھو. پر اڄ جڏھن نو آبجيڪشن وٺڻ بغير ١٣ صحافي دھليءَ رستي ڪابل وڃي رھيا ھئا تہ آمريت ۽ جمھوريت جو واضح فرق ضرور محسوس ٿي رھيو ھو. جنرل ضيا جي مارشل لا واري دور ۾ ھڪ دلچسپ واقعو پڻ ٿيو، جڏھن پاڪستان جي مختلف شھرن جا اٽڪل ٢٠ سينئر صحافي عراق حڪومت جي دعوت تي بغداد روانا ٿيا تہ ڪين ھوائي جھاز اندر ويٺل سيٽن تان اٿاري جھاز مان لاٿو ويو ھو.

Gul Hayat Institute

هوائي جهاز هلڻ کان اڳ ائيرهو سٽس ٽرالي ۾ اخبارون کڻي مسافرن کي اخبارون ڏيڻ لڳي. هوائي جهاز ۾ اهو مرحلو بہ انتهائي دلچسپ هوندو آهي. پڙهيل ڪڙهيل ۽ بزرگ مسافر اخبارن تي ائين مارو ڪندا آهن جو ننڍپڻ جو اهو منظر ياد اچي ويندو آهي، جڏهن جامع مسجد مٽياري جي در تي خيراتي ڏريو ورهايو ويندو هو، تہ ٻار ۽ پوڙها پليٽون ۽ جهنيون کڻي ڏريو ورهائڻ واري تي چڙهي ويندا هئا. ڪي تہ ترين تي گرم ڏريو وٺي پيا سو سڙاٽ ڪڍندا هئا. گهڻو لامارو جنگ ۽ ڊان تي هو. مون جنگ، ڊان، بزنس رڪارڊر ڪانسواءِ ايئر هو سٽس کي چيو تہ مونکي سنڌي اخبار وٺي ڏي. هن تر مان عبرت ڪڍي ڏني. مون چيو تہ ٻيون سنڌي اخبارون بہ هونديون. هن چيو تہ هوائي جهاز ۾ فقط عبرت ايندي آهي. ڪو وقت اڳ آفتاب ايندي هئي. شيخ صاحب مڙسي ڪري ان وقت جي وزير دفاع مرحوم مير علي احمد ٽالپر کان اهڙو آرڊر ڪرايو هو. ڏسجي ٿو تہ مير صاحب ڪانپوءِ هوائي جهازن ۾ آفتاب رکڻ بند ڪئي وئي آهي. مونکي اهو ڏسي ڏک ٿيو تہ هلال پاڪستان بہ موجود نہ هئي. حالانڪ هلال پاڪستان نہ فقط سنڌي جي هڪ وڏي اخبار آهي، پر حڪمران پ پ جي ترجمان اخبار بہ آهي ۽ هر لحاظ کان هوائي جهاز ۾ رکڻ جي لائق آهي. هئڻ تہ ائين گهرجي تہ نہ فقط عبرت، هلال پاڪستان ۽ آفتاب. پر هر سنڌي اخبار بشمول عوامي آواز، ٻين اخبارن سان گڏ هوائي جهاز ۾ مسافرن کي ملڻ گهرجن. جڏهن تہ اڙدو ۽ انگريزي جي هر ننڍي وڏي اخبار جهازن ۾ موجود آهي. ايستائين جو گجراتي اخبارون بہ هونديون آهن تہ پوءِ سنڌي اخبارن سان اهو ماٽيجي ماءُ وارو سلوڪ ڇو؟ ڇا سنڌي پي آئي اي ۾ سفر ڪونہ ٿا ڪن؟ هن وقت تہ اسانجا وڏيرا ايم اين اي هڪ ڏينهن اسلام آباد ۾ عيش ڪندا آهن تہ ٻئي ڏينهن گهر جو چڪر لڳائيندا آهن. پر وڏيرن کان اها توقع ڇو ڪجي؟ هنن کي پنهنجين عياشين، ۽ زرعي ترقياتي بئنڪ مان قرض حاصل ڪرڻ ۽ ترجي ڪاموري جي بدلي ڪرائڻ کان فرصت هجي تہ انهن 'ڪين' جهڙن ڪمن ڏانهن توجه ڏين. خبر نہ آهي ڪيستائين سنڌين جا ڪنڌ وڏيرن جي گوڏي هيٺ چيپيل رهندا ۽ ڪڏهن سنڌين جي تقدير بدلبي؟ ڪيڏي نہ شرم جي ڳالهہ آهي تہ اڄ بہ سنڌين سان اهو سلوڪ ۽ اهو مذاق جاري آهي، جڏهن تہ پي آءِ اي جو چيئرمين سنڌي آهي ۽ بورڊ آف ڊئريڪٽرس جا ٻئي ميمبر - سيد خادم علي شاهہ ۽ سردار مقيم کوسو سنڌي آهن. ڇا اهو ڪم بہ بينظير ڀٽو کي ڪرڻو پوندو تہ پي آئي اي جي چيئرمين دائود پوٽي ۽ بورڊ آف ڊئريڪٽرس جي ميمبرن کي گهرائي چوي تہ سنڌي اخبارون هوائي جهازن ۾ رکڻ جا آرڊر ڪيا وڃن؟ چون ٿا تہ دائود پوٽي صاحب کي ايئرفورس جو چيف ان ڪري نہ ڪيو ويو، جو هو سنڌي هو ۽ کيس هڪ ڊگهي عرصي تائين ملڪ بدري نصيب ٿي. جوڻيجي صاحب جي دور ۾ کيس پي آئي اي جو مئنيجنگ ڊئريڪٽر بنايو ويو. پر چون ٿا تہ ان سموري عرصي دوارن دائود پوٽي صاحب جي ڪارڪردگي جو نچوڙ اهو هو تہ اهو ثابت ڪري تہ هو حادثاتي طور سنڌي آهي. پي آئي اي جي هڪ ڊپارٽمينٽ ۾ هڪ سنڌي آفيسر آهي. مارشل لا جي سموري عرصي ۾ هن سان سندس اسٽاف ۽ باس ڏاڍيون ارهہ زورايون ڪيون. نہ فقط کيس جائز پروموشن ڪونہ مليو، پر کيس پنهنجو فرض ادا ڪرڻ بہ ڪونہ ڏنو ويندو هو. هو آخر اهڙو تنگ ٿيو جو نوڪري ڇڏڻ بابت سنجيدگي سان سوچڻ لڳو. آءٌ هميشہ سندس همٿ افزائي ڪندو هوس ۽ چوندو هوس تہ پاڙي تي استعفيٰ نہ ڏجئين. جڏهن دائود پوٽو صاحب ايم. ڊي ٿيو تہ همراهہ کي پيٽ ۾ ساهہ پيو، پاڻ ايم. ڊي صاحب کي رپريزنٽيشن ڪري گذارش ڪئي تہ ساڻس انصاف ڪيو وڃي. هن ڪٿي بہ دائود پوٽي صاحب کي سنڌي هئڻ جو واسطو نہ وڌو ۽ نہ ئي وري اها تقاضا ڪئي تہ کيس فيور ڪيو وڃي؟ پر هن سان جيڪا ويڌن ٿي، تنهن کي هو اڄ ڏينهن تائين وساري نہ سگهيو آهي. دائود پوٽي صاحب ان سنڌي آفيسر کي هڪ ڏينهن پنهنجي آفيس ۾ گهرايو. هو جڏهن دائود پوٽي صاحب جي آفيس ۾ داخل ٿيو تہ هن سان گڏ پي آئي اي جا بہ ٻيا عملدار بہ اڳيئي ويٺا هئا. اڃان هو اندر داخل مس ٿيو تہ دائود پوٽي صاحب جي رڙ ٻڌائين جنهن کيس اکيون ڦاڙي اڙدو ۾ چيو تہ "تون ڇا ٿو چاهين؟ تون مون کان سنڌي هئڻ جي ناتي فيور حاصل نہ ٿو ڪري سگهين. وري آئنده اهڙي غلطي نہ ڪجئين نہ تہ نقصان ٿيندئي." همراهہ وائڙو ٿي ويو ۽ اڃان تائين وائڙو وائڙو ٿي گهمندو وتي تہ "ڀتان راهہ هلندي دائود پوٽي صاحب جي ور نہ چڙهي وڃان."

هوائي جهاز دهلي ڏانهن اڏاڻو تہ منهنجي ذهن ۾ بہ ڪئين تصور، ڪئين خيال ۽ ڪئين جذبات لهرون لهرون بنجي ترڻ لڳا.

آءٌ ۽ منهنجا ٻيا ساٿي هڪ اهڙي وقت افغانستان جو سفر ڪري رهيا هئاسين، جڏهن اٽڪل يارنهن سالن تائين آمريت جي ڪاري رات کان پوءِ، هاڻ پاڪستان ۾ جمهوريت وري هئي. پر اڃا جمهوريت جي لاٽ جوت نہ جهلي هئي. جمهوريت جو ڏيئو ڪاري رات جي اٿاهہ سمنڊ جي وچ سير ۾ هو. ڏيئي پنهنجو سفر شروع تہ ڪيو هو، پر ڊپ هو تہ ڪناري تائين پهچندي پهچندي اها ڪمزور ۽ جهيڻي لاٽ، بي رحم طوفاني هوائن جي ور نہ چڙهي وڃي، ۽ لاٽ وسائجي وڃڻ کان پوءِ، وري ساڳي ڪاري رات ۽ ٻُٽ اونڌاهہ ديرو نہ ڄمائي.

عجيب و سوسا ۽ عجيب انديشا هئا، جنهنڪري هانوَ تي پڻ عجيب بار محسوس ٿي رهيو هو. اهو وقت افغان انقلاب لاءِ

پڻ عجيب هو. سڄي دنيا جي اطلاعاتي ذريعن، پروپيگنڊا جو هڪ عجيب ۽ غريب طوفان کڙو ڪري ڇڏيو هو. ڪو ڏينهن ۽ ڪا رات اهڙي خالي نه هئي، جڏهن اِها خبر نه پئي آئي ته بس اڄ اقتدار ويو، اڄ جلال آباد ويو، ۽ اڄ ڪابل تي راڪيٽن سان حملو ڪري، ڪابل کي ڪنڊرن ۾ تبديل ڪيو ويو.

صدر نجيب جي باري ۾ ته اهي افواهه هئا ته نجيب ته بس اڄ صدارت ڇڏي يا سڀاڻي ڇڏي. افغان انقلاب ۽ سامراجي اطلاعاتي ذريعن جي وچ ۾ هڪ ڇتي جنگ شروع ٿي چڪي هئي، جنهن جو بيو ڇيڙو نظرئي ڪون ٿي آيو. جنهن ڏينهن کان افغانستان جي ڌرتي انقلاب کي سيني سان لڳايو، تنهن ڏينهن، تنهن ساعت، پروپيگنڊا جي جنگ شروع ٿي، ۽ اڄ ڏينهن تائين پنهنجي پوري جوڀن تي آهي.

جيءَ ۾ ڪيترا خطرا ۽ انديشا ليٽا پائي رهيا هئا. ۽ هر وقت اِهو الڪو هوته ڪٿي اهي انديشا درست ته نه آهن؟ ڊپ هو ته افغانستان پهچڻ کان پوءِ جيڪڏهن انقلاب تي عائد ٿيندڙ اهي تهمتون ۽ سامراج طرفان جوڙيل ڏند ڪٿائون، ذرو به صحيح ثابت ٿيون ته اسان کي ڪيتري نه نراسائي ٿيندي. افغان انقلاب کي بچائڻ لاءِ، افغان عوام جيڪا جاکوڙ ڪئي، تنهن جي هڪ الڳ تاريخ مرتب ٿيندي، جو افغان عوام، افغان انقلاب جو هر اول دستو آهن. پر پاڪستان ۽ سنڌ ۾، افغان انقلاب لاءِ جيڪا همدردي آهي، تنهن جو به ڪو ڪاٿو نه آهي. سون ماڻهن افغان انقلاب کي جيءَ ۾ جايون ڏنيون آهن. هنن اِهو سمورو عرصو، جنهن دوران افغان عوام، افغان انقلاب جو تحفظ ڪرڻ خاطر، سامراج سان جنگ جوٽي، ان سموري عرصي دوران، هتان جي سوين ۽ هزارين ترقي پسندن ۽ قومپرستن سچي دل سان، ڏينهن رات، افغان انقلاب لاءِ دعائون گهريون، ۽ منَ ئي من ۾، افغان انقلاب کي ڪاميابين ۽ ڪامرانين جا سنيها موڪليا آهن. انهيءَ سموري عرصي دوران، جڏهن به افغان انقلاب جي فتح ۽ پيشقدميءَ جون خبرون آيون هونديون، ته هتان جي ترقي پسندن، قومپرستن ۽ عوام دوست ماڻهن جا سينا خوشي ۽ فخر سان ڦوڪجي پيا هوندا. وري جيڪڏهن ڪا خراب خبر آئي هوندي، ته انهن مڙني پنهنجو ساهه مُٺ ۾ محسوس ڪيو هوندو. هتان جي سرويچن جي ذهنن ۾ ان سلسلي ۾ ڪو به شڪ شبهو نه رهيو آهي، ته سندن ملڪ ۽ هن سموري علائقي جي شاندار مستقبل جو انحصار گهڻو ڪري افغان انقلاب جي مڪمل ڪاميابي ۽ فتح سان ڳنڊيل آهي.

سنڌي ماڻهن ته سوين سالن کان رائج چوڻيءَ ۾ به تبديلي آڻي ڇڏي آهي ته — 'جڏهن، تڏهن سنڌڙي تو کي قنڌار کان جو ڪو'. اها چوڻي، ان دؤر جي آهي، جڏهن خيبر لڪ ۽ بولان لڪ کان ايندڙ ٻاهريان سامراجي فوجي لشڪر، سنڌ کي تاراج ڪري، دهلي جي راڄڌاني ڏانهن وڌندا هئا. پر هاڻ ته جاگرافيائي طور تي حالتون ئي تبديل ٿي ويئون آهن. دنيا جي ڪنهن به حصي تي يلغار ڪرڻ لاءِ، نه گهوڙن، نه ترارن جي ضرورت آهي ۽ نه لڪن ۽ برپٽن جو سهارو وٺڻو پوي ٿو. هاڻ سامونڊي جنگي جهاز، سامونڊي ٻوڏو ٻيڙن، سامونڊي ميزائلن، هوائي جهازن، ۽ ايٽمي ميزائلن جو دؤر آهي. پر سنڌ کي تاراج ڪرڻ لاءِ ايڏي وڏي محنت ۽ مٿا ڪٽ ڪرڻ جي ضرورت ئي ڪهڙي آهي. اڄوڪي سنڌ ته 'وڏي پاءُ' ۽ 'مهمانن' جو حساب ڪتاب چُڪائڻ ۾ ئي ڳري رهي آهي. هن سموري پيڙا جو هاڻ هڪڙوئي ته سهارو محسوس ٿئي ٿو ته ڪو عوامي انقلاب اچي، ۽ سيئي نا انصافيون ختم ٿين، ۽ سنڌ جو عوام ان انقلاب جي سهاري مَڇي مڙس ٿئي، ۽ وڏيرن، وڏن پائرن توڙي 'مهمانن' جي چار مان نکري، انهن مڙني ڏاڍ ۽ ڏمرن کان آجو ٿي سگهي.

جنهن ڏينهن افغانستان ۾ انقلاب آيو آهي، تنهن ڏينهن کان هتان جي عوامي قوتن ۾ هڪ عجيب اعتماد ڪر موڙڻ شروع ڪيو آهي، ۽ اُميد جو ڪرڻو نظر آيو آهي، ته جا شيءِ افغان عوام کي نصيب ٿي آهي، سا اسان کي به نصيب ٿي سگهي. اِهوئي سبب آهي جو هتان جو عوام، افغان انقلاب کي پنهنجي لاءِ هڪ وڏو سهارو محسوس ڪري ٿو. اهوئي سبب آهي جو شايد تمام جلد سنڌ جو عوام، سندن پراڻي چوڻيءَ کي دفن ڪري، ان جاءِ تي ڪا نئين چوڻي جوڙي ته 'جڏهن تڏهن سنڌڙي تو کي قنڌار جو سهارو'

ذهن ۾ ڪيئي طوفان اُڀري ۽ لهي رهيا هئا. ذهن ۾ سوچن جي يلغار شايد ان هوائي جهاز جي رفتار کان به تيز هئي، جيڪو مون کي ڪراچيءَ کان دهلي، ۽ دهليءَ کان ڪابل ڪٺي وڃڻ لاءِ، ڪيئي فاصلا اورانگهي رهيو هو، ۽ جنهن جي سيٽ تي ويٺي، پنهنجي ڳل تي مُٺ جي ٽُني ٽڪائي، آءٌ سنڌ ۽ افغانستان جي حالتن جي ڀيٽ ڪري رهيو هوس — ڇا زمانو هو ۽ ڇا زمانو آهي! ڪو زمانو هو جڏهن سنڌ جي ساوڪ ۽ سنڌي مارو ماڻهن جي ڇهرن تي ڇانيل ته در تهه مرڪ تي ڌاڙو هڻڻ لاءِ، سامراجي قوتون افغانستان جي سرزمين اورانگهي، سنڌ تي راتوها هڻنديون هيون. ۽ هڪ زمانو وري اڄ جو آهي، جڏهن افغان انقلاب جي جوش کي مانو ڪرڻ لاءِ، سنڌ جي ڌرتيءَ کي پاڻي پٽ بڻايو ويو آهي!

هوائي جهاز جي رفتار سبب يا منهنجي ذهن ۾ آيل زلزلي سبب، ڪڏهن منهنجي سوچ مستقبل جي انتهائي آخري ڇيڙي کي وڃي ٿي ڇهيو، يا مون پاڻ کي ماضيءَ جي ڪنهن ڪنڊپاسي ۾ اڇليل محسوس ٿي ڪيو. اوچتو منهنجي ذهن کي هلڪو جهٽڪو آيو، ۽ مون کي ڪراچي جي مهراڻ هوٽل ۾، هندستان کان آيل هڪ دانشور ووندر اگروال سان ملاقات ياد اچي ويئي. اگر وال جو تعلق ساڄي ڌر سان هو. ان وقت هندستان ۾ جنتا پارٽيءَ جي حڪومت هئي. هو ان وقت هندستان جي هڪ انتهائي حساس ۽ اهم اداري 'انڊين انسٽيٽيوٽ آف اسٽريٽجڪ اسٽڊيز' سان هو. هندستان جهڙي ملڪ جي هڪ اهڙي حساس اداري جي، هڪ اهڙي اهم فرد جو پاڪستان جو دورو انتهائي معنيٰ خيز هو. آءٌ ان وقت ڪراچي ۾ هوس. جنرل ضيا جي حڪومت جي ڇُرچ تي لڳاتار هڪ ٻئي پٺيان ڇپُن اخبارن مان نيڪالي ملڻ کان پوءِ، آءٌ ان وقت اسلام آباد مان شايع ٿيندڙ هفتيوار رسالي 'حرمت' سان ڳانڍاپيل هوس. اسين رپورٽر جيئن ته هر وقت خبرن جي تلاش ۾ هوندا آهيون، تنهنڪري مون کي ڪنهن طرح خبر پئي ته هندستان جو هڪ اهم شخص، اسلام آباد ۾ 'اهم' سرگرمين کان پوءِ، ڪراچي آيل آهي، ۽ شام ڌاري واپس دهلي هليو ويندو.

هن مون کي ملاقات لاءِ فقط اڌ ڪلاڪ ڏنو. آءٌ جڏهن هن جي ڪمري ۾ داخل ٿيس ته هو ناشتو ڪري رهيو هو. اگروال صاحب چيو ته مون وٽ وقت تمام ٿورو آهي، تنهنڪري ناشتو به ڪبو رهبو، ۽ ڳالهه ٻولهه به جاري رهندي. هن جي ڳالهين مان پتو پيو ته هو اسلام آباد انهيءَ لاءِ ويل هو ته جيئن پاڪستان جي حڪمرانن سان صلاح مشورا ڪري، گڏيل ڪوشش ذريعي افغان انقلاب خلاف ڪو مشترڪا بند ٻڌي سگهجي، پاڪستان ۽ هندستان جي فرسوده معاشرن کي، افغان انقلاب جي ٻوڏ کان بچائڻ لاءِ، ڪو بچاءُ بند ٻڌي سگهجي.

انهيءَ کان اڳ جو اگروال سان ٿيل گفتگو جي واسطو رکندڙ نقطن جو ذڪر ڪريان، هن مرحلي تي هڪ ڳالهه رڪارڊ تي آڻڻ چاهيان ٿو، ته جنرل ضيا پنهنجي دؤر حڪمرانيءَ ۾، ڪجهه اهڙين سرگرمين ۾ پڻ رڌل هو، جن جو تعلق پاڪستان بدران، پنجاب جي هڪ مخصوص سوچ ۽ مخصوص لابيءَ جي هاڃيڪار منصوبن سان هو. اها ڳالهه ثابت ڪرڻ لاءِ مون وٽ ڪو ثبوت نه آهي، منهنجو اِهو رايو، ووندراگروال، توڙي ان وقت پاڪستان جي مک سياستدانن، توڙي ٻاهران ايندڙ شخصيتن سان ٿيل ڳالهه ٻولهه، توڙي انهن جي پس منظر جي ڪيل کوجنا دوران ٿيندڙ انڪشافن تي ٻڌل آهي. ممڪن آهي ته اِهو رايو درست نه به هجي. پر خبر نه آهي ته مون کي ڇو يقين آهي ته اِهو وقت ضرور ايندو، جڏهن منهنجا اهي انديشا درست ثابت ٿيندا. انهن راين مان، منهنجو هڪ رايو اهو به آهي ته جنرل ضيا هندستان جي ٽن ڌيهوڪي وزيراعظم مرارجي ڊيسائي، توڙي وزيراعظم اندرا گانڌي، ۽ موجوده وزيراعظم راجيو گانڌيءَ سان جيڪي به مذاڪرات ڪيا، تن جو هڪ پهلو اهو به هو ته 'هندستان، پاڪستان ۾ آمريت کي تسليم ڪري، ۽ پاڪستان جي ننڍي صوبن تي پنجاب جي هڪ مخصوص لابيءَ جي بالادستي هجي، ته انهيءَ جي عيوض، پاڪستان جي حڪومت سموري علائقي ۾ هندستان جي مفادن کي چيلنج نه ڪندي ۽ هندستان جو ڪمدار ٿي ڪم ڪندي.'

اگروال کي بهرحال پاڪستان ۾ آمريت تي سخت تشويش هئي، ۽ ڪيس اُلڪو هو ته 'پاڪستان ۾ آمريت ڪري، پيدا ٿيل سياسي خال کي جمهوري نظام سان پُر نه ڪيو ويو ته افغان انقلاب سرحدون اورانگهي پاڪستان اندر داخل ٿي ويندو، ۽ اچي اهو خال پُر ڪندو.' هن تاريخ جي حوالي سان هڪ انتهائي اهم ڳالهه ڪئي. هن چيو ته "تاريخ شاهد آهي ته جن قوتن به خيبرلڪ يا بولان لڪ پار ڪيو، انهن کي دهلي زير ڪرڻ کان دنيا جي ڪابه طاقت نه روڪي سگهي." هن چيو ته هيستائين هندستان ۽ پاڪستان جا تعلقات برابر خراب رهيا آهن. لڙايون به ٿيون آهن. پر اسان پاڪستان جي صلاحيتن کان مطمئن هئاسين ته اهو ايترو طاقتور آهي، جو ڪنهن به ٻاهرين قوت کي اهي سرحدون ٽپڻ جي اجازت نه ڏيندو. پر هاڻ جڏهن پاڪستان ۾ آمريت آهي، ۽ هتان جا ماڻهو حڪومت جي خلاف آهن، تڏهن اسان کي انديشو ورائي ويو آهي ته پاڪستان جي موجوده حڪومت اهو فرض بخوبي انجام ڏيئي سگهندي." هن زور ڏيندي چيو ته "جنهن وقت به اسان محسوس ڪيو خطرو وڌي ويو آهي، ۽ پاڪستان ڪجهه به نٿو ڪري ته پوءِ اسين خاموش نه رهنداسين ۽ انهن سرحدن جي خود حفاظت ڪرڻ لاءِ اسان کان جيڪي پڄي سگهندو، سو ڪنداسين."

مون اها ڳالهه ٻولهه ٻڌي محسوس ڪيو ته افغان انقلاب کان فقط پاڪستان جي آمريت ئي نه، پر هندستان جو بورجوازي به ڊنل آهي ۽ ايترو به نه ٿو چاهي ته انقلاب اچي هندستان جي سرحدن تي ويهي رهي.

اوچتو مون پنهنجي ڪُڪ ۾ ٽونٽ لڳندي محسوس ڪئي، ۽ منهنجي انهن خيالن جو سلسلو ٽٽي پيو. سامهون ايئر هوسٽس ٽري ۾ ايوننگ سنيڪس کنيو بيٺي هئي. برنا صاحب چيو، "تون خبر ناهي ڪهڙن خيالن ۾ گم آهين. هاڻ سولو ٿي ته ايئر هوسٽس ٽري رکي."

آءٌ سولو ٿيس ۽ ايئر هوسٽس منهنجي سيٽ تي ٽري فڪس ڪئي. ان تي سنيڪس جي پليٽ رکي. پُٺ پُٺ ڪندي رواني ٿي ويئي. پي-آءِ-اي جي ماني ۽ ايئرهوسٽيسون گهڻو ڪري 'شُڪر' جهڙيون هونديون آهن پر اڄوڪيون سنيڪس ٺيڪ ٺاڪ هيون. پيٽيز تازا هئا ۽ پيسٽري سٺي هئي. پر حيدرآباد واري بامبي بيڪريءَ وارو مزو ڪٿي. پي-آءِ-اي وارن کي گهرجي ته گهٽ ۾ گهٽ پيسٽريون ۽ ڪيڪ بامبيءَ بيڪري تان گهرائين. ائين ڪري ته ڏسن. پوءِ مسافر رڳو انهيءَ پيسٽري ۽ ڪيڪن جي ڪري پي-آءِ-اي جي جهازن ۾ سفر ڪندا. پر پي-آءِ-اي ۾ ايترو افعال ڪٿي جو ائين ڪن.

اڃان پيٽيز ۽ پيسٽري ڪائي ختم مس ڪيم ته محسوس ڪيم ته مٿان ڪو اڇن ڪپڙن ۾ بيٺو آهي. مٿي نهاريم ته اسٽيوارڊ چانهن ۽ ڪافيءَ جون ڪٽليون جهلي، مون ڏانهن مشڪي نهاري رهيو هو. هو طاهر هو. طاهر ڪجھ وقت اڳ ڪراچيءَ مان شايع ٿيندڙ اخبار 'صداقت' ۾ ڪم ڪندو هو. صداقت کي پوءِ، جنرل ضيا جي دؤر ۾ بند ڪيو ويو هو. صداقت جي ايڊيٽر بشير احمد رانا هڪ ٻئي 'ڪڙڪ' صحافي محمد ميان جي صلاح سان، جنرلن خلاف هڪ انتهائي سخت ايڊيٽوريل لکيو هو، جنهن ۾ هن تي خاص طور تي هڪ جملي تي شديد اعتراض ڪيو ويو. جنهن ۾ چيل هو ته 'جنرلن جي شهوت اقتدار ختم نه ٿيندي، جيستائين هو پاڪستان کي ختم نه ڪندا.' بعد ۾ طاهر صحافت ڇڏي ڏني، ۽ وڃي پي-آءِ-اي ۾ اسٽيوارڊ ٿيو.

طاهر اسان کي ان وقت مليو، جڏهن اسين اميگريشن مان آجا ٿي، لائونج ۾ پهتاسين. هو مڙني صحافين سان ڀاڪر پائي، حب سان مليو هو، ۽ چيائين "آءٌ به دهليءَ واري فلائيٽ تي آهيان. مزو اچي ويندو." ان وقت هن اسان سڀني جا بورڊنگ ڪارڊ پاڻ ورتا، ۽ ساڻ وٺي مٿي هوائي جهاز ۾ آيو، ۽ اسان سڀني کي انتهائي سٺيون سيٽون الاٽ ڪرائي ڏنيون هئائين. برنا صاحب ۽ مون کي گڏ سيٽون ڏنيون هئائين، جيڪي بنھ فرنٽ تي، ۽ دريءَ پر سان هيون.

طاهر برنا صاحب کي ڪافي ڏيئي چڪو هو. مشڪي مون کان پڇيائين، "مغل صاحب، اوهين به ته ڪافي پيئندؤ نه؟" آءٌ ان وقت کان ڪافي پيئڻ کان پرهيز ڪندو آهيان، جڏهن مون بزنس رڪارڊ جي هڪ سينئر پارسي صحافيءَ کان ٽانسلس جو هوميوپيٿڪ علاج ڪرايو هو. هن مون کي سرڪو، ڪٿاڻ ۽ ڪافي پيئڻ کان منع ڪئي هئي. مون چيو، "نه آءٌ ڪافي ڪونه پيئان، مون کي چانهه ڏي." هن ڪوپ ۾ چانهه اوتي ۽ اهو پڇي ته ٻيو ڪجھ ته نه گهرجي ۽ واپس ورڻ لڳو ته پريان چاپرا جي رڙ ٻڌي بيهي رهيو. چاپرا چيو، "يار هي چانهن ۽ ڪافي وري ڇا ڪٿي آيو آهين. اوهين پي-آءِ-اي وارا پيئڻ واري شيءِ پيارو ڪونه ٿا. باقي هي ڪوسا ڏک ڀرڻ جي سزا ڇو ٿا ڏيو؟" طاهر مشڪي چيو، "چاپرا صاحب، اها ته اوهان کي مون کان وڌيڪ خبر آهي، اوهين استاد ماڻهو آهيو." مجاهد ڪِلَ ۾ ٻڌي ويو، ۽ مجيد بلوچ هڪ وڏو ٺهڪ ڏيندي، حبيب جالب جي هڪ مشهور غزل جي هڪ سٽ جهونگارڻ شروع ڪئي 'بڙي بي مروت ٿَي، شامين ڪر گيا ويران'

چاپرا چيو، "بي مروتي جي به انتها آهي. شامون ته ويران ٿي ويئون، پر هوائي سفر به ويران ٿي ويو." مجاهد، چاپرا تي ٽوڪ ڪندي چيو، "اهو فيصلو به عوامي دؤر جو تحفو آهي ته جالب جو اهو غزل به عوامي دؤر جو تحفو آهي." برنا صاحب سميت اسين سڀئي کلڻ لڳاسين، ۽ محظوظ ٿيڻ لڳاسين.

اڃا اها کل پوگ هلي پئي ته طاهر وري اسان ڏانهن ايندو نظر آيو. هن جي هٿن ۾ ٻه پليٽون هيون جن ۾ برياني ۽ گوشت جو ٻوڙ هو. هن اهي پليٽون اسان جي پر سان ويٺل الطاف صديقي، عزيز ناروي ۽ يوسف خان کي ڏنيون جن شايد منجهند جي ماني کانه کاڌي هئي.

پوءِ پتو پيو ته طاهر ڪجھ ٻين صحافين ۽ هڪ صحافي خاتون کي پاڻ سان ڪريو باڪس ڏانهن وٺي ويو ۽ سڀ کاڌا سندن اڳيان رکيائين. سنيڪس کائڻ کان پوءِ مختلف مسافر پنهنجي سيٽن تان اٿي هيڏانهن هوڏانهن هلڻ لڳا. ڪي ٽائليٽ ڀي ويا ته ڪي وِهڪ واري ٿڪ لاهڻ لاءِ، جهاز ۾ هيڏانهن هوڏانهن اچڻ وڃڻ لڳا. آءٌ به پنهنجي سيٽ تان اُٿي بيٺس، ۽ هوائي جهاز جي آخري ڪنڊ تائين پسار ڪرڻ جو سوچي رهيو هوس ته هڪ مسافر 'مرحبا مرحبا' ڪندو اچي برنا صاحب سان مليو. برنا صاحب به هن سان وڏي پنهنجائپ سان مليو. برنا صاحب منهنجو هُن سان، ۽ هن جو مون سان تعارف ڪرايو. هو هندستان ۾ جامع مليه يونيورسٽيءَ ۾ ڊپٽي رجسٽرار هو. ڪجھ ڏينهن اڳ ڪراچيءَ ۾ پنهنجي ڪنهن ويجهي عزيز جي شاديءَ ۾ شريڪ ٿيڻ لاءِ آيو هو. هندستان کان اسان جي يارن جي اها به طرفا ٽرئفڪ ١٩٤٧ع کان اڃا تائين جاري آهي. اهڙا به ڪئين ڪيس آهن ته هندستان ۾ تعليم حاصل ڪرڻ کان پوءِ، ڇوڪرو ويزا تي پاڪستان ايندو آهي، ته هتي هن جا عزيز، هن لاءِ اڳواٽ نوڪريءَ جو بندوبست ڪريو ويٺا هوندا آهن. هتي پهچڻ کان پوءِ،

Gul Hayat Institute

ويزا ڦاڙي ڦٽو ڪيو ويندو آهي، ۽ هتان جي ڪنهن سٺي ملازمت تي بالم ٿي ويهي رهندو آهي. هڪڙي پاسي هتان جا چاول بيروزگار رُلندا وتندا آهن، ته ٻئي طرف ڌارين ملڪ جو شهري اچي هتان جي نوڪرين تي قبضو ڪندو آهي، ۽ ڪو پڇڻ وارو به ڪونه هوندو آهي. مون کي ياد آهي ته پنهنجو دؤر جي آخري ڏينهن ۾، جڏهن آءٌ هلال پاڪستان جو چيف رپورٽر هوس ته هڪ ڏينهن ايڊيٽر جي ڪراچيءَ ۾ غير موجودگيءَ سبب مون کي چيو ويو ته آءٌ ان وقت جو پرڏيهي سيڪريٽري آغا شاهي جي پريس بريفنگ ۾ شرڪت ڪريان. ان زماني ۾ پرڏيهي معاملن بابت نه فقط ايڊيٽرن پر ڪڏهن ڪڏهن رپورٽرن جي پڻ بريفنگ جو بندوبست ڪيو ويندو هو، جن ۾ ڪيترن اهم ۽ حساس معاملن تي صحافين کي اعتماد ۾ ورتو ويندو هو. نه فقط ايترو پر پرڏيهي وزارت طرفان ڪيترن قومي ۽ بين الاقوامي مسئلن تي Restricted مواد اخباري دفترن ۾ موڪليو ويندو هو، جيڪو ايڊيٽر ۽ رپورٽروغيره پڙهي سگهندا هئا. باقي اهو مواد شايع نه ڪيو ويندو هو. ان طريقه ڪار ذريعي صحافي ڪيترن اهم معاملن تي ڪيتري اهم معلومات کان باخبر ٿيندا هئا. اهو سڀ ڪجھ جمهوري ڪلچر جو حصو هوندو آهي. يارهن سال جمهوري ڪلچر کي نيست ونابود ڪيو ويو ۽ ان جي جاءِ آمريت جي ڪلچر والاري ۽ اهي سڀ روايتون ختم ٿي ويون. بهرحال، ان ڏينهن آغا شاهي واري بريفنگ ۾، جيڪا اسٽيٽ گيسٽ هائوس ڪراچي ۾ ٿي، تنهن ۾ آءٌ واحد رپورٽر هوس. باقي ٻيا سڀ ايڊيٽر هئا. ڪجھ معاملن تي آغا شاهي طرفان بريفنگ ڪرڻ کان پوءِ سوال جواب شروع ٿيا. آءٌ حيران ٿي ويس ته ڪراچي جي مڙني ايڊيٽرن جي سوالن جو موضوع فقط هڪ هو، ته ڪو ڪراچي بار بار فوري طور ڪوليو وڃي. آغا شاهي پهرين ته ڊپلوميٽڪ انداز ۾ جواب ڏيندو رهيو، پر پوءِ ڪلندي ايڊيٽرن کي مخاطب ٿيو ۽ چيائين ته "يار ڳالهه ته ٻڌو. آخر ڪيستائين ٻه گهر ۽ ٻه ملڪ رکندا سين. يا ته اسان کي پاڪستان کي پنهنجو مستقل گهر بنائڻ گهرجي، يا هندستان کي. اهونه ٿو ٿي سگهي ته ڪڏهن پاڪستان ۾ رهون ۽ ڪڏهن هندستان ۾ رهون. اها مسخري ڪوبه ملڪ ۽ ڪابه حڪومت برداشت نه ڪندي." اهو جواب ٻڌي سڀني ايڊيٽرن جي چپن کي چنو لڳي ويو، جو آغا شاهي جو تعلق ان 'ڪٽنب' سان هو، جنهن سان تعلق هنن جو پنهنجو پڻ هو.

ڳالهه جامعه مليه يونيورسٽي جي ان ڊپٽي رجسٽرار جي ٿي رهي هئي. جيڪو هوائي جهاز ۾ برنا صاحب سان مليو. برنا صاحب هن سان وعدو ڪيو ته هو دهلي ۾ ترسڻ دوران، سندس گهر ساڻس ملڻ ضرور ايندو. جامع مليه هندستان جي تمام مشهور يونيورسٽي آهي ۽ پاڪستان ۽ هندستان جي آزادي وقت يو پي ۽ سي پي جي مسلمانن، سندن ٻارن کي پڙهائڻ لاءِ قائم ڪئي هئي. حالانڪ هتي پاڪستان ۾ جامع مليه ايتري مشهور نه آهي، جيتري عليگڙهه يونيورسٽي مشهور آهي. ان جو سبب اهو آهي ته هتي جامع مليه جي مقابلي ۾ عليگڙهه يونيورسٽي جي پروپيگنڊا تمام گهڻي ڪئي وئي. هتان جي اردو پريس ته ڪعبت الله کان پوءِ عليگڙهه يونيورسٽي کي مقدس ادارو قرار ڏيندي آهي. اهو سڀ ڪجھ پڙهڻ ڪري، مون ۽ ڪيترن ٻين وٽ پڻ عليگڙهه يونيورسٽي جي اها عزت آهي، جو جڏهن نالو ورتو ويندو آهي ته من ئي من ۾ جُهڪي عليگڙهه يونيورسٽي کي 'فرشي' سلام ڪندا آهيون. پر مون کي ان وقت ڏاڍي حيرت ٿي ۽ عليگڙهه يونيورسٽي لاءِ اردو پريس جي پروپيگنڊا جي نتيجي ۾ منهنجي ذهن ۾ جيڪو عاليشان محل ٺهل هو، سو ان وقت ڍهي اچي پٽ پيو. جڏهن مون تي اهو انڪشاف ٿيو ته عليگڙهه يونيورسٽي کي خود يوپي ۽ سي پي جي مسلمانن سنگسار ڪيو ۽ الزام هنيو ته اها يونيورسٽي تعليمي درسگاهه گهٽ ۽ اغلام بازي جو تربيت گاهه وڌيڪ آهي. چون ٿا ته هندستان جي ورهاڱي کان اڳ عليگڙهه يونيورسٽي خلاف اهي الزام يوپي ۽ سي پي جي اڪثر سياسي رهنمائن ۽ سماجي ڪارڪنن هنيا، ۽ يوپي ۽ سي پي جي اخبارن ايڊيٽوريل لکيا. اهو گوڙ ايتري قدر وڌيو، جو حڪومت کي مجبور ٿي ان معاملي جي تحقيقات لاءِ هڪ عدالتي ٽريبونل قائم ڪرڻو پيو. جنهن تفصيل سان تحقيقات ڪرڻ کان پوءِ جيڪا رپورٽ پيش ڪئي، تنهن ۾ انهن الزامن کي درست قرار ڏنو ويو. اهو انڪشاف ڪجھ سال اڳ هڪ بلوچ، هڪ تقريب ۾ هڪ مهاجر صاحب جي روبرو ڪيو، جنهن تي پهريائين ان صاحب کي ڏاڍي مٺيان لڳي، پر مون کي ان وقت ڏاڍي حيرت ٿي، جڏهن بلوچ پنهنجي ڳالهه کي سچو ثابت ڪرڻ لاءِ تحقيقاتي ٽريبونل ۽ ان جي رپورٽ جو ذڪر ڪيو. مون کي اهو ڏسي حيرت ٿي ته اهو مهاجر وڌيڪ ڪُڇي نه سگهيو ۽ اهو تسليم ڪيائين ته عليگڙهه يونيورسٽي خلاف واقعي اهي الزام هئا.

جامع مليه يونيورسٽي دهلي جي ڊپٽي رجسٽرار خوش خير عافيت ڪرڻ کان پوءِ برنا صاحب ۽ مون کان موڪلايو. برنا صاحب ۽ آءٌ پنهنجي سيٽن تي ويٺاسين ۽ لهواريون اوپرايون ڪرڻ لڳاسين. برنا صاحب بينظير ڀٽو جي افغان پاليسي جي شڪايت ڪئي ۽ چيو ته ڪيس چا ٿي ويو آهي ۽ هي پاليسيون ته خود ڪيس ۽ سندس حڪومت کي نقصان پهچائينديون. مون برنا صاحب سان اتفاق ڪيو ۽ چيو ته بينظيرجي افغان پاليسي جي ڪنهن به صورت ۾ حمايت نه ٿي

Gul Hayat Institute

ڪري سگهجي. برنا صاحب ان سلسلي ۾ بہ ڪافي فڪر مند هو ، تہ اخباري ڪارڪنن وارو ويج بورڊ ، جنهن باري ۾ هو اسلام آباد ۾ اطلاعات واري مملڪتي وزير سان ڪافي مذاڪرات ڪري رهيو هو ، ڪڏهن ٿو جُڙي ، جو ان باري ۾ سڄي ملڪ جي اخباري ڪارڪنن ۾ بيچيني وڌندي پئي ويئي.

اسان جي تبادلہ خيال جو سلسلو ان وقت ٽٽي پيو ، جڏهن مائيڪ تي هوائي جهاز جي ڪئپٽن جو پهرين انگريزي ۽ پوءِ اردو ۾ آواز ٻڌڻ ۾ آيو. هن خو شخبري ٻڌائي تہ اسان دهلي مٿان اڏام ڪري رهيا آهيون ، ۽ تمام جلد اسان نئين دهلي جي هوائي اڏي تي هونداسون. هن مڙني مسافرن جي رفاقت جو ٿورو مڃيو. ان کان سواءِ موسيقي جي اها ڌن وڄڻ شروع ٿي ، جيڪا هوائي جهاز ۾ اوچاين کان هيٺ لهندي لئنڊ ڪرڻ تائين وڄائي ويندي آهي. اسان بہ پنهنجا بيلٽ ٻڌا. مون دريءَ مان ڏٺو. ان وقت سانجهي ٿي چڪي هئي ، هيٺ دهليءَ جون بتيون نظر اچي رهيون هيون. ڄڻ بتين ۽ روشنين جو ڪو سمنڊ چوليون هڻي رهيو هو. مون کي دهلي جو روشنين وارو اهو سمنڊ روشنين جي ان سمنڊ کان ننڍو ۽ ڇسو محسوس ٿيو ، جيڪو رات وقت ڪراچي هوائي اڏي تي لهڻ وقت ڪراچي جي روشنين تي نظر وجهڻ سان محسوس ٿيندو آهي. ٿي سگهي ٿو تہ مون کي اهو احساس ان ڪري پيدا ٿيو ، جو ڪراچي منهنجو پنهنجو آهي. شايد قدرتي طور بہ پنهنجي هر ڳالهہ وڏيڪ وڻندي آهي. ڪراچي تہ جهڙو تهڙو شهر بہ نہ آهي. ڪراچي سنڌ جو ڳاٽ ۽ ڪنڌ آهي. دل کي ڇڪ آئي ۽ سنڌ ياد اچڻ لڳي ۽ دل ۾ چيم تہ 'سنڌ شل تنهنجو ڳاٽ هميشہ اوچو هجي. اسين هجون نہ هجون.!'

مون کي اهو وقت ياد آيو جڏهن ون يونٽ ٽٽڻ ۽ صوبا بحال ٿيڻ وقت اسان جي ڪجھ ڏسٽن وائسٽن سنڌي سياستدانن ۽ دانشورن اها راءِ ظاهر ڪئي ، تہ هاڻ جيئن تہ آدمشماريءَ جو تناسب تبديل ٿيڻ ڪري ڪراچي عملي طور سنڌين جي هٿن مان نڪري چڪي آهي ، تنهن ڪري بهتر ٿيندو تہ ڪراچي مان خود ئي هٿ ڪڍجن ۽ حيدرآباد کي سنڌ صوبي جي راڄڌاني بنايو وڃي. پر سنڌ جي اڪثر دانشورن ۽ سنڌي قوم ان راءِ کي سختي سان رد ڪري ڇڏيو هو. وقت سنڌي قوم جي ان فيصلي کي درست ثابت ڪيو آهي. قومون پنهنجا ڪنڌ نہ جهڪائينديون آهن ڪٽي ڻالهين تي رکي ٻين کي پيش ڪنديون آهن. سنڌي قوم پنهنجي وجود جي جيڪا جنگ لڙي رهي آهي ، تنهن ۾ هوءَ ڪراچي ۽ حيدرآباد تہ وڏي ڳالهہ پر ڪا وستي ۽ واهڻ بہ ڇڏڻ لاءِ تيار نہ آهي. چيو وڃي ٿو تہ ڪجھ وقت اڳ جڏهن اين-ڊي-پي ، پي-اين-پي ۽ عوامي تحريڪ کي ملائي هڪ پارٽي بنائڻ وقت ، پي-اين-پي جي ڪجھ حلقن طرفان اها تجويز رکي وئي تہ صوبن جي سرحدن جي نئين سر جوڙ جڪ ڪئي وڃي. تہ ان وقت جناب رسول بخش پليجي جي قيادت ۾ عوامي تحريڪ ان تجويز کي ويٽو ڪندي اهو موقف اختيار ڪيو تہ سندس پارٽي فقط تڏهن نئين پارٽي ۾ شامل ٿيندي جڏهن نئين پارٽي جي منشور ۽ آئين ۾ واضح لفظن ۾ اهو لکيو ويندو تہ سنڌ جي سرحدن ۾ ڪابہ ڦير ڦار نہ ڪئي ويندي. پوءِ پليجي صاحب جي ان موقف کي تسليم ڪيو ويو ، ۽ اهو فقرو خاص طور اي-اين-پي جي آئين ۽ منشور ۾ شامل ڪيو ويو. چون ٿا تہ اها تحريڪ بهرحال اڃان ختم نہ ٿي آهي. اطلاعن مطابق تازو بلوچستان جي وڏي وزير نواب محمد اڪبر بگٽي ديره بگٽي ۾ جيڪب آباد جي مڙني چڱن مڙسن ۽ وڏن وڏيرن کي دعوت ڏني ، جن ۾ جيڪب آباد سان تعلق رکندڙ مڙني ايم-اين-اي ، ايم-پي-اي ۽ سينٽرن شرڪت ڪئي. شرڪت ڪندڙن کي ڪلاشنڪوف تحفي طور ڏني وئي. ان گڏجاڻي ۾ نواب اڪبر بگٽي تجويز رکي تہ تحريڪ هلائي وڃي تہ جيڪب آباد ضلعي ۽ لاڙڪاڻي ضلعي جو شهداد ڪوٽ تعلقو سنڌ کان الڳ ڪري بلوچستان ۾ شامل ڪيو وڃي. چون ٿا تہ ان گڏجاڻي ۾ شرڪت ڪندڙ مڙني وڏيرن ۽ سردارن ان تحريڪ جي پٺ ڀرائي ڪرڻ جو اعلان ڪيو. اطلاعن مطابق سينيٽر مير هزار خان بجاراڻي ڪافي وقت ان تحريڪ جو روح روان بڻيو رهيو. پر اها تحريڪ ان ڪري اڃا اڳتي نہ وڌي سگهي آهي جو جيڪب آباد ضلعي ۽ شهداد ڪوٽ تعلقي جو عام ماڻهو ان تحريڪ جي خلاف آهن. هو سنڌ جي ختم ٿيندڙ نيم فيوڊلسٽ نظام کي ڇڏي ، بلوچستان جي قبائلي نظام جو حصو بڻجڻ لاءِ قطعي تيار نہ آهن. عام ماڻهن جي موقف کي مد نظر رکندي انهن علائقن جي سردارن ۽ وڏيرن کي اها تجويز عوام آڏو پيش ڪرڻ جي اڃان همٿ نہ ٿي سگهي آهي.

جنهن وقت هوائي جهاز دهلي شهر مٿان لامارا ڏيئي لئنڊ ڪرڻ جو تياريون ڪرڻ لڳو ، تہ هڪ موچاري ايئر هوسٽس ٽپ ڏيئي اچي اسان جي سامهون لڳل هڪ سيٽ کي سولو ڪري ان تي ويٺي ۽ بيلٽ ڪشي ٻڌائين. هوائي جهاز ۾ مختلف هنڌن تي اهڙيون سيٽون لڳل هونديون آهن ، جن کي کولي ايئر هوسٽس ، ۽ ٻيو عملو انهن تي ان وقت وهندو آهي جڏهن هوائي جهاز لئنڊ يا ٽيڪ آف ڪرڻ وارو هوندو آهي. ان سيٽ کي کولي هڪ ايئر هوسٽس جي وهڻ تائين ، اسان کي خبر نہ هئي تہ اسان جي اڳيان بہ ڪا اهڙي سيٽ لڳل هئي. اها سيٽ ايترو ويجهي هئي ، جو ان تي

ويٽل ايئرهوسٽيس جا گوڏا ذري گهٽ برنا صاحب ۽ منهنجي گوڏن سان گسي رهيا هئا. خبر نہ آهي ڪيئن ايئر هوسٽس جي برنا صاحب ۽ مون سان ڳالهہ ٻولهہ شروع ٿي وئي. ايئرهوسٽس جهڙي هئي معصوم ۽ موچاري اوتري هئي ڳالهين جي ڳهيڙ. جيسين هوائي جهاز دهلي جي هوائي اڏي تي ٽڪ ٻڌي بيٺو ڪو نہ تيسين مائي پنهنجون ڳالهيون ٻڌائيندي رهي. سندس ڳالهائڻ جو انداز ايڏو دلڪش ۽ ڳالهيون ايڏيون معصومانہ ۽ مزيدار هيون، جو اسان کي وقت جو پتوئي نہ پيو. اسان کي خبرئي ڪانہ پئي تہ هوائي جهاز ڪيڏي مهل زمين تي لٿو، رن وي تي ٽنڪ ڪيائين ۽ اچي بيهي رهيو. مون کي اهو ٻڌي حيرت بہ ٿي تہ خوشي بہ ٿي تہ ايئرهوسٽيس سنڌياڻي هئي. سندس پيءُ سنڌي ۽ ماءُ ڪوئيٽا جي پٺاڻ هئي. هو پهرين ڪوئيٽا بلوچستان ۾ رهندا هئا. هاڻ هو لڏي اچي لطيف آباد، حيدر آباد ۾ رهيا هئا. هن ٻڌايو تہ سندس پيڻ بہ ايئرهوسٽيس آهي، جيڪا هاڻ پي - آئي -اي ڇڏي وڏيڪ سٺن پگهارن تي گلف ايئر لائين ۾ شامل ٿي وئي آهي. هن معنيٰ خيز ۽ رازدارانہ انداز ۾ ٻڌايو تہ هوءَ بہ شايد تمام جلد پي - آئي -اي ڇڏي گلف ايئر لائين يا سعودي ايئر لائين ۾ ملازمت اختيار ڪري وٺي. مون جڏهن ڪانئس نالو پڇيو تہ وڏو ٽهڪ ڏيئي ٽوڪ واري نموني ۾ چيائين "توهان بہ آخر ٻين مسافرن وانگر مون کان نالو پڇڻ ضروري سمجهيو." هن جو جملو ايڏو غير متوقع ۽ ڀرپور هو جو آءٌ ۽ برنا صاحب ماٺڙي ڪري ويهي، هن جون ڳالهيون ٻڌڻ لڳاسين. باقي عرصو هو هڪ ماهر بئٽسمئن وانگر هٽ رن ڪندي اسڪور بنائيندي رهي ۽ اسين خاموشي سان هن جون ڳالهيون ٻڌندا رهياسين. آخر جهاز جا دروازا کليا ۽ جهاز کي دهلي هوائي اڏي جي لائونج سان ڳنڍيو ويو. اسين پنهنجو پنهنجو هٿ وارو سامان کڻي جهاز مان هوائي اڏي جي لائونج ۾ رڙهڻ لڳاسين.

(هلندڙ)

ڄام ساقي ءَ کان مني انٽرويو

سوال: مارچ ۾ مون اوهان کان انٽرويو۾ پي-پي ۽ ايم - ڪيو -ايم جي معاهدي جي باري ۾ پڇيو هو. مارچ کان پوءِ اپريل ۽ پوءِ جولاءِ. ٻنهين مهينن ۾، تمام گهڻن سنڌي ماڻهن کي ايم - ڪيو -ايم جي غنڊن قتل ڪيو، سنڌي ماڻهن کي پنهنجي گهرن مان لڏايو ويو. هاڻ اوهان جو انهيءَ معاهدي جي باري ۾ ڪهڙو رايو آهي؟

ڄام: هڪڙي ڳالهہ اسان سڀني کي سمجهڻ گهرجي. پاڪستان جي سياست ۾، پهرين نمبر ڪسوٽي، فوجي ٽولو آهي. ان جي سويلين شڪل، سياسي شڪل آءِ-جي-آءِ آهي. هن ملڪ ۾ جيڪي سويلين ڌريون آهن، انهيءَ ۾ آءِ-جي-آءِ اسانجي دشمن نمبر هڪ آهي. ايم -ڪيو-ايم جيڪڏهن آءِ-جي -آءِ سان اتحاد ڪري ها تہ اهو اسانجي لاءِ وڏيڪ نقصان وارو هو. پي-پي سان اتحاد، انهيءَ جي ڀيٽ ۾ گهٽ نقصانڪار آهي. آءِ-جي - آءِ، ايم - ڪيو -ايم کي جيڪي پيشڪشون ڪيون هئيون، انهيءَ ۾ ڪراچي کي صوبو ٺاهڻ جي بہ پيشڪش شامل هئي. سياست ۾ ڪڏهن ڪڏهن ڪاوڙ جهڙيون ڳالهيون، ڏک جهڙيون ڳالهيون، تڪليف ڏيندڙ ڳالهيون بہ برداشت ڪرڻيون پونديون آهن. ٺيڪ آهي، هينئر اسانجا چار ماڻهو مارجن ٿا، پوءِ چار سؤ ماڻهو مارجن ها. ﭘر سنڌ جو ورهاڱو انهيءَ کان گهڻو خوفناڪ عمل آهي. پيپلس پارٽيءَ کي قومي اسيمبليءَ ۾ موثر اڪثريت ڪانهي. انهيءَ ڳالهہ تي بہ اسان کي نظر رکڻي پوندي، جڏهن تہ اسانجون ڪي ڌريون، خالص ٿي خالص سنڌي هجڻ جي باوجود آءِ-جي-آءِ سان تعاون ڪن ٿيون.

آءٌ اڃان تائين سمجهان ٿو تہ آءِ-جي-آءِ جي ڀيٽ ۾ پي-پي سان ايم - ڪيو -ايم جو معاهدو نسبتا گهٽ نقصانڪار آهي.

مون پڙهيو

ڪتاب : **انڌا اونڌا ويڇ**
ليک : رسول بخش پليجو
ڇپائيندڙ : شهيد عوام فاضل راهو اڪيڊمي ، لاڙڪاڻو
صفحا : ٦٨،٦٧

اياز اهو شهباز آهي جو ڪڏهن ڏسو ته اکين تي ڪوپا چاڙهيو اوهان جي پڃري ۾ بند ٿيو پنهنجي حال تي ڳوڙها پيو ڳاڙهي ۽ خوشيءَ جي چوڳي ذري لاءِ پيو واجهائي ۽ اِهو ملڻ تي بود ۾ پرجي نچڻ لڳي ٿو ۽ ڪڏهن ڏسو ته هڪ ئي پڙڪي سان مٿي، تمام مٿي نڪريو وڃي — انهن نامعلوم بلندين تي جتي پاڻ ۽ پر، پنهنجي ۽ ڌارئي، ديس ۽ پرديس، قوم، نسل، مذهب، ماضي، حال ۽ مستقبل، خوشي ۽ غم، آس ۽ نراس هستي ۽ نيستيءَ جون سرحدون نظرن کان اوجهل ٿيو وڃن — جتان خود ڌرتيءَ جو هي لکها سالن کان ڦرندڙ گولو قابل رحم لڳي ٿو، جتي آگاهيءَ ۽ ڄاڻ جون ننڍڙيون ٻيڙيون حيرت جي بي انت بحر ۾ غرق ٿيو وڃن. سندس نگاهه معمولي کان معمولي شي ۽ روزمره جي نظاري تي به آهي، ته اهن حيرت انگيز منظرن ۽ ڪائناتن تي به آهي جيڪي مادي وجود کان بي نياز آهن ۽ جن کي فقط تخيل جون اکيون ڏسي سگهن ٿيون. سندس سيني ۾ جڻ ته هزارها، لکها دليون آهن جي هر انساني جذبي، احساس شعور ۽ لاشعور جي چرپر کي محسوس ڪن ٿيون ۽ ان جي موٽ ڏين ٿيون. سندس اظهار ۾ قيامت خيزطوفان جي انڌي قوت به آهي ته چشمن جو سريلو، جهيڻو سُر به آهي ۽ ڍنڍ جي بيٺل پاڻيءَ جو نشيلو سڪون ۽ موسيقي ڀريل ماٺ به.

هوبهوليءَ جو جادوگر آهي. سندس طلسمي ذات جي اشاري ملڻ سان بظاهر معمولي ۽ مٺل اکر اک ڇنڀ ۾ جيئرا ٿي معنيٰ ۽ مطلب جا رنگبرنگ ويس اوڍي ذهن ۾ اسٽيج تي رقص ڪرڻ لڳن ٿا ۽ دل جي تارن تي عجيب اڻ ٻڌل ۽ حسين راڳ ٻڌائڻ لڳن ٿا. ننڍاڪرن ۽ اڀوجهه لفظن کان هن اظهار جا اُهي معرڪا سر ڪرايا آهن جو حيرت وٺيو وڃي ته هنن ڇاتل سڃاتل لفظن ۾ ايڏي نوان، ايڏو مايو، ايڏيون گهرايون ۽ ايڏو مفهوم ڪٿان آيا!

-موڪليندڙ : امتياز عالم سمون. حڙو.

ڪتاب : **فلسفي جو ابتدائي ڪورس**
ليک : جارج پوليزر
ترجمو : محمد ابراهيم جويو
صفحو ١٨

علم ڇا آهي؟ علم انهن شين جي ڄاڻ آهي، جيڪي اسين حاصل ڪرڻ گهرون ٿا. ماڻهو رڳو عملي به ٿي سگهي ٿو، پر حاصلات وري به تجربي يا مشق جي ڄاڻ سان ٿئي ٿي. ماڻهو رڳو علمي يا نظرياتي به ٿي سگهي ٿو، پر ان حالت ۾ جو ڪجهه هو خيال ۾ آڻي ٿو سو ڪڏهن ڪڏهن يا اڪثر ناقابل عمل يا حاصل نه ٿيڻ جهڙو به هجي ٿو. انهيءَ ڪري علم ۽ عمل جي وچ ۾ ڳانڍاپو ضروري آهي. سچو سوال انهيءَ ڄاڻڻ جو آهي ته اهو علم اهو نظريو، ڪهڙو هئڻ کپي ۽ عمل سان ان جو ڪهڙو لاڳاپو هئڻ ضروري آهي.

عمل جي ميدان ۾ سرگرم فعال، ڪارڪنن لاءِ ضروري آهي ته هو چڱي ڄاڻ ۽ تورتڪ جو ۽ صحيح سوچ ويچار جو هڪ طريقو هڪ ڍنگ ڄاڻندو هجي، ته جيئن هو ڪنهن صحيح انقلابي ڳالهه يا ڪم جي پوئواري ڪري سگهي. هن لاءِ اهڙي طريقي جي ڄاڻ ضروري آهي جيڪو ڪو بيجان عقيدو يا ڪو ڄميل ۽ بيٺل مَتو نه هجي، جنهن ۾ نهيل نڪيل حل يا رستا هڪيا موجود رکيا هجن، پر اهڙو هجي جيڪو حقيقتن ۽ حالتن جو خيال رکي، جيڪي ڪڏهن به هڪجهڙيون يا ساڳيون نه هونديون آهن. هڪ اهڙو طريقو، جيڪوعلم کي عمل کان، سوچ ويچار ۽ عقل کي زندگيءَ کان ڪڏهن به الڳ نه ڪري اهڙو طريقو فلسفي ۾ جدلياتي فلسفي ۾ — موجود آهي.

-موڪليندڙ اڪرم پٽي ڪراچي.

يڪ نعره حيدري...

غلام نبي مغل جو ڪالم

آگسٽ جي مهيني ۾ پهرين رڳو ١٤ آگسٽ ايندي هئي ۽ جنهن ڏينهن اخبارون ، ريڊيو ۽ ٽيليويزن تي سموري قوم آزاديءَ جو ڏينهن ملهائيندي هئي ، پر قوم جو هڪ حصو نظر نه ايندو هو. هڪ حصي سان منهنجو مطلب سنڌ وارن سان آهي ، جن سڄي گڏيل هندستان ۾ سڀ کان پهرين اسيمبلي کان پاڪستان جي قرارداد پاس ڪرائي. جن پاڪستان لاءِ پنهنجا شهر ڏنا ، زمينون ڏنيون ، گهر ڏنا ۽ دين پائين سان گڏ رهڻ کي ترجيح ڏني. پر هاڻ دين پائي اخبارن ، ريڊيو ۽ ٽيليويزن تي پاڻ ملڪ جي آزادي ملهائن پيا. منهنجي ننڍڙي پٽ بادشاهه مون کان پڇيو ته: بابا ١٤ آگسٽ جي معنيٰ رڳو اسڪولن کي موڪل ٿيڻ آهي؟ مون ڪيس وڌيڪ نه ٻڌايو ، پر دل ۾ چيم ته يار پاڻ کي موڪل نصيب ۾ لکجي رهي آهي. خير اهي ڳاهيون وچ ۾ اچي ويون. اڄ مون وٽ ملڪ جي اچڻ جو ڪو پروگرام ناهي. موڪل به آهي ۽ اخبارن ۾ هڪ ٻئي ڏينهن ملهائڻ جو به ذڪر ڪيل آهي ، يعني جنرل محمد ضياالحق جي پهرين ورسي ، جيڪا ١٧ آگسٽ تي آهي. اسان جي قوم خوش قسمت آهي ته الله سائين اسان کي لاڳيتا قومي ڏينهن عطا ڪري رهيو آهي شايد اڳتي هلي اهو به گزيٽيڊ هالي ڊي ٿئي. ٻار به خوش ته ٻارن جا سرڪاري نوڪري ڪندڙ پيءَ به خوش ۽ مائون ويچاريون صبح سوير اٿڻ کان بچنديون. يعني ته زالون به خوش. پر هن ڀيري ڳالهه ٻي هئي. ورسي ٿئي. پل ٿئي. سدائين ٿئي. سؤ دفعا ٿئي. ڪنهن

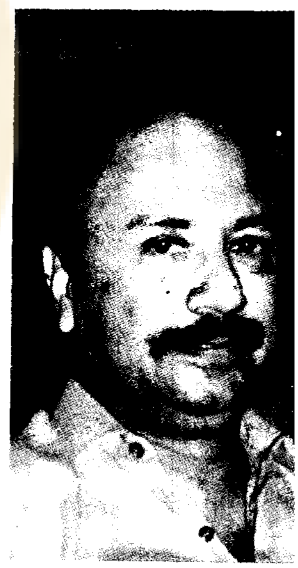

کي به اعتراض نه هئڻ گهرجي ، پر حيدرآباد شهر ۾ هراس ڦهليل هو. پاڙن ۾ خوف ، رستن تي چندا اُگاڙيندڙن جي ڏم. خوف جو اهو حال هو ، جو ننڍا وڏا زالون زنب ١٧ آگسٽ جي راڪاس جي اچڻ بابت ور ور سوال ڪري رهيا هئا. منهنجي شهر جي واٽ راڪاس ڳولي لڌي آهي ۽ جنهن مهل وٽيس ٿو ، هليو اچي. راڪاس ته هن ڌرتيءَ تي گهڻا ئي آيا ۽ ويا ـــ پر هن ڀيري پنهور ۾ ڪي وڏا هاجا ٿيڻا آهن. هيءَ ڌرتي سڄي پنهور آهي. هزارين سالن کان انسان راڪاس بنجي ، پنهنجي هٺ ۽ طاقت سان ، پاڻ جهڙن ٻين انسانن کي پيڙهيو آهي. جن به فيلسوفن انساني معاشري کي ٻن حطن ۾ ورهايو آهي ، انهن ۾ جرمنيءَ جو Nietzsche (نشٽي) به شامل آهي. جنهن مطابق به طبقا آهن هڪ Nobles يعني اشراف ۽ ٻيا غير اشراف يا عام ماڻهو Commoners. عام ماڻهو اڪثريت ۾ آهن ۽ سندس چوڻ مطابق اهي 'رڍن جو ڌڻ' آهن جن تي هڪ معمولي اقليت هميشه ڇانيل ۽ حاڪم رهندي آهي ۽ جيئن چاهي سو ڪري ۽ اها خوش قسمت اقليت ، انسان جي تاريخ جي شروعات کان وٺي پنهنجين خوبين ڪري ، مٿانهين رهي آهي. جن اهو سندن فطري حق آهي ۽ سچ اهو آهي ته ڪين ائين ئي اعليٰ رهڻ کپي. هن ڀيري ڪالم ۾ ڊڪٽيٽر بابت ڪي ڳالهيون ڪنداسين. افلاطون به پنهنجي ڪتاب Republic ۾ انساني معاشري کي 'حاڪمن' ۽ 'محڪومن' ۾ ورهايو آهي. هو حاڪمن لاءِ ايترو به پئي ٿو ته اهو انهن جو حق آهي ته هو ماڻهن جي خيالن ، ذهن ۽ افعالن تي حاوي رهن. اسان جي ملڪ جي ماڻهن لاءِ ڊڪٽيٽر نئون نالو ناهي. جيڪڏهن ڊڪشنريءَ ۾ ڏسبو ته انهيءَ لفظ جي معنيٰ آهي مطلق العنان حاڪم جنهن جي زبان مان نڪتل هر لفظ قانون جي حيثيت رکي ٿو. ڊڪٽيٽر لاطني ٻولي جو لفظ آهي. ڊڪٽيٽر لاءِ طاقت ۽ تشدد جو استعمال ضروري آهي ، نه ته هو پنهنجي خيالن ۽ عزم کي پورو نه ڪري سگهندو. هڪ ٻيو جرمن فيلسوف فيشٽي (Fighte) انهيءَ ڳالهه تي يقين رکندو هو ، ته هڪ آهني مرد ، تاريخ جي وهڪري کي بدلي

Gul Hayat Institute

سگهي ٿو، ۽ وقت جي درياهه کي موڙي سگهي ٿو. ٻئي جرمن فيلسوف نٽشي ته ايتريقدر به چيو آهي ته 'دنيا جو سڀ کان وڏو گناهه 'ڪمزور هئڻ' آهي ۽ سڀ کان وڏي عبادت پنهنجي قوت وڌائڻ آهي. انصاف، قوت بنا اجايو آهي. ڪمزور کي ختم ٿيڻو ئي آهي ۽ طاقتور کي جڳائي ٿو ته هو هيٺي کي ختم ٿي وڃڻ لاءِ مدد ڪري.' نٽشي وڌيڪ فرمايو ته، 'طاقتور هئڻ لاءِ رڳو اصولن جي قوت ڪافي ناهي، پر ان لاءِ جبر ڪرڻ جي ضرورت به آهي ۽ خاص ڳالهه اها آهي ته جبر جي استعمال جي صلاحيت موجود هجي. جيڪو شخص پنهنجن خيالن ۽ عزم پورو ڪرڻ لاءِ جبر ۽ قوت جي استعمال کان پرهيز ڪري ٿو، سو فقط شاعر ۽ بي معنيٰ آهي." جبر ۽ قوت جي استعمال کي مذهب جو درجو ڏيڻ وارو به اهو ساڳيو فيلسوف نٽشي ئي هو - سندس چوڻ مطابق آهني مرد رڳو اهو سڏائي سگهي ٿو، جيڪو خدا جي تصور جو متبادل هوندو آهي.

هندو بادشاهه، چندرگپت موريا جي وزير چانڪيا جو قول آهي ته 'بادشاهه کي پنهنجي رعيت جي هر فعل تي پوري ريت حق هوندو آهي ۽ هو سندس حياتيءَ جي هر معاملي ۾ دخل ڏيئي سگهي ٿو.' انهيءَ مشهور وزير چانڪيا جو ٻيو نالو ڪوتليا هو. اهڙن فيلسوفن جو گهوٽ، اٽليءَ جو ميڪاؤلي هو. ميڪاؤلي جو Prince، اقتدار حاصل ڪرڻ ۽ ان کي برقرار رکڻ جي بنيادي اصولن وارو ڪتاب آهي. ڊڪٽيٽرن لاءِ اهو ڪتاب ڄڻ امتحان ۾ پاس ٿيڻ لاءِ گائيڊ آهي. هڪ مصنف Maurice Latey پنهنجي ڪتاب Tyranny ۾ لکيو آهي ته 'The Prince is a handbook for tyrants' ميڪاؤلي مطابق: 'شهزادي سڳوري کي رڳو هڪ مقصد سامهون رکڻ گهرجي ته اقتدار ڪيئن حاصل ڪجي، ۽ اقتدار حاصل ڪرڻ لاءِ سڀ کان ضروري اصول اهو آهي ته هر طريقو استعمال ڪجي. دوکو، فريب، ڏاڍ، جبر، عذاب، ظلم، ستم، بي ايماني، رشوت ۽ دولاب، سڀ ڪجهه جائز آهي.' ميڪاؤلي اهو به صاف صاف چيو آهي، ته عوام کي قابو رکڻ لاءِ سختي ۽ جبر نهايت ضروري آهي. ٻيو ته عوام به، سختي ۽ جبر پسند ڪن ٿا ۽ رڳو انهيءَ شخص جي عزت ڪن ٿا، جيڪو مٿن سختيءَ سان حڪومت ڪري ٿو. اٽليءَ جي ڊڪٽيٽر مسوليني، ميڪاؤليءَ جي انهيءَ قول ۾ اضافو ڪيو ته عوام جي عادت به زالن جي عادت جهڙي آهي جو ته ٻنهي کي سختي پسند آهي.

ميڪاؤلي جي ڊڪٽيٽر جو نالو ڪاسترو چيو ڪاستراني هو. سندس زمانو ۱۲۸۴ع کان ۱۳۲۸ع تائين هو. هن صاحب جي واتان، ميڪاؤليءَ چورايو آهي ته انسان کي ڪنهن به شيءِ کان ڊڄڻ نه کپي. اصل جبر ۽ عذاب ڏيڻ کان به نه. چو ته خدا طاقتور سان گڏ آهي ۽ اهو ئي سبب آهي جو طاقتور ماڻهو هميشه ڪمزور ماڻهن کي دٻائيندا رهن ٿا.

ڪتاب پرنس ڪيترو اهم ۽ زبردست آهي، جو دنيا جي سڀني ڊڪٽيٽرن انهيءَ جو اڀياس ڪيو ۽ واهه جو عمل ڪيائون. شهنشاهه چارلس پنجون، اوليور ڪراموبل، هينري ٽيون، هينري پنجون، ۽ لوئيس چوڏهون جا نالا انهن ۾ شامل آهن. نپولين، مسوليني ويچارا ته انهيءَ ڪتاب جا عاشق صادق هئا. هٽلر سائين ته آخر چئي ڏنو ته مان روز رات جو سمهڻ کان اڳ پرنس جو مطالعو ضرور ڪندو آهيان. مسوليني اعتراف ڪيو هو ته سياستدانن لاءِ ڪتاب پرنس کان وڌ ٻيو ڪو تحفو ناهي.

ڪٿي پڙهيو هوم ته اسانجو سائين فيلڊ مارشل محمد ايوب خان به جڏهن ملڪ تي قبضو ڪري چڪو، ته ڪيس انهيءَ ڪتاب پڙهڻ جو شوق لڳو ۽ ڪيس اهو ڪتاب قائد عوام ذوالفقار علي ڀٽي ڏنو ۽ صاحبن جي صاحب به زندگي-بچائڻ وارين دوائن وانگر، انهيءَ ڪتاب جو ڊوز، روز رات جو وٺڻ شروع ڪيو.

هڪ جهوني ڊڪٽيٽر جي ڳالهه ٻڌو: حضرت عيسي کان ست صديون اڳ، هڪ ڊڪٽيٽر پيري اينڊر، پنهنجي هڪ پاڙيسري حاڪم کي حڪومت مضبوط ڪرڻ ۾ بهترين نسخو ڏنو. پاڙيسري حاڪم جو سفير جڏهن پيري اينڊر وٽ حاضر ٿيو، ته سائين اسانکي به وڏڙن جي حڪمت مان ڪو نسخو عطا ڪريو ته جيئن اسان وارو سائين به برجستو حاڪم بڻجي. ڊڪٽيٽر صاحب، سفير کي ڪڻڪ پوکيل زمين تي وٺي ويو. جت پڪل ڪڻڪ جا سنگ هوا ۾ لڏي رهيا هئا. سفير کي اهو نظارو ڏاڍو وڻيو. پر اوڏيءَ مهل پيري اينڊر، ميان مان پنهنجي ترار ڪڍي ۽ انهن سنگن کي وڍي ڇڏيو، جيڪي ٻين چوڌاري ڦهليل سنگن کان ٿورو مٿيرو اسريل هئا. سفير، ويچارو يڪدم سمجهي ويو ۽ وڃي پنهنجي سائين کي سربستو حال اوريائين ته هر انهيءَ شهريءَ جو ڪنڌ ڪپائي ڇڏيو، جيڪو ڪنڌ اوچو ڪري هلي ٿو. ۽ پوءِ حڪومت پنهنجو پاڻ مضبوط ۽ مستحڪم ٿيندي. هزارين سال اڳ، سائين جو سائين ارسطو به ڏاڍن ۽ ڏامرن لاءِ سونهري اصول ڇڏي ويو آهي. اصول ٻڌائڻ کان اڳ اهو چوندس ته لفظ آمر اوپرو ٿو لڳي، سو مون ڏمر يا ڏامر منجهان ڏامر ٺاهيو آهي. جي نه وٺي ته نه ٺهيو. پر وٺڻ کپي، سو اصول هئا: (الف) قديم ۽ زورآور خاندانن جو زور ٽوڙڻ

گھرجي ۽ نوان عزتمند گھراڻا ۽ زورآور شخصيت سامھون آڻجن، تہ جيئن ماڻھو ڊڪٽيٽر جي اڳيان پويان هلن. (ب)ڳاٽ مٿي ڪري هلندڙ شھرين کي بنا ڪنھن خطا جي قتل ڪري ڇڏجي تہ جيئن تمام ماڻھن جي دل ۽ دماغ تي هيبت ڇانئجي وڃي. (ت) تمام ماڻھن کي ڪنھن بہ جماعت ۾ وڃڻ يا ٺاھڻ جي اجازت نہ هجي.(ج) عام ماڻھن ۾ اهڙا مسئلا ڦھلائي ڇڏجن، جو هو هڪ ٻئي جي خلاف ٿي وڃن ۽ پنھنجين ڏاڙهين پٽڻ ۾ پورا هجن. منجھن ڪوبہ گڏيل اعتماد پيدا ٿي نہ سگھي، تہ جيئن ڪا هڪ قوت اُڀري ۽ ڊڪٽيٽر جي لاءِ ڪو خطرو پيدا ٿئي.

فيلسوفن جي سائين ارسطوءَ جي لکئين مان نڪتل اهو تت، هر زماني جي ڊڪٽيٽرن لاءِ ڪارآمد نسخو آهي. جيئن رب سائين ،پنھنجي مخلوق کي سنئين راھ ڏيکارڻ لاءِ، هڪ لک چوويھ هزار پيغمبر موڪليا تہ اهڙيءَ ريت ئي قدرت ،پنھنجي ڏمر جو مزو چکائڻ لاءِ، ماڻھن مٿان ڊڪٽيٽر موڪليندي آهي.پر اسين آدم جي اولاد نہ 'ها' ۾ خوش آهيون ۽ 'نڪي نہ' ۾. اسان ٻروچ جي قول مطابق مڙس تہ ڦِرٽو ،گھرٽو، جي اصول ۾ ويساھ رکون ٿا. آخر رب سائين ڪيستائين ڊڪٽيٽر ۽ پوءِ پيغمبرن موڪلڻ جو سلسلو جاري رکندو ،سو هڪ سلسلو پيغمبرن جو ،ڪڏھن ڪو بند ٿي چڪو آهي ،شايد ماڻھن مان پيغمبر مينو فيڪچر ڪرڻ وارو مسالو ختم ٿي ويو هجي.باقي ڊڪٽيٽر تہ اجا هلن پيا .اسان پاڻ هاڻ يارهن سال اهو حليم ڪاٺي بس ڪيو آهي ۽ اجا زبان پو سري پئي ،اکيون آليون آهن ۽ پيٽ ۾ ولوڙ مس وجي جھڪا ٿين پيا.ماڻھن کي جمھوريت ٿئي وٺي. انھيءَ ڪري جو اُن ۾ سختي ناهي. وٺ پڪڙ ناهي، چڪتاڻ ناهي.

تاريخ جي اڀياس مان اهو بہ معلوم ٿئي ٿو تہ ڊڪٽيٽر سڳورو، پنھنجي شروعاتي دوُر ۾ ،پنھنجي اقتدار جون پاڙون مظبوط ڪرڻ لاءِ ڪيترائي وس هلائي ٿو. ڪيترائي قدم کڻي ٿو. مثال طور ڪيس پنھنجي غير آئيني حڪومت کي قانوني ۽ آئيني جواز ڏيڻ لاءِ ڦٽڪٽو پوي ٿو. ٻيو ،قوم کي هڪ نظريو يا فڪر ڏيئي قابو ڪري ٿو يا مٿن انھيءَ نظريي جو جادو هلائي ٿو. ٽيون تہ ،عوام جي بغاوت يا بدامني کي اثرائتي انداز ۾ ڪنٽرول ڪرڻ لاءِ، فوج ۽ پوليس کانسواءِ هڪ ٻي خاص ۽ پُر اسرار نئين تنظيم قائم ڪري ٿو. چوٿون ڪم، سرڪاري ملازمن کي پنھنجي پارٽيءَ سان وفادار رهڻ تي مجبور ڪرڻ آهي ،۽ پنجون ڪم اهو آهي تہ پنھنجن دوستن ۽ انھن ساٿين کي، جن ڪيس اقتدار جي حاصل ڪرڻ ۾ مدد ڪئي هئي، قابو رکڻ لاءِ ،انھن مان ڪجھ قربان ڪري ڇڏي. آمدنيءَ جي ذريعن تي پنھنجو مڪمل ڪنٽرول قائم ڪرڻو آهي. سڀ کان اهم ڪم اِهو آهي تہ جڏھن ڊڪٽيٽر سرمائيداري واري نظام جي بنياد تي اقتدار ۾ اچي ٿو ،تہ هُو هميشہ انھيءَ نظام کي پختو ڪري ٿو ۽ سرمايہ دار گروهن کي مظبوط ڪري ٿو. پر ڪجھ ٽولن کي اڳيان هٽائي، ڪي نوان ٽولا پڻ پيدا ڪري ٿو ،جيڪي ساڻس وڌيڪ وفادار رهن ٿا. آخري ڪم اهو ڪري ٿو تہ ڪنھن نہ ڪنھن ملڪ سان يا تہ وڙهي ٿو يا جنگي تيارين ۾ مصروف رهي ٿو، تہ جيئن عام ماڻھو ۽ فوج ٻئي ڪنھن پاسي ذهني ۽ جسماني طور تي رُڌل هجن.

هڪ ٻئي جرمن فيلسوف جي منطق ٻڌو. (لڳي ائين ٿو جڻ رڳو جرمن ۽ يوناني فيلسوفن ئي انسان جي ٻيڙي ٻوڙي آهي). جرمن فيلسوف ڪيلسن (Kelson) هڪ نظريو پيش ڪيو آهي. جنھنجو قانوني حلقن ۾ چؤ ٻول آهي. پاڻ سڳورا فرمائين ٿا تہ جيڪڏهن ڪو غاصب ايترو طاقتور هجي، جو تمام با شعور قومي ادارا کيس وقتي طور تي حاڪم مڃين، ۽ ڪنھن بہ ظاهري مخالفت نہ ڪئي هجي تہ اِهو وقتي حاڪم بہ ملڪ جي قانون ۽ نئين آئين جي بنياد بڻجي سگھي ٿو. واھ سائين! اسانجو ١٩٦٢ع جي دستور جو بنياد اهو نظريوئي هو ۽ انھيءَ مطابق پاڪستان جي سپريم ڪورٽ ،١٩٥٨ع جي مارشلا جي ڏئين کي، ملڪ جو قانون ڏيڻ جو حقدار قرار ڏنو هو.

١٩صدي يا اُن کان اڳ ڊڪٽيٽر ماڻھن تي Coercion يعني ڏاڍ ۽ Force يعني تشدد ذريعي حڪومت ڪندا هئا. پر پوءِ زماني ۾ قدر بدليا ۽ انھن ٻنھي نسخن کي احتياط سان استعمال ڪرڻ لڳا ،پر انھنجي بدران Persuasion يعني قائل ڪرڻ ۽ Brain washing يعني ذهني طور يقين ڏيارڻ وارا حربا استعمال ٿيڻ لڳا. مثال طور هٽلر سڳوري جو جرمني اڻ پڙهيل نہ هو. اُت اعلي يونيورسٽيون ۽ لائق قابل ماڻھن جي کوٽ نہ هئي ۽ نڪي اقتصادي بد حالي هئي. رڳو هڪ ڪمي هئي، يعني پھرين جنگ عظيم کان پوءِ جرمن قوم پاڻ کي بين الاقوامي سطح تي ڏاڍو ويچارو محسوس ڪُري رهي هئي . هو برتريءَ جا خواهشمند هئا. هٽلر ماڻھن جي دل وٽان ڳالھ ڪئي ۽ ڪيس خبر هئي ماڻھو ڇاڻا چاهين . هن ماڻھن کي نظريو ڏنو تہ جرمن قوم دنيا جي سڀ کان اعلي قوم آهي، ۽ کين اهو حق آهي تہ هو پنھنجو اوچو مقام حاصل ڪن. اهڙي ريت ڊڪٽيٽر هٽلر سڄي قوم کي پوري دنيا جي

Gul Hayat Institute

مقابلي تي آڻي بيهاريو. مسوليني بہ پنهنجي عوام کي ٻين يورپي قومن وانگر سرخرو ڪرڻ لاءِ ڪين نو آباديات حاصل ڪرڻ لاءِ اُڀاريو. جڏهن مسوليني آفريڪا جي ملڪ حبش کي فتح ڪيو، تہ روم جي هڪ چوڪ ۾ فخر سان چيائين تہ اڄ اٽلي بہ انهن ملڪن ۾ شامل ٿي ويو آهي، جن وٽ پنهنجي نو آباديات آهي. لڪين ماڻهن موٽ ۾ ٽڪون ۽ بجا ڪو نہ ڏنا، پر پُرجوش تاڙيون وڄايون. عورتن مسوليني کي پنهنجا زيور ڏنا. نوجوانن مسوليني خاطر 'هاراڪيري' ڪرڻ جي بہ حامي ڀري. هاراڪيري معني جپان جو اهو نظريو يا فلسفو، جنهن مطابق قوم خاطر آپگهات ڪرڻ يا ڪو اهڙو ڪم ڪرڻ جنهن سان موت واقع ٿئي، ثواب سمجهبو آهي.

اڳتي هلو آمريڪا ڏي. فيڊرل ڪاسترو پنهنجي عوام کي ذهني طور تي ايڏي برين واشنگ ڪئي، جو ننڍڙو ڪيوبا، راڪاس آمريڪا سان وڙهڻ لاءِ، لاهي پاهي تيار ٿي بيهي رهيو.

اسان وٽ فيلڊمارشل ايوب خان بہ ملڪ جي بقا کي ١٩٥٨ع جي مارشل لا جو سبب ڪوٺيو. يحيٰ خان بہ فرمايو تہ ملڪ کي تباهيءَ کان بچائڻو آهي، سو ١٩٦٩ جي مارشل لا ضروري آهي. پوٽارن جو سائين ضياءُالحق جڏهن آيو تہ ٽي ڳالهيون پاڻ سان آنديون. هڪ تہ ڪمينا ملڪ تي راڄ ڪن ٿا، سو شرافت جي سياست رائج ڪرڻي آهي. ملڪ جيڪو ٻڏي پيو، تنهن کي تاري، اشرافن جي حوالي ڪرڻو آهي- پر جيئن تہ اشراف بہ انهيءَ قابل ناهن يا سندن وس پڄي نہ سگهندو، سو ضياالحق اهو بار پنهنجي ڪلهن تي کنيو تہ ملڪ ۾ اسلامائيزيشن جو عمل مڪمل ڪجي، جيڪو ٻارهن تيرهن سؤ سالن کان پينڊنگ ۾ پيل هو.

ڊڪٽيٽر سائين جا اڃا بہ ڪيترائي پهلو آهن، جيڪي لکجي سگهجن ٿا، پر هت هي ڪالم بند ڪرڻو آهي، سو مان چاهيان ٿو تہ پڙهندڙ پل اها ٿورڙي ڪٿا پڙهن ۽ ملڪ جا چاليهہ سال بہ سندن آڏو آهن. ڪجهہ غور ڪن، فڪر ڪن. باقي پنهنجا سائين جڏهن پاڙي ٿيندا آهن، تن جو هڪ مثال ڏيان ٿو. هڪ ڀيري شهنشاهہ دارا(Darius) ڊينيوب درياهہ تي هڪ پُل اڏايو ۽ پوءِ پنهنجين فوجن سميت پار ڪري ويو. پُل جي حفاظت لاءِ، انهيءَ شهر جا مفتوح مڪاني ماڻهو هئا. جڏهن شهنشاهہ هليو ويو تہ شهر جي عوام چاهيو تہ اُها پل ڀڃي بہ اهي، هميشہ شهنشاهہ جي غلاميءَ منجهان آزادي حاصل ڪجي. پر اهي مڪاني ماڻهو، جن کي شهنشاهہ اعليٰ عهدن تي فائز ڪري ويو هو، انهن پاڻ ۾ انهيءَ ارادي خلاف ڳجهہ ڳوهہ ۾ مشورا ڪيا. آخر ڪار هُو انهيءَ نتيجي تي پهتا تہ جن منصبن تي هو فائز آهن، سي سڀ شهنشاهہ دارا جائي عطا ڪيل آهن، ۽ جي پل ٽٽي پئي ۽ آزادي حاصل ٿي، تہ پوءِ يقيني طور سندن اهي عهدا ۽ مرتبا رهندا ئي ڪونہ. پوءِ انهن عهديدارن ۽ منصبن دارن مخالفت جو اعلان ڪيو. شهنشاهہ جي وفاداري کي قائم رکيائون ۽ آزادي جهڙي نعمت حاصل نہ ڪري سگهيا.

سو سائين اسانکي تہ وري بہ آزاديءَ جي ڏينهن جهڙي نعمت حاصل آهي. صبح کان وٺي شام تائين جو رنگينيون، محفلون ۽ فل ميڪ اپ ڪيل ويچاريون سهڻيون اناؤنسر، گانا بجانا، مطلب تہ لٺ لڳي پئي آهي. اسين رب جا شڪرانا مڃڻ ۾ ڪڏهن بہ دير نہ ڪند آهيون. سو اچو تہ رب سائين جا شڪرانا مڃون.

سهڻي پبليڪيشن جو

نئون ڪتاب

دوڪو

ليکڪ

نجم عباسي

جي ڪهاڻين جو نئون
ڪهاڻي ڪتاب

صفحا ٻہ سؤ
حسين صمدانيءَ جو ٺاهيل
سهڻو ٽائيٽل

قيمت ٢٠-٠٠

لکپڙهہ لاءِ
سهڻي پبليڪيشنس،
الهندو ڪچو
حيدرآباد، سنڌ

After my death ,for the nation I shall still be Sun of their rights; my name will be the war cry of their struggle,the slogans of their hopes.
-- Napolean

قيدي

ليکڪ :فخر زمان

ناول

•

هي ناول اصل ' پنجابي زبان ۾ 'بنديوان' جي نالي سان لکيل آهي. جنهن ۾ شهيد ذوالفقار علي ڀٽي جي حياتيءَ جي انهن گهڙين جو عظيم داستان آهي جڏهن هُو ڪال ڪوٺڙي ۾ ڦاسيءَ جي تختي تائين وڃڻ جي اوسيئڙي ۾ هو. هي ڪتاب ملڪ ۾ ڏاڍ ۽ ڏمر جي حڪومت ڪري، ڀارت ۾ ڇپيو ۽ جنهنجو انگريزي ترجمو، ملڪ جي مشهور صحافي خالد حسن ڪيو، جو ڀٽي صاحب جو پريس سيڪريٽري به رهي چڪو آهي. هي ناول هاڻ ماڊرن ڪلاسڪ سمجهيو وڃي ٿو ۽ اِن جا ترجما انگريزي کان سواءِ ٻين بين الاقوامي ٻولين ۾ ٿي رهيا آهن. مصنف فخرالزمان پڻ پنجابي زبان جي صف اول جي اديبن مان آهي جنهنکي ١٩٨٣ع ۾ "انتر راشتري شروماني ساهتڪار" جو ايوارڊ، انٽرنيشنل ايسوسي ايشن آف پنجابي آٽرس ائنڊ آرٽسٽس ڪئناڊا طرفان مليو آهي. سندس ڪيترائي ڪتاب ڀارتي پنجاب جي يونيورسٽين جي نصاب ۾ شامل آهن.

Grass does not grow on the gallows.
--Churchil

سنڌيڪار : غلام نبي مغل

I am here to whip people and whip them I shall.

-Franz Kafka: The Trial.

.١١

وڏي اگڻ ۾ وچ تي ٽِڪ ٽِڪي رکيل هئي. ڦٽڪا هڻندڙ اڳ ئي تيار بيٺا هئا. سندن لنگ اگهاڙا ۽ تيل سان مالش ڪيل هئا. ته جيئن سندن مُشڪون پوري لچڪ سان پنهنجو ڪم ڪري سگهن. هُو پاڻ کي ڦُرتي ۽ گرم رکڻ لاءِ ٿوري گهربل ورزش به ڪري رهيا هئا ۽ ڪنهن ڪنهن مهل هوا ۾ چهبڪ جو شيڪو به پئي ڪيائون. هڪ چهبڪ تي ڪجهه لوهي ٽڪرا به لڳل هئا. مٿان هدايت اهائي مليل هئي ته چهبڪ جي شيڪي سان پينٽر جي بدن جا ٽڪرا اڏامي وڃن. چهبڪ هڻندڙن لاءِ خاص انعام رکيل هُو ته جي هُو صحيح طور تي ڦٽڪا هڻندا ته ڪين ملندو. آخر پينٽر کي آندو ويو ۽ سندس ڪپڙا لاٿا ويا. هڪ سنهي ڪپڙي سان سندس اوگهڙ ڍڪي ويئي ۽ کيس ٽڪ ٽڪي تي چاڙهيو ويو. سندس هٿ ۽ پير، لوهي ڪڙن ۾ قابو ٻڌا ويا ته جيئن بدن ڦٽڪن لاءِ بلڪل صحيح نموني تيار لڳي. ٻئي، وڏو صاحب ۽ ننڍو صاحب، جيل ڊاڪٽر ۽ ڪجهه اسٽاف جا ڪارندا، پڻ موجود هئا. وڏي صاحب، ڪجهه گهڙين ڪان پوءِ، ڪنڌ لوڏيو جنهن جو مطلب هو ته پهريون ڦٽڪو هڻجي. ڦٽڪا هڻندڙ، ڪُڏندو آيو ۽ ٽڪٽڪيءَ کان ٿورو پرتي رُڪيو ۽ پنهنجي بدن کي اڌ گولائي منجهه قوت سان لوڏي ۽ چهبڪ وارو هٿ هوا ۾ لوڏي، ڦيرائي ۽ پنهنجي سموري سگهه سان، انهيءَ چهبڪ کي پينٽر جي پٺن تي ڦهڪو ڪيائين. پينٽر جا لڱ ڪنبي ويا، پر هُن جي وات مان ڪو آواز نه نڪتو. هُن اهو پهه ڪيو ته سموري سزا خاموشي سان ڀوڳيندو، ڀل سندس ماس کي قيمو بنائي ڇڏين. ٻيو ڦٽڪو لڳو. ماس جا زرڙا، پينٽر جي پٺن تان رهڙجي الڳ ٿي ويا. ڊاڪٽر اڳتي وڌي، پينٽر جي نبض تپاسي ۽ ڪنڌ ڌوٿيو، يعني همراهه ۾ اڃا وڌيڪ سزا سهڻ جي سگهه آهي. ٽيون ڦٽڪو لڳو. پينٽر عذاب وچان پنهنجي زبان ڏندن هيٺ آندي ۽ وات رتو ڇاڻ ٿيڻ لڳس. پوءِ چوٿون ڦٽڪو به لڳو. کيس ائين لڳو ڄڻ سندس پُٺا ڦاٽي پيا آهن. پر هن چُون به نه ڪئي. وڏو صاحب چتو ٿيڻ لڳو. هن سمجهيو پئي ته هڪ به ڦٽڪا ئي پينٽر کي ڪنهن وحشي جانور وانگر ٻاڪارڻ تي مجبور ڪندا. وڏي صاحب ڦٽڪا هڻندڙن تي ڇوهه ڇنڊيا. "حرامي، مجرم کي ڦٽڪا هڻئا آهن نه کي پيار ڪرڻو آهي. اها زناني ڪارڪردگي نه هلندي. اهڙا ڦٽڪا هڻونس جو ڪل لهي وڃيس ۽ سندس رحم لاءِ دانهون عرش تائين وڃن." ڇهين ڦٽڪي لڳڻ سان، پينٽر جي پٺن جو ماس چِلجي رتو ڇاڻ ٿي چڪو هو. پر سندس ڇپن مان ڪو حرف نه نڪتو.

وڏو صاحب ڪاوڙ منجهان چتو پئي ٿيو. هُن پنهنجي زيردست کي چيو، "هي حرامي هاڻ بيڪار ۽ بي ست بڻجي چڪا آهن. نوان ڦٽڪا هڻندڙ پرتي ڪريو. هنن کان، هڪ بد نصيب کي دانهون ڪرائڻ به نه پڄي سگهيو آهي. اها سندن نالائقي آهي." ننڍو صاحب اڳتي وڌي آيو ۽ چوڻ لڳو، "سائين هنن کي ساهي کڻڻ ڏيو. مان انهيءَ حراميءَ جي پٺن جي اها ٿو حالت ڪرايان جو سندس ست پيڙهيون به ياد ڪنديون."

ننڍو صاحب اڳتي وڌيو ۽ ڦٽڪن هڻندڙ جي ڪن ۾ ڪجهه پٽڪيو. پوءِ سندن انون ۽ نائون ڦٽڪو هڪ ٻئي طرف کان اهڙيءَ طرح لڳا، جو پاسرائيون به ظاهر ٿيڻ لڳيون ۽ ماس رڙهجي الڳ ٿي ويو. پينٽر جي وات مان به رت وهڻ لڳو. ڊاڪٽر اڳ ڪڏهن اهڙو لقاءُ نه ڏٺو هو. جڏهن وڏي صاحب کانئس پڇيو ته اِهو ڪتي جو ڦر مئو يا بچيو ته ڊاڪٽر وراڻيو، "هي بي هوش ٿي ويو آهي، ۽ مان نٿو سمجهان ته وڌيڪ سهي سگهندو؟

"ڇا ٿو چئين ڊاڪٽر؟" وڏي صاحب رڙ ڪئي. "اڃا ته رڳو نو لڳا آهن. ڇهه اڃا باقي آهن. هڻونس." ڊاڪٽر روڪڻ چاهيو ٿي پر پوءِ ڪُڇي نه سگهيو. رهيل ڇهه ڦٽڪا به لڳا ۽ پينٽر جي بي هوش ۽ بي ست جسمُ کي، اسٽريچر تي وجهي جيل جي اسپتال پهچايو ويو. ٽڪٽڪيءَ جي چوڌاري ماس جا ذرا ۽ رت جا نشان ڦهليل هئا.

هاڻ جوان سياسي ورڪر جو وارو هو، جيڪو پينٽر جو ساٿي هو. هُن جو ڏوهه اهو هو ته هن پينٽر کي برش ۽ بليڊ هٿ ڪري ڏنا هئا. ٽڪٽڪيءَ کي صاف ڪيو ويو. لڳل رت کي اگهي، چهبڪ کي وري تيل ۾ ٻوڙيو ويو. ڦٽڪا هڻندڙ به پنهنجو پگهر اگهي ۽ مالش کي جنبي ويا ته جيئن وري چست بڻجي پنهنجي ڊيوٽي سرانجام ڏين. سياسي ورڪر کي ٽڪٽڪيءَ تي چاڙهيو ويو.

" مان نٿو چاهيان ته هي به بي هوش ٿي وڃي." وڏي صاحب چيو، " هن جا هوش هواس صحيح هئڻ کپن. مان هنجون رحم لاءِ دانهون ٻڌڻ چاهيان ٿو."

"سائين هي ته ڇا هن جو سڄو خاندان رحم لاءِ ٻاڏائيندو،" ننڍتي صاحب چيو. " هن بد نصيب کي ڏسو ڏيڊ پاسرائيءَ جو ته آهي."

ڦٽڪا هڻندڙ ڊوڙندو آيو، ساعت ڪن ترسي، ٻهن تي جُهليو ۽ چهبڪ جو ڦهڪو ٿيو. هي هٽيو ته ٻيو همراهه ساڳي ريت آيو ۽ ٻيو چهبڪ لڳو. ائين واري وٽي ڪم شروع ٿيو. پر وڏو صاحب وري ڪاوڙجڻ لڳو. ننڍو صاحب ڪرسيءَ منجهه پاسا بدلائڻ لڳو ۽ ڪجهه پريشان پئي لڳو. ڊاڪٽر هر ڦٽڪي کان پوءِ نبض پئي تپاسي. وارڊن پڻ

Gul Hayat Institute

منجهيل پئي لڳو. جوان سياسي ورڪر پورا ڦٽڪا جهليا ۽ هوش ۾ رهيو. هن جا لڱ هر ڦٽڪي کانپوءِ ٿوو ڪنبيا پئي، پر پوءِ ٻئي ڦٽڪي لاءِ تيار هئا. هن پهرين ڦٽڪي کان پوءِ نعرو لڳايو : جيئي جيئي - سدا جيئي. هر ڪنهن سمجهيو پئي ته هُن جو اشارو ڪيڏانهن هو. هن اهي نعرا پهرئين، ٻئي، ٽئين ۽ چوٿين ڦٽڪي تي هنيا، پر پنجين ڦٽڪي کان کان پوءِ رڙ ڪيائين : آمريت مرداباد ۽ پوءِ هر ڦٽڪي کان پوءِ هن نعرا هنيا : عوام جو رهنما جيئي، سدا جيئي. هزار سال جيئي. آخري ۽ ڏهين ڦٽڪي تي هن رڙ ڪئي : انقلاب زنده آباد.

وڏو صاحب پنهنجي آفيس ڏانهن واپس مڙيو ۽ سندس زيردست به پٺيان وڃڻ لڳو. سياسي ورڪر کي ٽڪٽڪيءَ تان لاٿو ويو ۽ کيس اسٽريچر تي ليٽايو ٿي ويو، پر هن چيو ته نه مان پنهنجي ٻن پيرن تي هلندس. هو واقعي اهڙي شان سان هلڻ لڳو، جو کيس ڦٽڪا نه لڳا هئا، پر ڪا گلن جي ورڪا ٿي هئي. ڏيڍ پاسرائيءَ واري ڪمزور جوان، جيل ۾ اهڙي روايت قائم ڪئي جو ٻيا قيدي پڻ انهيءَ ڳالهه تي رشڪ ڪندا ۽ چاهيندا ته پاڻ به ساڳي واٽ وٺي هلن.

وڏو صاحب پنهنجي آفس ۾ ويٺو هو. ڪيس دريءَ منجهان خالي ٽڪٽڪي ۽ پکڙيل رت جا ڇنڊا نظر آيا پئي. هن هڪ وارڊر کي گهرايو ۽ کيس حڪم ڏنو ته ٽڪٽڪي هٽائي، صفائي ڪرائي ڇڏيو.

پوءِ هن دري بند ڪرائي ڇڏي.

The revolution may break up in consequence of any political crises like the Dreyfus Affair or the Zabern Incident.

Lenin.

١٢

پينٽر ۽ سياسي ورڪر کي بي ڪلاس مان ڪڍيو ويو ۽ پينٽر کي ڪجهه هفتا اسپتال ۾ رکيو ويو. پوءِ بند وارڊ ۾ ٻيهر سزا خاطر موڪليو ويو. سياسي ورڪر کي، ڦٽڪن لڳڻ کانپوءِ يڪدم ڪوليءَ ڏانهن موڪليو ويو هو.

'زيڊ' کي روزانو صبح جو ڪوٺڙيءَ مان ڪڍي، ٻاهر ڪُڪڙ بنائيندا هئا ۽ کيس چمڙي جي ٿهيل ڦٽڪي سان سزا ڏيندا هئا. ۽ جڏهن وارڊن محسوس ڪندو هو ته اهو چمڙي جو ڦٽڪو صحيح نه لڳو آهي، ته رڙ ڪندو هو ته صحيح طريقي سان هڻوس، ته هن شاعر جي پٽ کي خبر پوي ته سرڪار خلاف نظم لکڻ جو ڇا حشر ٿيندو آهي. جڏهن وڏي صاحب جو دؤرو هوندو هو ته پوءِ اها سزا ڏوم ڏام سان ڏيندا هئا.

'زيڊ' جا پٺا به پو سرائڻ لڳاندا هئا. انهيءَ روز روز جي سزا ڪري، کيس هاڻ ڪو وڏيڪ سور محسوس نه ٿيندو هو، رڳو سُئيءَ جي چيڪي وانگر لڳندو هو. ڪل به سخت ۽ بي جان پئي لڳي. اهڙي سزا رڳو کيس نه پر ٻين کي به ملندي هئي. انهيءَ جو مطلب اهو هو ته سيني کي خبر پوي ته قاعدن جي ڀڃڪڙي ڪندڙن کي سزا ملي ٿي. ڪجهه قيدي ڦٽڪن کائڻ مهل ڦٽڪا هڻندڙن، جيل جي اسٽاف ۽ سپرنٽنڊنٽ کي به گاريون ڏيندا آهن. اهڙن قيدين کي ٻيهر سزا پڻ ملندي آهي. ڪين يا ته ٽي چار گارڊ گڏجي مار ڪڍندا هئا يا ڪين اونڌو لٽڪائي ڇڏيندا هئا ڪنهن مهل ڪين لوهي سيخن سان ڪلاڪن جا ڪلاڪ ٻڌي ڇڏيندا هئا ۽ لوهي ڏنڊا، ٽنگن سان ٻڌي ڇڏيندا آهن ته جيئن ٽنگون سڌيون ئي رهن. انهيءَ آزار کان بچڻ لاءِ، ڪيترا قيدي معافي گهرندا آهن ته آئينده نيڪ ٿي جيل ۾ رهندا. ڪي سدائين جيل جا قاعدا ٽوڙيندا آهن ۽ سدائين پيا سزائون ڀوڳيندا آهن. ڪي اهڙا قيدي جيڪي سزائون ۽ عقوبتون سهڻ کان پوءِ به لاڳيتو نافرماني ڪندا آهن ۽ سزا به کائي سگهندا آهن، تن کي اڪيلو ڇڏي ڏيندا آهن ۽ سندن رتبو 'ڊانڊرس' وارو ٿي پوندو آهي. يعني خطرناڪ ۽ سخت جان!

وڏي صاحب حڪم ڏئي ڇڏيو هو ته پينٽر ۽ سياسي ورڪر کي روز چمڙي جو ٿهيل ڦٽڪو، پنج دفعا هنيو وڃي، ۽ هڻڻ وقت هر ڀيري کين چيو وڃي ته اڃا تصويرون ٺاهيندين يا اڃان حڪومت جي خلاف تقريرون ڪندين؟

'زيڊ' ۽ سندس ٻن ساٿين کي هاڻ لاڳيت بند ڪوٺڙيءَ ۾ رکيو پئي ويو سواءِ انهيءَ اڌ ڪلاڪ جي، جڏهن کيس ٻاهر ڪڍي عقوبت ٿي ڪيائون. هڪ ڏينهن ڪوٺڙيءَ ۾ هڪ نئون قيدي آيو، جنهن تي اهو الزام هو ته هُو بيرڪ ۾ قيدين جي سڄي رات ننڊ ڦٽائي ٿو ۽ سڄي رات لوڪ گيت ڳائي ٿو. سنڌي ۽ پنجابي. کيس ڪيترا ڀيرا وارننگ ملي چڪو هو پر کيس ڪا پرواهه نه هئي. آخر ڪار معاملو وڏي صاحب تائين پهتو، جنهن کيس بند وارڊ ڏانهن سزا طور موڪليو.

ٻئي ڏينهن صبح جو کيس ڪوٺڙيءَ مان ٻاهر ڪڍيو ويو ۽ ڪائونس وارڊر پڇيو، "اڃا ته تون آهين، جيڪو سدائين پيو ڳائي؟ سهگل جي اولاد."

"ڳائڻ منهنجي زندگي آهي. جيتري مونکي سزا ڏيندا اوترو مان وڌيڪ ڳائيندس." وارڊر کيس هڪ چمڙي جو ٿهيل ڦٽڪو هنيو ۽ چيو، "هاڻ ڳاءِ ته اسين به ٻڌون."

هن ڳائڻ شروع ڪيو :

درياهه جي سير منجهه،

ڪو ٻوٽو اسريو،

۽ مان اڪيلائپ ۾ وڪوڙجي ويس،

مون رت ڏيئي اُن کي اُپايو.

پيو ڦڪو:
پيار ! پل هزار پردن ۾ هجين ،
پنهنجي سج جهڙي منهن کي لڪائين ،
منهنجيون اکيون تو کي ڳولي لهنديون ،
ٽيون ڦڪو:
مونکي تانگهه آ پنهنجي سڄڻ جي ،
جيڪا ڪوڙي ۽ بي وفا آهي ،
جنهنکي ناهي منهنجي تانگهه ،
۽ مان وڌيڪ اُداس پيو ٿيان.
چوٿون ڦڪو:
باغ ۾ ڪي گلاب ناهن يار ،
۽ منهنجا جذبا بہ سرد آهن ،
۽ نڪي آزاد.
پنجون ڦڪو.
اهڙن عاشقن جو بہ ٻڌو اٿم ،
جي ڦاهي جي تختي بہ ،
چڙهن ٿا مرڪندي.

وارڊر چتو پئي ٿيو ۽ آخر ڪار حڪم ڏنائين تہ هاڻ هن کي مارڻ مهل ، سندس وات بند ڪيو وڃي. پوءِ ڪيس روز نئين حڪم پٽاندر ، ماريندا هئا. پر تنهن هوندي بہ سندس من ۾ راڳ هوندا هئا ، جن کي ماري نہ سگهيا.

'زيڊ' ڪڏهن ڪڏهن ڪوٺڙيءَ ۾ پٽ کي ٽيڪ ڏيئي ويهندو هو ، ۽ هو ڏسندو هو تہ هڪ ڪانگ سندس ڪوٺڙي آڏو ڪڏندو پيو هو ۽ پوءِ سامهون جيل جي ديوار تي وڃي ويهندو هو ، ۽ اُتان ٻاهر هڪ اوچي وڻ جي ٽارين تي پيو ٽپا ڏيندو هو. هو آزاد ۽ خوش پيو نظر ايندو هو. 'زيڊ' سوچيندو هو تہ شايد ڪانگ مٿانس کلي پيو. ڪانگ لاءِ تہ جيل جي ديوار بہ ڪو وجود نٿي رکي. اڪثر ڪانگ سندس ڪوٺڙيءَ اڳيان اچي ٽپا ڏيندو هو ، ۽ جڏهن 'زيڊ' کيس پٿري ڪٽي هڻندو هو تہ اڏري ويندو هو ، پر ڪجهہ وقت کان پوءِ وري ايندو هو. ائين 'زيڊ' محسوس ڪيو تہ هن وٽ هاڻ پٿريون بہ ناهن ۽ ڪانگ تمام آرام سان اچي چوڌاري گهمي ڦري پيو. کيس فقط هڪ ڳالهہ سمجهہ ۾ آئي تہ هُو ڪانگ کي وساري ڇڏي. هن ائين ڪيو ۽ ڪجهہ ڏينهن کان پوءِ ڪانگ اُت اچڻ ڇڏي ڏنو. ائين پئي لڳو تہ هو انهيءَ راند کان بيزار ٿي پيو هو. 'زيڊ' کي اجازت نہ هئي تہ هو راڳيندڙ يا پينٽر سان ملي سگهي ۽ نڪي انهن کي بہ اجازت هئي تہ هو اچي ساڻس ملن. پينٽر پنهنجي ڪوٺڙي جي پٽ تي ميورال بنائي رهيو. جيئن تہ اجا هلڪا ليڪائي پائي سگهيو هو ، تنهنڪري کيس ڪنهن ڏنو نہ هو. سياسي ورڪر بہ ڪاٺ ۾ پيو هو ، سواءِ روزانو صبح جو مار کائڻ لاءِ نڪرڻ جي ، هو پٽ تي ليٽيو پيو هوندو هو ۽ سوچيندو هو تہ ڪڏهن اهو راڄ ختم ٿيندو. ماڻهو آخر ڪيستائين انتظار ڪندا؟ جيتوڻيڪ هُو پنهنجن پٺن تي لڳل ڦٽڪن جي نشانن کي ڏسي نٿي سگهيو پر کيس يقين هو تہ عوام ، جن کي ڪانئس ڏار ڪيو ويو آهي ، سي ضرور انهيءَ وحشياني ڪاروائي جو ثبوت ڏسندا.

"قيد خانا قيد خانا". هو رڙيون ڪندو هو. هو سوچيندو هو تہ فتح جون گهڙيون اڃا وقت جي ڪُک ۾ سمايل آهن. هڪ آواز جو اٿڻ ڪافي ناهي. ٻيا سڀ بہ گڏ ٿيڻا آهن. ٻيا آواز ساڻس گڏ ٿيندا. پر ڪڏهن؟

راڳيندڙ هاڻ اُن وقت ڳائيندو هو ، جڏهن وارڊر وڃي سمهندو هو.

هونئن منهنجا دوست
مون اکين کي من جي راهہ ڳولڻ سيکاري آهي
۽ مون سچي محبت لڌي
محبت بنا دوکي ۽ دولاب جي
لڳن جي ڪارڻ
اچي ٿيئي ناهي
ڪانگ بہ ڪڏهن هنج ٿيو
ٻين خاطر جان ڏيڻ
شهادت آهي.

'زيڊ' ، جيل جي ڏهاڙن ۾ پهريون نظم لکيو هو :

منهنجا رب
جي تون سارو سونهن آهين
تہ مونکي -
جيئن لوڪ چئي ٿو
ڏي ڪو پنهنجي سونهن ذرو
تہ من جي ميراڻ کي اجرو ڪيان.
ماڻهو ،مون پارا
چاو اٿيا اٻوجهہ ، - - - ڪريپ ۾ نپنا
حياتي سموري بنجي پئي عذاب
سونهن جو ساهہ هڪ پيري ڪنيو هو سين
پر ڏاڍن جي قدمن هيٺ دٻجي
چار وچانجي ويو چڻ مميتن جي مرين تي
اسان جا لڳ عذاب سان لوئجي ويا
پر سور سارو پي ويا سين
سور کان چونڪاري لاءِ.
چار ۾ وڌيڪ سوگها پئي ٿيا سين
اسان وساري ڇڏيا سين سونهن جا سامان
حياتيءَ جي هاڃن ڪري
حياتيءَ تان هٿ ڪنيو سين - - - ڪا اميد نظر نہ آئي
اٿسنا ،اميدون سڀ اڏري ويا
ڪنهن ڪاغذ جي گهرڙن وانگر
نيٺ سيس نوايو سين - - - پيش پيا سين
پر تو ۾ ايمان اڃا آهي
اي سهڻا خدا ، - - - جي تون آهين
اسان کي پنهنجي پيار جي ڪا چڻنگ ڏي.
جي تو ڪا مهر نہ ڪئي اسان تي
تہ مان چوندس،
تون بہ اسان وانگر اٻوجهہ ۽ اٻوجهہ آهين
۽ تنهنجو وجود -
ڪنهن خيال جي اڏام ،وانگر آهي

'زيڊ' اهو نظم هڪ پٿر سان پنهنجي ڪوٺڙيءَ جي پٽ تي ڪرڙي لکيو هو. وڏي صاحب ٻئي ڏينهن ، جانچ دوران ڏسي ورتو. هو رڳو آخري سٽون پڙهي سگهيو ۽ رڙ ڪيائين ، "هي ماڻهو تہ دهريو آهي. منڪر خدا آهي. هن کي سپاٽي ويهہ ڦٽڪا لڳندا. پٽ کي صاف ڪري ڇڏيو."

"سائين هت هڪ ٻيو بہ حرامي آهي. هڪ راڳيندڙ - سپني جي ننڊ حرام ڪري ڇڏي اٿس. روز مار پويس ٿي پر اُن جو ڪو اثر ئي ناهي." وارڊ چيو "سپاٽي انهيءَ تانسين جي اولاد کي بہ ڏهہ ڦٽڪا هڻو." وڏي صاحب حڪم ڏنو. انهيءَ رات وري ٽڪٽڪي سجائڻ لڳا. چهبڪ تيل ۾ ٻوڙيا ويا ۽ ڦٽڪا هڻندڙن مالشون شروع ڪيون تہ جيئن ٻئي ڏينهن پنهنجو فرض صحيح طورتي پورو ڪري ڏيکارين.

Gul Hayat Institute

هن مهيني جي شخصيت

تنوير عباسي

جنم : ڊسمبر ١٩٣٤ع، سوڀو ديرو ضلعو خيرپورسنڌ.

تعليم: ڊاڪٽري (١٩٦٠ع)

ڇپيل ڪتاب : رڳون ٿيون رباب (شعر) ١٩٥٨ع ۽ ١٩٧٩ع
شعر(شعر) ١٩٧٠ع
سج تري هيٺان(شعر) ١٩٧٧ع
هي ڌرتي (شعر) ١٩٨٥ع
ٻارڙا ٻول (مرتب) ١٩٧٥ع
جديد سنڌي شاعري (مرتب) ١٩٨١ع
شاهه لطيف جي شاعري(نثر) پاڳو پهريون ١٩٧٦ع
شاهه لطيف جي شاعري (نثر) پاڳو ٻيون ١٩٨٥ع
نانڪ يوسف جو ڪلام(ريسرچ)١٩٨٢ع
خير محمد هيسباڻي جو ڪلام(ريسرچ) ١٩٨٣ع
ڏوري ڏوري ڏيه(سفر نامو) ١٩٨٤ع
جي ماريا نه موت (نثر -ترجمو) ١٩٧٣ع ۽ ١٩٧٧ع
ترورا (مضمون، خاڪا ۽ سفرنامو) ١٩٨٨ع
سرمست (سهڙيندڙ) ٨ ڀاڱا ١٩٨٠ع کان ١٩٨٨ع

Gul Hayat Institute

سفر: انگلينڊ، فرانس، اٽلي، هالينڊ، يونان، عرب امارات، آمريڪا ۽ اوڀر جرمني.

ٻولين جي ڄاڻ : سنڌي،اردو، انگلش، سرائيڪي، فرينچ، فارسي۽ هندي(پوين ڏنهين ٻولين جي ڄاڻ ڪم ڪيڻ تائين.)

تنوير عباسي

آدر ڀاءُ

ٻوٽين ٻهر جو ڏيئو آهيان
آءَ وهائو ٽاري جو
آدر ڀاءُ ڪريان ٿو.
پوٻاڙيءَ جو پاڇو آهيان
ٿنهن لڪ پرهه ڦٽيءَ جو
آدر ڀاءُ ڪريان ٿو
چنڊ ڙ ٻنڪڙيءَ مان آهيان
چيٽ جي ڦوٽهڙي جو
آدر ڀاءُ ڪريان ٿو

وائي

تنهنجي نيڻ نهار
جهڙي منڊ بهار
ڪڻ اڪيون ڪِلُ يار تون.
وهُ وها ٿيل تو بنا
لڳي سجو سنسار
ڪڻ اڪيون ڪِلُ يار تون.
جيئڻ سي جو جڳ ۾
الفت جي آڌار
ڪڻ اڪيون ڪِلُ يار تون.
تنهنجا ٿهڪ ترڙي پيا
من تان لٿو غبار.
ڪڻ اڪيون ڪِلُ يار تون.
سِڪَ وارن جي سوچ آ
دين دنيا کان ڌار
ڪڻ اڪيون ڪل يار تون.

Gul Hayat Institute

سُهڻي

تنوير عباسي

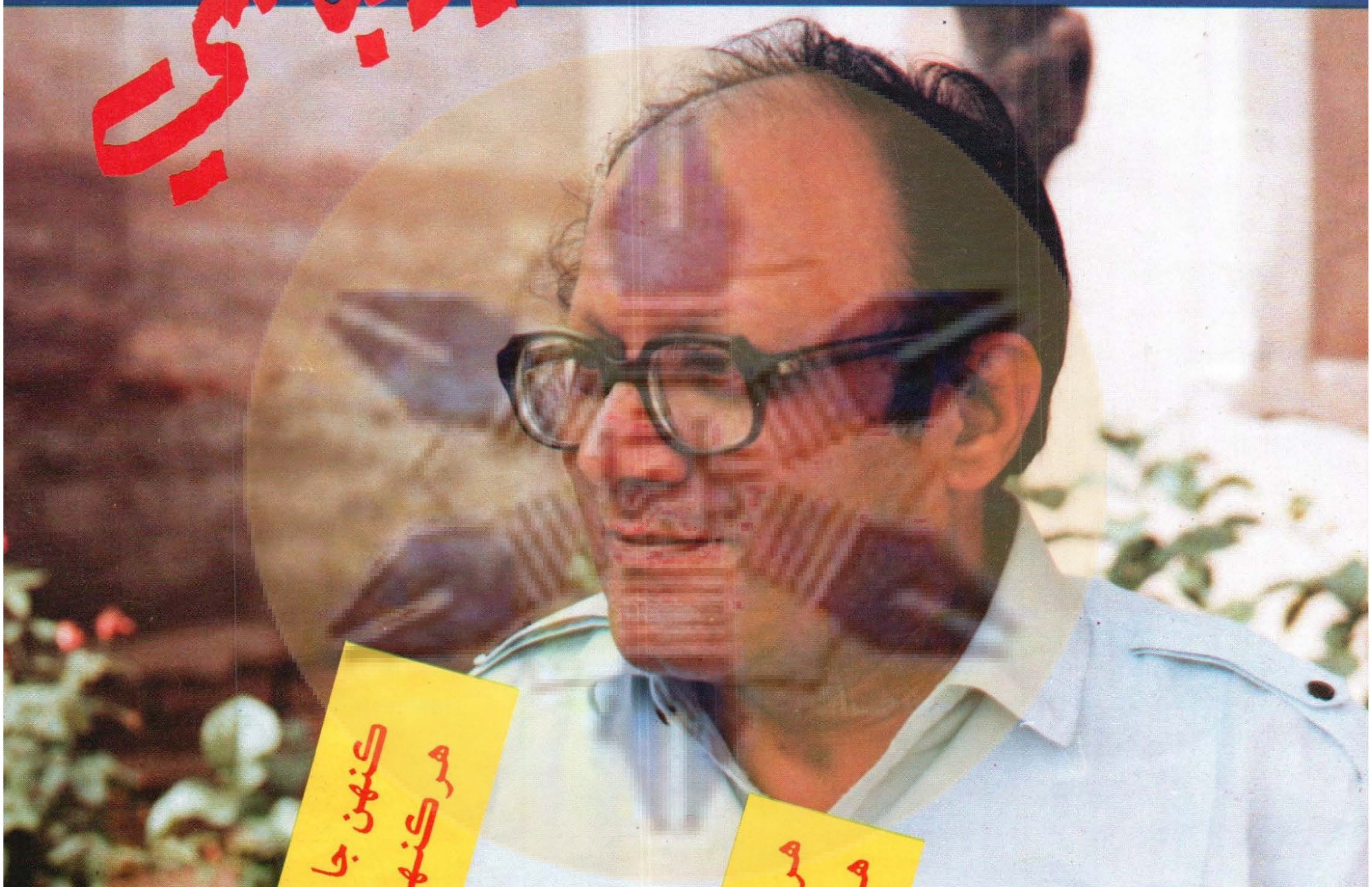

هر ڪو ماڻهو موتي ٓ جو داڻو،
هر ڪا دل هيري جي ڪاڻ.

ڪنهن جا ڪنهن جا لڙڪ اگهاڻ،
هر ڪنهن جي اک آهي آلي.

Gul Hayat Institute

سُهڻي

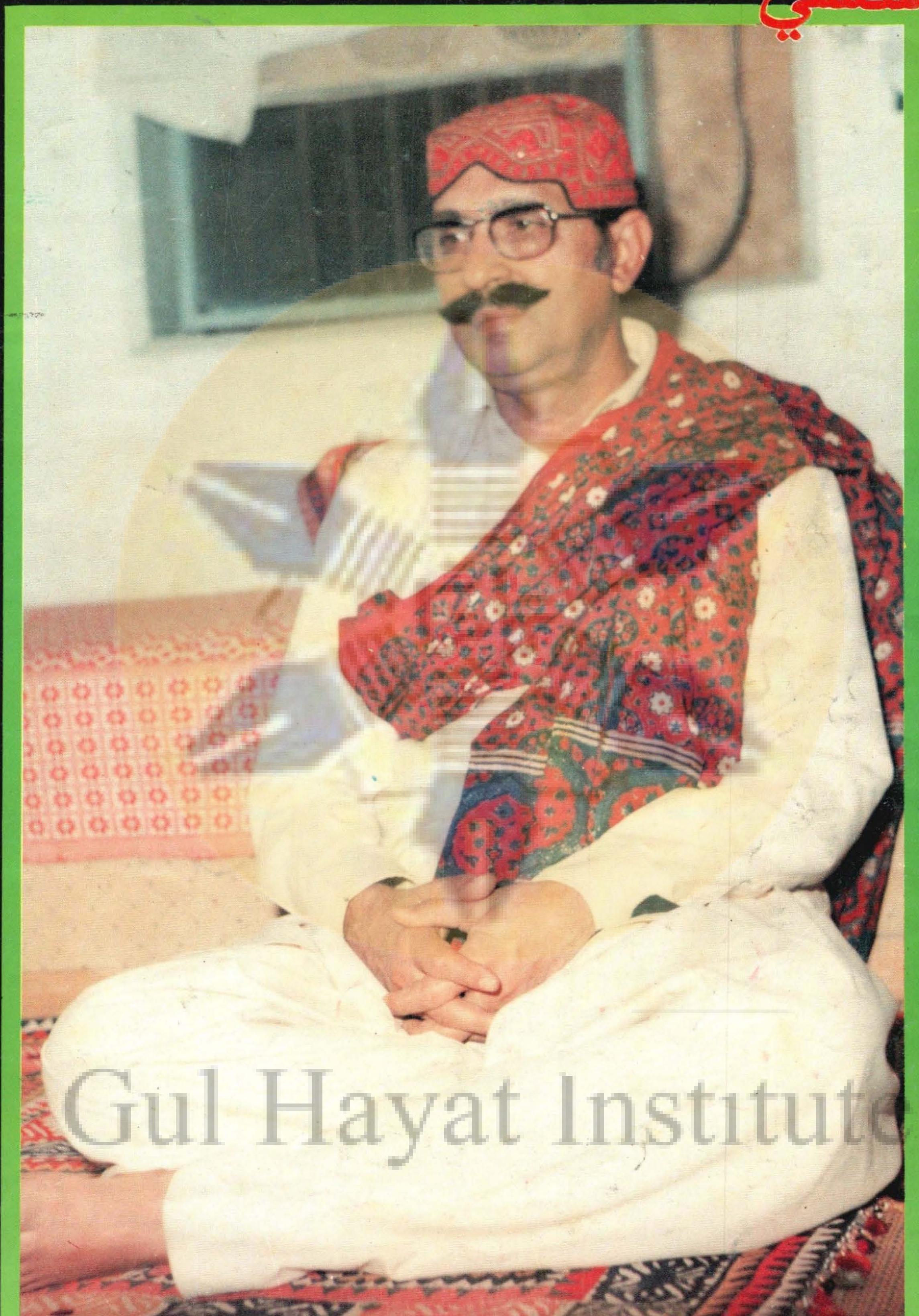

Gul Hayat Institute

سُهڻي

جيڪو بہ جنهن سان عشق جي خود ابتدا ڪري
ان جو ئي فرض آهہ تہ هو انتها ڪري

منهنجو تہ وار وار تو دم دم دعا ڪري
ڪو سو لڳي نہ واءُ سڄڻ کي خدا ڪري

آزاد سو وري نہ ٿئي تا دم حيات
جنهن کي جڏهن اسير تو زلفِ دوتا ڪري

هڪ سِر هو سو تہ يار جي قدمن تي مون رکيو
هن کان وڌيڪ بندهٔ ناچيز ڇا ڪري

منهنجو نہ ڏوهہ ڇنبو اکين جو قصور آهہ
وٺيون الاجي عشق ۾ هو ڇا مان ڇا ڪري

اڳرو قدم اي طالب مولا ڪڏهن نہ ڪڻ
تنهنجو پلي حريف ئي هر ابتدا ڪري

مخدوم طالب المولي
جي غزلن جا ڪجهه بند

Gul Hayat Institute

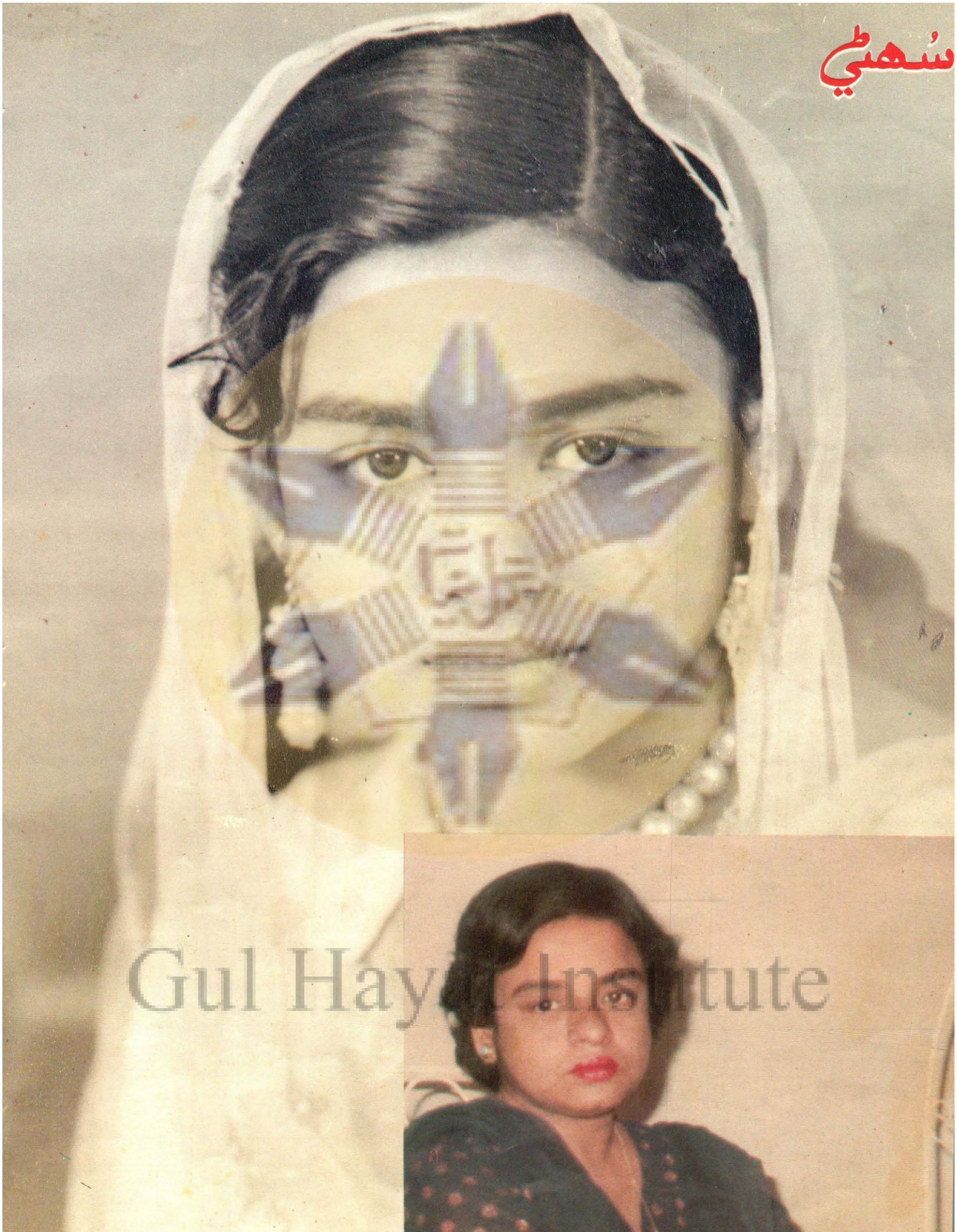

Gul Hayat Institute

آرسي

۱- جم جي تاريخ (سن ڄمڻ نه چاهيو ته نه لکو)
۲ نشان؟ZODIAC

۱ - ۲ -مونکي ڄمڻ وقت سور ته امان الائي ڪيترا ڪلاڪ ڪاڍا هوندا. باقي ٻڌو اٿم ته آگسٽ جي ۷ تاريخ هئي ، ۱۹۴۷ع جو سن هو. وقت هو ۱۱وڳي جو... اهوئي سبب آهي جو ، منهنجي شناختي ڪارڊ تي فوٽو جي جاء تي لکيل آهي 'پرده نشين' . پنهنجو نالو به جيئن ته مون پاڻ ڪونه رکيو ، ان ڪري صحيح ڪرڻ جي جاء تي نالي بدران نشان لڳل اٿم ساڄو آڱوٺو. هيٺ لکيل آهي مسمات خيرالنساء جعفري. هونئن مونکي گهڻو ڪري گهر ۾ 'گڏي' سڏيندا آهن.

۳- 'تخليق جو موت' ڪانپوءِ، ادب مان ذري گهٽ غائب آهيو- ڇو؟

۳ - اهو ڪهاڻين جو ڪتاب آهي. ڪهاڻين نه لکڻ سان مطلب آءُ پانيان ٿي هرپرو ادب مان نڪري وڃڻ ڪونهي. مون ان ڪان پوءِ ڪوڙ سارا پيش لفظ ، تقريرون ۽ مضمون لکيا آهن... جيڪي آءُ پانيان ٿي 'تخليق جي موت' کان وڌيڪ وزندار ۽ جاندار آهن.

٤- ڪهاڻيون سرجن ڪونه ٿيون، يا پاڻ ڪهاڻي بنجي ويا آهيو؟

۴ - واقعي ڪهاڻيون هاڻ ذهن ۾ سرجن ڪين ٿيون - پاڻ ڪهاڻي بنجي پيئي آهيان. ان ۾ منهنجي مرضيءَ ڪي دخل ڪونهي. هونئن بيمار به رهڻ لڳي آهيان. امان جي مري وڃڻ کان پوءِ ، جيئن ته سندس نالو شيرين هو ، زندگيءَ مان ته هونئن ئي شيريني ختم ٿي وئي هئي ، نتيجي ۾ 'شگر' جي مريض ٿي پئي آهيان. پٽي ۾ پٿر ٿي پيا آهن ، سو اندران ئي اندران به سنگسار ٿي پئي آهيان. اهي پٿر اهڙا لڳا دل کي ، جو دل تي به زخمن جا نشان اڇي ويا آهن ، جو تازو Heart Attack مان اٿي گهر آئي آهيان.

۵- نفسيات کي پڙهائيندي پڙهائيندي، نفاسيت جا ماهر ٿيا آهيو؟

۵ - نه. ماهر نفسيات نه ٿي آهيان. پڙهائيندي پڙهائيندي (ماڻهن جا پير سُڪندا آهن) ، منهنجو ذهن سُڪي ويندو آهي... اڪثر سوچيندي آهيان ته جيڪڏهن انسان ۾ ئي خدا آهي ته پوءِ هڪ نُڪتي جي غلطي سبب انسان ڪان ايڏو جدا ڇو آهي.

٦- زندگيءَ جو ڪهڙو حصو سٺو گذريو؟

٦ - جيڪو حصو ماءُ جي پيٽ ۾ گذريو- اهو يقينن آرامي هو.

۷- لکڻ ۾ اڪثر احتياط نه ڪندا آهيو. زندگي گهارڻ ۾ ڪڏهن احتياط کان ڪم ورتو؟

۷ - ڪڏهن به نه.

۸- جڏهن به ڪنهن تي تنقيد ڪئي اٿوَ، بيباڪيءَ سان ڪئي اٿوَ— اهڙي تنقيد برداشت به ڪندا آهيو؟

۸ - نه. پاڻ تي تنقيد برداشت شايد نه ڪري سگهان. اهڙو ڪو موقعو هوندو آهي ته پاڻ ئي تنقيد ڪري ، پاڻ کي ڦٽي ڇڏيندي آهيان - باقي ٻين کي موقعو نه ڏيندي آهيان.

۹- ڪا اهڙي شيءِ وئي آهي، جنهن جي وڃڻ جو ڏک ڪڏهن نه ٿيو؟

۹ - اهي پٽي جا پٿر جيڪڏهن وڃن هليا ته جيڪر ڏک ته ڇا خوشي ٿيئم. جيتوڻيڪ انهن پٿرن کان به ڪم وٺي سگهجي ٿو - مثال طور شيطان کي هڻي سگهجن ٿا.

۱۰- ڪو اهڙو ماڻهو، جنهن جي وڇڙڻ جو ڏک نه ٿيندو هجي؟

۱۰ - ها. مون واري ڌيءَ جو پيءُ.

١١- بي انتها نفرت ڪهڙي ڳالھ کان؟

١١ - ڪنجو سيءَ کان.

١٢- محبت ڪنهن سان اٿوَ؟

١٢ - گهڻيون محبتون ڪيون اٿم. پر فيصلو ڪري نہ سگهي آهيان تہ شديد ڪنهن سان هئي / آهي. هڪ محبت جا سيني تي حاوي هئي، جنهن جيارڻ جي بدران ڪاري ۽ ماري ڇڏيو. اها هئي - امان سان. پر اها خبر مونکي ڏاڍي دير سان پئي.

١٣- ساھ تہ ڪڻندا آهيو. پر سک جو ساھ بہ ڪڏهن ڪنيو؟

١٣ - روز ڪڻندي آهيان. روز صبح جو اٿندي پهريون ساھ ڪڻڻ منهنجي لاءِ Indicator جو ڪم ڏيندو آهي تہ اڄ مونکي ڇا ڇا ڪرڻو آهي. جيڪو ڪرڻو هوندو اٿم، حتي الامڪان ڪري ويندي آهيان - اهو منهنجي ظاهري شخصيت جو روپ آهي. پر رات جو ٿڪجي پوندي آهيان - اڪثر ذهني طرح... اڪثر جسماني طرح... اڪثر روحاني طرح. پوءِ سخت گرمي ۾، پنهنجي جسم تي سوڙ تاڻي A.C فُل ڪري، ان جي پاسي ۾، پٽ تي پوندي آهيان - الاهي ڇو، مونکي لڳندو آهي، ٿورو ٿورو جهڙو ڪر امان جي ڪڇ ۾ آهيان. اهڙي ويل لاشعوري طور مونکان ٿڌا ساھ نڪرندا آهن ۽ انهن کي ئي آءٌ سک جو ساھ سمجهندي آهيان.

١٤- حيدرآباد جي موجوده حالتن کي ڏسي، ڇا محسوس ڪندا آهيو؟

١٤ - اهو سوال تہ اوهين بينظير کان پڇيو. مون تي حيدرآباد جي پَٽِ ڪانہ پئي آهي. منهنجي گهر ڪٺا گهٽا آهن پر مون ڪڏهن گهر ۾ 'ڪٺا مار' ناهي رکي.

انهيءَ ڏينهن ذوالفقار سيال سان شام ملهائي هئي اسان وارن سنڌين. تقرير ڪرڻ لاءِ مونکي بہ سڏ ڪيو هئائون. مون ڪين رڳو ڏيان ڏياريو تہ اوهين هتي غافل ٿي شامون ملهائڻ ۾ ويهي رهيا آهيو... گهر وڃو ۽ وڃي پنهنجا ٻار ڳڻيو.

الائي ڇو، تقرير ڪندي ان وقت مونکي خواجا احمد عباس جي ڪهاڻي جو ٽڪر ياد آيو:

ڪنهن ملڪ ۾ فاشزم جي خلاف نوجوانن هڪ جلوس ڪڍيو. نوجوانن سان اسڪول جا ٻار بہ جلوس ۾ شامل ٿيا (بلڪل ائين، جيئن هتي اوهين اڪثر ڏسندا آهيو تہ ننڍڙا ٻار بيج هڻي، پنهنجي حقن جي خيرات گهرندا آهن). انهن ٻارڙن مان هڪ ٻار ماءُ کي اڪيلو پٽ هو. باقي ٻارن جي مائرن پنهنجي ٻارڙن کي ننڍڙا بيج ٽاهي ڇاتيءَ تي هنيا هئا. پر ان ماءُ پنهنجي ٻار کي جلوس ۾ شامل ڪرڻ نہ چاهيو، سو بيج بہ ٽاهي نہ ڏنائين. ٻار پنهنجي اسڪول ۾، پنهنجي ساٿين کي ڏٺو. پنهنجي ڪتابن مان بائيبل ڪڍيو، بائيبل کي اڌ مان کولي ڇاتي تي رکي، جلوس ۾ شامل ٿي ويو. دشمن جي پهرين گولي بائيبل جي انهن صفحن کي چيريندي، ٻار جي دل جي هن پار هلي وئي، جن صفحن تي لکيل هو: 'هڪ انسان جو رت ٻئي انسان جو محافظ آهي. هڪ انسان جو رت ٻئي انسان تي وهائڻ حرام آهي.' ان بائيبل تي اڄ بہ، ان ٻار جي رتَ جا نشان موجود آهن.

دوستو، اوهين بہ پنهنجي گهرن ۾ وڃو پنهنجا ٻار ڳڻيو. پنهنجي قرآنن جا غلاف لاهي ڏسو، انهن تي بہ رت جا نشان...

١٥- ڪهڙو ليکڪ وڻي ٿو؟

١٥ - هر اهو ليکڪ جيڪو جو بہ لکي ٿو، پنهنجي صلاحيت تي لکي ٿو. هِتان هُتان جملا ڪٽي، مختلف ٽڪرن جي رلهي ٽاهي، پنهنجي ٻوٽ تي ويڙهي ٻئي کي بيوقوف بنائڻ جي ڪوشش نٿو ڪري.

Gul Hayat Institute

لطيفان

نجم عباسي

چوڪريءَ جي عمر سورنهن سال هئي. سڪئي گهر جي هجي ها تہ بدن پريل هجيس ها ۽ پريل بدن جون پريل گولايون ۽ پريل اُڀار هجنس ها، هن جو بدن سڪل سڙيل ۽ نہل نستو هو، نہ ساماڻائپ واري سونهن، نہ جوڀن جو جرڪو. اکيون بي رنگ ۽ منهن رونق کان خالي. ۽ هينئر تہ مرڻ جيئڻ جي ڇڪتاڻ ۾ ڦٿڪي پئي. هن اهڙو موتمار قدم ڇو کنيو هو؟

لطيفان ڏاڍي چنتا ڀري حالت ۾ اسپتال آندي ويئي. هوءَ آٽ ڏيئي رهي هئي ۽ پيٽ جي سور کان ليٽڙيون پئي پاتائين. ڊاڪٽر سهاڳ کي ٻڌايو ويو تہ هن کي پيشاب ۾ رت اچي رهيو آهي. ڊاڪٽر هن جي چڪاس ڪئي. هن جي اکين ۾ سائي هئي ۽ بيحد ضعيف ٿي ويئي هئي. هن جي منهن مان پيڙا ۽ پيلاڻ سان گڏ معصوميت ۽ بيوسي بکي رهيون هيون.

"ڏاڪدر صاحب! ڇوڪريءَ ساري رات اک نہ ٻوٽي آهي ۽ الٽيون ڪندي رهي آهي ۽ پيٽ ۾ وٽن سبب وٽجندي رهي آهي." لطيفان جي ماءُ ٻڌائڻ شروع ڪيو.

"ڪجھ ڪاٿو آهي تہ اها تڪليف شروع ڪيئن ٿي؟" ڊاڪٽر دريافت ڪيو.

"ڊاڪٽر سائين! اها... اها هينئن شروع ٿي،" وچ ۾ لطيفان هٻڪندي چيو. "اها تڪليف تڏهن شروع ٿي جڏهن مون فنائيل جون ڪجھ گوريون کائي ڇڏيون. اهي ئي فنائيل جون گوريون، جي ڇڙن جيڏيون ٿينديون آهن ۽ جيتن جڻين کان بچائڻ لاءِ اوني ڪپڙن ۾ رکبيون آهن."

پيڙا سبب لطيفان جو چهرو ڪارانجي ويو. هن جو سڄو سرير سيٽجي ويو ۽ اکيون زور سان بند ڪري، چپ پڪوڙي، ٻنهي هٿن سان پنهنجي پيٽ کي ڪٽي ڏٻايائين.

لطيفان جي ڳالھ ٻڌي، ڊاڪٽر جي بدن ۾ سيانو پئجي ويو ۽ هنجي زبان ڇرڻ پرڻ ڇڏي ڏنو. هن ڇوڪريءَ ڏانهن ڇتائي ڏنو. هنجي چمڙيءَ تي مَرُ جا تھ چڙهيل هئا ۽ هنجا ڪپڙا جُهريل، ميرا ۽ ڳپ هاڻا هئا. هن مان ڏاڍي ڌپ اچي رهي هئي. ڳالهين ڪرڻ جو وقت ڪونہ هو. ڊاڪٽر کي لطيفان لاءِ پنهنجائيءَ واري همدردي ۽ هن کي هر قيمت تي بچائڻ جو جذبو جاڳي پيو.

هو هن کي ترت علاج ڏيڻ ۾ جنبي ويو ۽ پنهنجي نائب ڊاڪٽرن کي بہ لطيفان تي پورو توجھ ڏيڻ لاءِ چيائين. هن کي هڪدم سور لاءِ سئي لڳائي ويئي ۽ گلوڪوس جي بوتل چاڙهي ويئي ۽ ٻيا ضروري ذريعا ڪتب آندا ويا.

هن جي ماءُ چنتا ڀري انتظار مان پنهنجي نوجوان ڌيءُ ۽ ڊاڪٽرن کي ڏسندي، گونگا ڳوڙها ڳاڙيندي رهي. هوءَ صفا سنهي سيپڪڙي هئي ۽ پنهنجي عمر کان گهڻو جُهور لڳي رهي هئي. هن جا چپ آهستي آهستي چُري رهيا هئا، شايد ڪا دعا گهري رهي هئي.

ڊاڪٽر سهاڳ، لطيفان جي بستري پرسان ڪرسيءَ تي ٿي ويٺو، ۽ هن کي ڏاڍي پاٻوهہ مان تسلي ڏيندو ۽ مرڪ سان همٿائيندو رهيو. هو ڇڻ ڪجھ ڪجھ تہ سمجهي ويو هو، تڏهن بہ هن کي عجب لڳي رهيو هو تہ هيڏڙي عمر ۾، هيءَ معصوم ڇوڪري ڇو انتهائي قدم کڻڻ تي مجبور ٿي آهي!

نائب ڊاڪٽرن ۾ ٻہ غير سنڌي هئا. هنن پاڻ ۾ سس پس ڪئي ۽ پوءِ ڊاڪٽر سهاڳ کي چيائون، "صاحب، هي آپگهات جو ڪيس آهي، هڪدم پوليس کي اطلاع ڪرڻ گهرجي."

"ها صاحب، بنا دير رپورٽ ڪرڻ

Gul Hayat Institute

گهرجي. هن تي قانوني ڪارروائي ٿين گهرجي.“ ٻئي ڊاڪٽر پنهنجي هم زبان سان سُرَ ۾ سُرُ ملايو.

وڏا آيا آهن قانون تي هلندڙ شهري.... ڊاڪٽر سهاڳ دل ئي دل ۾ چيو، ۽ وڏي آواز ۾ چيائين، ”هيٺر ته هن غريب ڇوڪريءَ جو علاج ڪرڻو آهي، هن کي آٿت ڏيڻو آهي ۽ هنجي حياتي بچائڻي آهي. پوليس کي سڏائڻ سان ڪو هنجي ماڻٽن جو پلو ڪونه ٿيندو ۽ نه هن خاندان جي اقتصادي حالت ۾ ڪو ڦيرو ايندو. پر پوليس کي رپورٽ ڪرڻ جي ڪالم پري به مان ڪريان ٿو. مان هٿئون هٿ ٿاڻي ڏي ليٽر موڪليان ٿو.“

پوليس جو ماڻهو آيو. ڊاڪٽر سهاڳ هن کي سڏايو ۽ سرٽيفڪيٽ لکي ڏنو ته لطيفان غلطيءَ سان غلط دوا کاڌي هئي. پوليس واري به مريض ۽ مريض جي ماءُ کي ڏٺو ۽ هنن جا فقيراڻا حال افعال ڏٺا ۽ شايد ڪنهن اپراسي جي اميد نظر نه آيس ۽ ڪنهن به قسم جي پڇا ڳاڇا غير ضروري سمجهي، واپس هليو ويو.

زهر لطيفان جي جيري ۽ بڪين تي چڱو خاصو خراب اثر ڪيو هو. هن کي وارڊ ۾ داخل ڪيو ويو.

ڊاڪٽر دل مان سان پرگهور لهي، لطيفان کي صحتياب ڪرڻ جا جتن ڪندو رهيو. هو ڏهاڙي هن جي چڱيءَ طرح چڪاس ڪندو هو. هن کان حال احوال وٺندو هو ۽ ڪجه وقت هن سان ڪچهري ڪري هن کي وندرائيندو هو. هن جي دلجوئي ڪندو هو ۽ هن کي دلجاءِ ڏيندو هو. هن کي کلائڻ جي ڪوشش ڪندو هو ۽ ڳالهه ڳالهه تي زور سان ٽهڪ ڏيندو هو. ائين ٿي ڏسڻ ۾ آيو ته هو شعوري طرح لطيفان ۾ زنده رهڻ جو چاهه پيدا ڪري رهيو هو.

هڪڙي دفعي لطيفان وٽ ويٺو هو ته هڪڙي نرس-اسٽوڊنٽ، هنجو ٽيمپريچر ڏسڻ آئي. هوءَ ڏاڍي تڙي ڪڙي، هشاش بشاش، سهڻي، صحتمند ۽ ڳاڙهي ڳٽول هئي.

ڊاڪٽر لطيفان کي چيو، ”ڏس هيءَ نرس ڪيتري نه من موهڻي آهي. هنجي عمر به تو جيتري آهي. تازو ميٽرڪ پاس ڪئي اٿائين ۽ هتي نرسنگ جو ڪورس ڪرڻ آئي آهي. تون به صحت قائم رکڻ ۽ سنڀال ڪرڻ سان اهڙي خوبصورت، تازگيءَ سان ڀرپور ۽ ڳاڙهي ڳٽول ٿي وينديئن.“

اهو ٻڌي، لطيفان مرڪي ۽ شرمائجي ويئي. اسٽوڊنٽ- نرس به مرڪيو ۽ ڊاڪٽر ڏي مهڙ ڪري چيائين، ”ٿئنڪ يو، ڊاڪٽر!“

ڊاڪٽر، لطيفان جي کاڌي پيتي جي باري ۾ به اسپتال وارن کي خاص هدايتون ڏيندو هو. هو پنهنجي طرفان به اڪثر لطيفان لاءِ کير، ميوو ۽ ٻيون کائڻ جون وٿون آڻيندو هو.

بيماري گهٽجندي ويئي. لطيفان جي منهن تي رونق اچڻ لڳي. هنجو بدن ڪي قدر ڀرجڻ لڳو. هوءَ خوش رهڻ ۽ آسپاس ۾ دلچسپي وٺڻ لڳي. هن کي هاڻي طاقت جي دوائن جو به چڱو وزن ملڻ لڳو.

لطيفان جي گفتگوءَ مان، ڊاڪٽر کي هن جي گهر وارن ۽ گهر وارن جي گهڻن ئي واقعن بابت واقفيت ملي چڪي هئي.

هو پيڙهين کان حيدرآباد کان ڏهن ميلن جي پنڌ تي هڪڙي ڳوٺ ۾ رهندا هئا. لطيفان جو پيءُ پنهنجن ابن ڏاڏن وارو ڪنڀار ڪو ڌنڌو ڪندو هو. آويءَ ۾ مٽيءَ جا ٿانوَ پچائيندو هو. ڪن ڳوٺاڻن کي آهت تي ڏيندو هو، جي فصل لهڻ تي ڳوڻ اڌ ان ڏيندا هئا. ٻين کان هن کي روڪ پئسا ملندا هئا. وقت گذرڻ سان ٺڪر جي ٿانون جو واهپو گهٽجڻ لڳو. هن ڪنبر جو گذر سفر ڏکيو ٿيڻ لڳو. ٻارن جو تعداد وڌڻ تي، نوبت ڪيئي ويلا بکيو رهڻ تي اچي پهتي. ان ڪان ڇوٽڪاري جو رستو هن کي ڳوٺ ڇڏڻ ۾ نظر آيو. هو پنهنجو گهر گهاٽ وڪڻي حيدرآباد ۾ لڏي آيو. هڪڙي ڪچي آباديءَ ۾ مسواڙ تي جاءِ هٿ ڪيائين. گذران لاءِ ڪاٺ جو گاڏو خريد ڪيائين. ان تي ٻارن جا پلاسٽڪ جا رانديڪا، پلاسٽڪ جا ننڍا ٿانوَ ۽ ٻيون ننڍيون ننڍيون شيون رکي، شهر جي گهٽين ۾ هو ڪا ڏيئي ڦيري ڏيندو هو. پهرين ته ان مان ماني ٽڪر ٿي ويندو هو، پر وقت گذرڻ سان ۽ ٻارن جو تعداد وڌڻ ۽ مهانگائي چوٽ چڙهڻ ڪري، ڪيئي ويلا ڪُنو ۽ دانگي چلهه تي چڙهڻ کان رهجي وڃڻ لڳا.

”اما پوري باقاعدگيءَ سان هر سال هڪ ٻار ڄڻيندي رهي. اسين نوَ ڀائر ۽ ڀينر آهيون. مان سڀني کان وڏي آهيان. صبح جو بابو خالي پيٽ گاڏو ڪاهي، ڦيري ڏيڻ نڪرندو هو ۽ اسين ٻيا گهر جا ڀاتي سڄو ڏينهن خالي پيٽ تي سانجهيءَ جو انتظار ڪندا هئاسين، ته بابو ڪمائي ڪجهه ڳنڍڻ آڻي ته پڇائي پيٽ جي باهه کي ڪجهه ٺاريون.“ لطيفان چيو.

”شهر ۾ ويٺا آهيو، توهان ڀائر ڀينرون اسڪول پڙهڻ ڪونه ويو؟“ ڊاڪٽر پڇيو.

”پيٽ جي پورت ئي ڪانه هئي ته پڙهڻ جو بندوبست ڪٿان ٿيندو. منهنجي ڪيتري نه دل چوندي هئي ۽ چوندي آهي ته مان ٻين ڇوڪرين وانگر اسڪول وڃان، هنن وانگر سٺا سٺا ڪپڙا پايان، هنن وانگر پيٽ ڀري کائوان.“ لطيفان وراڻيو.

”توهانجو گهر ڪٿي آهي؟“

”گاڏي کاتي واري ڪچي آباديءَ ۾. ڪجهه ڪچين ڪجهه پڪين سرن جي هڪ ئي اونداهي ڪوٺي آهي. ان

Gul Hayat Institute

کي نہ دري آهي ۽ نہ روشندان. ان جو فرش ڪچو آهي. مينهن پوندو آهي تہ پاڻي اندر ڪاهي پوندو آهي ۽ ڇت ٽمڻ لڳندي آهي. ۽ ڪيچڙ ۽ گپ جو گَند بڻجي پوندو آهي. گهر ڪان ٿورو پرڀرو هٿ سان هلائڻ وارو نلڪو آهي. اتان پاڻي ڀري ايندا آهيون. پر وهنجڻ جاءِ ڪانهي. ان مقصد لاءِ ان رهڻ واري ڪوٺيءَ جي هڪڙي ڪنڊ ۾، پراڻين ڦاٽلن رلين جو نالي ماتر پردو ڏيئي ڇڏيو اٿئون ۽ ضرور حاجتن لاءِ پر وارين ڪڏن ۽ ٻنين ۾ اڪثر ڪري اونده وقت وڃڻو پوندو آهي. ڪاڏو پڪو بہ ان ڪوٺيءَ ۾ ڪرڻو پوي ٿو، جنهن ڪري ٻنهين ڪري دم گهٽبو آهي ۽ اکيون سُڄي پونديون آهن."

ڊاڪٽر ان گهر جي مسواڙ جو پڇيو تہ لطيفان جواب ڏنو، "ان گهر جي، جنهن ۾ بجلي بہ ڪانهي. ماهوار مسواڙ بہ سؤ رپيا آهي. جڏهن بابي کي گوليون هڻي ماريو ويو هو، ان وقت اسان ڏي مالڪ جي ڇهن مهينن جي مسواڙ رهيل هئي."

"تنهنجو بابا جيئرو نہ آهي ۽ هن کي گوليون هڻي ماريو ويو هو؟ ڪڏهن ۽ ڇو؟" ڊاڪٽر اڻ تڻ مان پڇيو.

ڇهہ مهينا اڳ، هن شهر ۾ جيڪي نسلي هنگاما ٿيا هئا ۽ پناهگيرن اوچتو بي هٿيار سنڌين تي حملا ڪيا ۽ هنن جي ملڪيتن جي پچ ڊاھ ڪئي هئي، ان وقت لطيفان جو پيءُ شهر ۾ گاڏي تي ڦيري ڏيئي رهيو هو. ماڻهن ۽ گاڏين کي ڀڄندو ڏسي ۽ گولين ڇٽڻ ۽ ڌماڪن جا آواز ٻڌي، هو بہ تڪڙو تڪڙو گهر طرف وڃڻ لڳو. سندس وڏو پٽ جو ٻارهن سالن جو آهي، سو بہ هن سان گڏ هو. رستي تي چار پنج پناهگير شودا هن کي ڦري آيا. هنن جي هٿن ۾ ڪلاشنڪوف ۽ پستول هئا. لطيفان جو پيءُ پوڙهو ۽ ڪمزور هو. هن وٽ ڪو هٿيار بہ ڪونہ هو.

هن ڏانهن هٿيار تاڻي، هنن سوالن جو وسڪارو ڪيو، "ڪير آهين؟" هڪڙي غنڊي پڇيو.

"مهاجر آهين يا سنڌي؟" ٻئي غنڊي پڇيو.

"جيئي مهاجر جو نعرو هڻ." ٽئين غنڊي چيو.

"ڳالهائين ڇو نہ ٿو؟" چوٿين غنڊي پڇيو.

"ڇو ٿا اهي سوال پڇيو؟" لطيفان جي پوڙهي پيءُ جو همت ڀريو آواز اڀريو.

....ٺر ٺر ٺر ٺر ..... ڪلاشنڪوف جو برسٽ ڇٽو ۽ پوڙهو پنهنجي ڌرتيءَ تي ڪريو ۽ ٿڌو ٿي ويو.

هن جو پٽ، جو ساڻس هو، تنهن کي ڀڄڻ جو وجهہ ملي ويو ۽ هو گهٽين مان ڊڪندو اچي گهر پهتو ۽ پيءُ جي باري ۾ وحشتناڪ خبر ٻڌايائين.

سنڌ قومي اتحاد وارا لطيفان جن وٽ آيا ۽ هنن کي عملي همدردي ڏيکاريائون. هنن کي پنج هزار رپيا امداد طور بہ ڏنائون. هنن اهو بہ ٻڌو تہ هنگامن ۾ قتل ٿيل هر شخص کي سرڪار پنهنجاه هزار ڏيئا ڪيا آهن. هنن جي گهر ۾ ڪو مرد ماڻهو ڪونہ هو، جو ان مامري جي پوئواري ڪري. سرڪار کي مارجي ويل جي پوليس رپورٽ، پوسٽ مارٽم رپورٽ ۽ ٻيا ڪاغذ گهربل هئا ۽ ٻي آفيسن جي گهلبازيءَ کي منهن ڏيڻو هو. انڪري اڄ ڏينهن تائين ڪجهہ ڪونہ ٿيو هو.

غنڊن هنجي پيءُ کي مارڻ ڪانپوءِ هنجو گاڏو اونڌو ڪري، ان کي ٽوڙي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيو هو. لطيفان وارن سنڌ قومي اتحاد وٽان مليل پئسن مان ٻيو گاڏو ورتو، ۽ رهيل مسواڙون ڀاريون.

لطيفان جو وڏو ڀاءُ، جو ٻارهن تيرهن سالن جو آهي، سو ساڳيون پيءُ واريون شيون گاڏي تي رکي وڪڻندو آهي. هو جدا جدا گهٽين ۾ ڦيري نہ ڏيندو آهي، پر پنهنجي گهر سامهون رستي تي هڪ هنڌ گاڏو بيهاري، ڪجهہ نہ ڪجهہ اپت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو آهي.

ڳالهين مان ڊاڪٽر سهاڳ کي، لطيفان ذهين لڳي هئي ۽ هن کي ڄاڻ هئي تہ ذهين انسان حساس ۽ دلير ٿيندو آهي. شايد ننڍي ڄمار ۽ ناتجربيڪاريءَ ڪري هن کي مايوسي ٿي هئي.

"پر بہ تو هي موتمار قدم ڇو کنيو؟" هڪ ڀيري، ڊاڪٽر هن کان پڇيو.

"سڄي عمر فاقن ۽ محروميءَ ۾ گذري هئي. نہ مٽ نہ مائٽ، نہ ساٿي نہ سڄڻ. ڪا واهہ ئي نظر ڪانہ ٿي آئي. برداشت جي حد ٿي چڪي هئي. سوچي سوچي دماغ خراب ٿي پيو هو ۽ سمجهيم تہ هاڻي چري ٿي پونديس. هونءَ بہ ڏينهن ۾ هڪ ويلو نصيب ٿيندو هو، سو بہ اڌورو ۽ اڌپورو. ان ڏينهن کان ٽي ڏينهن اڳ، پناهگير شودا رستي تان پستولن سان هوائي فائر ڪندا آيا. ماڻهن دڪان بند ڪري ڇڏيا ۽ گهرن ۾ وڃي لڪا. منهنجو ڀاءُ بہ گاڏو ڇڏي اچي گهر ۾ بند ٿيو. ڀنيان شودا گاڏو ڪاهي الائي ڪيڏانهن گم ٿي ويا. سوٽن ڏينهن کان اسانجي گهر جي ڪنهن بہ ڀاتيءَ کي پيٽ ۾ هڪڙو داڻو بہ نہ پيو هو. مان پاڻ کي وڌيڪ روڪي نہ سگهيس ۽ پنهنجو انت آڻڻ لاءِ فنائيل جون گوريون ڦڪي ڇڏيم."

"اهي گوليون توهان گهر ۾ استعمال ڪندا آهيو ڇا؟"

"اسان وٽ ڪٿان آيا اوني ڪپڙا.

Gul Hayat Institute

بابو يا پاءُ جيکي شيون گاڏي تي وڪڻندا هئا، تن ۾ فنائيل جو گوليون بہ هونديون هيون. انهن شين مان ڪجھ شيون گهر جي هڪڙي ڪنڊ ۾ رکيل ڪوڪي ۾ پيون هونديون هيون. انهن ۾ اهي گوليون بہ هيون."

هڪ ڏينهن ڊاڪٽر سهاڳ، لطيفان کي هڪڙي تجويز ڏني. "مون وٽ تو لاءِ هڪ تجويز آهي. خبر ناهي تون مڃيندينءَ الائي نہ؟"

لطيفان هن جي مهربان ۽ مرڪندڙ مک ڏي نهارڻ لڳي.

"مان چاهيان ٿو تہ توکي سلائيءَ جي مشين وٺي ڏيان، جيئن تون اوڙي پاڙي جي سلائيءَ جو ڪم ڪري، پنهنجي گهر وارن جو خرچ هلائي سگهين."

"پر سلائي نہ مونکي اچي ۽ نہ منهنجي ماءُ کي."

"ان لاءِ بہ مون سوچيو آهي تہ سلائي سيکارڻ واري ڪنهن اسڪول ۾ داخلا وٺ، توکي فقط هڪ مهينو اها سکيا وٺڻي پوندي ۽ اسڪول جي في بہ مان ڀاڻ ڀريندس."

هوءَ ڪافي دير ڏاڍي سوچ ۾ پئجي ويئي.

"مان اول ئي توهانجي الاهي احسانن جي بار هيٺ آهيان، توهان تي وڌيڪ بار وجهڻ مناسب ناهي."

"ڌيءُ جو بہ ڪو ڏيءُ تي احسان ٿيندو آهي ڇا!؟ ڌيءُ جو بہ ڪو ڏيءُ تي بار ٿيندو آهي ڇا!؟ تون بہ تہ منهنجي ڌيءُ آهين."

"پر مان اهڙي خود مطلب نہ ٿيندس. توهانکي وعدو ڪرڻو پوندو تہ توهين اهي پئسا مون کان واپس ضرور وٺندا. پوءِ ڪٿي مونکي ان ۾ دير ٿي وڃي يا قسطن ۾ ڏيان. مان واعدو ٿي ڪريان تہ سلائيءَ جي ڪم ۾ ڏاڍي محنت ڪنديس، ضرورت پئي تہ چوويھ ئي ڪلاڪ پورهيو ڪنديس." لطيفان جي گفتگوءَ مان خود اعتمادي، زندگيءَ سان چاھ ۽ جيئڻ جو نئون اتساھ ڇلڪي رهيو هو.

"جي تو ايڏي محنت ڪئي تہ تون پنهنجن ڀائرن ۽ ڀينرن کي اسڪول بہ موڪلي سگهندينءَ. مون اڄا بہ ٻيو سوچيو آهي تہ مان تنهنجي پيءُ جي سلسلي ۾ سرڪار جا آڇيل پنجاھ هزار رپيا ڀڻ ڏيارينديس. مان سڀ لاڳاپيل ڪاغذ هٿ ڪندس، هنگامن ۾ ستايل سنڌين جي امداد لاءِ سنڌي وڪيلن جي ڪاميٽيءَ وٽ بہ ويندس ۽ سنڌ قومي اتحاد وارن جو بہ سهڪار حاصل ڪندس ۽ ٻيو بہ هر حيلو هلائيندس. اهو توهانجو حق آهي ۽ مونکي اعتماد آهي تہ اهو توهانکي ملي ويندو. پوءِ توهان پنهنجي لاءِ ڪو بهتر گهر بہ وٺي سگهندا."

ڊاڪٽر ماٺ ٿي ويو. هن کي دل ۾ ويچار آيو تہ هي هيتريون تجويزون ۽ سٽاءَ جيکي لطيفان کي ٻڌايا اٿم، سي سپنو ئي رهندا يا ساڀيا جو روپ بہ وٺندا.

لطيفان بہ نظرون هيٺ ڪري سانت ٿي ويئي. هن جون اکيون آليون ٿي ويون هيون.

"پر بابا، توهان پنهنجن پئسن وٺڻ جي تہ ڳالھ ئي ڪانہ ڪئي."

"مان پنهنجي ڌيءُ کي ڪيئن ٿو احسان جتائي سگهان. جڏهن ڪو احسان ئي ڪونهي تہ وڌيڪ ڳالهائي منهنجي دل کي رنج نہ ڪر."

لطيفان روئي ڏنو ۽ ڪو وقت رئندي رهي.

◉هڪ غلام پريس ٻيٽي مهلڪ آهي. اِها نہ رڳو حقيقتن کان بي خبر رکي ٿي، پر تباهي ڏانهن بہ ڌڪي ٿي.

چارلس ڪالب ڪالٽ.

◉پريس تي پابندي وجهڻ، هڪ قوم جي بيعزتي ڪرڻ آهي. ڪتابن پڙهڻ تي پابندي، اهوئي ظاهر ڪري ٿي عوام کي بيوقوف يا غلام بنايو پيو وڃي.

ڪلاڊائدرائن.

◉پريس ضرور آزاد هئڻ گهرجي. آزاد پريس ڪيترين ئي خرابين دور ڪيون آهن. جيڪڏهن گورنمينٽ پريس کي پاڻ ڏانهن ناراض ڏسي تہ پريس تي سختي ڪرڻ بدران، پنهنجو تجزيو ڪري ان تي انهيءَ جو ڪارڻ ملي ويندو.

ٿامس ارسمن.

◉ادب جو زوال، قوم جي زواليت جي نشاندهي ڪري ٿو.

جان وولف گينگ.

Gul Hayat Institute

ڀاڄوڪڙ

ليکڪ: سويو گيانچنداڻي
سنڌيڪار: انوار پيرزادو

هيءَ ڪهاڻي Truant ۱۹۴۰ ۾ شانتي نڪيتن ڪاليج جي انگريزي ميگزين لاءِ لکي هئي. سنڌ جي ڀهراڻين ۾ اج به حالتون ساڳيون آهن.

سويو گيان چنداڻي

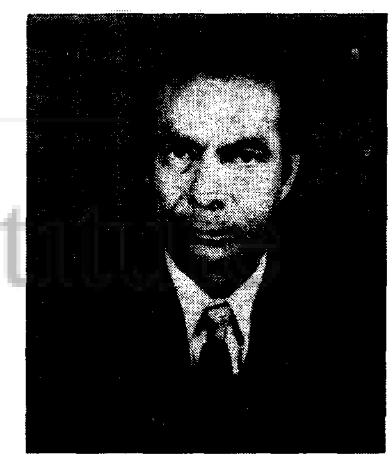

وچ سانوڻيءَ جي ڪاڙهي واري رات هئي. وقت لڳ ڀڳ ڏه وڳا هجن. ڳوٺن ۾ گهڻو ڪري هن وقت تائين سڀ ڏينهن جي سخت پورهيي ڪانپوءِ ماڻهو پنهنجين کٽن تي ڏاڍو آرام سان کونگهرا پيا هڻندا آهن.
پر اڄ رات ڏاڍي رُڳه هئي ۽ مڇرن جا لشڪر به پنهنجا ساز ۽ آواز ماڻهن جي ڪنن ۾ وڄائڻ تي ضد ڀڏيو بيٺا هئا. پر ان کان به وڌيڪ جا ڳائيندڙ چلم جي ٻُڙ ٻُڙ جا آواز هئا.
هو چلم کي تازو ڪري اوطاق ۾ رکي اچي سهڙيا هئا ۽ سڀ ڏينهن جا حال احوال ۽ منهنجي واپس ڪاليج وڃڻ جي تيارين بابت پاڻ ۾ ڪچهري ڪري رهيا هئا. منهنجي وئڪيشن پوري ٿي وئي هئي ۽ سڀاڻي صبح جو سويل مونکي روانو ٿيڻو هو.
مان ننڊ جي چنتا ۾ هوس، پر هڪ گرمي ۽ ٻيو اهڙن پيارن ڳوٺ جي ماڻهن ۽ مائٽن کان وڇوڙي جا اُگرا احساس ننڊ ڪرڻ نه پيا ڏين. سو اکيون ٻوٽي کٽ تي ليٽيو پيو هوس ته جيئن ڪاليج بابت پنهنجن بزرگن جون ڀاراٽيون ڳالهيون ۽ اجايا سوال ڪن لاٿار ڪري ٽاري سگهان. پر تنهن هوندي به هنن جون اجايون سجايون ڳالهيون پئي ٻڌم. هوريان هوريان هڪ ڪانپوءِ ٻيو ۽ ٻئي ڪانپوءِ ٽيون، اوٻاسيون ڏيندو، اٿندو ۽ هلندو ويو ۽ باقي وڃي بچيو اسان جو چوڪيدار رمضان جيڪو اسان جون ڳئون ۽ مينهون چاريندو هو.
رمضان هڪڙو ڳجهارت جهڙو ماڻهو هو. ڳالهائيندو گهٽ هو، پر ڳالهائڻ سان گڏ زور زور سان کلندو گهڻو هو. تهڪن سان گڏ ڳالهائڻ ۾ هو سيني کان ڪسر ڪٽي ويندو هو. معمولي چرچي يوڳ تي ايترو ته کلندو هو، جو لڳندو هو ته ڄڻ هن کي دؤرو پئجي ويو آهي. هن جا ٽهڪ ٻڌي اسانکي به اچي کِلَ ورائيندي هئي ۽ کِلي کِلي پيٽ ۾ سور پئجي ويندو هو. هن جي مضبوط هاڻي ۽ قَدِ تي ڏسي منهنجي ٻاراڻي دل موهجي ويندي هئي. لکڻ هٿ ۾ کنيو، ڪڙائين نموني عربن جي نسل وارن ماڻهن وانگي، توريل تڪيل قدم کڻندو مال کي چارڻ لاءِ جڏهن روانو ٿيندو هو ته هن جا "هو - امان - هو" جا آواز ايترو ئي وڻندڙ لڳندا هئا، جهڙو هو پاڻ هو.
مون ٻڌو هو ته جڏهن هو اسڪولي ٻار هو، تڏهن پنهنجن مائٽن وٽان ڀڄي ويو هو. انڪري مونکي هن جي جيون ڪٿا ڄاڻڻ جي ڏاڍي اُتڪڻ هوندي هئي.
"رمضان، هن رُڳه ۽ مڇرن ۾ ننڊ نه ٿي اچي. ڪا ڳالهه ته ڪٿي ٻڌاءِ." مون چيو.
"سائين اسان ڄٽ ماڻهو، توهان کي ڪهڙيون ڳالهيون ڪٿي ٻڌائيندا سي. مان توهان کي وڃڻي جي هوا ٿو ڏيان، توهان ننڊ ڪريو، چو ته توهان کي صبح سويل روانو ٿيڻو آهي."
"نه نه - اڄ رات مان ننڊ نه ڪندس. تون مونکي اُها ڳالهه ٻڌاءِ ته تون مائٽن جي گهر مان ڇو ڀڄي ويو هئين. ايترا ورهيه ڪٿي هئين ۽ ان وچ ۾ حياتي ڪيئن گذاريئي."
"سائين، منهنجي زندگيءَ جي ڪهاڻيءَ ۾ اهڙي ڪهڙي دلچسپ ڳالهه آهي، جيڪا توهان ٻڌڻ لاءِ ايڏو منتظر آهيو. مان ته هڪ بيوقوف ماڻهو آهيان ۽ شايد اڳتي به رهندس."
"ڳالهه جيئن به هجي، مونکي سچ سچ ٻڌاءِ ۽ جي ننڊ اچي ته جاڳائي به ٻڌاءِ." مون ٻاراڻو ضد ڪيو.
هن اُٿي پاڻيءَ جو هڪ گلاس پيتو. پنهنجي ڪونيءَ مان حقو ڪٽي آيو ۽ ڪنگهي کُنگهي، شروع ٿي ويو:
"سائين، مان هڪ معزز خاندان جو

Gul Hayat Institute

ماڻهو هوس. منهنجو پيءُ شاهن ڪوٽ ۾ پوليس جو سب انسپيڪٽر هو." هن حقي مان ٽي چار ڦوڪون پريون ۽ قصو شروع ڪيو:

"اسان ٽي ڀائر هئاسون. هڪ مونکان وڏو ۽ هڪ ننڍو. مان ۽ منهنجو وڏو ڀاءُ غفور اسڪول ويندا هئاسون. صبح جو سويل امان اسانکي ننڊ مان جاڳائي، ڌوئي پوئي، شيون ڏيئي اسڪول لاءِ روانو ڪندي هئي. امان، ان ڪانپوءِ گهر جي ڪم ڪار ۾ لڳي ويندي هئي ۽ اسان شيءِ ڪائيندا، ڪلهن ۾ ٿيلها لڙڪائيندا اسڪول هليا ويندا هئاسون. ڪائڻ واري شيءِ گهڻو ڪري واٽ تي ئي ڪپي ويندي هئي ۽ منهنجي دل ۾ زور دار سڌ پيدا ٿيندي هئي، ته جيڪر واپس گهر ڊوڙ پائي امان کي وڃي چوان ته مونکي ٻي به شيءِ ڏِئي. پر منهنجو ڀاءُ مونکي نه ڇڏيندو هو. انڪري اسان اسڪول ڏي هليا ويندا هئاسون. مونکي پڙهڻ جو شوق بلڪل ڪونه هوندو هو. ڪلاس ۾ سدائين پوئتي رهندو ايندو هوس، جنهنڪري روزانو مار ملندي هئي. خاص ڪري حسابن وارو ماستر ته مونکي پيو ماريندو هو."

رمضان جي پيشانيءَ تي گهنج وڌڻ لڳا هئا ۽ لڳي پيو ته هُو حقو ڇڪيندي ڪنهن اونهي خيال ۾ گم ٿي ڪا اهڙي ڳالهه ياد ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيو هو، جيڪا ورهين جي وِٿي پوڻ ڪري ڳجهارت ٿي پئي هجي.

" سو سائين، ماستر اسانکي ٽيستائين مار ڏيندو رهندو هو، جيستائين هن جا هٿ ٿڪجي نه پوندا هئا. اسانکي روئڻ جي همٿ نه ٿيندي هئي، ۽ ڏک جهليندي ٽپا ڏيندا هئاسون ۽ هٿ جوڙي معافيءَ لاءِ ٻاڪاريندا رهندا هئاسون ۽ چوندا هئاسون ته،" سائين رڳو اڄ معاف ڪيو."

ائين چئي رمضان کلي ڏنو." سائين اسان پڙهندا اصل ڪونه هئاسون، هڪٻئي سان وڙهندا هئاسون، مس ڪُپڙيون پڃندا هئاسون ۽ وري لکڻ ڪائيندا هئاسون. مار اسانکي اصل سنواري نه سگهي. هاڻي اسان مار تي هِري ويا هئاسون. اسان هميشه رولو ماڻهن وارو قول دهرائيندا رهندا هئاسون ته،' رلينگا پنينگا ٿئينگا نواب- لکينگا پڙهينگا ٿئينگا خراب.' سو اسان گهڻو ڪري گسائيندا هئاسون. ان سلسلي ۾ منهنجا ڪي ساٿاري به هوندا هئا.صبح جو اسان ٿيلها ڪلهن ۾ وجهي بظاهر اسڪول وڃڻ جي نيت سان نڪرندا هئاسون. ۽ پوءِ هڪ ويران گهر ۾ پنهنجا ٿيلهه لڪائي ڪيترائي ميل پنڌ ڪري ٻير ميڙي ڪائيندا هئا سون. ڪڏهن ڪڏهن ڪڏن مان ڪُمَ ٻُڻ ويندا هئاسون. اهڙيءَ طرح ڪپڙا خراب ڪري نيڪ اسڪول کان موڪل ملڻ مهل گهر موٽندا هئاسون. ٻئي ڏينهن اسڪول ۾ اسانجي غير حاضريءَ بابت ماستر اسان جي مائٽن کان پُڇاڪندو هو ۽ سڄي ڳالهه کُلي پوندي هئي. اهڙيءَ طرح اسانکي اسڪول ۾ جدا ۽ گهر ۾ جدا مار ملندي هئي."

رمضان حقي مان تڪڙا تڪڙا ڪش هڻي اُٿي ڪڙو ٿيو ۽ مينهنِ جي واڙي ڏانهن سار سنڀال لهڻ جي خيال سان ويندي ويندي چئي ويو،" مان گهڙي ڪن ۾ اچان ٿو ۽ وري اچي ٿو قصو ڪٿان."

مان سوچيندو رهيس ۽ هو پري نڪري ويو. ان وقت مان ننڍاڪڙو ٿي رهيو هوس، پر منهنجي ذهن جي پردي تي منهنجي پنهنجي ٻالپڻي جي يادگيرين جون تصويرون گهمڻ لڳيون. مونکي ياد آيو ته ڪيئن نه هڪڙي ڏينهن مون به پيرن تي لکڻ ڪاڏا هئا. مونکي چڱيءَ طرح ياد اچڻ لڳو ته ماستر مونکي ائين ماري رهيو هو، ڄڻ ته جان مٽيءَ جي لوٽڙي تي ٿي لکڻ و ماياڻين ۽ ان ڪانپوءِ مان ڪيئن گهر کان ڀڄڻ گهريو هو، پر پوءِ ماءُ کان وڇڙي وڃڻ جو سوچي پوئتي رهجي پيو هوس.

پيرن جو کڙو کو ٻڌي، مان اوچتو اُٿي وِيس. ڏٺم ته رمضان ڪاهي هٿ ۾ ٻتي لوڏيندو ۽ ساڄي هٿ ۾ بانس جي لٺ کنيو اچي رهيو هو. مان هوشياريءَ سان اُٿي ويهي رهيس ته جيئن ننڍاڪڙو نه لڳان. رمضان اچي ٻتي ۽ لٺ هيٺ رکي، حقي مان ڦوڪ پري وري شروع ٿي ويو:

" هڪ ڏهاڙي مان امان سان ان ڳالهه تي جهيڙو ڪيو ته مٺائي جو ٿوري ڏني اٿائين. هن کي گهر جو ڪم هو، پر مان مٺائي وٺڻ لاءِ هن جي جنگهن ۾ چنبڙي پيس. هن مونکي لپاٽ وهائي ڪڍي ۽ منهنجين ننڍڙين ٻانهنِ مان پنهنجا مضبوط پير ڇڏائي ڪاوڙجي هلي وئي. مان اُٿي روئندو ۽ سڏ ڪندو رهيس ۽ اهڙيءَ طرح اسڪول کي دير ٿي وئي. ايتري ۾ چار ڇوڪرا مونکي اسڪول وٺڻ لاءِ اچي سهڙيل، هنن چيو ته،' جي نه هلندين ته اسان توکي ڪنيي ڪٽي ويندا سون.' مان نابري واري ٻيٺس. پر هو مونکي ٻانهنِ ۽ جنگهن کان جهلي ٽنگو ٽالي ڪري اسڪول ڏي هلڻ لڳا ۽ سڄي واٽ دڙڪا ڏيندا هليا. اسڪول ۾ خاص ڪري حسابن جي پيرڊ ۾ مونکي ماستر کان جيڪا مهماننوازي ملڻي هئي سا ملي ۽ مان روئي روئي اڌ مئو ٿي پيس.

" ان ڏينهن مون فيصلو ڪري ڇڏيو ته هاڻي مان هتان ڀڄي هليو ويندس. مون ۾ وڏيڪ سهپ ڪا نه هئي. دل ۾ چيم: هر ڪو ڀڳو ٿو اچي مونکي مارڻ، ۽ ڪوبه مونکي پيار نٿو ڏئي. ٺيڪ آ، پنندس ۽ ڪائيندس. پر هتي نه رهندس.

Gul Hayat Institute

"مونکي اصل کان لا ڏاڻو ۽ رولو ماڻهن لاءِ هڪ قسم جي چاهت هوندي هئي. هنن جي آزاد ۽ رولاڪ زندگي مونکي ڏاڍي وڻندي هئي. ٻڌو هوم ته پرپاسي واري ڳوٺ ۾ باگڙين اچي لڏو لاٿو هو. انهن ڏينهن منهنجي عمر لڳ ڀڳ ڏهه سال هئي. پر عمر آهر مان وڌيڪ دلير ۽ مضبوط هوس. سو مان اتان چوريءَ وٽي پڳس، ٻن يا ٽن ميلن تائين پنڌ ڪري ڪري نيٺ ٿڪجي پيس. فجر کان ماني نه کاڌي هئم، پر ڪيسي ۾ ٿورا پڳڙا ڪنيا هئم، سي کائي، ٻنيءَ جي ڪَسيءَ مان پاڻي پي هڪ وڻ هيٺان سمهي پيس. ۽ جنهن مهل اک کلي ته ڏٺم ته پوپاڙي ٿي وئي هئي. مونکي پڪ هئي ته شام تائين منهنجي پويان ڪوبه نه ايندو، ڇاڪاڻ ته ان کان اڳ به ڪيترا ڀيرا گهر مان ڀڄي نڪتو هوس، پر پوپاڙيءَ تائين پوئتي موٽي آيو هوس. سو ڏُڪي هلڻ لڳس ۽ نيٺ انهيءَ ڳوٺ اچي سهڙيس، جتي باگڙين لڏو لاٿو هو. پوءِ مان سڌو اوڏانهن هليو ويس. هنن جو ڏنو ته ناهوڪو شڪار اچي ويو آهي. سو مونکي کائڻ لاءِ شيون ڏنائون. هڪ ڪراڙي مائيءَ اچي ڳراٽڙي پاتي، ننڍا ٻار ورائي ويا ۽ ائين عجب وچان ڏسي رهيا هئا ڄڻ مان ڪو عجوبو هوس."

رمضان ائين چئي خاموش ٿي ويو. هڪ ٻگهو ٿڌو ساهه ڀري ٻرندڙ بتيءَ ۾ گهوري ڏٺائين جيڪا اجهامي رهي هئي. هن حقي مان ٻُڙ ٻُڙ جا آواز ڪڍيا ۽ اوچتو وري ڳالهائڻ لڳو:

"جڏهن مان گهر مان نڪتو هوس ته امڙ جي ڪيسي مان به رپيا ۽ ڪجهه پئسا چورائي آندا هئم، سي ڪڏي باگڙين کي ڏنم ته جيئن هو مونکي خوشيءَ سان پاڻوٽ رهائين. ٽن ڏينهن مان ٻار هئس. مان هنن بدمعاشن کي سمجهڻ جهڙو نه هئس. هنن مونکي گهوري ڏٺو ۽ پئسا وٺي منهنجي پُٺي ٿپي چوڻ لڳا ته ' هي سٺو ڇوڪرو آهي". چيائون. 'اسان توکي دهل وڄائڻ سيکارينداسين ۽ هڪ پولڙي ڏئي پنڻ موڪلينداسون. پولڙي ملڻ جو ٻڌي مونکي ڏاڍي خوشي ٿي. مان ڏاڍو ٿڪل هوس ۽ جلدي ننڊ پئجي رهيس."

رمضان وري چپ ٿي ويو ۽ پوءِ مونڏي نهاري ٿوري هڪ سان سوال ڪيائين، "توهان به شاگرد رهيا آهيو، توهان ڪڏهن بيزار نه ٿيا هيئو."

جواب ۾ مان رمضان سان ٻاسي ويٺس ته "مان نه رڳو گهر مان ڀڄي وڃڻ جو سوچيو هو، پر ٽي دفعا سچي پچي ڀڄي نڪتو هوس. پر نما شام جو بک ۾ پاهه ٿي گهر موٽي آيو هوس. ائين لڳي رهيو هو ڄڻ منهنجا پير مونکي گهر ڏانهن گهلي وٺي آيا هئا...آخر ائين ڇو آهي، جو مان هاڻي به سوچيندو آهيان ته جيڪر هتان ڀڄي نڪران، مان جڏهن به گهڻو ڏور وڻن جون قطارون ۽ پهاڙن جا سلسلا ڏسندو آهيان، ته دل ۾ اٿڻ پيدا ٿيندي آهي ته جيڪر ڪتاب اُڇلي، اوڏانهن ڀڄي وڃان، ٻڪندو وڃان. ٻوڙندو وڃان، ڏور گهڻو ڏور، انهن جبلن ڏانهن، ٻنين جي مٿان، ڳوٺ اُڪرندو، هوا جي جهوٽن سان سُرَ ۾ سُرَ ملائيندو، هڪيئي کان اڳ ڪڏندڙ ڪکرن کي ڪوڪاريندو ۽ پُن جهَن ڪندڙ دريائن جي پاڻي سان گڏ ٽهڪ ڏيندو ڀڄندو وڃان، ڏور، گهڻو ڏور....." ۽ اهو چئي مان روئي ويٺس.

مان وساري ويهي رهيو هوس ته منهنجي آڏو هڪڙو اڻ پڙهيو ڳوناٺو رمضان ويٺو آهي. هڪ اٿاهه جذبي جي جهٽڪي ۾ اچي پنهنجي رولاڪ من جو هڪ لڪل اُڌ موهن کي ٻڌائي ويٺو هوس. ان مهل منهنجي اندر جي اک جي پڙدي تي ڇهڇ سايون ٻنيون، ڏور پهاڙن جا سلسلا ۽ وهندڙ واهڙ جي پِرتي پنهنجي ڳوٺڙي جو عکس اُڪري آيو، جنهن جي چوڌاري اَڻ اُپائيندڙ فصل پڇندا آهن. منهنجو ڳوٺ، جيڪو سادڙو، سانتيڪو ۽ فطرت ماتاجي هنج ۾ آهي. فطرت، جنهن تائين مان ڏور، گهڻو ڏور ٻوڙي پهچڻ گهران پيو.....اُهو ڄاڻندي به ته مان پنهنجي هن خوابن جهڙي ڳوٺ ۾ گهڻو رهي نٿو سگهان.

ٿي سگهي ٿو ته مان ٻنين ۽ پهاڙن کي سمجهي نه سگهيو آهيان ۽ سوچان ٿو ته، اڏامي وڃي ان ٻير جي وڻ تي وِهان ۽ هٺ سان ٻير پٽي کاوان... کهاڙي کڻي جهنگل جا سڀ وڻ ڪَپي کڻي اچان. ٻنين ۾ هليو وڃان ۽ جوئر جا سنگ چِني اچان...

"رمضانَ." مون چيو." منهنجي من جي اُٿل توکان نرالي ناهي. تون پنهنجي کهاڻي جاري رک.."

"حاضر سائين... ويسرِ جي ڪري خبر ناهي ڳالهه ڪاٿي ڇڏي هئم... سو سائين، ان رات سمهي ڏاڍي ننڊ ڪيم ۽ ڏڪيءَ مهل جڏهن اکِ کُلي ته سمجهه ۾ نه پيو اچي ته ڪٿي آهيان. اکين تان خمار لٿا ته خبر پئي ته ڪنهن ڇَپَرَ ڪٽ تي ليٽيل ناهيان، پر ڪنهن ڇُرندڙ پرندڙ شيءِ تي سمهيل آهيان... خوف وچان اُٿي ڪڙو ٿيس ۽ هيڏانهن هوڏانهن نهاريم. ڏٺم ته گڏهه جي پُٺيءَ تي رکيل ڪنهن سنج تي سمهيل آهيان ۽ منهنجي اڳيان توڙي پُٺيان باگڙي آهن. زالين مڙسين سامان جي بار سان لڏيل گڏهن جي اوسي پاسي پنڌ ڪري رهيا آهن. ڪجهه گڏهن تي هنن جا ٻار به سمهيل آهن. مون اهو سڀڪجهه هڪ نظر سان ڏسي ورتو ۽ ڪلهه جي واردات ياد اچي ويئي. لڳو پئي ته جيئن ٿي منهنجي اک لڳي وئي هئي ته

Gul Hayat Institute

هنن بہ لڏپلاڻ شروع ڪري ڏني هئي. هو مونکي ڪيڏانهن ڪنيو پئي ويا. اوپرن ماڻهن ۾ پاڻ کي ڏسي منهنجيون اکيون ڳوڙهن سان پرجي آيون. ذري گهٽ دانهون ڪرڻ تي هوس. پر ننڊ جا خمار وري وڪوڙي ويا ۽ وري تڏهن جاڳيس جڏهن سج مٿي چڙهي آيو... پر قافلو اڃا اڳتي وڌي رهيو هو. مان پنهنجي ڳوٺ ڪانسواءِ ٻي ڪنهن بہ جاءِ کان واقف ڪونہ هوس. انڪري اجنبي ملڪ ڏسي مزو بہ پئي آيو ۽ وري خوف بہ پئي ٿيو. نيٺ اسان هڪڙي ڳوٺ جي پاسي ۾ اچي لڏو لاٿو. هڪدم تنبو لڳي ويا ۽ ڪجھ باگڙي ڳوٺ ڏانهن ماني ٽڪي پنڻ لاءِ هليا ويا. مان اتي ئي لڏي سان گڏ ويٺو رهيس. هنن مونکي مانيءَ ٽڪر ڏنو، جيڪو مان بک وچان ڳڙڪائي ويس. ان مهل مونکي سار آئي تہ ڪيئن نہ امڙ مونکي مٿائي ۽ ٽول ڏيندي هئي. پر ان وقت سواءِ روئڻ جي ٻيو ڪو چارو ڪونہ هو. ملڪ اوپرو ۽ پوئتي موٽڻ محال هو. سو مان روئي ويٺس. هنن مونکي پرچائڻ جي ڪوشش ڪئي جيڪو پني آيا هئا، ان مان ڪجھ شيون آڇي پرچائڻ جي ڪوشش ڪري رهيا هئا. پيار واري لهجي ۾ سمجهائڻ لڳا تہ هو مونکي ڪجھ ٻين ٻارن سان گڏ هڪ ٻئي ڳوٺ ڏانهن موڪلي ڏيندا جتي هو پاڻ ڪجھ ڏينهن ڪانپوءِ پهچندا. اهڙيءَ طرح هنن مونکي هڪ گڏھ تي سوار ڪيو ۽ ميرا ڪپڙا پارائي، ڪجھ ماڻهو سان ڏنا، جن کي دهل ۽ پولو سان هو. اهڙيءَ طرح هوُ پويان پوڳ ٽڪاوَ ڪندا، ڪلندا ۽ مونکي وندرائيندا هلندا پئي آيا. جڏهن ڏينهن تپي ويو تہ هڪ وڻ جي ڇانوَ ۾ ٿي ويٺا ۽ پاڻ سان جيڪا ماني ڪٺين هئائون، سامونکي بہ کارايائون. پوءِ جڏهن ڏينهن ٿورو ٺريو تہ وري پنڌ پياسون ۽ رات جو هڪ ڳوٺ ويجهو اچي سهڙياسون. اُتي وٺن هيٺان تنبو هڻي ويهي رهيا ۽ جيڪي پوئتي رهجي ويا هئا، اُهي جلد هن اچي پهتا تہ وري اُتان نڪتي ڪٽي ٻئي هنڌ ڏانهن روانا ٿيا. مونکي ماٺي سمجھ ۾ پئي آيو تہ هو هڪ هنڌ کان ٻئي ۽ ٻئي کان ٽئين هنڌ ڇو پئي ويا. هو در حقيقت پوليس کان بچڻ لاءِ ائين ڪري رهيا هئا. پوليس هنن کي پڪڙيو هو ۽ منهنجي لاءِ تلاشي بہ ورتي هئي، پر مان نہ لڌو هوس، ان ڪري هنن کي مارڪٽ ڪري، گاريون گند ڏئي ڇڏي ڏنو هئائون. ۽ ڪجھ ڏينهن ڪانپوءِ هو آزاد ٿي اڳتي وڌيا هئا."

هي واردات بيان ڪندي رمضان جوش ۾ اچي ويو. هن جي پيشانيءَ تي پگهر جا ڦڙا چٽا نظر اچي رهيا هئا. ۽ هن جي اکين ۾ پوليس لاءِ نفرت جا اولڙا نظر اچي رهيا هئا. هو حقو ڇڪڻ لڳو ۽ قصو وري شروع ڪرڻ وارو هو تہ مون وچ ۾ سوال ڪيو." هنن باگڙين توکي ڪهڙي مقصد لاءِ پاڻ سان ڪنيو هو. مون ٻڌو آهي هي ماڻهو ٻارن کي تيل ۾ پچائي کائيندا آهن. تو هنن وٽ رهندي اهڙي ڪا واردات اکين سان ڏٺي؟"

" مان اهوئي توهان کي ٻڌائڻ وارو هئس تہ مان هنن وٽ سڄا سارا ٽي سال رهيس، پر سمجهي نہ سگهيس تہ هو ٻار ڇو چورائيندا آهن. ٿي سگهي ٿو تہ هو ٻارن کي وڪڻندا هجن. پر هنن جا ٻار ڪير خريد ڪندو؟

"بهرحال، مهيني ٻن ڪانپوءِ مون کان ماءُ پيءُ، پينرون ۽ پاڻر وسري ويا ۽ مان بہ هنن جيان باگڙي ٿي ويس. هو منهنجا وارث ۽ هنن جا ٻار منهنجا دوست بڻجي ويا. اسان هڪ کان ٻي جاءِ تي رولاڪن وانگي گهمندا رهياسون ۽ ان رولاڪي ۾ مونکي ڏاڍو مزو ايندو هو. گڏھ جي سواري، نوان نوان ڳوٺ ۽ واهڻ، نوان ماڻهو ۽ مختلف تعربا مونکي موهڻ لڳا. هنن جو ڪاڏو ۽ گندگيءَ واري رهڻي ڪهڻي هاڻي مونکي پاڻءِ پئجي وئي هئي. انهن شين جي مان پرواھ نہ ڪندو هوس ۽ هنن سان گڏ پنڻ ويندو هوس ۽ ماڻهن کي پولڙيءَ جا ڪرتب ڏيکاريندو هوس. هلندي گهمندي جڏهن ڪا ماءُ اسان جي ڊپ وچان، سٽ ڏيئي پنهنجي ٻار کي ڪٺي سيني سان لائي سوگهو ڪندي هئي، تہ انوقت مونکي پنهنجي ماءُ ياد ايندي هئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن رُلندي پنندي ڪنهن مائيءَ کي ڏسي پلجي پوندو هوس تہ جڻ اُها منهنجي ماءُ آهي. پر اُهو سيڪجھ هڪ لمحي جو کيل هوندو هو. مان هنن سان رهندي ڏاڍو خوش هوندو هوس ۽ هنن وٽان بانسري وڄائڻ بہ سکي ويو هوس..."

"اسانکي تہ تو ڪڏهن بہ نہ ٻڌايو آهي نہ ڪو توکي بانسري بہ وڄائڻ ايندي آهي؟ تو وٽ تہ هن وقت ڪا بين بہ ڪانهي". مون عجب وچان سوال ڪيو.

" اها ڳالھ مان اوهانکي پوءِ ٻڌائيندس. مون وچن ڪري ڇڏيو آهي تہ مان ڪڏهن بہ بانسريءَ کي هٿ نہ لائيندس." هن ڪلندي وراڻيو ۽ مال جي واڙي جو ٻيو دفعو چڪر ڏيڻ لاءِ اُٿي کڙو ٿيو.

مان رمضان جي عجب جهڙي جيون ڪٿاتي ويهي سوچڻ لڳس. حياتيءَ جا ڪيڏا نہ لاهہ چاڙها ڏٺا آهن هن شخص. هن جي پاڃو ڪڙ واري ڪردار تي جڻ تہ ويساھ ئي نہ پيو اچي ۽ وري اُها ڪيڏي نہ عجيب ڳالھ آهي تہ هو ڪنهن سان وچن ڪري ويٺو آهي تہ هاڻي هو وري بانسري نہ وڄائيندو. اُهي سيئي خيال ۽ پنهنجي ٻالپڻيءَ جون ڪيئي يادگيريون منهنجي ذهن ۾ ڦيريون پائڻ لڳيون.

مون سوچيو . رمضان واقعي حياتيءَ کي ماٺي گذاريو آهي ۽ منهنجي ذهن تي تري اچڻ لڳا عڪس: ڇهڇ سايون ٻنيون ، ڪڪاوان ڳوٺڙا ، شهر ، نديون ۽ ٽڪريون ، جن تان رمضان گڏهه جهڙي ننڍڙي جانور تي چڙهي گذريو هوندو . اُهو سوچيندي منهنجي من ۾ هڪ آس ڦٽي پئي ، جنهن سان هميشه منهنجين اکين ۾ ڳوڙها تري ايندا آهن . نه ته جيڪر ڪنهن پيار جي پريءَ کي ڇيچ مان وٺي ٻاروتڻ جون ٻوليون ڪندو . ٺهڪڙا ڏيندو ، گَدِگَدِ ٿيندو ، ٽپندو ڪُڏندو ، پري پري ڳوٺڙن ، شهرن ، پهاڙين ، جبلن ۽ وادين مٿان هلندو وڃان ، اُڏامندو وڃان ، پري ، اجا پري .

مان اجا خيالن ۾ ئي گم هوس ته رمضان واپس اچي سهڙيو ۽ پنهنجي ڪٿا شروع ڪري ڏنائين: " سو سائين ، اهڙيءَ طرح مان هنن سان خوشيءَ وچان ٿي سال ڪن گذرهيس . ليڪي لٽي اُهي رول ماڻهو مونسان سٺو هليا ، پر ڪڏهن ڪڏهن چڙهيندا به هئا . باگڙين جي ڪئمپ ۾ جيڪي به ڇوڪرا هوندا هئا ، مان انهن ڪان عمر ۾ وڏو هوس ، انڪري منهنجو هر حڪم فرمانبرداريءَ سان مڃيو ويندو هو . مان هنن جي اڳيان ٿي هلندو هوس ۽ باغن مان ميوا چورائي ايندا هئاسون ، ڪنگن جا ٻچا ڪٽي ايندا هئا سون ، ٻيٺل فصلن مان اَن تڳائي وٺندا هئاسون ۽ اهڙين ڪارروائين مان سيني ڪان وڏيڪ جوکم مان ڪندو هوس ۽ پاڻ کي ڏاڍو خوش محسوس ڪندو هوس ."

قصي جي ان مرحلي تي پهچي رمضان هڪ وڏو ٿڌو ساهه کنيو ۽ حقي مان ٽڪڙا ٽڪڙا ٻُرڪا ڪڍڻ لڳو . پر چلم جو تماڪ سڙي چڪو هو ، سو انکي پاسي ڪري وڏي اتساهه سان وري پنهنجي ڪهاڻي ٻڌائڻ لڳو :

"پر نيٺ اُهو وقت اچي ويو ، جڏهن منهنجي زندگيءَ ۾ ڦيرو آيو . اسان شاهوڪار ماڻهن جي هڪ بستيءَ ۾ اچي لڏو لاٿو . بستيءَ مان خوشحال ٻار . ڀولڙيءَ جو ناچ ڏسڻ لاءِ ۽ نانگ جي لهر ڏسڻ لاءِ يا بين تي ڌن ٻڌڻ لاءِ اسان ڏي اَنُ ڪٽي ايندا هئا . هڪ دفعي انهن ٻارن سان هڪ ننڍڙي موهيندڙ ننگري به هلي آئي . ۽ پوءِ اُها خوبصورت ڇوڪري روزانو منجهند جي ماني کائي ، ڪڏهن هڪ به مانيون کٽي ، ڪڏهن انب ۽ ڪڏهن پاپڙ کٽي اسانوٽ اچڻ لڳي . مان هن کي ڀولڙيءَ جون چالون ڏيکاريندو هوس ته هوءَ معصوم ۽ من موهڻي ڇوڪري اچي ٽهڪن ۾ پوندي هئي . ايترو کلندي هئي جو هن جي اکين مان ڳوڙها وهي هلندا هئا . مونکي ان سهڻي ڇوڪريءَ جي موهت ماري وڌو . مان هن آڏو ڀوليءَ کي دير تائين نچائيندو هوس ۽ دل کولي بانسري وڄائيندو هوس . پر ظاهر آهي هن تي منهنجي بانسريءَ جي سُرن جو ڪو خاص اثر ڪونه ٿيندو هو ۽ اڪثر ڪري سٽ ڏئي مونکان بانسري کسي هوءَ پاڻ وڄائڻ لڳندي هئي ۽ ڦوڪون ڏئي بانسريءَ مان بي سُريون ڏيلون ڪڍندي رهندي هئي .

" هڪ ڏينهن هوءَ مونڏي مٺي ماني ۽ ناريل جو ٽڪرو کٽي آئي ۽ اهڙي نموني لڪائي اچي مونکي ڏنائين ، جيئن مونسان گڏ ٻيا ڇوڪرا ان مان کائي نه سگهن . پوءِ بانسري ۽ ڀولڙيءَ سان گڏ هوءَ مونکي پر واري ٻنيءَ ۾ وٺي وئي ، جتي مان هن آڏو ڀولڙي به نچائي ۽ بانسري به ڀرپور طريقي سان وڄائي . هوءَ اجان به منهنجي ويجهو سري آئي ۽ پنهنجي ننڍڙي ٻانهن منهنجي ڪلهن تي ورائي ، ڏاڍي گهُور وچان بانسريءَ تي هلندڙ منهنجين آڱرين ڏانهن نهاري رهي هئي ۽ سُرن واري ڌن کي غور سان ٻڌي ، گدِگدِ ٿي ٽهڪ ڏئي رهي هئي . جڏهن مان بين وڄائي بس ڪئي ته هن سٽ ڏئي بين مونکان کسي ورتي ۽ چيو ته ' رَمُو ، تون بين ٻارن آڏو بين ڇو وڄائيندو آهين . هيءَ بين ته منهنجي آهي . مان وڃي ٿي سيني ٻارن کي چيڙايان ته رمو رڳو هاڻي منهنجي آڏو بين وڄائيندو توهان هاڻي هن جي بانسري ٻڌي نه سگهندؤ .'

" ۽ مان هن سان وچن ڪري ڇڏيو ته مان ٻين ٻارن کي هاڻي بانسري وڄائي نه ڏيکاريندس . اهڙيءَ طرح خوش ٿي هوءَ هلي وئي ۽ شام جو ڪوڙ ٻار وٺي آئي . جن کي مون جواب ڏئي ڇڏيو ته مان توهان جي آڏو بين نه وڄائيندس . ان تي ٻار ڏاڍو ڏکي ٿيا . ڇاڪاڻ ته هو بانسريءَ ۽ مونکي ڏاڍو چاهه سان ڏسندا هئا . بحرحال هوءَ موهڻي نينگري ٻين ٻارن کي ڏکي ڏسي ڏاڍو سرهي ٿي ۽ خوشيءَ وچان نچڻ لڳي .

"نينگريءَ سان منهنجي گهرائپ ڏسي ، منهنجي خانه بدوش مالڪن کي هڪ سٺا سُجهي آئي . هنن مونکي چيو ته تون هن ڇوڪريءَ کي ريپائي اسان جي تنبن ڏي وٺي آءُ . اسان يڪدم لڏو کٽي روانا ٿينداسون ۽ اهڙيءَ طرح هن ڇوڪريءَ کي به کٽي هلاندا سون .

" اچ تائين ته مان ٻارن چورائيندڙن هنن رولاڪن وحشين جي هر ناپاڪ حرڪت کي خوشيءَ سان قبول ڪندو آيو هوس ، پر جڏهن ڇوڪريءَ کي کڻڻ جي ڳالهه ٿي ته منهنجي اندر ۾ هنن لاءِ نفرت ٻُرڪا کائي ٻاهر نڪري پئي ۽ مون پنهنجي زندگيءَ ۾ هڪ دفعو وري فيصلو ڪيو ته هتان به ڀڄي نڪران . هن من موهڻي ڇوڪريءَ سان نا تو اٽڪائڻ ڪانپوءِ ٻهريون دفعو

Gul Hayat Institute

مونکي پنهنجن مالڪن جي ڌنڌي ۾
ڪميٽائپ ۽ ٻُڇان محسوس ٿيڻ لڳي.
خبر ناهي پنڻ جي پورهي مان
ڪراهت ۽ ٻين جي ڪمائيءَ مان پيٽ
پالڻ واري پيشي کان نفرت مون ۾
ڪيئن پيدا ٿي. پر مان بگڙجي ويس ۽
اهڙيءَ طرح مونکي پنهنجي اوسي
پاسي کان، پنهنجن لڱڙين ڊارن لٽن
کان، ٻين تي پاڙڻ واريءَ پاريتو
حياتيءَ ۽ سُڪي ٽوٽ تي ويل مانيءَ
جي ٽڪر ڳين کان آت اچڻ لڳا.
مونکي پنهنجو ٻالپڻو ياد اچڻ لڳو.
ڪيئن نه امڙ شيون وٺي ڪارائيندي
هئي ۽ بابو رانديڪا آڻي ڏيندو هو.
ڪيئن نه صاف سٺرا ڪپڙا پائي تجلا
ڏيندو مان اسڪول ويندو هوس. هن
ننڍڙي ڇوڪريءَ جي ساءَ ۽ سهڻ
مون ۾ عزت نفس جو جذبو پيدا ڪري
ڇڏيو ۽ مون سوچي ڇڏيو ته جياپي
لاءِ مونکي پاڻ کي ڪجهه نه ڪجهه
ڪمائڻ گهرجي. اهڙيءَ طرح مان
خواب ڏسڻ لڳس ته مان ڏاڍو ايماندار
۽ سٺو ماڻهو بڻجي ويو آهيان ۽ هن
من موهڻي نينگريءَ لاءِ هڪ
خوبصورت رانديڪو وٺي آيو آهيان.
۽ هوءَ ڪيڏي نه خوش ٿي آهي اهو
رانديڪو وٺي. پر جڏهن سجاڳ
ٿيندو هوس ته خواب اڏامي ويندا هئا
۽ مان پاڻ کي بدبودار ليڙن جي
پوشاڪ ۾ پساهه کڻندو محسوس ڪندو
هوس. اهڙيءَ طرح مان ڏاڍو پريشان
رهڻ لڳس ۽ ڪلاڪن جا ڪلاڪ
پنهنجي رحم جوڳي حالت تي ويهي
سوچيندو هوس ۽ پوءِ سونهن ۽
معصوميت سان سينگاريل اها ڇوڪري
مرڪندي ۽ ٽهڪ ڏيندي منهنجي لاءِ
سوڪڙيون پاڪڙيون کڻي ايندي هئي.
گهڙيءَ کن لاءِ منهنجي اونداهي
جيون کي اُجاري هلي ويندي هئي ۽
مونکي اڳي کان اڳرو اُداس ڪري
ويندي هئي.

" مونکان هيءَ حياتي هاڻي گهارڻ نه
ٿيندي، مون سوچيو ۽ فيصلو ڪري
ڇڏيو ته هاڻي جڏهن باگڙي هتان لڏو
ڪئي ٻئي هنڌ ڏانهن روانا ٿيندا،
تڏهن مان ڪجهه ڏينهن لاءِ لڪي
ويندس ۽ پوءِ وري هن ئي ڳوٺ
ڏانهن موٽي اچي ڪا مزدوري
ڪندس... سو ذهني ڇڪتاڻ جي
انهيءَ مرحلي تي آخر ڪار خانه بدوش
مالڪن جي ان شيطاني تجويز جو
صدمو پهچڻو پيو، جڏهن هنن چيو ته،
اچ ته هن ڇوڪريءَ کي چورائي کڻي
هلون. ان تي مون هڪدم انڪار ڪيو
۽ باگڙين کي ڌمڪي ڏني ته جيڪڏهن
هنن اهو ڪڏو ڪم ڪيو ته مان هن
ڇوڪريءَ جي مالڪن کي وڃي اطلاع
ڪندس. مون ڏٺو ته مون واري بغاوت
هنن کي ڏهڪائي ڇڏيو هو ۽ ان
ڪانپوءِ هو جلد کان جلد اهو ڳوٺ
ڇڏڻ لاءِ تيار ٿي ويا. سو هڪڙي
ڏينهن ڏکيءَ جو هنن چپ چپات ۾
لڏو کنيو ۽ هلڻ هارا ٿيا ته مون
ڪنهن ڪم جو بهانو ڪري هنن کي
چيو ته توهان هلو ته مان توهان جي
پٺيان اچي ٿو توهان کي پهچان.
اهڙيءَ طرح مان پنهنجي اٽڪل ۾
ڪامياب ٿي ويس ۽ خانه بدوشن کان
جان ڇڏائي ويس".
ائين چئي رمضان چپ ٿي ويو ۽ بي
خبريءَ جي عالم ۾ چلم ڇڪڻ لاءِ
هٿوراڙيون ڏيڻ لڳو. پر حقو سڙي
ويو هو، سو اٿي وڃي پنهنجي رهڻ
واري ڪوٺيءَ مان ٻيڙيون کڻي آيو.
هڪ ٻيڙي دکائي هو وري شروع ٿي
ويو:
" سو سائين، ڪجهه ڏينهن ڪانپوءِ مان
ساڳئي ڳوٺ ۾ موٽي آيس ۽ ڪم ڪار
هٿ ڪرڻ لاءِ رلندو رهيس. ان وچ ۾
من موهڻي ڇوڪريءَ سان ملاقات ٿي.
تنهن سوالن جو وسڪارو لائي ڏنو،
هي خانه بدوش باگڙي ڪاڏي هليا ويا.
تون ايترا ڏينهن ڪٿي هُئين. منهنجي
پولڙي ڪٿي آهي؟ منهنجي بانسري
ڪٿي آهي؟"
" مان هن کي سربستو حال ٻڌايو ته
مان ڪهڙي نموني هنن کان پڇي جان
ڇڏائي آهي، ڇاڪاڻ جو هو توکي
چورائي کڻي وڃڻ چاهين پيا. اهو ٻڌي
نينگري گهبرائجي وئي ۽ ڏڪندي
وڃي پنهنجي پيءُ کي چيائين ته ڪي
ماڻهو هن کي کڻي وڃڻ چاهين پيا.
سندس پيءُ هن جي اڻپوري ڪهاڻي
چڱيءَ طرح سمجهي نه سگهيو سو
هن مونکي ماڻهو موڪلي گهرائي
ورتو. اهڙيءَ طرح ٽن سالن جي بجڙي
۽ گدلي حياتي گذارڻ ڪانپوءِ مان هڪ
معزز خاندان ۾ داخل ٿي ويس جيڪو
هڪ صاف سٺري ۽ ڪشادي بنگلي ۾
رهندو هو. نينگريءَ جو پيءُ هڪ
زميندار هو. هن مونکان منهنجي اصل
نسل ۽ زندگيءَ بابت ڪيترا سوال ڪيا
۽ مونتي ڪهل آڻي پاڻ وٽ نوڪر
رکڻ جي آڇ ڪئي، جيڪا مون ڏاڍي
خوشيءَ سان قبول ڪئي.
" هتي رهي مون ڏاڍي ايمانداريءَ
سان اٺ سال گذاريا. هنن جي گهر جو
ڀاتي ٿي رهيس. جيئن مان هتي مال ٿو
چاريان، تيئن هنن به مونکي مال چارڻ
جي ڪم سان لڳائي ڇڏيو. مان من
موهڻيءَ لاءِ جهنگلي ميوا کڻي ايندو
هوس ۽ هن کي ڪير پڻ پهچائي
ويندو هوس ۽ پوري پوري ڪوشش
ڪندو هوس ته هر ڪم ۾ هن کي
خوش رکان. هن کي بانسري وڄائي
وندرائيندو هوس، اسڪول ڇڏڻ
ويندو هوس ۽ هنڪي ميلي ملاڪڙي
توڙي ويجهڙن ڳوٺن ۾ سندس
مائٽن تائين به وٺي ويندو هوس ۽
ڪڏهن ڪڏهن جڏهن هوءَ ضد
ٻڌي بيهندي هئي ته هن کي ڳائي به
ٻڌائيندو هوس ۽ گڏهه جي هينگڻ
جهڙا آواز ڪڍي هن جي دل

Gul Hayat Institute

وندرائيندو هوس.

" وقت گذرڻ سان گڏ من موهڻي جوان ٿي رهي هئي، پر مونکي ڪا ڪل ڪانه هئي. هوءَ معصوم نينگريءَ مان ڇوڪري ۽ پوءِ جوان عورت ۾ تبديل ٿي رهي هئي. مکڙي ٽڙي گلاب جي گل جو روپ وٺي رهي هئي پر مان هن سان پنهنجي ننڍڙيءَ ڀيڻ وانگي پيار ۽ پاٻوهه سان پيش ايندو هوس.مونکي هن سان ملڻ ۽ ڳالهائڻ جي اجازت هوندي هئي ۽ هوءَ به مونسان ائين ئي هلندي هئي...پر پوءِ هڪ ڏينهن هن جي شادي ٿي وئي"

هاڻي رمضان ڪهاڻيءَ ۾ مختصر ۽ ماپيل توريل جملا استعمال ڪري رهيو هو.

" شادي ڪري هوءَ هلي وئي. مان پوئتي اڪيلو رهجي ويس. هن کانسواءِ مان سندس پيءُ جي گهر ۾ گهڻو رهي نه سگهيس. سچا سارا اٺ سال مان ان جاءِ تي ٽڪي پيو هوس. ان دوران مان ڪڏهن پر پاسي واري ڪنهن ڳوٺ ۾ به وڃڻ جو نه سوچيو هو. اُتي مان فقط من موهڻيءَ جي ڪري رهيو پيو هوس. پلا ڪورولو ماڻهو ايتري وقت هڪ جاءِ تي ڪيئن ٽڪو رهي سگهي.

" هوءَ به هلي وئي. هاڻي مونکي به هليو وڃڻ گهرجي. مون سوچيو ۽ هڪ ڏينهن ان زميندار جي گهر مان به ڀڄي نڪتس.

"ان ڏينهن کانپوءِ مان هڪ ڳوٺ کان ٻئي ڳوٺ ۾ ڪجهه وقت نوڪري چاڪري ڪري، وري اُتان ڀڄي ويندو آهيان. ڪنهن هڪ جاءِ تي رهي نه سگهندو آهيان. منهنجا پير هڪ جاءِ تي نه ٽڪندا آهن.

"هاڻي مان هتي آهيان. مونکي احساس آهي ته توهان سڀئي مونکي قرب ڏيو ٿا. مان به توهان کي ڏاڍو پائيندو آهيان. سو سمجهان ٿو ته هاڻي مان هتي سدائين لاءِ ٽڪي پوندس. ڪا سٺي زال هٿ ڪري، ان سان شادي ڪري هاڻي هت ئي رهي پوندس."

رمضان هڪ ڊگهو ساهه کنيو ۽ مٿي آسمان ۾ ستارن ڏانهن گهوري ڏسي وقت جو ڪاٿو لڳائي چيائين." سائين، رات لڙي وئي آهي، ڪجهه ڪلاڪن کانپوءِ مونکي پنهنجي ڪم سان لڳڻو آهي."

رمضان ڇا تون اسان کي به ڇڏي ويندين.؟ مان نٿو سمجهان ته تون هتي به ٽڪي سگهندين. تون رولاڪ پکيئڙو ٿو لڳين. تون هڪ جاءِ تي رهي نه سگهندين." مون چيو.

"نه سائين، مان سمجهان ٿو ته مان هتي رهي ويندس. هيئر مان ٽيهن سالن جو اچي ٿيو آهيان. هاڻي مان ننڍڙو ٻار ناهيان جو ڀڄي وڃڻ جو سوچان. هتي مونکي پنهنجيون مينهون ۽ ڍڳيون آهن. مان هنن کي جهنگ ۾ چارڻ ٿو وڃان. ڳاٻڻ سان رانديون ڪندو آهيان. وڻن تي چڙهندو وتندو آهيان. ڏاک کٽيندو آهيان. گهر جو سمورو ڏکيو سکيو ڪم ڪندو آهيان ۽ ڏاڍو راضي آهيان... نه، مان هاڻي هتان نه ويندس. بس هاڻي دفن به هتڙي ٿيندس؟"

رمضان جي انهن زباني وعدن جي باوجود ڪجهه مهينن کانپوءِ ڪاليج ۾ مونکي پنهنجي پيءُ کان خبر پئي ته رمضان اوچتو الائي ڪاڏي گم ٿي ويو آهي ۽ هن جهڙو ايماندار ۽ وفادار هيو ڪو ڪمي ملي نٿو سگهي.

لکندڙن ۽ پڙهندڙن کي گذارش

مشهور هستين جا قول

اسان کي موڪلين. اسين سندن نالي سان ڇپينداسين. اهي قول ويجهڙائيءَ ۾، سنڌيءَ ۾ ڇپيل نه هجن. قول جنهن ڪتاب، مخزن يا اخبار تان ورتل هجن، انهيءَ جو حوالو ڏجي، ۽ فوٽو اسٽيٽ ڪرائي موڪلجي. ادارو.

Gul Hayat Institute

شوڪت حسين شورو

خوف جو موت

رات جا ٽي ٿيا هئا ته فائرنگ اڃا بند ڪانه ٿي هئي. رڪي رڪي اوچتو فائرنگ جا هيڪاندا آواز ٿي آيا. زينب ٻن سالن جي پٽ سان گڏ کٽ تي ليٽيل هئي ۽ پاسي ۾ ٻي کٽ تي ڪامل ليٽيل هو. هُن ذري ذري پاسا پئي ورايا.

"جاڳين پيو ڇا؟" زينب سرٻاٽ ۾ چيو.

"ها توکي به ننڊ نٿي اچي ڇا؟"

"موت جي منهن ۾ ڪنهن کي ننڊ ايندي." زينب سرٻاٽ ۾ چيو. هوءَ ڏني پئي ته ڪٿي سندس آواز ڪمري مان، گهر مان ٻاهر نه نڪري وڃي ۽ گولي ان آواز کي جهٽي اندر نه هلي اچي.

"وليم جو آٿي ڏنيون هيونمانءِ. اهي ڪونه کاڌيءِ؟" ڪامل پڇيو.

"ٻه کاڌيون اٿم. مٿو ڳرو ٿيو پيو آهي، پر ننڊ نٿي اچي."

ڪامل ڪجهه نه چيو. موت جو خوف ننڊ جي گورين کان وڌيڪ طاقتور آهي. سڄي شيشي ڦٽڪن سان به ڪجهه نه ٿيندو. هن سوچيو.

"پاڙي ۾ جيڪي به ٽي سنڌين جا گهر هئا، سي سڀ لڏي ويا آهن، باقي پاڻ وڃي بچيا آهيون. اڄ پاڙي وارن مهاجرن جي ڇوڪري آئي هئي. هن چيو ته خطرو آهي. اوهين به لڏي وڃو." زينب چيو.

"تنهنجو ڇا خيال آهي ته هوءَ همدرديءَ طور توکي ٻڌائڻ آئي هئي. هن کي ماسيڪار موڪليو ويو هوندو توکي ڏيڄارڻ لاءِ." ڪامل ڪاوڙ ۾ کٽ تي اٿي ويٺو.

"نه نه، ائين ڪيئن هوندو،" زينب بي اعتباريءَ مان چيو. "آءٌ ته هن گهر ۾ هاڻ آئي آهيان. پر اهي چاليهن سالن کان اوهان سان گڏ ٿا رهن. مائٽن وانگر هڪ ٻئي سان اٿڻ ويهڻ آهي. ائين ڪيئن ڪندا....."

"پاڻ ڪٿي ڪجهه نه ڪن، باقي ٻين کي ٻچيندا،" ڪامل چيو. "هنن جي اک اسان جي گهر تي آهي".

"توکي ڪيئن خبر پئي؟" زينب حيرت مان پڇيو.

"ڇوڪريءَ جي پيءُ مون سان ڳالهايو آهي. هن به ساڳي ڏيٿس واري ڳالهه ڪئي ته هتي رهڻ اسان جي لاءِ خطري کان خالي ناهي. هن اهو به چيو ته جيڪڏهن آءٌ گهر وڪڻان ته هو وٺڻ لاءِ تيار آهي."

"پوءِ؟ تو ڇا چيو؟"

" مون چيو مانس ته منهنجي گهر جي قيمت هن وقت چار لک رپيا آهي. پر هو ڏيڍ لک رپين کان وڌيڪ ڏيڻ لاءِ تيار ناهي."

"هون...." زينب سوچ ۾ پئجي وئي.

ٺ ٺ ٺ ٺا ٺا...ڪٿان ويجهو فائرنگ جو آواز آيو. زينب اٿي ڪامل جي کٽ تي اچي ويٺي. ڪامل هن جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ ورتو. زينب جو هٿ برف جيان ٿڌو هو. ڪامل هن جي نرڙ تي هٿ رکيو. زينب جي نرڙ تي پگهر جي آلاڻ هئي.

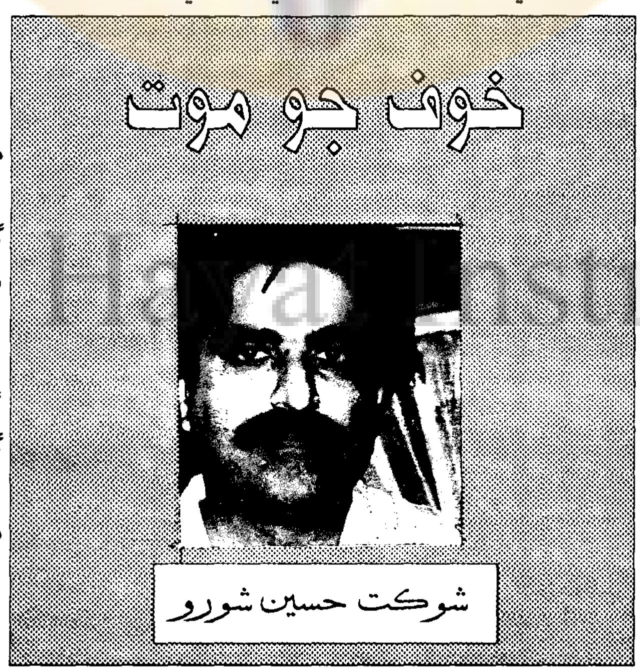

"ڇا ڳالهه آهي؟" ڪامل هٿ سان زينب جي نرڙ تان پگهر اگهندي چيو، "ڏني آهين؟ ليٽي پئو."

"توکي ڏپ ڪونه ٿو ٿئي؟" زينب هن جي پاسي ۾ ليٽي پئي. ڪامل کو جواب نه ڏنو، پر هن دل ۾ چيو، هائو، آءٌ به ڏجان ٿو.... هو زينب جي وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳو.

"الاجي ڪيترين راتين کان ننڊ ڪانه آئي آهي. ڪرفيو ۾ به ڏپ هو. ڪرفيو هوندي به مهاجرن سنڌين جي گهرن تي حملا پئي ڪيا. هاڻي ته ڪرفيو به لهي ويو آهي. ويتر وڌيڪ ڏپ آهي. سڄي رات فائرنگ ٻڌي ائين ٿو لڳي ته ڄڻ پنهنجي گهر تي حملو ٿيو آهي."

"پوءِ ڇا ڪريون؟ ٻي ڪا واهه به ته ڪانهي. جن سنڌين جا گهر پنهنجن ڳوٺن ۾ به آهن، سي ته فساد شروع ٿيندي ئي پنهنجن ڳوٺن ڏانهن هليا ويندا آهن. اسان جو ته ڪنهن ڳوٺ سان واسطو ڪونهي. ڏاڏو پڙ ڏاڏا حيدرآباد جا هئا. ڪهڙي خبر هئي ته پنهنجن ابن ڏاڏن جي شهر ۾، پنهنجي ئي گهر ۾ جان جي امان ڪانه هوندي."

"منهنجي صلاح آهي، گهر وڪڻي ڪٿي سنڌين جي پاڙي ۾ هلي رهون."

"پڳڙن جي مٽ تي پنهنجو اباڻو گهر وڪڻي ڇڏيان؟" ڪامل ڇڙ مان چيو.

" ساهه کان وڌيڪ گهر آهي ڇا، خدا خير ڪري. سياڻي گهر ۾ گهڙي اچي ماري وڃن ته پوءِ گهر ڪهڙي ڪم ايندو." زينب اونداهه ۾ ڪامل جي منهن کي ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي.

ڪامل هڪ ڏگهو ساهه کنيو. هن کي لڳو ته زينب جي ڳالهه سچي

Gul Hayat Institute

هئي. ٻنهي ڄڻن جنهن ڳالهه کي ڇپن تائين آڻڻ کان لنوايو پئي، ان کان ڪامل اڻ ڄاڻ ڪونه هو. ڪين پنهنجي حياتيءَ کان وڌيڪ ننڍڙي پٽ جو فڪر هو.

"ٺيڪ آهي پلا. سپاٽي قاسم آباد واري پاسي وڃي ٿو جانچ ڪريان. جاءِ وٺي پوءِ پاڙي وارن کي ٿي گهر وڪٽي هلنداسين. ٻيا ته ايترا پئسا به هيئر ڪونه ڏيندا."

زينب سڪ جو ساهه کنيو ۽ ڪامل جي پاڪرن ۾ سمائجي وئي.

قاسم آباد ۾ پراپرٽي ڊيلرن کان پڇا ڪرڻ تي ڪامل کي معلوم ٿيو ته جاين جا اگهه چوٽ چڙهي ويا هئا. لطيفآباد توڙي حيدرآباد ۾ مهاجرن جي اڪثريتي پاڙن ۾ رهندڙ سنڌي لڏي هن پاسي اچڻ لڳا هئا. ان ڪري پلاٽ ۽ جايون مهانگيون ٿي ويون هيون. مسواڙن جا اگهه به وڌي ويا هئا. ڪامل جو ڪٽنب وڏو ڪونه هو. ان ڪري هن جو ڪم ننڍي گهر مان به هلي وڃي ها. هڪڙي دوست ڪامل کي ٻڌايو ته سنڌي مسلم هائوسنگ سوسائٽي ۾ هڪ رٽائرڊ ٽپيدار حاجي صاحب جو گهر آهي. هن جو پٽ سعودي عرب ۾ ڊاڪٽر آهي. پاڻ رڳو پنهنجي زال سان گڏ هيٺين حصي ۾ رهي ٿو. گهر جو مٿيون حصو خالي آهي، جنهن ۾ به بيڊروم آهن. مسواڙ پندرهن سؤ رپيا ماهوار ۽ هڪ سال جي ائڊوانس وٺندو. مسواڙ وڌيڪ هئي، پر ڪامل سوچيو ته ڳالهائڻ ۾ ڪو حرج نه هو. ٿي سگهيو ٿي سندس مجبوري ڏسي هڪ سنڌي جي حيثيت سان حاجي صاحب مڃي وڃي.

شام جو وقت هو. گهر جي ٻاهران ٿلهيل ننڍڙي لان ۾ ڪجهه ڪرسيون رکيون هيون، جن تي وڏي عمر وارا رٽائرڊ قسم جا ڪامورا ويٺا هئا. حاجي صاحب ڪامل کي ويهاري ڪائنس حال احوال ورتو.

" هائي ڏسو سائين، ويچارن سنڌين کي پنهنجن اباڻن ڏاڏاڻن گهرن مان لڏڻ تي ڪيئن مجبور ڪيو پيو وڃي. جن هيءَ حيدرآباد سنڌ ڪانهي. حيدرآباد دکن آهي. سندن بابي جو شهر آهي، جتي سنڌين کي رهڻ جو ڪو حق ڪونهي!" حاجي صاحب جي ڳالهه ڪامل جي هانءُ تي ٿڌا ڇنڊا وجهي ڇڏيا. هائي هر سنڌيءَ کي پنهنجي نڌڻڪائيءَ جو احساس ٿين لڳو هو.

"اهي ٿي سور ته اسين روئون ويٺا. تنهنجي اچڻ کان اڳ به اها ڳالهه پئي هلي،" رٽائرڊ استاد ڪامل کي چيو.

"دنيا جي تاريخ ۾ اهڙا ڪيئن مثال آهن ته ٻاهران آيل ماڻهن اصلي ويٺل ماڻهن کي ڪيئن نيست نابود ڪري ڇڏيو. آمريڪا ۾ ريڊ انڊين جو مثال آهي."

"اهي ڪالونائيزيشن جا پراڻا مثال آهن. اوهان موجوده دؤر جي سياسي چالبازين کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪريو،" ٻئي دانشور قسم جي رٽائرڊ ڪاموري چيو. "ايم ڪيو ايم جي دهشت گردي ان ساڳي لائين تي پئي وڃي جنهن لائين تي هٽلر جي نازي تحريڪ اُڀري هئي. هٽلر جرمنن ۾ مظلوميت جو احساس پيدا ڪري، نسل پرستيءَ جا جذباتي نعرا ڏئي ڪين ڇتو ڪري ڇڏيو. اهي ساڳيا نازين جي دهشت گرديءَ وارا طريقا هتي آزمايا پيا وڃن. اتي نازين يهودين جون ملڪيتون لٽي، گهر ۽ دڪان ساڙي، قتل خون ڪري ڪين ملڪ مان ٿي ڪڍي ڦٽو ڪيو. اها ساڳي ويڌن سنڌين سان ڪئي پئي وڃي."

"اسان کي ڌڪي ڪيڏانهن ڪڍندا،" حاجي صاحب پڇيو. " اسان کي ته نه هندستان قبول ڪندو نه افغانستان ۽ ايران."

"اوهين ڇا ٿا ڀانيو ته مهاجر سنڌ جي وڏن شهرن ۾ اهي فساد اجايو ڪري رهيا آهن؟ واٽ ويندل بيگناهه سنڌي ماڻهن کي هرو ڀرو ماري رهيا آهن؟" دانشور ٽائپ ڪاموري حاجي صاحب جي ڳالهه آٿڏي ڪري ڳالهائيندو رهيو. " اهو سڀ سوچيل سمجهيل سازش هيٺ ٿي رهيو آهي. ايم ڪيو ايم وارن جي پلاننگ اها آهي ته سنڌين کي وڏن شهرن مان ڦري لٽي، ماري ڀڄائي ڪڍجي. اهڙي ريت رد عمل ۾ ننڍن شهرن مان مهاجر ڀڄڻ تي مجبور ٿيندا. اهو جهيڙو جيترو وڌندو اوترو ايم ڪيو ايم وارن جي رٿا کي هٿي ملندي. نيٺ هڪ ڏينهن هو باقاعدي نعرو هڻي ' مهاجرستان' ٺاهڻ جو مطالبو ڪندا ۽ سنڌ کي ٻن حصن ۾ ورهائڻ جي ڪوشش ڪندا."

" هائو ٻيلي، اڄڪي وياسين هنن مصيبتن مان." حاجي صاحب شوڪارو ڀريندي چيو.

"پر سائين معاف ڪجو، اهي مصيبتون اسان جي وڏن ئي اسان جي ڳلي ۾ وڌيون آهن. هندن کي سنڌ مان ڪڍي ڌارين کي دعوت ڏئي هتي ڪنهن گهرايو؟ چي: اسان جا مسلمان ڀائر آهن. ڪراچي، حيدرآباد ۽ ٻيا وڏا شهر اسان پاڻ هنن کي نذرانو ڪري پيش ڪيا. اهو ڪيتو سنڌ جو موجوده نسل پيو لوڙهي." ڪامل چيو.

"ميان صاحب، اوهان جي عمر ڪيتي آهي؟" رٽائرڊ استاد ڪامل کان پڇيو.

"ٽيهه سال." ڪامل وراڻيو.

"پوءِ تو کي ان زماني جي ڪهڙي خبر. هندو جيڪڏهن پاڻ اسان سان ڏاڍايون ۽ زيادتيون نه ڪن ها، ته اسان کي ڇتي ڪتي ڪاڏو هو جو هنن مان بيزار ٿيون ها. اهي پاڻ کي سڌريل ۽

Gul Hayat Institute

مٿانهون ڪري سمجهندا هئا. هنن جيڪي عقوبتون ڪيون ، تن جي اوهان اڄ جي نوجوانن کي خبر ئي ڪانهي." رٽائرڊ استاد ڪاوڙ مان چيو.

"اوهان جي ڳالهه صحيح هوندي، پر هندن دهشت گرد ٽولا ناهي سنڌي مسلمانن جي گهرن ۾ گهڙي انهن کي بيعزت ڪري ڦريو لٽيو ۽ ماريو ڪونه هو. انهن رستي تي هلندڙ بيگناهه ماڻهن کي گوليون ڪونه هنيون هونديون....جيڪڏهن سنڌي هندن جي نظر ۾ سنڌي مسلمان جٽ هئا ته هينئر مهاجرن جي نظر ۾ اسين جهنگلي، غير مهذب ۽ جاهل آهيون. اسان لاءِ ڪهڙو فرق پيو. ويتر هڪ ڌارين ٻولي ۽ ڌارين ثقافت اسان تي مڙهجي وئي..." ڪامل کي جوش اچي ويو هو.

" هائو جوان، چئين سچ ٿو. اکين تي پٽيون ٻڌي اوڙاهه ۾ وڃي ڪرياسين. مهاجرن ته جهڙو ڪر اسان کي فتح ڪيو آهي. بس يار، سنڌي مسلمانن جي قسمت ئي ڦٽل آهي."

"نه حاجي صاحب، قسمت جي ڳالهه ڪانهي. اسان جون پنهنجون ڪمزوريون آهن." دانشور قسم جي رٽائرڊ ڪاموري چيو.

"اسان سنڌين ۾ قومي شعور پوريءَ طرح پيدا نه ٿي سگهيو آهي. اسان ۾ اجتماعي سوچ جي کوٽ آهي. هر سنڌيءَ جي انفرادي سوچ ۽ عمل آهي. اخبارون کڻي پڙهو. سنڌي هڪ ٻئي جا ڪيترا خون ٿا ڪن. ذاتي دشمنين ۾ گهرن جا گهر ناس ڪريو ڇڏين. معمولي تڪرار تي، پاڻيءَ جي واري تي سسيون لاهيو ڇڏين. سنڌي ڌاڙيل روزانو ڪيترن سنڌين کي ٿا ڪٽن. ٻئي طرف سنڌ جي سياست کي ڏسو. الطاف چند سالن اندر سڀني مهاجرن کي هڪ پليٽ فارم تي گڏ ڪري تمام مضبوط تنظيم ناهي ورتي آهي. سنڌي اڳواڻ ڪيئن سالن کان رڳو ڳالهيون ڪندا رهيا آهن. ڪم ڪهڙو ڪيو اٿن؟ هرڪو ڏيڍ سر جي مسجد ڌار ناهيو ويٺو آهي. سؤ ڪن ته تنظيمون ۽ پارٽيون آهن. جيستائين سنڌي ليڊر پنهنجي 'مان' کي ماري ۽ انا کي ڇڏي هڪڙي پليٽ فارم تي گڏ نه ٿيندا، تيستائين ڪجهه نه ٿيندو. سنڌي ماڻهو ائين ماربو رهندو ۽ سنڌين کي شهرن مان ڌڪي ڪڍڻ جو عمل ڪامياب ٿيندو ويندو."

وايو منڊل تي مايوسي ڇانئجي وئي. لڳو ٿي ته ڪنهن کي به ڳالهائڻ تي دل نه پئي ٿي.

" چڱو يار، هاڻي هلون ٿا." رٽائرڊ استاد ۽ ڪامورو اٿي بيٺا. ٻنهي کان موڪلائي حاجي صاحب ويهندي ڪامل کان پڇيو، " اوهان ڇا ڪندا آهيو؟"

" ڪاليج ۾ ليڪچرار آهيان."

" نيڪ آهي جوان، تنهنجو پنهنجو گهر آهي. ڀلي اچي رهو. هڙهڙي ڏکئي وقت ۾ اسين سنڌي هڪ ٻئي کي ڪم نه ايندا سين ته ٻيو ڪير ايندو."

"مهرباني سائين،" ڪامل انتهائي شڪر گذاري وچان چيو. " پر هڪ عرض آهي. مسواڙ ڪجهه وڌيڪ آهي. منهنجو پگهار ٽي هزار رپيا آهي. جيڪڏهن اڌ پگهار مسواڙ تي هليو ويو ته پوءِ گذر سفر ڏکيو ٿيندو. ٻي اوهان کي سچي ڳالهه ٻڌايان ته مون وٽ هن وقت ڪل رقم ايتري آهي جو ان مان ائڊوانس جا اڌ پئسا ڏئي سگهندس. ها، باقي جيئن ئي منهنجي جاءِ وڪامي ته باقي پئسا حاضر ڪندس."

حاجي صاحب سوچ ۾ پئجي ويو. " پوءِ ڀلا، تون ٻڌائي، ڪيتري مسواڙ ڏئي سگهندين؟"

" سائين، اٺ سؤ رپيا وٺو ته مهرباني ٿيندي." ڪامل نماڻو ٿيندي چيو.

"اٺ سؤ رپيا،" حاجي صاحب کان ٽهڪ نڪري ويو. " اهي ته تمام گهٽ آهن، ڀلي ايڏو نقصان ته نه ڏي."

" نه حاجي صاحب، خدا نه ڪري. آءٌ اوهان کي نقصان ڇو ڏيندس. مون پنهنجي مجبوري اوهان جي اڳيان رکي آهي. جي مهرباني ڪري سگهو ته...."

"هونهه..." حاجي صاحب وري سوچ ۾ پئجي ويو. "ٻار گهڻا اٿئي؟"

"اڃا هڪڙو پٽ آهي ٻن سالن جو. سچ پڇو ته اسان کي پاڻ کان وڌيڪ هن جو فڪر آهي. منهنجي زال الاجي ڪيترين راتين کان ڊپ وچان ستي ناهي."

"چڱو ڀلا، آءٌ وڌ ۾ وڌ ٽي سؤ رپيا ڇڏي سگهان ٿو. آخري ڳالهه ٻارنهن سؤ رپيا. باقي اڌ ائڊوانس ڏئي ڀلي سڀاڻي چابي وٺي وڃ. توتي اعتبار آهي."

ڪامل سوچيو ته وڌيڪ چوڻ اجايو هو.

"نيڪ آهي سائين، اوهان جو فيصلو اکين تي، ڀلا جاءِ ڏيکارڻ جي مهرباني ڪندؤ."

حاجي صاحب ڏاڪڻ جو در کولي ڪامل کي مٿي وٺي ويو. جاءِ نيڪ هئي ۽ ڪامل جي ضرورتن لاءِ مناسب هئي.

"پوءِ سائين، آءٌ سڀاڻي ائڊوانس جي رقم ڏئي چابي وٺي ويندس." ڪامل حاجي صاحب کان موڪلائيندي چيو.

ڪامل جڏهن گهر اچي زينب کي اها خوشخبري ٻڌائي، ته هن کي ائين لڳو زينب جي منهن تي مڙهيل پريشانين ۽ ڏکن جا ڪارا ڪڪر ٽڙي پکڙي ويا. زينب جي هيسيل اکين ۾ چمڪ اچي وئي. انسان اميد جي آسري ۾ به جيئرو اٿي، اها ڳالهه پهريون ڀيرو ڪامل کي محسوس ٿي.

"گهر ڪيئن آهي ڀلا؟" زينب پڇيو.

" سٺو آهي. پنهنجو گذر سفر آسانيءَ

Gul Hayat Institute

سان ٿي ويندو."

"مسواڙ گھٽي ته ڪانهي؟"

" آهي ته گھٽي. پھرين هنن ١٥٠٠ رپيا گھريا هئا، پر پوءِ نيٺ ١٢٠٠ رپين تي راضي ٿي ويا. حاجي صاحب ماڻهو ڀلو آهي. ڏاڍي همدردي ڏيکاريائين. هاڻي سنڌين کي هڪ ٻئي جو احساس ٿيو آهي."

"خدا سنڌين کي ساڃهه ڏئي ته پاڻ ۾ ٻڌي ڪن، نه ته هي مٺا اسان کي جيئڻ ئي ڪونه ڏيندا." زينب چيو.

ٻئي ڏينهن ڪامل مسواڙ جا پئسا کڻي حاجي صاحب جي گھر آيو. پنجاهه سالن جي هڪ عورت ٻاهر نڪري آئي.

"امان، حاجي صاحب گھر ۾ آهي؟" ڪامل پڇيو.

"حاجي صاحب جي طبيعت ٺيڪ ڪانهي. ستو پيو آهي. ڪم هجي ته ٻڌائي." عورت هن کي چتائي ڏسندي چيو.

"آءٌ ڳالهه حاجي صاحب سان مليو هوس. مٿيان ڪمرا مسواڙ تي وٺڻ لاءِ ڳالهايو هومانس. مسواڙ جا پئسا کڻي آيو آهيان. اوهان کي حاجي صاحب ٻڌايو هوندو. حاجي صاحب کي تڪليف نه ڏيو، ڀلي آرام ڪري. جي اوهان مون کي چابي ڏيو ته آءٌ سيائي سامان کڻي اچان. اسان کي اُتان جلدي شفٽ ٿيڻو آهي."

" مان حاجي صاحب جي گھرواري آهيان." مائي پھريون ڀيرو پنهنجي واقفيت ڪرائي. "هن مون سان ڳالهه ڪئي آهي. اڄ صبح جو هڪڙا ٻيا گراهڪ آيا هئا. اهي ١٥٠٠ رپيا مسواڙ ۽ سال جي ائڊوانس ڏيڻ لاءِ تيار آهن. پر حاجي صاحب في الحال هنن کي جواب ڏئي ڇڏيو، جو تو سان وعدو ڪري ويٺو آهي. هاڻي تنهنجي مرضي آهي، جيڪڏهن ١٥٠٠ رپيا ڏئي سگھين ته چابي وٺي وڃ..." مائي حاجي صاحب کان وڏيڪ پڪي هئي.

" پر امان، حاجي صاحب ته مون سان ١٢٠٠ رپين تي ڳالهه پڪي ڪري چڪو آهي ۽ ان کان وڌيڪ مسواڙ ڀرڻ جي مون ۾ پڄت به ڪانهي،" ڪامل نيزاري وچان چيو.

" اها تنهنجي مرضي آهي، ڪا زبردستي ڪانهي...." هن انڪار ڪندي پير در اندر رکيو.

" منهنجي ڳالهه ته ٻڌو. حاجيُ صاحب کي خبر آهي ته آءٌ سخت مجبورَ آهيان. وري به پاڻ ۾ سنڌي آهيون، اوهان کي احساس نه ٿيندو ته ٻيو ڪنهن کي ٿيندو. مهرباني ڪريو..." ڪامل ليلائيندي مائي کي اندر وڃڻ کان روڪيو.

" سنڌي آهيون تنهن ڪري اسين پاڻ کي نقصان ڏيون!" مائي اندر گھڙي دربند ڪري ڇڏيو.

ڪامل وائڙو ٿي بند در کي تڪيندو رهيو. هن ۾ هلڻ جي سگھه ڪانه رهي هئي، پوءِ به هو پاڻ کي گھليندو اتان روانو ٿيو. هو هلندو وحدت ڪالوني لنگھي، چوڪ تي اچي ويهي رهيو. هن جون ٽنگون جواب ڏيئي بيٺيون هيون.

'هي منهنجن ابن ڏاڏن جو شهر آهي، جتان جان بچائي ڀڄي نڪرڻ لاءِ آءٌ جاکوڙ پيو ڪريان ۽ پناهه جي لاءِ در در پيو واجهايان.' هن کي خيال آيو. هو اوچتو اٿي بيٺو. ' مون کي پنهنجي گھر وڃڻ گھرجي. زينب انتظار ڪندي هوندي ۽ پريشان هوندي.' هو شهر ويندڙ سوزوڪي ۾ چڙهي پيو.

ڪامل جڏهن گھر پھتو ته زينب واقعي پريشان هئي، "ڇا ٿيو؟ ايتري دير ڇو ٿي؟"

"ڪا خاص ڳالهه ڪانهي. تون پريشان نه ٿي، خير آهي." هو کٽ تي ويهي بوٽ لاهڻ لڳو.

" گھر جي چابي وٺي آئين؟"

" نه پاڻ کي ڪيڏانهن به ناهي هلڻو. پاڻ هتي ئي رهنداسين پنهنجي گھر ۾، جنهن گھر ۾ منهنجا سمورا وڏا، بابو ۽ امان مري ويا، ان گھر ۾ پاڻ مرڻ کان ڇو ٿا ڊڄون. اڄ کان ٻپ ذهن مان ڪڍي ڇڏ، ڪو الڪو نه ڪر." ڪامل کٽ تي ليٽي پيو ۽ سگريٽ دکائي آرام سان سوٽا هڻڻ لڳو.

غفور نيوز ايجنسي بدين

ڪي هيٺين شهرن لاءِ ، ماهوار سهڻيءَ جي ايجنسي ڏنل آهي.

بدين - تلهار - ماتلي - ٽنڊو باگو - ٽنڊو غلام علي - ٽنڊو محمد خان - ٻٺورو - ميٺاري - ٽنڊو قيصر - ٽنڊو جام - چوهڙ جمالي - سجاول - پنگريو - پٽ شاهه - هالا - گولاڙچي - ڏگھڙي - ٽنو ۽ نيو سعيد آباد.

انهن شهرن جي ايجنٽن کي گھرجي ته سهڻي لاءِ لکپڙهه غفور نيوز ايجنسيءَ سان ڪن. ڪين ايجنسيءَ سان ڪاشڪايت هجي ته ماهوار سهڻيءَ جي بزنس آفيس حيدرآباد سان رابطو قائم ڪن.

حيدرآباد

۽ سنڌ جي ٻين شهرن لاءِ

سهڻي

جو سول ايجنٽ:

شاهه لطيف ڪتاب گھر

گاڏي کاتو حيدرآباد، سنڌ

Gul Hayat Institute

شعبان وسطڙو

امڙ ٿڪل نيڻ کڻي مونڏانهن نهاريو . نيڻن منجهه مامتا جو ڇلڪيل پيار . اکين ۾ اداسي جا ڪَرَ موڙيل. ٻي ساعت ۾ تنهن ويل مونڏانهن نهاريندي چيائين ، "پٽ ، اڄ منهنجي دل اُداس ۽ ويرانين جي بيابانن ۾ ڀٽڪي رهي آهي."

سندس اهڙين اُداس ڳالهين تي مان فقط ڏانهنس نهاريندو رهيس. انهيءَ گهڙي امڙ ڪٽ تان اٿي ٻاهر آگر ۾ وڃڻ جي ڪئي ، ته در جي چانوٺ منجهه ٿاٻڙجي پئي ، " يا الاهي رحم ڪجانءِ." امڙ واتان اڪليو.

ماءُ ڪيڏو نه ٻاجهه ڀريو وجود آهي." مون ٿڌو ساهه کڻندي دل منجهه پٽڪيو .تنهن وقت موٽ ڏانهن واپس ايندين چيائين ، " ابا ڏس ، منهنجي اک ڪئين نه پئي ڦڙڪي."

امڙ جي پريشاني ڏسي ڪيس چيم ، " امان خير آهي ، تون ڇو پئي پريشان ٿين."

عجيب نگاهن سان مونڏانهن نهاريندي چيائين ، " پٽ ، دل چوي ٿي اڄ ضرور ڪجهه ٿيندو."

مان منجهي پيس ، مايوس چهرو هڻي امان ڏانهن ڏسندي ڪيس چيم ، " امڙ تون دل جي مريض آهين...نه سوچ اهڙيون ڳالهيون ، الله رحم ڪندو."

ٿڌو ساهه ڀريندي چيائين ، " ها... خدا خير ڪري."

ڪرسيءَ تان اُٿيندي امان جي ويجهو ايندين ڪيس چيم ،" مان توکي ڪُورامين ٿو پياريان امان ، ته جيئن دل جي گهبراهٽ ڪجهه گهٽ ٿئيءِ."

هلڪي مرڪ مک تي آڻيندي چيائين ، " ڪيڏو نه سادو آهين پٽ."

۽ ٻيهر نماڻا نيڻ کڻندي چپن کي ڏندن جي پيڙ ڏيندي چيائين ، " منهنجتي اندر منجهه جهڙا ڪرڻ پيا لڳن ، دل کي جڻ ڪير ڪرپي سان جهڙو ڪر ڙي پيو ، هن وقت دوا جي ڪابه ضرورت ناهي. بس ائين ٿو لڳي ته ڪجهه ٿيڻ وارو آهي."

دل ۾ آيم ته امڙ کي ڀاڪر ۾ ڀري اچي ڪٽ تي وهاريانس. نه ته هوءَ ڪٿي پَٽَ تي نه ڪري پئي. مان اٿي اچي ڪيس ٻانهن کان جهلي وچي ڪٽ تي وهاريو ۽ سندس نوراني مک ڏانهن ڏسندي چيم ، " امڙ تون ڇو هر وقت اجايون سوچون سوچي پنهنجو پاڻ کي پريشان ڪري رهي آهين." تون اڳئي دل جي مريض وري..."

منهنجي ڳالهه کي اڌ ۾ ڪٽيندي چيائين ، " پٽ تون ڇا ڄاڻين ته ماءُ جي دل ڇا ٿيندي آهي. ان لاءِ فقط ماءُ ئي ڄاڻي سگهي ٿي. بس توکي وري ٻه چوان ٿي ته اڄ ڪجهه ٿيڻو آهي. ڪو ڪو سو واءُ ورڻو آهي."

امڙ جون ڳالهيون ٻڌندي مونکان ٿڌو ساهه ڪجي ويو . ڪيس ڏسندي چيم ، " امان ، دنيا جي هر ماءُ ڪمزور دل جي ڇو ٿيندي آهي؟"

اُداس مک کڻي مونڏانهن نهاريندي چيائين ، " ڇو جو ماءُ هڻڻ جي ناتي سان هن جي من ۾ هڪ حساس ماءُ جي دل هوندي آهي."

هڪ وار ٻيهر مونڏانهن ڏٺائين ، ڏٺو مانس ته سندس پيشاني تي عجيب گهرا ڇانئجي وئي ، ۽ منهنجي اکين ۾ اکيون ملائيندي چيائين ، " خاص طور تي سنڌي ماءُ وڏيڪ اذيتن مان گذري رهي آهي."

امان جي ڳالهه ٻُڌڻ سان منهنجي اندر ۾ ڪالهه ٿڌڙا ڪيندي محسوس ٿي ۽ چيو مانس ، " فقط سنڌي ماءُ نه امان ، پر هن وقت سنڌ جو هڪ هڪ فرد وڏي عذاب ڏيندڙ موڙ تان گذري رهيو آهي."

شايد امان منهنجي ڳالهه کي نه سمجهندي چيو ، " شايد اڄ مان مري وڃان ، منهنجي دل جي ڌڪ ڌڪ تيز ٿيندي ٿي وڃي ، ائين ٿو لڳي ته دل جڻ ٻاهر نڪرڻ جي ڪوشش ڪندي هجي."

امڙ جي عجيب حالت ڏسندي منهنجي من ۾ وڏ پون لڳا . چيو مانس ، " مان ڊاڪٽر کي جلدي ۾ ٿو وٺي اچان."

مون اٿڻ جي ڪئي ته منهنجي ٻانهن ۾ هٿ وجهندي چيائين ، " ڊاڪٽر ڪجهه به ڪري نه سگهندو. بس ائين ٿي پاڻيان ته ڪير اندر ۾ ڪاٺ هڻي رهيو هجي."

امان کي وڏيڪ پريشان ڏسي مان خود پريشان ٿي ويس ۽ ڏانهس نهاريندي چيم ، " امان اڳي ڪڏهن ائين محسوس ڪيو اٿئي."

يڪ ٽڪ منهنجي مک کي گهوريندي
رهي ۽ پوءِ منهن پٺي پاسي ڪندي
چيائين، " ڪوڙ دفعا ائين ٿيو آهي پٽ،
پر اڄ مان عجيب ڪيفيت مان گذري
رهي آهيان."

سندس لفظ رڪجندي تڏهن پاينم
جڏهن ڏٺم ته آڪاش ڏانهن
نهاريندي رهي ۽ ڪن پل مونڏانهن
ڏسندي چيائين، " ڏس ته آسمان به
ڪيڏو نه ڌونڌلاڙجي ويو آهي."

مون آسمان ڏانهن نهار ڪري وري
امڙ جي مک ۾ ڏسندي چيو، "امڙ
آسمان ته صاف آهي."

" ڌوڙ صاف آهي، ڪڪرن جا ڪارا
ڪارونڀار منهنجي وجود کي نهاري
رهيا آهن."

چيو مانس، امڙ تنهنجي شايد نظر به
ڪمزور ٿي وئي آهي."

مونڏانهن ڪاوڙ مان نهاريندي امان
چيو، تون به انهن سنڌين مان ٿي
پيو آهين ڇا؟ جيڪي حق ۽ سچ وارن
لفظن کي طنز جو روپ ڏيندا آهن."

ڳراٽڙي پائيندي چيو مانس، " امڙ تون
ناراض ٿي وئين."

مٿي تي هٿ گهمائيندي چيائين، "پٽ
منهنجي اندر سان لڳي پئي آهي ۽
توکي مشڪري جي."

مٺي ڏيندي چيو مانس، " منهنجي قيام
ڪاري ٿئي جو ماءُ سان مذاق ڪيان."

آهستگيءَ سان وارئيائين، " مذاق ته
اسان ماڻهن سان وک وک تي ٿيندو
رهيو آهي. جڏهن کان اسان پنهنجن
پيرن کي هتان لوڏي ڪڍيو ۽ هنن
ڪوچڙن کي اُنهن جي گهرن جا تالا
ڀڃي، انهن کي هنن جي گهرن ۾ ته
ڇا پر جي ۾ جايون ڏنيون."

امان ٻيهر مونڏانهن ڏسندي رهي.
ڏٺومانس نيڻن ۾ هلڪو اڇو پاڻي
چلڪن لڳس ۽ ٻيهر چيائين، " ملڪ
جي ورهاڱي کان وٺي منهنجي دل
مسلسل عذابن جي ڀوڳنا ۾ تڙپي
رهي آهي." امان اجان به ڳالهائيندي
رهي، چيائين، " خدا جڏهن نه ناراض
ٿيندو آهي، تڏهن اهڙي سزا ڏيندو
آهي. جهڙي اڄ اسين ڀوڳي رهيا
آهيون."

امان جي ڳالهين مان مونکي ائين لڳو
ته ڪراچي شهر جا اُشال رستا دونهين
سان ڪارا ٿيجي ڌنڌلا ٿي ويا هجن،
فقط آواز هجن، ٺڪاءُ... ۽ موت ۾ بي
ڏوهين ۽ غريبن جون داهون،
ڪيهون ۽ دل سوز آواز...

مان ڇرڪي تنهن پل امڙ ڏانهن
نهاريو ، جڏهن پاڻ مون ڏانهن
نهاريندي چيائين، " واٽين جي وچڻ
ڪانپوءِ من کو به سڪون پا ئي نه
سگهيو آهي. مسلسل تڪليفن ۽
عذابن مان گذرندو رهيو آهي.
اسانجي وجود، ڪڏهن ون يونٽ جا
گهٽ ڳڇي ۾، ته وري ۴ مارچ تي سنڌي
شاگرد سان ڪيڏندڙ خوني هولي،
شهرن ۾ فساد، ڪڏهن سنڌي ماڻهو
پيو مري ته ڪڏهن سنڌي ادب پيو
سڙي. ا ئين جيئن هن وقت اسانجي
دل جلي رهي آهي."

امان جي ڳالهين مونکي سخت پريشان
ڪري وڌو. پريشاني ڪان وڌيڪ مونکي
حيراني ٿي. چيو مانس، " امان اهي
سڀ ڳالهيون توکي ياد آهن."

چيائين، " صفا کو ٻار آهين. پُٽ ماءُ
کي ڏينهن ته ڇا پر هڪ هڪ لمحو ۽
هڪ هڪ تارخ به ياد آهي." ۽ مون
جڏهن سندس مک ڏانهن ڏٺو ته
مونکي سندس چهري تي انيڪ ۽
عجيب لڪيرون ڊوڙندي محسوس
ٿيون. چپن کي گول بنائيندي نک مان
ساهه ڪڍندي چيائين، "مونکي هڪ
هڪ پل هڪ هڪ لمحو ياد آهي،
ٻڌندو وڃجانءِ. ون يونٽ جي ٺهڻ
۽ انهي جي ٽٽڻ تائين جيڪو به عرصو
گذريو آهي، انهيءَ جو هڪ هڪ
سيڪنڊ به ياد آهي. ۷۱ ع ۾ ٻولي جي
نالي تي ٿيل ڪلور. ۴ اپريل نٿو
وساري سگهجي، ايم آر ڊي جي
تحريڪ، ۲۴ مئي واري ڏينهن،
ٺوڙهي ڦاٽڪ جو سنگرام به وساري
نٿي سگهان. هاڻي ته ائين ٿو لڳيم ته
سڄو من ئي سنگرام لڳو پيو آهي،
جتي اسانجهڙن کي دوکي ۽ ٺڳي
رستي ماريو ويو هجي. ۽ پوءِ هنن
مهمانن جون مهربانيون به ڪيئن
وسرن، جن اسانجا ڦورا به ڪنهن
عجيب نموني مچيان آهن. هر وقت
هنن جون اره زورايون ۽ ڏاڍايون،
حيدرآباد شهر ۾ سنڌي شاگردن مٿان
سڌي فائرنگ، هڪ هڪ تاريخ سميت
هڪ هڪ پل ياد اٿم ۽ اڄ پهرئين
آڪٽوبر ۱۹۸۸ ع ڪراچي جي وسيع
شهر ۾ به منهنجو من هڏڪين ۾
آهي، جهڙو لڳيم پيو ته بس ڪجهه
ٿيندو ضرور."

ڪن پل ۾ دروازي تي ٺڪ ٺڪ ٿي،
منهنجي اٿڻ کان اڳم ئي امان وٺي در
ڏانهن پڳي، در کوليائين ته سامهون
پاڙي جو ڇوڪرو بيٺو هو . امان کي
چيائين، " چاچي شهر ۾ پناهگيرن ظلم
باري ڏنو آهي. سنڌين جو شهر ۾
ڪوس لڳو پيو آهي، ائين پيو لڳي
جڻ ڪراچي بيروت بنجي وئي آهي،
سنڌين جو قتلام لڳو پيو آهي، بابا...
اسپتال مان پيو اچي، ٻڌايائين ته رستم
کي به گولي لڳي آهي."

ڇوڪرو ظلم جي داڻهن ڪنهن عجيب
نموني سان امان کي ٻڌائيندو رهيو ۽
امان ڪان رڙ نڪري وئي. مان رستم جو
نانءُ ٻڌندي وٺي در ڏانهن ڀڳس،
رستم منهنجو ننڍو ڀاءُ، جيڪو شهر
جي اسڪول ۾ پڙهندو آهي. امان
ڏانهن ڏٺم، نيڻن منجهان خاموشي
سان لڙڪ لڙي پيس، مونڏانهن نهاري
بلڪل خاموشيءَ سان اندر ڪمري
منجهه هلي وئي، ڇوڪر امان کي
ويندي ڏٺو ته ڪيس چيائين، " چاچي،

بابا اسپتال پيو وڃي، جي هلو تہ ڪنيو هليوَ."

امان ڪجھ چوڻ جي بدران مونکي ٻانهن ۾ هٿ وجهي گهر ڪان ٻاهر نڪري آئي، سامهون پاڙي واري عالم جي اسپتال جي ائمبولنس بيٺي هئي، جيڪو اسپتال ۾ ڊرائيور هو.

اسين چپ چاپ سندس گاڏي ۾ ويهي رهياسين ۽ گاڏي ڪراچي جي وشال ويڪرن ۽ موڪرن رستن تي هلڻ لڳي. رستا بلڪل سنسان هئا، ائين پي لڳو تہ سمورن رستن تي چڻ ڏند چاڙهجي وئي هجي. ۽ تنهن پل امڙ جي ڳالھ منهنجي من ۾ ڪنهن پالي جيان چپي وئي، تہ اڄ آسمان ڪيڏو نہ ڏونداڙجي ويو آهي ۽ سچ تہ ڳاڏي ۾ هلندي آسمان سان گڏو گڏ مونکي سڄو شهر ڏونداڙجي ويل ڏيکائي ڏيڻ لڳو.

گاڏي اسپتال جي مين گيٽ وٽ اچي بيٺي، ائمبولنس ڪان اسين لهي سڌو اندر پهتاسين. امڙ ڏي ڏٺم جهڙي صفا سائي ٿي وئي هئي ۽ وارڊ ۾ وائڙن جيان رستم کي ڳوليندي رهي، پر مون جيڪا امڙ جي حالت ڏٺي، تنهن منهنجي جسم جو سمورو رت ئي سڪائي وڌو. هوءَ هر رت ۾ ٻڏل وجود کي رستم چئي گلي لڳائي رهي هئي، اسپتالي ڪٽن تي پيل رت ۾ ٻڏل وجود مونکي ائين لڳي رهيا هئا، چڻ سورج ڳاڙهو روپ ڌاري هيٺ لهي، اسانجي جسمن کي چمڻي جيان پئيندو هجي.

اوچتو منهنجي نظر رستم تي پئجي وئي، هن ڊوڙي اچي منهنجي ٻانھ ۾ هٿ وڌو، مونکي جهڙو ساھ پئجي ويو. مان اڃان ڪيس ٻانهن کان جهلي پاڪي پائڻ وارو هئس جو هن منهنجي ٻانهن کي سٽ ڏيندي چيو،" تون انصاف جو پوڄاري آهين نہ... هلي آ... هلي آ... تہ توکي هتي هنن سنڌين سان ٿيل انصاف ڏيکاريان..."

رستم مونکي ٻانهن کان وٺي ڏونڌاڙڻ لڳو، تہ ڏانهس نهاريندي چيم، "رستم توکي ڇا ٿي ويو آهي مان تنهنجو پاءُ آهيان."

رت ۾ ٻڏل رستم، منهنجي منهن ۾ نهاريندي چيو، "هي گولين جي مينهن ۾ رت ٻڏل انسان دشمن آهن ڇا؟"

رستم جي جواب ٻڌڻ ڪانپوءِ ڏانهس نهاريم. رت ۾ پنل سندس قميص مان رت جا ٽيپا ڪري رهيا هئا. سمورن زخمن جي تاب ۾ لڇندڙ ڏکين کي نظر انداز ڪندي چيو مانس، "رستم تون تہ سخت زخمي ٿيل آهين، تون ڇو ائين پڇي رهيو آهين."

گهور گهور منهنجي منهن ۾ ڪڏهن عجب وچان تڪي چيائين، "منهنجو احساس ٿيو ائٿي."

هلڪي مرڪ مک تي آڻيندي چيو مانس، "رستم پاءُ جو احساس پاءُ کي نہ ٿيندو تہ ٻيو ڪنهن کي ٿيندو."

ڏاڍيان رڙ ڪندي چيائين، "هي رت ۾ ٻڏل ۽ زندگي جي آخري هڏڪين ۾ تڙ پندڙ انسان ڇا تنهنجا منهنجا پائر ناهن؟"

ٻانهن کان جهليندي رستم ڏانهن ڏسندي چيم، "چو نہ رستم چو نہ..." چيائين، توهان ماڻهو ذاتي مفادن لاءِ ڇو ايڏو تڙپندا آهيو؟" منهنجي جواب ڏيڻ کان اڳ، رستم پنهنجي ڇپن کي ڏندن جي پيڙ ۾ آڻي ڇڏيو ۽ پوءِ منهنجي ٻانھ کي پنهنجي هٿن سان جهليندي چيائين، "هيڏي اچ... ۽ مونکي وٺي جنرل وارڊ ۾ آيو، ۽ عورتن ڏانهن اشارو ڪندي نظرن کي هيٺ جهڪائيندي چيائين، " هي اهي بد نصيب نياڻيون ائٿي، جن ڏاڻ هنن کتن اها بي واجبي ڪئي آهي، جا تنهنجي سوچ ۾ نٿي اچي سگهي."

همروار نهار انهن نياڻين تي وڌم جن جا سينا رت سان پريا پيا هئا ۽ هو زندگي جي آخري هڏڪين منجھ تڙپي رهيون هيون ۽ ڪجھ بيهوشي واري حالت ۾ مک تي عجيب تاثر پکيڙي سوال جو جواب پڇي رهيون هيون.

مان نرڙ تي گهنڊ وجهي اڃان انهن کي ڏسي رهيو هوس تہ رستم ٻانهن مان ڇڪيندي چيو، " هاڻي هيڏي اچ... هي ڏس معصوم ٻچا، پلا هنن ڪنهن جو ڇا بگاڙيو آهي جو هنن سان انهن ڪتن اهڙا ڪلور ڪيا آهن."

ننڍڙن ٻارڙن ڏانهن ڏٺم هو اسپتالي ڪمري جي ڇت ۾ نظرون کپائي، ڪنهن کان شايد سوال پڇي رهيا هئا، پنهنجي پاڻ کي ڪيل بي واجبي جو ۽ پوءِ رستم مونکي ڪيئن پيا ٻڍڙا ۽ جوان بہ ڏيکاريا جي عجيب ڪسمپرسي واري حالت ۾ ڦٿڪي رهيا هئا، ۽ اوچتو منهنجي نظر امڙ تي پئجي وئي جيڪا هر ڪنهن ڦٽيل جي سيوا ۾ لڳي پئي هئي. دل ۾ چيم تہ جي امڙ رستم کي ڏٺو تہ ڪيئن پنهنجو پاڪي سنڀالي سگهندي، پر تنهن وقت مان حيرت وچان امان جي مک کي تکيندو رهجي ويس، جڏهن پاڻ ڏاڍي تيز آواز ۾ چيائين، "رَت ۾ ٻڏل هر فرد منهنجو ٻچو رستم آهي، هن وقت مان اُداس پهرن جون اداس گهڙيون پنهنجي ٻچن جي سيوا ڪندي گذاريندس، مان پنهنجي رستمن لاءِ رت جو آخري ڦڙو بہ ڏيندس."

مانِ امان جي پرسان وڃي بيٺس تہ منهنجي منهن ڏانهن نهاريندي چيائين، "ڪيئن ٿو پائين ماءُ جي دل."

۽ بنا ڪنهن جواب جي مان امان کي تڪيندو رهيس. تنهن پل مونکي امان ۽ رستم سميت سڀ زخمي ٿيل اُداس چهرا ڪنهن عجيب اداسائي وچان آڪاش ۾ اڏرندا نظر آيا ۽ تنهن پل پنهنجي اکين تي هٿ ڏئي ڇڏيا.

Gul Hayat Institute

تنوير عباسي

رنگ ڪارو جهڙو ڪٽُ، قد جو ڊگهو، بت ۾ سنهو، وار رڳو وچ مٿي تي، لوندڙين ڪان، ۽ ڪنن جي مٿان - باقي ڪُٺل - نڪ پِنل، وات ننڍو ۽ چپ ٿلها، مخون رعبدار ۽ وٽيل، سدائين استري ڪيل، ۽ قيمتي قميص شلوار ۾ 'لکن واريءَ لوڏ' سان نظر ايندو اهو هو عمر بورچي.

ڪاليج جي زماني ۾ (اڃا ڄام شوري واري ڪئمپس نه ٺهي هئي) هير آباد جي ڪرشنا هال جي هڪ ڪوليءَ ۾ رهڻ جي جاءِ ملي هئي. ادا جي هڪ انجنئر دوست جي مهربانيءَ سان مٿي انجنئر جي آفيس هئي، ٻيءَ ماڙيءَ تي گهر، هيٺ ڪوليءَ ۾ مان، انور اعوان سان گڏ رهندو هئس، ۽ پرسان ئي انجنئر جو بورچيخانو هو، جنهن ۾ عمر بورچي ڪم ڪندو هو. (اهي ڪوليون اڃا هير آباد ۾ آهن. زمين ڪان هيٺ تهخاني وانگر).

مڙس شوقين هو. نه ٻار نه ٻچو، نه زال، چاليهن پنجيتاليهن جي عمر، ماني انجنئر تي، چانهه پاڻي آهن هُن تي، باقي سڄو پگهار بچائيندو هو. سندس ٻه ٽي شوق هئا. سڀ کان زوردار شوق هئس ڪپڙن جو. پگهار مليو ناهي، جپاني ٽو باءِ ٽو ۲/۲ پاپلين جو وڳو آيو ناهي. وڳو ٺهرائي، پائي، پيو ٻهڪندو ۽ هن هُن کي ڏيکاريندو. ۵۶-۱۹۵۷ع جو زمانو هو، ان زماني ۾ سٺي پاپلين پاڪستان ۾ ٻه ٺهندي هئي. خود مان ۽ انور اعوان به پاڪستاني پاپلين پائيندا هئاسين، پر هن همراهه لاءِ پاڪستاني ڪپڙو ڄڻ گار. سندس ٻيو شوق هو پنگ پيڻ. مڙيئي ٽاٽ لڳو پيو هوندو هو. ٽيون شوق هئس راڳ سان، اٿيندي وهندي، هلندي چلندي، ڪم ڪار ڪندي پيو جهونگاريندو هو - سر ۽ تال جي سٺي ڄاڻ هئس، پر آواز مڙيوئي هئس. تڏهن به نپائي ويندو هو. سورٺ، راڻو، مالڪوس، پيروي سڀ سُر ڪندو هو، جي مان سڏي سورٺ جي فرمائش ڪندو مانس ته اکيون ٻوٽي، ڪن تي هٿ رکي شروع ٿي ويندو "الله جي آس ڪري هليو هيائين، چارڻ ٻڌا چنگ کي جهوڙا ۽ جهائين."

۽ پوءِ اڌ ۾ راڳ بند ڪري، چُپ ٿي ويندو. گهڙي رکي چوندو، "واهه سهڻا لطيف واهه" "راڳ چِٽو اُتي ئي شاهه لطيف جي تعريف شروع. مان وچ ۾ ٽوڪيندو مانس ته عمر اڳتي ته هل ته وري شروع ٿي ويندو ها!

"ڏولي راءِ ڏياچ جي ڏوران ڏٺائين."

۽ ائين هر ٻن ٽن بيتن کان پوءِ وچ وچ ۾ چپ ٿي شاهه لطيف کي داد ڏيندو رهندو، ائين لڳندو ڄڻ ان بيت جي معنيٰ ۽ مطلب ۾ ايڏو ته اونهو ويو آهي جو ڳائڻ ئي وسري ويو اٿس.

مڄڻ مراد آهي. مون کي سُرن جي شناس پهريون پهريون غلام نبي (ميوزڪ ڊائريڪٽر) ۽ عمر جي ذريعي ٿي. عمر، راڻي ۽ سورٺ جا اهي آلاپ ٻڌايا، جيڪي جڏهن مون عابده پروين کي ۱۹۷۹ع ۾ ٻڌايا، ته ان کي ڏاڍا وڻيا، ۽ اڃا تائين اهي آلاپ ڪندي اچي.

انجنئر صاحب جي آفيس ۾ ٻه پٽائر به ڪم ڪندا هئا. حميد چوڪيدار هو ۽ مجيد پٽيوالو. ٻئي مهاجر هئا، پر سنڌي چڱي طرح ڳالهائيندا هئا. جڏهن عمر ڪم ڪار لاهي وٺندو هو، ۽ حيدرآباد جي رات ٺرندي هئي، ته هُو منهنجي ڪٽ اڱڻ ۾ ڪڍي رکندو هو. حميد چوڪيداريءَ جي ڊيوٽيءَ تي اچي ويندو هو، ته مجيد ڪچهريءَ تي. رات جو دير تائين پوڳ چرچا پيا هلندا هئا، جيستائين ننڊ نٿي ڪڙاتين.

حميد ۽ مجيد، ٻئي ڏاڍا شيطان هئا. مان به چرچ ڏيندو هو مان، عمر سان پيا چرچا ڪندا هئا اهو روز جو معمول ٿي ويو هو. جڏهن مان نئون نئون ان ڪرشنا هال جي ڪوليءَ ۾ آيس ته منهنجي لاءِ ٻه وڏا مسئلا ڪڙا ٿيا. هڪ هو صبوح جي چانهه Bed Tea; ڇو ته اُن کان سواءِ منهنجيون اکيون نه کلنديون آهن، ٻيو وهنجڻ. پاڻيءَ جو ميونسپل وارو نلڪو ٻاهر ڪجهه قدمن جي وٿيءَ تي هو. عمر ٻنهي مسئلن

ڪي حل ڪري ڇڏيو. صبح جي چانهه ناهي ننڊ مان اٿاري اَچي ڏيندو هو ،۽ پاڻي لاءِ صلاح ڏنائين تہ هڪ مٽُ ونجي ، جيڪو روز پخاليءَ کان ڀرائجي. ڏاڍي ادب ۽ سڪ مان چوندوهو ،"سائين باقي اسان اوهان کي ڪڏهن ڪم ايندا سي".

مٽُ جا پئسا ورتائين .ان زماني ۾ ڏهہ ٻارهن آنا ڪن ٿيندا هئا. ٻئي ڏينهن صبح جو چانهہ ڏنائين تہ مٽُ جو پڇيو .چيائين ، " سائين ڪمال ٿا ڪريو. باقي اسان ڇا لاءِ آهيون. اڃهو ٿو بالٽي ڀري اچان. اسانجي هوندي اوهان پخالين کان مٽُ ڀرايو ؟"

۽ پوءِ ٻہ ٽي ڏينهن صبوح جو بالٽي ڀرجي ملندي هئي. مان تذڪار ۾ وهنجي سهنجي تازو توانو ٿي ڪاليج ويندو هئس. هڪ ڏينهن عمر کان پڇندس تہ"پاڻيءَ جي بالٽي ڪٿي آهي؟ "تہ عمر اوچتو ڦرڪو ڪائي چوندو.

"ڇا جي بالٽي ؟ روز روز پاڻيءَ جي بالٽي؟مان ڪو واهہ آهيان، ڪا اڏ آهيان، ڪو واٽر ڪورس آهيان، جو روز پاڻي پهچايان."

۽ ان ڏينهن بنا وهنجڻ جي ڪاليج هليو ويندس .شام جو حميد ۽ مجيد ٻڌائيندا تہ ڀنگ جا پئسا ڪٽا هوندس ، انڪري پاڻيءَ ڀرڻ کان جواب ڏنو اٿائين. ان شام جو وري اٺ ڏهہ آنا ڪڍي ڏيندومانس ۽ چوندو مانس تہ"عمر ،سياڻي مٽُ آڻي ڏجان تہ پخاليءَ کان ڀرايان. تو کي پاڻيءَ ڀرڻ ۾ تڪليف ٿي ٿئي."

ان رات جو عمر 'ٽاٽ' هوندو ، ۽ ٻئي ڏينهن جڏهن صبح جي چانهہ آڻيندو ۽ مان مٽُ جو پڇندومانس تہ ساڳي ادب ۽ سِڪ مان چوندو ،"سائين ڪمال ٿا ڪريو. باقي اسان ڇا جي لاءِ آهيون. اڃهو ٿو بالٽي ڀري اچان ،اسان جي هوندي اوهان پخالين کان مٽُ ڀرايو."

۽ اهو سلسلو سال ڏيڍ تائين هلندو آيو .جيسيتائين مان ڪرشنا هال ۾ هئس.نہ ڪو مٽُ آيو ، ۽ نہ ئي وري عمر بدليو. ٽئين چوٿين ڏينهن اهو راڳ تہ"مان ڪو واهہ آهيان.ڪا اڏ آهيان.ڪو واٽر ڪورس آهيان ،ڪونلڪو آهيان؟

عمر جي وڏي ڪمزوري جپاني پاپلين هئي. پگهار ملڻ سان ئي نئون وڳو نهرائي ،پائي ،پيو ٽلندو ، آئي وئي کي پيو ڏيکاريندو."هٿ لائي ڏس نہ ،پَٽُ آهي پٽُ ،جهڙو ريشم." ۽ پوءِ جڏهن اڳيون ڪپڙي جي تعريف ڪندو تہ ٽڙي پوندو ۽ چوندو ،"واهہ ڙي جپان واهہ."

حميد ۽ مجيد ڪيس چيڙائڻ کان منهن ڇپو ڪري چوندا ،"هيءَ جپاني پاپلين آهي؟عمر تو کي بيوقوف بڻايو اٿئون. هيءُ تہ پاڪستاني ڪپڙو آهي."

ان تي عمرمايوس ٿي ويندو. سوچ ۾ پئجي ويندو. چوندو ، "نہ يار ،مونکي جپاني ڪپڙي جي سڃاڻ آهي ،مونکي ڪيئن ٺڳي سگهندا."

پر جڏهن رامجي ۽ ٽن ٺڳن وانگر حميد ۽ مجيد ٻن ٽن ٻين همراهہ سان اڳواٽ صلاح ڪري سندس آڏو چؤارائيندا تہ واقعي اهو ڪپڙو پاڪستاني آهي تہ عمر روئڻ جهڙو ٿي ويندو. سڏو ويندو دڪاندار وٽ جتان ڪپڙو خريد ڪيو هيائين.ان کي گاريون ڏيندو ،دڪان وارو قرآن جو قسم کڻي ، ڪپڙي جي تاڪي تي ڪيس جپان جو ٺپو ڏيکاري پڪ ڏياريندو تہ برابر اهو ڪپڙو جپاني آهي ، تڏهن مس مس همراهہ وڃي ٺرندو.جڏهن اهي سڀ ڳالهيون هو اچي حميد ۽ مجيد سان ڪندو ، تڏهن هو ڏسندا تہ ماڳهين عمر هٿن کان ٿو وڃي ،تہ هو ٻہ هڪ ٻئي کي اکيون هڻي مڃي ويندا تہ واقعي ڪپڙو جپاني آهي. ان فتح تي عمر ويتر ڦونڊ ۾ ڀرجي ويندو.

ان کان پوءِ عمر سدائين ڪپڙي جو اهو ٽڪرو وٺي ايندو هو ، جنهن تي جپان جو ٺپو لڳل هوندو هو ،اهو پهرين مجيد حميد ۽ اسان کي ڏيکاري ، پوءِ سبرائيندو هو ، جيئن هو پاڪستاني ڪپڙي پائڻ جي طعنن کان بچي وڃي.

هن جي ڪاوڙ جا ٻہ سبب هئا. هڪ تہ پاڪستاني ڪپڙو پائڻ جو طعنو هن لاءِ گار برابر هو. ٻيو تہ هن کي ڪپڙي شناس نہ هئڻ ۽ دڪاندار طرفان بيوقوف بڻجڻ واري ڳالهہ ڏکي لڳندي هئي.

ٻہ ٽي مهينا ائين گذري ويا. مجيد ۽ حميد کي تسليم ڪرڻو پيو تہ عمر جا نوان وڳا جپاني آهن ۽ ڪيس ڪپڙي جي شناس آهي ،۽ ڪيس ڪو بہ دڪاندار بيوقوف نہ ٿو بڻائي سگهي.

ڳالهہ مان مزو نڪري ويو. عمر کي چيڙائڻ جو ڪو بہ بهانو نہ پئي بڻيو. نيٺ هڪ ڏينهن صلاح ڪري رٿا ناهي ورتي سين.

جيئن ئي عمر نئون جپاني پاپلين جو ٺپو لڳل ڪپڙو وٺي آيو تہ سڀني ان جي تعريف ڪئي. پر جڏهن سبرائي ۽ پائي ڏيکاريائين تہ حميد ۽ مجيد منهن ڇپو ڪري پراڻو راڳ شروع ڪيو ،"نہ عمرتو کي بيوقوف بنايو اٿن هيءُ ڪپڙو پاڪستاني آهي."

عمر جا طاق لڳي ويا. سڄي خوشي ڪافور ٿي ويس. پهرين ڇرڪ ڀريائين ،پوءِ اکيون ڦوٽاري قميص ڏي ڏٺائين ، پوءِ ڪپڙي کي ڇُهي پڪ ڪيائين تہ جپاني آهي. آخر تہ ماهر ڪپڙي شناس هو. پوءِ قميص جو دامن چپٽيءَ ۾ جهلي مجيد آڏو جهليائين.

"هيءُ-هيءُ ڪپڙو - هيءُ پاڪستاني آهي؟ توهان کي ٺپو بہ ڏيکاريو

Gul Hayat Institute

اٿم ،اڃان بہ چئو ٿا پاڪستاني آهي. هٽ لائي ڏس ،لائي ڏسُ."
مجيد ڪپڙي کي هٽ لائي سخت ڏنائيءَ مان چيو ، "پاڪستاني نہ آهي تہ ٻيو ڇاهي.اڄڪلھ ٽپا بہ نقلي ٿا هڻن.اهو جپان وارو ٽپو نقلي آهي.تو کي بيوقوف بنايو اٿن."
ان تي عمر اچي مچريو ، چي ، "پاڪستان جي ماءُ ۾ هڙو ڪپڙو ٿاهيندي. پاڪستان جي پيڻ ههڙوڪپڙو ٿاهيندي." مطلب تہ پاڪستان کي ست سُريون ٻڌائيندو رهيو. حميد بہ مجيد جي تائيد ڪئي . نيٺ فيصلو اهو ٿيو تہ مان فتويٰ ڏيان تہ اهو ڪپڙو پاڪستاني آهي يا جپاني.
اڳ رٿيل پرگرام موجب مون ڪپڙي کي هٽ لائي ،ٿوري دير سوچي ، پوءِ چيو ،"عمر ،حميد ۽ مجيد سچ ٿا چون ،هيءُ ڪپڙو پاڪستاني ٿو لڳي."مهنجو ائين چوڻ ۽ عمر جو هوش ڪان نڪرڻ. نہ ڇڏيائين پاڪستان جي ماءُ نہ پيڻ ،دامن کي هٽ ۾ جهلي ، منهنجي آڏو آٽي چيائين ، "هيءُ ڪپڙو ؟هيءُڪپڙو پاڪستاني آهي؟ پاڪستان جي ماءُ اهڙو ڪپڙو ٿاهيندي؟هٽ لائي ڏس وري هٽ لائي ڏس."
مون وري هٽ لائي جڏهن چيو تہ "نہ عمر ،هيءُ ڪپڙو پاڪستاني ٿو لڳي."تہ عمر گريبان کي چڪ ۾ جهلي دامن کي هٽ سان ڇڪَ ڏني . چرررر!نئين قميص ڦاٽي پئي! ۽ عمر 'گڦ' وهائيندو ڪپڙا ڦاڙيندو چوندو ويو ،"پاڪستاني آهي تہ چڙهي آڱوٺي تي."
حميد مجيد جي کِلڻ جا هوڪرا هئا. اهڙيءَ ريت عمر جون الائي ڪيتريون قميصون ڦاٽيون.
سال گذري ويا.ڪاڏي حميد ، ڪاڏي مجيد ، ڪاڏي عمر ، ڪاڏي مان.هڪ دفعي رسالا روڊ تان ڊرائيوڪندو پئي ويس تہ ڏسان تہ عمر پيو وڃي. ساڳي لکن واري لوڏ ، ساڳيو صاف سٿرو لباس ، چلي هٽ ۾ ، ڪار ، روڪي سڏ ڪيو مانس ،چيائين ، "سائين ، ڪمشنر صاحب وٽ بورچي آهيان ، پاڃي وٺڻ ٿو وڃان."
مون پڇيو مانس ،"عمر ، هي ڪپڙو پاڪستاني آهي يا جپاني؟"
وڏو ٽهڪ ڏيئي چيائين ، "سائين ، ڇڏيو ڇرچا ، هاڻي جپاني ڪپڙو ڪٿي ٿو ملي. پلا هيءُ قميص بہ ڦاڙي ڏيکاريانو ڇا؟"

ماهوار
سهڻي
طرفان
عظيم شاعر
شيخ اياز
کي ، سندس شاهڪار لکڻين تي
خراج عقيدت پيش ڪرڻ لاءِ هڪ شاندار
شيخ اياز نمبر
هن نمبر ۾ شيخ اياز جو هڪ اڻڇپيل ڪتاب الوداعي گيت ۽ مختلف دؤر جون تصويرون مختلف ليکڪن جا شيخ اياز تي لکيل خاڪا، مضمون ۽ شعر شامل هوندا لکندڙن کي گذارش آهي تہ اهي شيخ اياز تي پنهنجيون لکڻيون جلد موڪلين.

Gul Hayat Institute

چوٿين قسط

وساريان نہ وسرن

ممتاز مرزا

آڳاٽي وقت شايد ڦليلي ٻاروهي ئي وهندي هئي، جو اسان جا وڏا چوندا هئا تہ ٽنڊي محمد خان وچٿو پوندو هو تہ اتان ٻيڙي وسيلي ۽ ١٩١٤ع واري جنگ ۾ بدين واري ريل پٽي وئي تہ لاڙ جي شهرن سان حيدرآباد سان لاڳاپو فقط ڦليلي وچي بچي هئي. ان وقت جا نظارا کهڙا هئا، ان لاءِ پير علي محمد راشدي لکي ٿو تہ "واهہ جي ڪناري سان البت ڏاڍي وئراهہ هئي، مور بہ گهڻا هئا. جن کي پوءِ ماڻهن ماري کپائي ڇڏيو. گهوني جي مهڙ واري حصي کي ڦليلي سڏيندا هئا. حيدرآباد جي هندو شاعرن ۽ اديبن جو سائس عشق هوندو هو. هر نظم، هر قصي ۽ کهاڻي جي پڇاڙي يا شروعات ڦليلي تي ڪندا هئا. ڇيتمل پرسرام هڪ ڀيري ڦليلي تي هڪ نظم ٻڌائي. اکين مان ڳوڙها ٿي وهيس، جذبي ۾ ڳل ڳاڙها هوس. نظم ختم ڪرڻ بعد بہ ڪي گهڙيون ماٺ ڪري ويهي رهيو هو. سانوڻ ۾ پاڻي وهي ايندا هئا تہ ڦليلي جي ڪناري تي ميلا لڳي ويندا هئا. ساري شهر جا هندو اوڏانهن پرتجي پوندا هئا. البت عوام کي قدرتي نظارن ڏسڻ لاءِ وقت گهٽ هوندو هو."

ڦليلي جو اهو دل تائين وارو نظارو، لنگهندي ڏٺو ويو هو، ان نظارن هزارن کي مست موهت ڪيو هوندو. اهي ڪي انهن ڏٺن کان بہ پلارا ڏهاڙا هئا جن ۾ اهي رڳ رتل هئا. ٿوي گهٽي ساوڪ ۽ سرهاڻ اسان جي نصيب ۾ آئي. اسان گهڻا مور تہ ڪين ڏٺا پر ٻہ چار مور زوار شاهہ واري مسيت لڳ اَجو مل واري ڪپهہ ٽاڻن واري ڪارخاني جي پٽين تي ويٺل ڏٺا هئاسين. ديوان مورن جو تمام خيال ڪندا هئا. پران ڪنهن کي اجائي ٽڪانوڪي جي بہ موڪل خيرڪي هوندي هئي، ۽ مور پيار ٽلندا هئا. انهن لاءِ. ماڻهن جي بغلن ۾ نہ بندوقون هونديون نہ ڪنهن ماريءَ ۾ حوصلو ٿيندو هو تہ وڏي وچي ڪو مورسان هٿ چراند ڪري، پوءِ مورن جي خبرئي ڪانہ پئي تہ ڪهڙي ڏس اڏري ويا!

ڦليلي جي اورئين ڪپ تي اهو جهونو ٻڙ بہ ڪو جُڳن جو لڳندو هو. ان جي ڇانوَ ۾ اسان جي پاڙي جي الائي ڪهڙن ڪهڙن وڏڙن پنهنجو ٻالاپڻ گذاريو، ۽ وڏي جوان ٿيا. ڪيئي پيڙهيون گذري ويون، اسان بہ پنهنجو ٻاروتڻ ۽ جواني اِن ٻڙ جي ڇانو ۾ گذاري، ٽار وهندڙ گوني جي وچ سير تائين ڏٺو. الائجي ڪڏهن ان جو سَلو انگوريو ۽ ڪڏهن وڏي وڻ ٿيو، ان ٻڙ جي وڻ بہ جسوڏڻ راءِ جي ڪَنڊي وانگر ڪي ڇٽيهہ جڳ ڏٺا هئا. ڪيئي آيا ويا، دور مٽيا، ماڻهو مٽيا. محبتون گهٽيون، پر هن جي ڇانو ۾ ڪو فرق نہ آيو. اڏول، جتي هو اتي بيٺو هو، ڦليلي جي لهرن بہ هن ڪي پاڻڻ جا وڏا وس ڪيا، پر جيڪي پاڙون پاتار ۾ هجن، ۽ جيڪو ماڻهن جي آسيس جو ماڳ هجي، تنهن ڪي لهرن جو ڪهڙو لوڏو. ڊرتيءَ جو ٽٽهڻ اُس ۾، جڏهن اسان پنهنجن وڏن کان لکي، پيرين ۽ پٽين اُگهاڙو ڊوڙندا ڊوڙندا اتي رسندا هئاسين تہ اهو ٻڙ اسان کي پنهنجي ٿڌي ڇانوَ ۾ ايئن جاءِ ڏيندو هو جيئن سالن جي سڪايل ماءُ پنهنجي پهرونٽڙي جي پٽ کي سيني سان لائيندي آهي. اڄ سالن کان پوءِ بہ اُن سَڪ جو ساءُ پنهنجي اندر ۾ محسوس ٿئي ٿو، شايد اِن جاءِ سان مڙني کي عشق هو. ڏينهن ۾ هڪ اڌ ڀيرو جيڪڏهن ڪونہ آيو تہ چڻ سج ئي نہ اُڀريو.

تن ڏينهن ۾ شهر بہ ايڏو وڏو نہ هو. ماڻهو هڪٻئي جي مهانڊن کان واقف هوندا هئا، ڏينهن ۾ ڪونہ ڪو موقعو اهڙو ايندو هو جنهن ۾ ڄاتل سڃاتل مڙس آڏو نہ اچي. ڪربہ اوپرو محسوس نہ ٿيدو هو. ايئن لڳندو هو تہ اهي سڀ هڪ گهر جا ڀاتي آهن، هڪٻئي جا شريڪ آهن. نہ اجايو اڊمبر نہ شان مان، عزتون لک، ايئن نہ جو منهن ۾ سلام، ۽ اندر ڇريون. دوستيون ۽ دشمنيون ظاهر ظهور هونديو هيون. رک جي راند ئي نہ هئي. سيڪنهن کي سڌ هوندي هئي تہ فلاڻو فلاڻي سان ڪين ٺهي، پر اها بہ ڄاڻ هوندي هئي تہ وڙهندو تہ لکي نہ، پر سڌي مانجهي مڙس وانگر منهن مقابل ٿيندو. اهو شايد سنڌين جو تمام پراڻو نمونو هو، جو صدين کان سانڍيندا پئي آيا. پوءِ بہ الائجي ڇو وقت سنڌين سان ڏاڍيون چونٽون ڪري ويو. سو اهو ٻڙ حيدرآباد جي پريتوندن جي مڪيہ ماڳ، شهر جي گهٽي گهٽي، پاڙي پاڙي جو ڄڻ مرڪز هو. ان جا ڪردار اڄ مون کي افسانوي ڇا پر الف ليلي جي ابوالحسن جهڙا ٿا ڀانئجن. ڪل ڦل پري جي ٺهڪڙن مثال ٿا لڳن، جيڪا ڪلندي هئي تہ هر پاسي سُرهاڻ وارن گلن جي ورڪا ٿي ويندي هئي. پريت واري انهيءَ جڳن پراڻي ٻڙ جي دنيا ۾

Gul Hayat Institute

حيدرآباد شهر جي ڪنڊ ڪڙڇ جا ماڻهو ايندا هئا. سانوڻي انبن جا مٽ ڪٺي، پلا ترائي، مانيون ٻڌي صبح کان شام تئين، ڪائڻ ۽ وهنجڻ جي رنگ ۾ رتل. ڪل پوڳ چرچا گهڻا. ڪنهن منهن تي ڪو سرُ نه هوندو هو. شايد حياتيءَ جون گهرجون گهٽ ۽ دليون آسوديون هيون، اهي رنگ انهيءَ ڪاڻ ئي متل هئا. حياتي جا نيم - مقرر ۽ محدود هئا.

مون جنهن پرائمري اسڪول ۾ تعليم حاصل ڪئي، تنهن جا نالو آسودومل حڪومت راءِ اسڪول هو. (هن وقت ان جو نالو سيٺ حافظ پرائمري اسڪول آهي) اسان کي اسڪول سويل موڪليو ويندو هو، پر اسان ٽوٽي، اسڪول وڃڻ تي دل گهٽ. اڪثر اسڪول جي پٺ ٽپي وڃي ڦليلي واري انهيءَ ٻڙ هيٺ وهندا هئاسين.

صبح جو سويل آنند گهڻي مان ٻه چار ٻاوا هٿ ۾ گڏون، ڳچين جٽيا ۽ ڏاڳا، پنا اُگهاڙا، پاڻيءَ ۾ پنيون ٻوڙيو پٺي ٽپسائون ڪندا هئا. سج کي هٿ ٻڌي چوندا هئا." آلڪن جا ڏاتار". منهن اوپر ڏي، اکيون بند.گڏون پري پيا پاڻي مٿان اوتيندا هئا، ۽ اشلوڪ يا منتر پڙهندا هئا. پاڻيءَ سان ديوانن کي ڪو بنهه پيار هوندو هو. وچ ۾، سيٺ وشنداس جي ٻنين جي نار جو ڏڳو ۽ ڳاڏيءَ وارو به اچي سهڙندو هو. ڏڳونار ۾ جوٽي، چمڪ سان اشارو ڪري اچي اسان تي ڪڙڪندو هو. "ابا، چڱن جا ٻار آهيو، وڃو اسڪول وڃو، هٿ ويهي وقت نه وڃايو... نه ته وڃي ٿو فلاڻي يا فلاڻي کي ڏسيان ته توهان اسڪول کان گُسايو آهي." انهيءَ ڊپ ملڻ سان ڪتاب ڦرهيون ڪڇن ۾، ڪاوڙ دل ۾، چپ چاپ ان پيٺي تان اٿيون پوندو هو. هوريان هوريان وکون کڻي، حسن علي آفندي جي باغ ڏي ويندڙ پاڻي کي چڪڻ واري مشين، جنهن کي اسان 'اڌ' چوندا هئاسين. ڏي وکون کڻندا هئاسين، ۽ ڳاڏيءَ وارو ڪاڪو پنهنجي ڏڳي کي هشڪاري روانو ٿيندو هو پنهنجي گهر ۽ اسين به ساڳين پيرن تي ٻڙ جي هيٺان. پوءِ ڪو پيو ٻڙ تي چڙهندو، ڪو پيو پاڻي ۾ پٿر پڇائيندو، ته ڪو وري موسم آهر، لاٽون يا بلورن راند ۾ مشغول ٿي ويندو. اهو صبح جو پهر اتي سانجهه ستي وارو هوندو هو، چاڪان ته اتي اچڻ وارا شوقين گهڻو ڪري يا ته تمام ويل تي موٽي ويندا هئا. يا وري منجهند کان پوءِ، ڪمن ڪارين کان واندا ٿي، اچي محفلون مچائيندا هئا، ۽ تڙ پاڻي ڪندا هئا. سواءِ هڪ جي، اُهو هو اسان جي اسڪول جو پٽيوالو، نالو هوس 'محمد آچر' پاڻ شيدي هو. چوندا هئس "مامون آچو"، هجاتا ڪيس 'آچو چيٽو' ڪري ڪوٺيندا هئا. "چيٽو" ان ڪري چوندا هئس جو ڪڏهن ڪڏهن ملهه وڙهڻ جو ڪُڏ ٿيندو هوس، پڙ ۾ پير رکڻ سان سندرا ٿيا ناهن. پهلوان زور لاتوئي مس آهي ته مامو آچر پٽ تي، ايئن مٿس نالو پيو، "آچو کهڙو"، چي، "چيٽو". اسڪول ۾ الائجي ڪيئن نوڪري ملي هئس، اُستاد به پيا ڏوريندا هئس، ڪو ڪم چوندا هئس ته هائو ڪري تڪڙو ائين نڪرندو هو جڻ اجهو موٽيو، مامون آچو موٽندو بي ڏينهن. استاد پڇندس ته، "چا ٿيڻ." "چوندو هو،" سائين! بس هتان نڪتس. توهان جي ڪم سان تڪڙو تڪڙو پئي ويس، اجان واٽ تي ئي هوس ته ڪن تي دهل جو آواز پيم، ڏسان ته پريان ڪا ڄڃ پئي آچي، سو دهل جو آواز ڪن تي پئي، شيدي نه نچي ته پوءِ شيدي ٿورئي ٿيو، نچندو نچندو وڃي، صاحب خان مرزائي جي ڳوٺ کان نڪتس. رات اتي لڳي وئي، بس اجهو هاڻي اوهان وارو ڪر وٺي اچي حاضر ٿيو آهيان ،پيو مڙئي خير!

"استاد مٿين دل سان دڙڪا دهمان ڪندا، پر مامي آچو تي اثر ئي ڪونه ٿئي. ساڳيو ڳڻ، ساڳي ڪهاڻي. ان کان سواءِ مٿس اهو به ڪم هو ته غير حاضر ڇوڪرن کي گهران ڪنهي ڪٺي اچي.اڳ ايئن ٿيدو هو ته اسڪول جي حاضري کان پوءِ غير حاضر ٻارن جي اوڙي پاڙي جي ڇوڪرن کان پڇا ٿيندي ته فلاڻوچو نه آيو؟ جي ڪو سبب هوندو ته خير ،نه ته مامي آچو کي حڪم ٿيندو ته چار ڇوڪرا وٺي وڃي فلاڻي کي ٽنگو ٽالي ڪري ڪٺي اچو. بس پوءِ مامي آچو جي الله ٻڌي، ڇوڪرا غير حاضر ٻار جي در تي، پاڻ ڦليلي جي ڪپ تي، ٻڙ جي هيٺان. مجاز جو ٻه ماريل هو. پرين پاسي کي جٽين ۽ ڪلالفن جون مايون اچي ڪپڙا يا ٿانو ٿپا ڌوئينديون هيون، مامي آچو جي اک اوڏانهن. اسان ڪيس ڏسي لڪي ويندا هئاسين، جو اهو ڊپ هوندو هو ته مٿان جهلي اسڪول نه وڃي رسائي، پر مامو پنهنجي مجاز ۾ پورو، آواز ڪارو ۽ ٻاڙو ،پرجان وارو، زور زور سان ڪلام ڳائيندو هو،ته ڪو ڏانهنس ڏسي، ڦليلي جو پيٽ وڏو، آواز گهڻو ۽ ڦاٽل، پنيان حيدرآباد جي هوا، آواز پار پهچندو هو ته پريان مايون پونڊا پيون ڏينديون هئس، مامون آچو اجان خوش ٿي پنهنجا بنهه هيڊ جهڙا ڏند ڪڍي، ٺهڪ ڏئي، اجان آواز به زور سان پيدا ڪندو هو، نچندو هو، جڻ ته پڪ ٿي ويندي هئس ته سندس دل جو احوال پرين ڪنڌيءَ تي ويٺل ماين تائين پهچي ويو آهي. اڪيلي سر پيو اهي راڳ ڳائيندو هو ۽ اهو رنگ تڏهن ختم ٿيندو هو، جڏهن ويچاريون مايون پنهنجو ڪم ڪار چڙائي، آجيون ٿي گهرن ڏانهن روانيون ٿينديون هيون.

(هلندڙ)

Gul Hayat Institute

سرويچ سجاولي

وائي

سراپا احتجاج آهيان، سراسر انقلاب آهيان!
مان پنهنجي سنڌ ڌرتيءَ جي، حسابن جو ڪتاب آهيان!
ڪڙهان ٿو قوم ساري لئہ، سڙان سانگين سهاجهن لائہ،
وڙهڻ ۾ تنهنجي ويرين سان، نہ ڏسندو ڏوهہ ثواب آهيان!
سراسر انقلاب آهيان!

وجهن جي وَنگ وانگين کي، هٽن سنگهر سنگهرن کي،
انهن لَچن لٽيرن لئہ، وڏو جنگي جواب آهيان،
پيو هر سنڌ واسيءَ جي، اُڪوڙيان ننڊ اکڙين جي،
جو جاڳائي جُڳن تائين، اهو چنگ و رباب آهيان،
سراسر انقلاب آهيان!

وتن لَئہ حق هر هنڌان، ٻَبهڙ ٻونءَ تي پيو پڙڪيان،
عداوت سنڌ سان جن جي، اُنهن جي لئہ عذاب آهيان،
سراسر انقلاب آهيان!

جڏهن جنگين جي پڙ اندر، لڳن ٿا گهارَ گهوٽن کي،
وَهي تن جي جو ٻُت مان رَت، اُهو گهرو گلاب آهيان!
سراسر انقلاب آهيان!

هي منهنجا ليک سڀ آهن، لٽيون لوڙهيون ۽ للڪارون،
ٻُرن بد خواهہ ماٺهن لئہ، بڪايل چڻ عقاب آهيان!
سراسر انقلاب آهيان!

چيو قومي ڪلام آهہ، گڏو گڏ انقلابي پڻ،
'عوامي شاعري اندر'، مان اوچو آفتاب آهيان،
سراسر انقلاب آهيان!

گهڻا نقال نَڪ نِرجا، نسورو ڪن نقل مون تان،
انهن ڪم چور ڪوڙن کي، تہ ڪندر بي نقاب آهيان،
سراسر انقلاب آهيان!

سهاڳڻ سنڌ جو سوڊو، سگهو سرويچ سوڀارو،
نہ پيريءَ جو مٿم پاڇو، شباب ئي بس شباب آهيان،
سراسر انقلاب آهيان.

○

جوهر بروهي

وائي

موکي! مَٽ اُپَٽِ،
تارونءَ تاس لڳي.
صدين جو تَڪ ذهنن تي آ،
منهنڙو مورنہ مَٽِ،
تارونءَ تاس لڳي.
هيلوکي من هيرن ۾ پڻ،
جذبا جوت اُڦٽِ،
تارون ۽ تاس لڳي،
منهنجو ڏيل ڏيکويل آهي،
پاسي پاپُ پَلٽِ،
تارونءَ تاس لڳي.
چو ڌاري من چاهت ويري،
هاٿي اک تہ پَٽِ،
تارونءَ تاس لڳي.
آئي آدر ڀاءُ وڏو آ،
جانب! جوهر وَٽِ،
تارونءَ تاس لڳي.

○

Gul Hayat Institute

عابد مظهر

وائي

اچو تہ ويهي اوريون، مانجهي مون تڏي،
کنڊي ڪلاچيءَ ڪليئن.
مڙيا مانگر ڪيترا، سهڻي تي سڏي،
کنڊي ڪلاچيءَ ڪليئن.
پائر سپ پيڙا ٿيو، گوڏا ويهو گڏي،
کنڊي ڪلاچيءَ ڪليئن.
پڌن ڇڏيو پانهجا، ويڙها ويهو اڏي،
کنڊي ڪلاچيءَ ڪليئن.
نيٺ نہ ٿيندو سوجهرو، ڇپر ڪو م ڇڏي،
کنڊي ڪلاچيءَ ڪليئن.

شوڪت علي ڏماچ

وائي

سوچن تي پهرا،
هٿ ۾ هٿڪڙيون،
چو ڪالھ جيان اڄ پي.
سوچ صلب چڙهيل،
راهن ۾ رڙيون،
چو ڪالھ جيان اڄ پي.
هي لڙڪن پنا ڳلڙا،
آگم ٻئي اکڙيون،
چو ڪالھ جيان اڄ پي.
ها مارئي ڪوٽن ۾،
گهاري پئي گهڙيون،
چو ڪالھ جيان اڄ پي.
پن ڇڻ رت جا پل ۾،
مرجهايل مکڙيون،
چو ڪالھ جيان اڄ پي.

بيڪس بدوهي

وائي

نهل ٻلوان اگر تون،
مارڻ جي پل ڪوشش ڪر تون،
مري مري جي زنده ٿي ويس:
اؤ ڪو ٿينديں.
تارون تون اُڻ تارون آئون،
ٻوڙڻ چاهين ٻوڙي ڇڏ تون،
ٻُڏي ٻُڏي جي ٻاهر نڪتس:
اؤ ڪو ٿينديں،
تون جي مونکان ڏاڍو آهين،
مون تي ٿو هر حڪم هلائين،
توکان جڏهن ڏاڍو ٿي ويس:
اؤ ڪو ٿينديں.

Gul Hayat Institute

ذوالفقار سيال

واپسي

شهر جي رستن تي
ڪنڊا پوکيا ويا آهن
۽ ماڻهن جي هٿن ۾
هٿيارن جا قلم
لڳايا ويا آهن
در ۽ درين تي
ٽائيم بم ۽ ميزائيل
فٽ ڪيا ويا آهن
ڪتابن ۾ زهري لفظ
۽ بارودي جملا
ڀريا ويا آهن
قلم ۽ مس بدران
باهه جا شعلا
بند ڪيا پيا وڃن.
اسين سڀئي پنهنجون ڀيڙيون ساڙي
وچ سير ۾ بيٺا آهيون
هاڻي اسان کي گلاب
۽ سريلا گيت ڏئي
تون ڪيئن واپس آڻيندين!؟

O

عزيز ڪنگراڻي

مُنهنجي ڌرتي

پون ۽ جي گولي،
جي نقشي تي،
منهنجي ڌرتي آهي نرالي!
سُندر سُندر،
منهنجي ڌرتي،
امرت ڌارا منهنجي ڌرتي!
چنڊ ستارا منهنجي ڌرتي!
نينهن نظارا منهنجي ڌرتي!
ممتا جو مهراڻ وهي ٿو،
هر جيوت ۾ جوت ڀري ٿو،
بر ٿر ۾ سُرهاڻ ڀري ٿو،
گاهه ڦُٽن ٿا،
ڪيٽ ڪڙن ٿا،
سونا سونا سنگ لُڏن ٿا،
جهر مر جهر مر رنگبرنگي گُل ٽڙن ٿا،
سونهن ۽ سوڀيا،
موهه ۽ ممتا،
اَمن سُڪون جَا -
ماڻ ۽ ماپا،
خود ۾ سميٽيا سارا ڌرتي!
ڪيڏي آ ٻاجهاري پياري!
جيڪو اچي ٿو، ساءُ لهي ٿو،
تنيءَ تـڏي ۾،
اَجهو اڏي ٿو،
جيجل جي هُو ٿج پئي ٿو،
پلجي ٿو ۽ نپجي ٿو،
پر،
جيڪي در در نوڪر ڪائي،
هِن ماتا جي جهول ۾ نپنا،
جنهن ويل اهي،
يلغارون ڪن ٿا،
پون ۽ جو ڀيلا نيمڪ ڪائي،
ڌر-تي ۽ ڌر- واران تي،
للڪارون ڪن ٿا،
شهر شهر ۾،
ڳوٺ ڳوٺ ۾،
ريلا ريلا رت وهن ٿا
گهڻي گهڻي بارُود ڀرن ٿا
ڪرفيو جا راڪاس گهمن ٿا
اُن ويل اندر ۾،
وڍپون ٿا،
منهنجا سارا لِڱ ڪُرن ٿا،
موج ڀريو مهراڻ سُڪي ٿو،
گُل اُجڙن ٿا،
بارودي ڏپ ۾،
ڪڙندا سارا ڪيٽ سڙن ٿا،
ڳوٺ شهر ويران ٿين ٿا،
مون تي ڇڻ ڪا وڄ ڪِري ٿي،
ها!
اُهائي امرت ڌارا ڌرتي!
منهنجي چنڊ ستارا ڌرتي!
ساڳي نينهن نظارا ڌرتي!

Gul Hayat Institute

نذير قاضي

عجب شعر

'نذير' يار، تنهنجا عجب شعر آهن!
نہ تشبيھ تن ۾،
ڪِنايو اشارو -
نہ تجنيس حرفي،
عجب استعارو -
نہ بلبل جو قصو، نہ گل جي ڪهاڻي -
نہ موتيو چنبيلي، نڪو رات راڻي -
نہ ريحان سنبل نہ سَرو و سمن آ،
نہ باغِ عدن آ، نہ مُشڪِ ختن آ،
'نذير' يار، تنهنجا، عجب شعر آهن!
نہ ڪجليون ڪٽاريون نہ پيڪان پلڪون،
تکا تير ابرو، نہ مشرگان مارن،
نہ عشوه، نہ غمزا، نڪو ناز نخرا -
نہ زلفن جا بند ڪي ڪمند ئي وِ جهن ٿا -
نڪو وار وا سينگ اُلري اچن ٿا -
نہ مَهرِ حيسنان، نہ قهرِ بُتان آ.
نہ مدهوش ميءَ ۾ ڪو پير مُغان آ -
نسيمِ سحر آ نہ بادِ صبا آ -
نڪو حسن ڪنهنجو قيامت قضا آ -
نہ ساقي، نہ ساغر، نہ مينا نہ واعظ!
نڪو رندِ بي پير خيام حافظ!
'نذير' يار، تنهنجا، عجب شعر آهن!
رڳو ذڪر تن ۾، سُونهاريءَ سنڌ جو،
پلاريءَ سنڌ جو، سچاريءَ سنڌ جو -
هتان جي مِٽيءَ هير، پاڻيءَ، مِٽيءَ جو -
سدا سُونهن، سچ ۽ چڱائيءَ چٽيءَ جو -
رڳو ذڪر تن ۾،
جهڳين جهوپڙين جو،
چڱن چوٽرن جو -
مٿيادار ماڻهن،
ڪِنن ڪوجهڙن جو،
جي بينن تي لهرا بڌي جهومي ڳائن.
رڪي چَنگ چَپڙن تي محفل مچائن.
ڪري مَچ تي مارو ڪچهريون لڳائن،
سدا سچ جا ساٿي، نہ ڪچ ڪي ڪمائن.
'نذير يار'، تنهنجا شعر سادا سودا،
ائين، جيئن سنڌي سدورا سهاجها -
ائين جيئن ماٺا، سنڌوءَ جا ڪنارا -
اِئين جيئن ماڪيءَ مٺڙا مانارا -
ائين جيئن سِپيون سچا ڪوڏ سارا -
'نذير' يار، تنهنجي سچي ذات، سنڌ لاءِ
'نذير' يار، تنهنجي سچي ذات، سنڌ لاءِ

○

ستيہ پال

او منهنجي محبوبا ---

او منهنجي محبوبا
جي منهنجي شاعريءَ ۾
بهارن جا سيها ڏيندڙ
تنهنجن ٿهڪن بدران
ڪنهن معصوم
اُجڙيل ڳوٺاڻي دوشيزه جا
سڏڪا شامل هجن.....
۽ جي منهنجي شاعريءَ ۾
تنهنجي جسم جي
نشيلي مهڪ بدران
گند جي ڍير تي پيل
حرامي ٻار جي جسم جي
سڙيل ڌپ هجي......
۽ جي منهنجي شاعريءَ ۾
تنهنجن گهاٽن وارن جي
ڇانوَ بدران
ڪنهن غريب جي
نميب جون اونداهيون
جهاتيون پائن......
۽ جي منهنجي شاعريءَ ۾
ماڪ ۾ پنل
پنکڙين جهڙن
تنهنجن چپن جي لالاڻ بدران
ڪنهن فساد ۾ وهيل
بيشمار بيگناهن جو
ريٽو رت نظر اچي.....
۽ جي منهنجي شاعريءَ ۾
سنڌوءَ جهڙن

Gul Hayat Institute

تنهنجن نيڻن بدران
ٽر ۾ رهندڙ
ريگستاني ماڻهن جي ڳالهہ هجي....
۽ جي منهنجي شاعريءَ ۾
تنهنجي خوبصورتيءَ جي
قصيدن بدران
پيڙهيل ماڻهن جا
نوحہ ڳايل هجن....
تہ او منهنجي محبوبا
مون کي معيار نہ ڏجانءِ
جو تنهنجي منهنجي
لازوال پيار جي
مطلق سچائيءَ وانگر
اهي سڀ بہ
اڻ مٽ
حقيقتون آهن__

O

سلطانہ وقاصي

صبر، صبر ڪيو

سج لهي هيٺ ٿيو
ڌرتي تپي جهڙي باهہ
گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ ڪيس ڪلور
سنسار سارو ڏکويل ڏات
وري بہ تون چوين ٿو
ڪجهہ بہ ڪونهي ڪجهہ بہ ڪونهي
سڀ پنهنجو پاڻ ۾ آهيون
هو ڪٿو ياهي مئو
ڪاناهي ڳالهہ وڏي
صبر، صبر، صبر ڪيو
اسان جو قدر ڪيو!

ڪوئل جي ڪوڪ
ٽاڪ منجهند جو گهر ۾ لڪ
پيٽ پٽيءَ سان، ليڙون ليڙون لٽا
هي اُگهاڙو بکيو ٻالک
هن ڌرتيءَ جو اصل وارث
ٿو حق گهري تو کان
تون چوين ٿو
صبر، صبر، صبر ڪيو
اسان جو قدر ڪيو!

ڏينهن ڏٺي جو هوءَ اڪيلي
جوان جماڻ نئين نويلي
هن ڌرتيءَ جي مارئي
پنهنجي ئي گهر ۾
ورچڙهي ويئي ويرين جي
وڌي جي ڪٽجي سنگسار ٿي
ملي جڏهن وارثن کي
رڙيون اُپ پيون ڏارين
ڳوڙهن جا دريا پيا وهن.
وري بہ تون چوين ٿو
ڪجهہ بہ ڪونهي ڪي بہ ڪونهي
صبر، صبر، صبر ڪيو
اسان جو قدر ڪيو!

چئني طرف ڪيس قتل ڪو ڪار
ظالم ظلم ڪري گهمي پيو چڙواڳ
صبر، صبر، صبر ڪيون
اسان پلا ڇو صبر ڪيون
هاڻ تہ دل چاهي ٿي
رڙيون ڪري نڪري پوان
گهٽيءَ گهٽيءَ ۾ واڪا ڪيا.
گهرن جا در ڪڙڪائي
سين جي اندر ۾ ليٽا پايان
ستلن کي جاڳايان، ڪينِ اهو ٻڌايان
ڪنهن کان ٿا ٻڇو ڇو ٿا ٻڇو؟
ٻڇندا رهندو، مرندا رهندو
اڄو تہ گڏجي هڪ ٿيون
ظالم جي ظلم اڳيان ڍال ٿيون
پر هاءِ هاءِ، منهنجي ڪنهن نہ ٻڌي
سيڪو پٿر ڪٽي منهنجي پويان ٻوڙي
هاڻ تہ دل چاهي ٿي
ڌرتيءَ جي چو واٽي تي بيهي
رڙيون ڪري اُپ ۾ ڏسان
اِها اميد رکان
اُپ مان ٿئي پٿرن جي بارش
ڪاچپ ڪري ڪاچپ ڪري
ڌرتي ڏُبي غرق ٿئي
ڪو ڪين بچي ڪو ڪين بچي
شل ڪو ٻيو موئن جو دڙو نهي
شل ڪو ٻيو ڪاهوءَ جو دڙو نهي

Gul Hayat Institute

نوان سنڌي ڪتاب

ڪتاب جو نالو : **سنڌي شاگرد سياست**
ليک : عبدالحئي پليجو
موضوع : سنڌي شاگردن جي هلايل سياسي تحريڪن جو احوال
صفحا : ١٧٦ (ڊيمي سائيز)
قيمت : ٢٥ روپيا
ڇپائيندڙ : ارباب نور محمد پبليڪيشن، بنون.

هن ڪتاب ۾ پاڪستان ٺهڻ کان ون يونٽ ڊهڻ تائين جي شاگرد سياست جو جائزو ورتل آهي. انهيءَ موضوع تي سنڌيءَ ۾ گهٽ لکيو ويو آهي.

موتي پرڪاش سنڌي جو مشهور شاعر آهي. ڪجھ سال اڳ جڏهن هو ورهاڱي کان پوءِ سنڌ آيو هو تہ هن اهو شاندار سفر نامو لکيو هئائين.

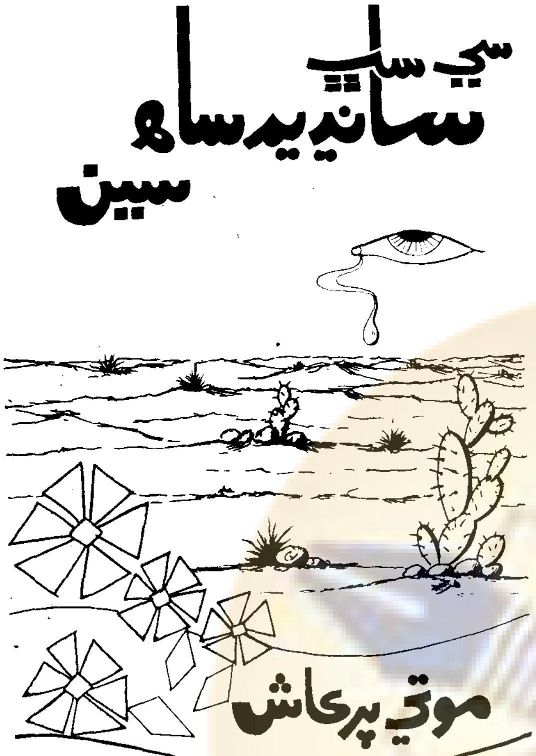

ڪتاب جو نالو: **سي سپ سانڍيم ساھ سين.**
ليک: موتي پرڪاش.
موضوع: سنڌ جو سفر نامون.
صفحا: ٢٤٠ (ڊيمي سائيز)
قيمت: ٣٥ روپيا
ڇپائيندڙ: سچائي اشاعت گھر، دڙو.

ڪتاب: **شاھ لطيف جي شاعري** (پاڱو ٢٠١ ءِ)
ليک: تنوير عباسي
موضوع: ريسرچ
قيمت: ٦٠-٠٠
ڇپائيندڙ: نيو فيلڊس پبليڪيشن، حيدرآباد.
هن ڪتاب ۾ تنوير عباسيءَ، شاھ عبداللطيف جي شاعريءَ جو جائزو ورتو آهي.

ادارن کي گذارش تي ڪجي تہ هو پنهنجي نون شايع ٿيل ڪتابن جون ٻہ ڪاپيون اسان ڏي موڪلين.

Gul Hayat Institute

پڙهندڙن جا خط

◉ اميد تہ سُهڻي جي ڪاميابي تي سرهہ هوندا. پر سُهڻي اسان سڀني جي آهي.◉ سهڻي آگسٽ ١٩٨٩ع جو ٽائيٽل ڪَور اڳوڻن ڪان ڪجهہ گهڻ پُرڪشش نظر اچي ٿو ، جيتوڻيڪ مسرت مرزا جي پينٽنگ سٺي هئي ، پر پينٽنگ کي ڏسي محفوظ ٿيڻ ۽ ان ساڳي کي نندو ڪري ٽائيٽل لاءِ چونڊ ڪرڻ ٻہ الڳ ڳالهيون آهن. ٽائيٽل تي واضح تصوير ڏجي تہ چڱو ٿو لڳي ، جڏهن تہ هي پينٽنگ مبهم آهي ، جيڪا ننڍي ٿي اڃان بہ مبهم ٿي وئي آهي . ڪارٽون ڪنهنجا ٺاهيل آهن ، پتو نہ پئجي سگهيو. پر ايترا خاص بہ ناهن ، جهڙا اڳي هئا.◉ ايڊيٽوريل مختصر پر وقت جي ضرورت آهي.◉ جيڪي منجهہ جهان ۾ دنيا جي سري هيٺ سٺو مواد آهي ، جڏهن تہ ملڪ ۽ سنڌ جي سري هيٺ زري گهڻ هڪ ئي موضوع (ايم ڪيو ايم) بابت مواد آهي ، بهتر ٿي ها جيڪڏهن ايم ڪيو ايم جو مواد صرف سنڌ واري صورتحال ۾ ئي ڏجي ها. ◉ رسول بخش پليجو ڪان مِني انٽرويو جي آخري سوال ۾ پليجو صاحب ايڏو داناءُ هوندي بہ بيزار ڪن ۽ عجيب جواب ڏيئي ويٺو آهي تہ ،"جيڪڏهن پي پي وارا آءِ-جي-آءِ جو صدر ۽ وزير خارجا رکي سگهن ٿاءِ بلوچستان ۾ اتحا دکري سگهن ٿا، تہ اسان ڪيو تہ ڪهڙو ڏوهہ ڪيو سين." اها ڪهڙي نظرياتي حڪمتِ عملي آهي ، تہ هڪ ماڻهو برو ۽ ننڌجڻ لائق ڪم ڪري تہ ٻيو بہ ان کي ڏسي رِيس ڪري. ظالمن ، ڦورن ، آمر ضيا جي پٺن ، ساٿارين ۽ آمريڪي اشاري جي غلامن سان ترقي پسنڌ ڙر جو اتحاد ڪرڻ ڪهڙو LOGIC آهي ، جنهن جو اهڙين ڳالهين ذريعي ڊفينس ڪجي. جيڪڏهن پي پي وارا ايم ڪيو ايم سان ٺاهہ ڪري سنڌين جي قاتل رهزنن کي کلي ڇوٽ ڏيندا ۽ صرف پنهنجي ڪرسيءَ کي مظبوط ڪرڻ لاءِ سنڌي ماڻهو جو ڏنل بلئنڪ چيڪ (BLANK CHEQUE) وساري ويهندا ، تہ ڇا انهن کي ڏسي توهين بہ ائين ڪري سگهو ٿا؟ ◉ ڊاڪٽر قادر مگسي جو انٽرويو عام ڳالهين تي مبني هو ، واقعي تڪڙ ۾ تہ اهڙو ئي ٿي سگهي ٿو. غلام نبي مغل جو ڪالم ، ڪهاڻيءَ جي خوشبوءُ سان واسيل آهي ۽ ڪٿي ڪٿي چنهبڙي پائي ٿو ، پر آخر ۾ اهڙي ڳالهہ ڪري ٿو جو دنگ رهجيو وڃجي.◉ (صحافي ، غلام نبي مغل جو سفرنامو سٺو آهي ، هِن ۾ هر ڳالهہ واضع ٿي آهي ۽ سفر نامي جي اهائي خوبي ليکي وڃي ٿي تہ هر ڳالهہ لکجي ۽ بور بہ نہ ڪجي.◉ پيرس جا دائمي رهاڪو ۾ فرانس جي رائٽرز بابت ڪارائتي ڄاڻ مهيا ڪئي ويئي آهي ، تہ اتي جي ليکڪن کي اڳ يا پوءِ ڪيتري عزت ۽ مان سان نوازيو ويو ، جو سندن قبرون بہ محلن وانگي ٺاهيون ويون. پڙهتي جي ليکڪن سان تہ قصو ئي اور آهي.◉ عبدالقادر جوڻيجي جو ڪالم آءُ سڀ کان پهريائين پڙهندو آهيان ، ۽ خوب چشڪا وٺي هڪ هڪ لفظ پڙهندو آهيان. هي مڙس مولائي جملن کي پوءِ اهي پلي ڪنهن انگريز يا جرمن جا چونہ هجن ، اهڙو تہ ڇپاڙي ڇپاڙي سنڌي نج لهجي ۾ لکي(ترجمو) ٿو ، جو ڄڻ اسانجي سامهون مُٺ تي No: 6 جو سگريٽ ڇڪيندو ڳالهيون ڪندو هجي. واقعي هي پڙهيل لکيل ۽ تخليقي رائٽر آهي.هِن جو ڪالم رسالي جي سونهن آهي.◉ ڪوٽيشن سٺا آهن ، پر اڃان بہ وڌيڪ ڏيو تہ بهتر.◉ 'قيدي' ناول پڙهي اصلوڪي جو گمان ٿئي ٿو.سٺو ترجمو آهي ◉ 'آرسي' ۾ جيجي زرينہ بلوچ اندر ۾ ڇهڪ وجهندڙ جواب ڏنا آهن ، هِن کان اڳ نورالهديٰ شاهہ بہ گهٽ نہ ڪيو. ٻنهي خوب پاڻ ملهايو آهي سنڌ سان◉ ڪهاڻين ۾ چڱي چونڊ هئي ،پر ولي رام ولڀ جي ترجمو ٿيل ڪهاڻي وڌيڪ سٺي لڳي.◉ ممتاز مرزا اڃان ماحول جي گذري وڃڻ جي منظرڪشي ۾ رُڌل آهي ، ڏسون تہ هُو اڳتي شخصيت (محمد يوسف) جو ذڪر بہ ايترو ئي جامع ڪري ٿو يا نہ.◉ شاعريءَ ۾ سڀ سٺا شعر آهن ، پر گهٽ آهن ۽ سڀئي نالي چڙهيا شاعر آهن. نورالهديٰ شاهہ جا هي ٻہ نظم ۽ گذريل پرچي ۾ ڇپيل نظم 'هڪ مسلسل نظم' ٽيئي

Gul Hayat Institute

شاهڪار آهن ، باقي (اردو لکڻ) هُن جو ٻاهر نڪرڻ ، گهر کان صوبي کان، ملڪ کان، ۽ بين الاقوامي ليکڪن جي صف ۾ شامل ٿيڻ جي هڪ ڪوشش ۽ بنيادي حق آهي، جنهن تي ڪيس ٺوڪڻ جو ڪو خاص جواز ناهي، ڇاڪاڻ ته هوءَ سنڌي ٻولي کي به وقت ڏيئي رهي آهي.◉ شاعريءَ ۾ سنڌي انڊين شاعرن جي شاعري ،نيون ڪويتائون چونڊي ڏجن ته سٺو لڳي. ادب جي رواني سان Exchange رهندي، جيئن هريڪانت، ايم ڪمل، نارائڻ شيام ۽ ارجن حسد وغيره جا ڪتاب ضرورتوهان وٽ هوندا.توهان جي مرضي، پنهنجي رسالي ۾ فلمي تبصرا ڏيو ،ٽي وي بابت چاڻ ڏيو ۽ بمبيءَ ڊائري، وڊيو ٽاڪ، پر آخري فوٽو واري پيج بابت آءٌ ادل سومري جي راءِ سان متفق آهيان ته اتي اديبن جا گروپ فوٽو ڏنا وڃن.

نانڪ. ٽنڊو محمد خان

◉ سهڻي جو ڇهون پرچو خوبصورت ٽائيٽل سان هٿن ۾ آهي. پڙهي ڏاڍي راحت محسوس ٿي ۽ خاموش جذبن ۾ هڪ نئون روح پرجي پيو. خاص طرح جيڪي منجهه جهان ۾ حڪومت جو ايم.ڪيو. ايم جي اڳيان گوڏا ٽيڪڻ جو داستان ۽ حيدرآباد ۾ سنڌين سان ٿيندڙ ڪلورن جي رپورٽ ڪجهه سوچڻ تي مجبور ڪيو. بين الاقوامي ادب ۾ پيرس جا دائمي رهاڪو، غلام نبي مغل جو ڪالم 'يڪ نعره حيدري' سينئر صحافي جو سفرنامو ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾، جيجي زرينه جون دلچسپ ڳالهيون، بشير موريائي، خادم ٻگهيو ۽ پرويز جون ڪهاڻيون شاندار هيون.◉هڪڙي ڳالهه جيڪا سُهڻي جي هميشه منفرد رهي آهي، اها آهي رنگين تصويرون ۽ سهڻو ٽائيٽل اميد ته اهو تسلسل برقرار رکندا. ايڊيٽوريل ۾ لکيل ڳالهيون تمام وقتائيتون ۽ قيمتي هيون. پر سائين هڪڙي ڳالهه آهي ته نئون سنڌي اتحاد سنڌي ماڻهن لاءِ تمام ضروري آهي ،ڇاڪاڻ ته اهو خاص سنڌي ماڻهن جو اتحاد هوندو ۽ انهيءَ جي قيادت تمام ايماندار ماڻهن وٽ هوندي. باقي سنڌ قومي اتحاد وارا پليجي صاحب کي ٻيهر دعوت ڏيئي گهرائن ،اها اڻ ٿيڻي ڳالهه آهي. ڇاڪاڻ ته دعوت ڏيڻ ۾ هو پنهنجي سياسي توهين سمجهن ٿا، ٻيو ته وري ان ۾ سنڌ جا ڪرمي پُٽ، سنڌ ۽ سنڌين لاءِ ساهه ڏيندڙ اسان جا محب وطن اڙدو ڳالهائيندڙ سنڌي موجود آهن، تنهنڪري هوندئن به پليجي صاحب جي ايڏي وڏي ضرورت محسوس نه ٿي ڪئي وڃي. رهيو سوال نئين سنڌي اتحا د وارن جو ته اُهي اڳوڻي جيان وري به هنن کي دعوت ڏيندا باقي اچڻ نه اچڻ انهن جي وس آهي.◉هن پرچي ۾ هڪڙي شيءِ اهڙي هئي، جيڪا سُهڻي جي معيار وٽان نه هئي، اها هئي پليجي صاحب جومني انٽرويو. آءٌ سمجهان ٿو ته اهو انٽرويو ڏيئي توهان پليجي صاحب جي شخصيت سان نا انصافي ڪئي آهي ۽ سهڻي جي معيار کي به ڌڪ رسايو آهي.پليجي صاحب جنهن پنهنجي پوري زندگي سنڌي قوم لاءِ وقف ڪري ڇڏي آهي، تنهن لاءِ جيڪڏهن ڪنهن رسالي ۾ پنج ڇهه صفحا به نه رکيا وڃن ته اها سنڌي صحافت لاءِ... اميد ته پليجي صاحب کان هڪ نئون نڪور ملڪي صورتحال تي تفصيلي انٽرويو وٺي شايع ڪندا .

عبدالجبار ميباڻي.تلهار.

◉ سهڻي ڇهه پڙهيم.سچڻ سچو رسالو تمام محنت ۽ جفا ڪشي سان سينگاري ڪڍڻ تي اسان پاران سچي اداري کي لک لک مبارڪون قبول هجن، ڇو جو توهان جي ڪيل محنت کي داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهجي. پيارا توهان جي محنت سان هن ڪاوش کي جاري رکڻ تي اسان کي ڏاڍي خوشي ٿي آهي ،ڇو جو توهان ئي هن مسڪين ماروئڙن جي بدران آواز اٿاري رهيا آهيو، ۽ اهو نيڪيءَ جو ڪم آهي. رب پاڪ توهان کي ان جو ڦل آخر ۾ ڏيندو .هن پرچي ۾ ڪامريڊ نجيب جي ديس ۾ غلام نبي مغل، محترم ڊاڪٽر خان مگسي سان ڳالهه ٻولهه ،ڇڙو ڇر ڳالهيون عبدالقادر جوڻيجو.يڪ نعره حيدري غلام نبي مغل، نجم عباسي ۽ زرينه بلوچ جون تصويرون ،ٽي وي اوٽي وي ، سيد يار محمد شاه ،بهرحال سچڻ ساٿي توهان جو سچو رسالو تعريف جي لائق آهي، ۽ سچڻ توهان اسان جي قومپرستن جا انٽرويو ضرور ڏيندا ڪجو. ڇوجوهن وقت سنڌي قوم نازڪ دؤر مان گذري رهي آهي، ۽ توهان ايڊيٽوريل تمام سٺو لکيو آهي، ۽ سنڌي قوم لاءِ اڃان به وڌيڪ لکو ۽ معلومات ڏيندا ڪيو.

ٽوريلو. سنڌي حيدرآباد سنڌ.

◉ اگسٽ وارو سهڻي جو پرچو هٿن ۾ آهي ،تعريف لاءِ لفظ نه ٿا ملن.گيٽ اپ جي ڇا ڳالهه ڪجي؟ خدا ڪري هميشه ان کان به سٺا گيٽ اپ پيش ڪري سگهو.سهڻي پراڻي روايتن جا به رڪارڊ ٽوڙي ڇڏيا آهن. اسانکي سهڻي جو ايترو انتظار رهي ٿو جيترو شايد ميهار به نه ڪيو هوندو.پنهنجي طرفان هميشه وانگر وقتائتو هو ،خاص ڪري نئون سنڌي اتحادمتعلق. اسان به جناب پليجي کي سهڻي ذريعي گذارش ڪنداسين ته خدارا سنڌ ۽ سنڌي ماڻهن تي رحم ڪري.سنڌ قومي اتحاد ۾ شامل ٿي جدوجهد

كري .هن وقت نئون اتحاد ناهڻ سنڌي قوم کي تباهه ڪرڻ جي برابر ٿيندو.◉ڇهنڊڙيون ڪالم هميشه کان نرالو ۽ وقتائتو آهي واقعي ڪافي تعليم يافته نوجوان بيروزگار آهن، انهن کان قابليتي نه ،پر انهن کان 'ڪرائيم ڊائري' ڇڄي پئي وڃي.◉ جيڪي منجهه جهان ۾ 'حيدرآباد ۾ موت جو انتظار' پڙهي اکين مان بي اختيار ڳوڙها ڳڙي پيا.ڇا اسان پي-پي-پي کي ووٽ ان لاءِ ڏنا هئا ته جيئن اسان کي مارائي سگهي.'يڪ نعره حيدري' ۾ به غلام نبي مغل سٺو پاڻ موکيو آهي.شخصيت واري ڪالم ۾ اسان جي هر دلعزيز ليکڪ نجم عباسي جي بائيو ڊيٽا ڏيئي اسان تي وڏ ڪيو اٿو. اوهان کي گذارش ڪنداسون ته سهڻي جو هڪ خاص نمبر 'نجم عباسي' جي نالي ڪڍو.آفريڪا جي سپوتن جون تصويرون ڏسي من جهومي اٿيو. ڪيترا نه دلير ۽ سرويچ آهن اهي جوڌا، جيڪي آمريڪي سامراج سان مهاڏو اٽڪايو اچن. جيجي زرينه بلوچ جو انٽرويو به تمام گهڻو پسند آيو ،اڳتي ماهتاب محبوب جو انٽرويو به شايع ڪندا. ڪهاڻين ۾ خادم ڀگهيو جي ڪهاڻي 'نينهن پليو نفرتن ۾' ◉ حد کان وڌيڪ متاثر ڪيو. اسين خادم ياءُ کي واڌايون پيش ڪريون ٿا. امر جليل کي گم ٿيڻ نه ڏيو. شاعري ۾ تنوير جو ڪلام ڏاڍو وڻيو. بمبئيءَ ڊائري ۽ حسين اداڪاره به ڏاڍي پسند آئي. اهي بئي سلسلا جاري رهڻ گهرجن ،جيئن اسان کي خبر پوي ته فلم انڊسٽري ڪٿي پهتي آهي.

ڊاڪٽر امان الله جهنبال.

چانڊڪا ميڊيڪل ڪاليج لاڙڪاڻو.

◉اگسٽ جي سهڻي ورتم. ايڊيٽوريل ۾ 'مستقبل لاءِ سوچڻ گهرجي' واري عنوان تحت نهايت اهم ۽ بنيادي ڳالهه جي اُپٽار ڪئي اٿوَ. سچ سچ ته شهرن ۾ هر ڪا شيءِ ڀهراڙين کان وڃي ٿي ،جيڪڏهن سنڌي ماڻهو ٻهراڙيءَ جي ماڻهن جي پيداوار لاءِ مارڪيٽون فراهم ڪري سگهن ، ته پوءِ رت چُوسيندڙ ڌارين سرمائيدارن جي مُڪمل اقتصادي ناڪه بندي ڪري سگهجي ٿي. ايڊيٽوريل جو ٻيو مگر مختصر حصو 'نئون سنڌي اتحاد' جي سِري هيٺ لکيل پڙهيم ،هي هڪ وسيع موضوع آهي، جنهن تي اوهان جهڙي مدبر ۽ مُبصر ماڻهو کي تفصيل سان لکڻ کپندو هو، جيئن عام سنڌي ماڻهو جيڪو مُونجهاري ۾ آهي، سو غلط ۽ صحيح پروڙي سگهي ۽ سياسي ليڊرن کي به صحيح راهه اختيار ڪرڻ تي مجبور ڪرڻ جي قابل بڻجي سگهي. ان موضوع تي دانيال شاهه جو لکيل تفصيلي خط ڪافي روشني وجهي ٿو. اها واقعي افسوس جي ڳالهه ڇٻي ،جو ٻن ٽن پناهگيرن جي عيوض، پليجي وارن جي سنڌي ماڻهن جي وڏي حصي تي مشتمل هڪ فعال ۽ منظم تنظيم کي نظر انداز ڪيو ويو آهي ۽ مٿان وري الزام ته هو غدار آهن ۽ پنجاب جا ايجنٽ وغيره. اسانجن انهن قومپرست دوستن اڳ ۾ به پناهگير، مُتعصب الطاف جي باڊي گارڊن جا فرائض انجام ڏنا. سنڌ ۾ سندس شخصيت ناهي ۽ سنڌ يونيورسٽي ۾ تقريرون ڪرايون. اهو سندن اُهي ٿورا هاڻي لاهي رهيو آهي، سنڌي ماڻهن جا لاش تحفي طور مُسلسل موڪلي رهيو آهي. هاڻي وري مختيار رضوي ۽ خانم گوهر وارن جو وارو آهي ته هو کهڙا ٿا قرب وندين.مهاجرن ته ڪڏهن کان اهو ثابت ڪري ڇڏيو آهي ته هُو احسان، ٿوري ۽ ڀلائي مان ڪجهه به نه ڄاڻن. پناهگيرن سان همدردي نانگ کي کير پيارڻ جي برابر آهي، مگر پوءِ به جيڏانهن جهار جهڻي اوڏانهن گنئير ،گوڙهو ئي نه هٽي وارو ڪم لڳو پيو آهي. انڌي ڀڃي گهر جا نِڪروانگر سنڌي ليڊر پاڻ ۾ دست و گريبان آهن ۽ دشمن مزي سان پنهنجون ڪارروايون وڌيڪ تيز ڪندو ٿو وڃي، ۽ اسان اڃا به پنهنجيءَ پَٽ ڪونڊ ۾ پورا آهيون. ◉ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جو انٽرويو پسند آيو. رسول بخش پليجي جو تفصيلي انٽرويو وٺي شايع ڪريو ته بهتر ٿيندو.◉ آزاد ڪالم ۾ قادر جوڻيجي جون چِٽروچر ڳالهيون دلچسپ آهن، لڳي ٿو ته اِهو ڪالم هلندو ئي رهندو ،مناسب آهي◉ مون پڙهيو وارو صفحو هڪ نئين قسم جي ڪوشش آهي، ڪا خاص ڪشش ڪونه اٿس.◉ يڪ نعره حيدري غلام نبي مغل جو ڪالم هن ڀير به ڏاڍو دلچسپ ۽ فڪر انگيز رهيو ،ڪيس واڌايون هُجن.آرسي عنوان هيٺ جيجي زرينه بلوچ کان پڇيل اهم سوال ۽ جيجي طرفان ڏنل دلچسپ جواب بيحد پسند آيا، هي سلسو تمام سُٺو ۽ ڪامياب سلسلو آهي.شاعري ۾ تاجل 'بيوس' جي سُر ڪلاچ وارا بيت ڏاڍا دلچسپ، وقت جي تقاضا تحت موزون ۽ مناسب آهن. جيڪي پڙهندڙ تي گهرو اثر ڇڏين ٿا. جيئن ته هي شاهه سائين جي بيتن جي طرز تي ڪيترائي بيت آهن ،مگر سهڻي ۾ اهڙي نموني لکيا ويا آهن ،ڄڻ ته ڪو طويل هڪڙوئي شعر آهي. هر بيت ڌار ڌار هئڻ گهرجي.هر ٻئي بيت جي وچ ۾ ڪجهه وڇوٽي هئڻ لاءِ لازمي آهي.خطن وارو سلسلو به بهترين آهي. هن مان پڙهندڙن جي نه صرف رسالي بابت راءِبلڪ موجوده حالتن بابت سوچ ۽ فڪر جي خبر به چڱي طرح پئجي سگهي ٿي.

ملزم ٿري ،مٺي.

Gul Hayat Institute

◉ سهڻي جي آگسٽ واري پرچي جو گيٽ اپ تمام سهڻو ۽ اهڙو ئي اندر معيار موجود هو. سنڌ جي عظيم سياسي اڳواڻ ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جو انٽرويو تمام سٺو هو. خدا ڊاڪٽر کي پنهنجي مقصد ۾ ڪامياب ڪري.◉غلام نبي مغل صاحب پنهنجي ڪالم 'يک نعره حيدري' جي بيهڪ برقرار رکيو پيو اچي، باقي عبدالقادر جوڻيجي جي آزاد ڪالم ۾ ڪانواڻ موجود نہ آهي. سنڌ جي برک ۽ جرئتمند ليکڪ نجم عباسي جي تصوير ۽ بائيوڊيٽا ڏيڻ تي اوهان کي واڌايون.آفريڪا جي جوڏن جي تصويرن، پرچي جي سونهن ۾ گهڻو اضافو ڪيو.گڏوگڏ ياسروريام جا ترجمو ڪيل نظم پنهنجو مٽ پاڻ هئا. ڪهاڻيون سڀ معياري هيون، خاص ڪري بشير مورياڻي جي ڪهاڻي 'ڪاسبين جو ڪمال'. ممتاز مرزا جو مضمون 'وساريان نہ وسرن' اجان منزل کان ڪئين ڪوهه ڏور آهي. هن شماري ۾ شاعري ڪا خاص نہ هئي،سواءِ تنوير عباسي ۽ تاجل بسوس جي.بهرحال سهڻيءَ سنڌي ادب جو مان مٿاهون ڪيو آهي.

رياض سهتو.

مهران يونيورسٽي نوابشاهه.

◉پهريون پرچو ڇڏي قومي سنڌي رسالي ماهوار سهڻي جا ٻيا سڀ شمارا پڙهيم. ايڊيٽوريل جو دؤر ڪيم ۽ پوءِ سهڻيءَ جي حوالي سان اوهان ڏانهن هي تبصرو لکڻ ويٺس. سهڻي منهنجي نظر ۾ هڪ فني شهپارو آهي، جنهن حال سارو پنهنجي، هر دؤر ۾ سنڌي عوام جي خدمت ڪئي آهي. جيڪڏهن سنڌي غدار ۽ سنڌي دشمن گڏ ٿي سگهن ٿا، تہ سنڌي پورهيت عوام جي اتحاد تي بہ ڪنهن کي ارهو ٿيڻ نہ کپي.◉عبدالقادر جوڻيجي ۽ نورالهديٰ شاهه ٽي وي تي اڙدو ۾ لکي سنڌي ۽ اڙدو ڪلچر جي انسان دوست ترقي پسند جزن کي هڪ ٻئي سان ملايو آهي ۽ سنڌي قوم جي وڏي خدمت ڪئي.
◉عبدالقادر جوڻيجي ۽ غلا نبي مغل جا ڪالم سٺي تفريح ٿا ڪرائين. اگسٽ واري پرچي ۾ ليکڪ فخر زمان جي ناول 'قيدي' جي قسط پسند آئي، خاص ڪري هنن جملن کي پڙهي لڳ ڪانڊارجي ويا :اصل ڳالهه اها آهي تہ سچ کي بلند رکڻو آهي ۽ شڪست قبول نہ ڪرڻي آهي، پوءِ پل کهڙيون بہ حالتون آڏو اچن. هن دعا گهري تہ ڪيس ايتري قوت عطا ٿئي تہ جيئن الزام لڳائيندڙن کي روڪي ۽ سندن سامهون، توڙ تائين سينو ساهي سگهي. اگسٽ واري پرچي ۾ محترم نجم عباسي جي بہ سٺي معلومات ڏني اٿوَ.

ذوالفقار ٽالپر. جهڏو.

◉سڀ کان اڳ تہ اوهانکي 'سهڻي' جي ڪامياب اشاعت تي واڌايون. سهڻي کان اڳ بہ مختلف وقتن تي سنڌي ۾ رسالا نڪرندا رهيا، پر ڪو بہ رسالو وقت جون گهرجون پوريون نہ ڪري پي سگهيو. انڪري ئي اڪثر رسالا بي وقتا ئي بند ٿي ويا. سهڻي هڪ مڪمل رسالي وانگر اُڀريو آهي، اڄوڪي سنڌي عوام جي گهرجن مطابق ايڊيٽوريل کان وٺي انٽرويو تائين ۽ ادب جي چونڊ کان وٺي اسانجن خطن تائين رسالو پاڻ ملهائيندو اچي. اجان سفر جاري آهي ۽ جاري رهي بلڪ ڪاميابي سان جاري رهي. سُهڻي هر سنڌي جي هٿ هٿ ،دَر دَر ۽ دل ۽ دماغ تائين پهچي ۽ اسان ۽ اوهان اُئين ئي منزلون ماڻيندا هلون . اها ئي اسانجي دُعا آهي.

ڊاڪٽر يعقوب دَل.ڪراچي سنڌ.

◉ اوهانجو ڌيان ڪجهه اهم ڳالهين ڏانهن ڇڪرائڻ گهران ٿو. جڏهن سهڻي ٻيهر شروع ٿي تہ اسان نوجوان ليکڪن جي ذهن ۾ اها ڳالهه هئي تہ نون ليکڪن کي پنهنجون حالتون مڃرائڻ لاءِ هڪ سٺو پليٽ فارم مهيا ٿي رهيو آهي، پر گذريل ڇئن پنجن شمارن کي ڏسي اها اميد خاڪ ۾ ملي وئي ،تہ ڪالم بہ قادر جوڻيجي، غلام نبي مغل صاحب جن جا هجن، شاعري بہ آغا سليم، نورالهديٰ شاهه، شيخ اياز، قمر شهباز ۽ اهڙن ٻين نالي چڙهيل اديبن جي هجي. حيرت جي ڳالهه آهي تہ ڏيڍ ڪروڙ سنڌين مان سهڻيءَ جي معيار جا ليکڪ وڃي اٺ ڏهه بچيا آهن، جيڪي هروقت، هر دؤر ۾ معياري رهيا آهن. پوءِ وڏا نالائق آهن سنڌي اديب ۽ رسالا ڪڍندڙ، جيڪي ايترن سالن ۾ فقط اٺ ڏهه معياري ليکڪ ناهي سگهيا آهن، ۽ انهن جي لاڏائي کان پوءِ سنڌي ادب کي چاڻنا جو تالو لڳائي ڪنهن ميوزم ۾ رکائڻو پوندو. ڇو تہ اسان جهڙا نوجوان سڀ جا سڀ ٿيا غير معياري. آءٌ اوهان کان پڇان ٿو تہ نورالهديٰ شاهه ۽ آغاسليم جون هڪ ئي پرچي ۾ ٻہ ٻہ شيون شايع ڪرڻ، ياسروريام جون ٽي شيون شايع ڪرڻ کان بهتر نہ هو تہ ڪنهن اڀرندڙ نئين ليکڪ جون چار سٺون شايع ڪجن. اها ڳالهه يادرکو تہ ادب جي خدمت رڳو رسالو شايع ڪرڻ نہ آهي ،بلڪ نوان ليکڪ ادبي دنيا کي ڏيڻ حقيقي خدمت آهي؟ ڇا قمرشهباز، نورالهديٰ وغيره پيدائشي سهڻيءَ جي معيار جا هئا؟ سهڻي رسالي جو سنڌي ادب ۾ هڪ تمام سٺو اميج آهي ۽ اوهان جن هڪ ٻن نون ليکڪن کي جاءِ ڏني آهي (وڌ ۾ وڌ 5%) ،تن جي بيحد همت افزائي ٿي آهي، نوان ليکڪ تما سٺوءِ حالتن آهر لکي رهيا آهن، اوهان جرئت ڪري انهن کي موقعو ڏيو، جيڪڏهن انهن جي ڪري سهڻي جون ڪاپيون نہ هليون تہ اهي منهنجي ائڊريس تي V.P ڪجو، باقي اجايا بهانا نہ گهڙيو. آءٌ اهو چوندس تہ 'انديشن جي آڙ ۾ نون ليکڪن جو ادبي قتل عام بند ڪريو.◉ سنڌ جي هيري ڊاڪٽر قادر مگسيءَ جو انٽرويو ڏيڻ تي مبارڪ باد قبول ڪندا. جيجي زرينہ جو انٽرويو تفصيلي ڏيو ها تہ سٺو. ◉ آفريڪي گوريلن جون تصويرو بيحد پسند آيون. ٽائيٽل پنهنجو مٽ پاڻ هو. ◉ احتجاج طور پرچي جي وڌيڪ تعريف ڪونہ ٿو ڪريان.

نصير احمد ميمڻ 'سارنگ'

حيدرآباد سنڌ.

Gul Hayat Institute

يار محمد شاهه

ٽي وي او ٽي وي

◉ نانڪ رنگ. محرم ۾ اڳ نشر ٿيل پنجويهين منٽن جو ڊرامو 'حراست' ڏيکاريو ويو. جيڪو پروڊيوسر فيض ٻگهيي ترقي ملڻ کان پوءِ ريڪارڊ ڪيو هو. ان کان پوءِ ساڳئي پروڊيوسر اڳ نشر ٿيل ڊرامو 'چانڊوڪي جو زهر' پيش ڪيو. جنهن جي اداڪارن ۾ گلاب چانڊيو، بينا، نسرين ناز، شهباز بلوچ، قاضي مجيد، عابده ۽ نئون اداڪار جاويد قاضي شامل هئا. گلاب چانڊيو، بينا ۽ نسرين ناز خوب صورت اداڪاري ڪئي. پروڊيڪشن مناسب هئي. جيڪڏهن هر سين کان پوءِ ٻي سين ۾ وڃڻ لاءِ، پروڊيڪشن سان ڪو خوب صورت ذريعو پيدا ڪيو وڃي ها، ته ڊرامو پروڊڪشن جي لحاظ کان ٻه بهترين ليکيو وڃي ها. ان کان پوءِ ڪيترائي ڀيرا نشر ٿيل مرزا قليچ بيگ جو مزاحيه ڊرامو انڪوائري آفيسر جيڪو ٻن قسطن تي مشتمل آهي. ريڪارڊ ڪيو ويو آهي. جنهن جي اداڪارن ۾ صلاح الدين تنيو، منظور مراد، قاضي مجيد ۽ مير محمد لاکو ۽ نورمحمد لاشاري قابل ذڪر آهن. ان ۾ ڪو شڪ نه آهي، ته فيض ٻگهيو جيڪو پاڻ به بهترين ليکڪ آهي، ۽ نانڪ رنگ لاءِ ڪيترائي سٺا ڊراما پروڊيوس ڪري چڪو آهي، ۽ جاڻ جي لحاظ کان ڪيس سيني نالي وارن پروڊيوسرن سان گڏ ڪم ڪرڻ جو موقعو مليو آهي، خاص ڪري، هارون رند جي ڏنل سکيا مان گهڻو ڪجهه پرايو آهي. پر نه ڄاڻ ڇو، هيءَ

> **سنڌي پروڊيوسرن ۽ اداڪارن جو وڏو تعداد عبدالڪريم بلوچ جو آنڌل آهي**

صاحب نون اسڪرپٽن لاءِ ڏک ڊوڙ بدران، پراڻا نشر ٿيل ڊراما ٻيهر رڪارڊ ڪري رهيو آهي. جنهن سان نون ليکڪن جون T.V ڏي داخل ٿيندڙ راهون محدود ٿي رهيون آهن. جڏهن ته سندس استاد هارون رند، نورالهدي شاهه يا عبدالقادر جوڻيجي کان ڊرامي جو اسڪرپٽ لکرائڻ لاءِ ڏينهن جا ڏينهن ساڻن گڏ ويٺو هوندو هو. ◉ اڄڪلهه محمد بخش سميجو صاحب آغا رفيق کان ستن قسطن جي ڊراما سيريز 'سوال' به ويهي لکرائي رهيو آهي. ◉ رس چس بيدل مسرور جون پروڊيوس ٿيل ٽي قسطون ناظرين ڏسي چڪا آهن. جنهن ۾ پهرين قسط ۾ ٽرانسميشن ۾ خرابي سبب پورا ڇهه منٽ پروگرام ڪٽجي ويو. جڏهن ته ٻي قسط ۾ ان غلطي جو ازالو ڪيو ويو. جنهن ۾ ٽائيٽل وارو خاڪو مڪمل طرح ۽ گانو پڻ ڏيکاريو ويو. اڪثر

غزل ۽ گلاب چانڊيو - نانڪ رنگ ۾

ناظرين جو چوڻ آهي ته پروڊيوسر تبديل ٿيڻ ڪري، پروگرام جو معيار واقعي بهتر ٿيو آهي. جڏهن ته ٻهراڙي وارن ۽ هيٺين ڪلاس وارن کي هر ٻئي جملي کان پوءِ ٿيو کلائڻ وارو جملو نه هضم ڪري، لافٽرس (ٺهڪ) جي گهٽتائي جو احساس ٿيو آهي. ڇو ته اهي ٻئي ڪلاس اهڙي مزاحيه پروگرام ۾ بار بار، کلائيندڙ جملا ۽ منظر ڏسڻ ۽ ٻڌڻ چاهين ٿا، جڏهن ته موجوده پروڊڪشن ۾ طنزيه ۽ بامقصد خاڪا ڏيکاريا وڃن ٿا. جن جي فقط آخر ۾ ٺهڪ ڏياريندڙ جملو هوندو آهي. بهرحال نئين تبديلي کي سيني طرفن کان ساراهيو پيو وڃي. بيدل مسرو جت نون لکندڙن کي متعارف ڪرائڻ جي ڪوشش ڪري

Gul Hayat Institute

رهيو آهي. اتي نون فنڪارن کي پڻ رس چس ذريعي متعارف ڪرائي رهيو آهي. ساڳئي وقت نامور فنڪارن کي پڻ واري سان رس چس ۾ پيش ڪرڻ چاهي ٿو. جن ۾ هيسنائين روشن عطا، اي آر بلوچ، انور سولنگي، مشتاق

مهر سيمي - همرچو ۾

جسڪاڻي ڪيترا خاڪا رڪارڊ ڪرائي چڪا آهن. اگر بہ عرض ڪيم تہ مسخري جو مقابلو عروج تي آهي، يعني همرچو ۾ مزاحيہ خاڪا، ڪاميڊي ٿيئٽر، ڪمرشل ٽائيم، اينڊ پروگرام مسلا مسالا کان علاوه ناٽڪ رنگ ۾ پڻ مزاحيہ ڊراما پيش ڪيا پيا وڃن، خبر نہ آهي ڪراچي ٽي وي مسخري مسخري ۾ مسخري جا مقابلا ڪرائي ڪهڙي مسخري ڪرڻ ٿي چاهي. ◉ همرچو، اداڪار، شاعر پروڊيوسر منظور قريشي، همرچو کي هر دفعي پروگرام کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندو پي رهيو آهي. ۽ واقعي ڪجھ پروگرام بهترين پيش ڪيا ويا، پر مزاحيہ خاڪي جي پيش ڪرڻ جي انداز پروگرام جي معيار کي ڇيهو رسايو آهي. لطيف منو ۽ عابد نويد سٺا مزاحيہ اداڪار آهن، پر فقط ڊرامن جي حد تائين، اسٽيج شو ۾ هڪ مائيڪ جي سامهون بيهي ڇهڇڻي ۾ نشر ٿيل خاڪن کي بيهر ڪلائڻ واري انداز ۾

پيش ڪرڻ، عابد ۽ لطيف مني کي ڏاڍو ڏکيو پيو محسوس ٿئي. جيڪڏهن هرو ڀرو همرچو ۾ مزاحيہ خاڪن کي شامل ڪرڻو ئي آهي، تہ پوءِ آخري گهٽ وانگر ڪمپيئر ۽ مهمان اسٽيج خالي ڪري وڃن، پوءِ مزاحيہ اداڪار سنڌرو پڌري ڪلائڻ لاءِ لهي پون. پوءِ يقين ڪين ڊوڙ ڊڪ لاءِ ڪليل اسٽيج ملندو. يا تہ وري خاڪا اسٽوڊيو اندر رڪارڊ ڪري، اسٽيج شو لاءِ ايڊٽ ڪيا وڃن. اسان جي صلاح آهي تہ همرچو جي لفظي معني آهي تہ همراه اچو، تہ پوءِ چو نہ سنڌ جي هر شعبي جي باهمت ۽ با صلاحيت همراهن کي سڏيو وڃي. جن ۾ نوان اداڪار نوان ڳائڻا، ڪامياب شاگرد، سجاڳ هاري مزدور ۽ عورتون ۽ هارڙا شامل هجن.

اهڙيءَ طرح سموري سنڌ جي هنرمندن فنڪارن ۽ بين باصلاحيت فردن جي شموليت سان ۽ پروگرام جو معيار بهتر ٿي سگهي ٿو. همرچو (همراه اچو) جي صحيح تشريح ٿي سگهي ٿي. ◉ مخزن. اقبال غلام علي،

نصير مرزا جي تعاون ۽ ڪمپيئرنگ سان هن پروگرام جو معيار بهتر بنائڻ ۾ ڪامياب ويو آهي، جنهن لاءِ ڪيس جس هجي. تازو نامور شاعر ابراهيم منشي، آڪاش انصاري، انور پيرزادو، فقير محمد لاشاري، جنهن قسط ۾ آيا، انهيءَ قسط جي واڪاڻ هر محفل ۽ ڳڌجاڻي ۾ گونجي رهي آهي. البت نصير مرزا مهمانن کان وڌيڪ فقط پاڻ ڳالهائڻ ۾ وقت وٺي ٿو. ◉ روشن تارا. ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي تہ نوجوان پروڊيوسر اقبال سعيد انصاري هر پيري نوان ۽ باصلاحيت هار پيش ڪندو رهيو آهي ۽ ساڳئي وقت نئين ڪمپيئر پاڻ کي مڃرائڻ ۾ ڪامياب وئي آهي. پر ڏک جهڙي ڳالهہ اها آهي، تہ ان پروگرام کي غلط وقت تي ٽيلي ڪاسٽ ڪيو وڃي ٿو. صبح جو جمعي جي ڏينهن سادي انين وڳي ان موڪل واري ان ٽائيم تي مائٽ پنهنجن ٻارن کي ننڊ مان نہ اٿاريندا آهن اسان سان گڏ ڪيترن ڏسندڙن جي اها گهر آهي تہ ان پروگرام کي ياتہ ٻارهين ڪا

ڪامريڊ سومار، شهپارا جيلاني ۽ تانيہ قاضي.

نوءِ ڏيکاريو وڃي يا وري ساڳيو شام واري ٽائيم تي ڏيکاريو وڃي. ◉ رس رهاڻ. پروگرام روشن تارا کي جمعي جي ڏينهن سوجهري واري ٽائيم تي نشر ڪرڻ ڪري شام وارو هڪ پروگرام بچي پيو. ان ڪري سنڌ

Gul Hayat Institute

سينگار جا ڪجھ اڻ نشر ٿيل پروگرام اڄ ڪلھ آچر جي ڏينھن رس رهاڻ جي نالي ۾ ڏيکاريا وڃن پيا. جڏھن تہ سہ ماهي پوري ڪرڻ لاءِ چار مزيد پروگرام پڻ رڪارڊ ڪيا ويندا. ان ڪان پوءِ خبر نہ آهي تہ رس رهاڻ ۽ همرچو ٻنھي اسٽيج پروگرام مان ڪهڙو پروگرام بند ڪري ڪهڙو نئون پروگرام شروع ڪيو ويندو. ◉ ڪهچري. موٽي ماگ تي- سي ساگيا سپرين. اعجاز عقيلي، ڪوئيٽا مان خير جو واپس ڪراچي پهتو ۽ اچي ڪچهري شروع ڪيائين. ٻڌڻ ۾ اچي ٿو وري ٽن مهينن لاءِ هالينڊ وڃي رهيو آهي، ٽريننگ تي. ◉ جانگلوس. مشهور ليکڪ شوڪت صديقي جو ناول جانگلوس جيڪو اڃا تائين سپ رنگ ڊائجسٽ ۾ شائع ٿي رهيو آهي، ان کي پروڊيوسر ڪاظم پاشا ٣٢ قسطن ۾ پيش ڪرڻ لاءِ بي انتها محنت ڪري رهيو آهي. پهرين ۽ ٻين قسط لاءِ ٻہ مختلف رايا موجود آهن. ڪمرشل فلمن ڏسندڙن جو خيال آهي تہ هي بهترين ايڪشن ڊرامو هوندو جڏھن تہ آرٽ موويز پسند ڪرڻ وارن اهو چئي ناپسنديدگيءَ جو اظهار ڪيو آهي، تہ ڪهاڻي چريئي ٿي. اسان جي خيال ۾ ٽي وي هاڻ فلمن جي اثر هيٺ اچي چڪي آهي. ان ڪري هي ڊرامو اڄ جي دور جون ايڪشن فلمون ڏسندڙن ۾ يقينن تمام گھڻو پسند ڪيو ويندو. اداڪارن ۾ وارثي تمام خوبصورت اداڪاري ڪئي، جڏھن تہ نئون اداڪار بشير بہ سٺي صلاحيتن وارو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. ◉ ڪمرشيل ٽائيم. جيتوڻيڪ هن پروگرام ۾ طنز سان ڀرپور مزاحيہ خاڪا بہ شامل هوندا آهن، جن ۾ پروڊڪشن نالي ماتر هوندي آهي. ڏنو وڃي تہ هن پروگرام انور مقصود جي ساک کي نقصان پهچايو آهي. ◉

پياس. سيد اصغر نديم جو لکيل ۽ نصرت ٺاڪر جو پروڊيوس ٿيل هي ڊرامو عوام ۾ بي پناھ مقبوليت حاصل ڪري چڪو آهي. اسان جي راءِ موجب هي ڊرامو [illegible] ڪاري ۽ پروڊيڪشن جي لحاظ کان پنجابي فلم ٿيندو پيو وڃي. ۽ ستين قسط ۾ تہ ٽيمپو سُست ٿي ويو آهي. اداڪارن ۾ شڪيلہ قريشي ۽ افضال احمد سٺي اداڪاري ڪري رهيا آهن. ◉باپ ري باپ. ذوالقرنين حيدر هاڻ وڃي اسلام آباد پهتو. هن کان اڳ ڪوئٽا ٽيليويزن تان سٺا اصلاحي ڊراما ڏئي چڪو آهي. جن ۾ 'ڪوشش' ۽ 'معصوم' قابل ذڪر آهن. اڄڪلھ 'باپ ري باپ' اسلام آباد ٽيليويزن تان نشر ٿي رهيو آهي، جنھن ۾ ليکڪ ذوالقرنين حيدر کان علاوه مرڪزي ڪردار فردوس جمال ڪري رهيو آهي. تفريح جي لحاظ کان چڱو مزاحيہ ڊرامو آهي. پروڊڪشن قيصر فاروق جي آهي، جيڪا هر لحاظ کان خوبصورت آهي. ◉ ڪاميڊي ٿيٽر. مختلف سينٽرن تان نشر ٿيندڙ هي پروگرام اڃان تائين پنھنجو ڪوبہ اثر ڇڏي نہ سگھيو آهي. تازو ڪراچي سينٽرتان 'با ادب با ملاحظہ' پيش ڪيو ويو، جنھن جو پروڊيوسر حيدرامام رضوي هو. هن ڊرامي ۾ پروڊيوسر قاسم جلالي بہ هڪ ننڍڙو ڪردار ڪيو. هن کان اڳ بہ قاسم جلالي 'راشد منهاس' واري ڊرامي ۾ بنگالي ڪليڪٽر جو خوبصورت ڪردار ڪيو هو. هن ڊرامي ۾ جيڪو مزاح پيش ڪيو ويو، اهڙو مذاح ١٩٣٥ع ۾ پيش ڪبو هو.

تڪڙيون خبرون.

◉عبدالڪريم بلوچ صاحب جو اکين جو آپريشن ٿيو، الله کيس تندرستي عطا ڪري، سنڌي پروڊيوسرن ۽ اداڪارن جو وڏو تعداد عبدالڪريم بلوچ جو ئي آندل آهي. ◉ زيبا بختيار هندوستاني فلم 'حنا' ۾ ڪم ڪندي. جنھنجي شوٽنگ عنقريب پاڪستان ۾ ٿيندي. اڄڪلھ زيبا بمبئي ويل آهي. ◉پروڊيوسرن جون نيون آفيسون نئين بلڊنگ ٺهڻ کان پوءِ موجوده آفيسون ڊاهي وراڻڊي کي ويڪرو ڪيو و[illegible]و. ◉ قاسم جلالي پروگرام مينيجر جي چارج سنڀالي، ظهير خان موڪل تي وڃڻ ڪري قاسم جلالي جيڪو ائين گروپ ۾ آهي، ساڳئي وقت بلوچ صاحب جي اکين جي آپريشن سبب، امير امام عارضي عهدو سنڀاليو آهي. ◉ 'فيصلو ضمير جو' پنجاب ۾ ٣ سيپٽمبر تي رليز ٿيندي. ياد رهي تہ اها پهرين سنڌي فلم آهي، جيڪا پنجاب ۾ رليز ٿي رهي آهي. جڏھن تہ هن فلم جي ڪهاڻي ڀٽو خاندان تان متاثر ٿي لکي وئي آهي. پر اڻ سنڌي هدايتڪار يوسف نصر اهڙي فلم ناهي آهي، جو هفتي جو بہ شو بزنس نشر ڪري سگھي. ◉ محمود صديقي عنقريب لاهور ۾ اسٽيج شو ڪرڻ لاءِ روانو ٿي رهيو آهي. اهو بہ ڪنھن سنڌي فنڪار جو پنجاب ۾ پهريون شو هوندو. ◉ گلاب چانڊيو عنقريب سنڌي فلم ناهيندو، ڪهاڻي لاءِ اڄڪلھ علي بابا سان ميٽنگون ڪري رهيو آهي. ◉ وارثي جي گاڏي ٽيليويزن جي گيٽ وٽان چورائجي وئي. هو اندر جانگلوس جي رڪارڊنگ ڪري رهيو هو، جڏھن تہ هن کان اڳ 'صبح صبح' ۾ ڪم ڪندڙ اداڪاره جي ڪار بہ چوري ٿي وئي. ساڳئي وقت ٻاهر ڪارن جي پهري ۾ سيڪورٽي وارا بہ ڪرسين تي وهاريا ويا آهن. انھن جي هوندي بہ نامور اداڪار جي گاڏي چوري ٿي وئي. ◉ محمد بخش سميجو ۽ بيدل مسرور کيس ڪٽي پروموٽ ٿي ويا. ياد رهي تہ کين ضيا دؤر ۾ ريورڊ ڪري اسسٽنٽ پروڊيوسر ڪيو ويو هو.

Gul Hayat Institute

بمبئي ڊائري

سيد فدا حسين شاھ

◉ پروڊيوسر پهلاج نهلاڻيءَ ٽن نين فلمن جو مهورت ڪيو، ۽ اهي ٽئي مهورت فلمستان اسٽوڊيو ۾ ٿيا. پهرين فلم جو نالو آهي 'ياگيا وِڏا تا' فلم جو هيرو، اڳوڻي اداڪار بسواجيت جو پٽ، پر سن جيت آهي، ۽ هيروئن سونم آهي. فلم جو ٻيو هيرو شڪتي ڪپور آهي، ان فلم کان شڪتي ڪپور جي هيرو شپ جو دور شروع ٿيندو. شڪتيءَ جي هيروئن نيلم آهي. مهورت شاٽ مهل شڪتي ڏاڍو نروس هو، شايد ان لاءِ ته هاڻ هُو ڪنهن به هيروئن سان مستي نه ڪري سگهندو. پهلاج جي ٻي نئين فلم 'آگ اور طوفان' آهي. جنهن ۾ سني ديول، چنڪي پانڊي، ماڌوري ۽ شلپا شامل آهن. مهورت مهل ڪليپ انيل ڪپور ڏنو. ٽين فلم 'دِيواهِي دِيوا' آهي. جنهن جو هيرو شترو آهي. باقي ڪاسٽ زيرِ غور آهي. ان مهورت لاءِ پهلاج نهلاڻي اميتاڀ کي دعوت ڏني ته هُو اچي ڪليپ ڏي. اميتاڀ ساڳي اسٽوڊيو ۾ 'خدا گواھ' جي شوٽنگ ڪري رهيو هو. سو اميتاڀ اچي ڪليپ ڏنو. شاٽ اوڪي ٿيڻ کان پوءِ اميتاڀ ۽ شترو ياڪر پائي گرمجوشيءَ سان مليا. رات جو وري ان خوشيءَ ۾ هڪ پارٽي ٿي. جنهن ۾ چنڪي، راجن سپي، پرسن جيت کان سواءِ گووِندا به شريڪ ٿيو. جنهن جي فلم 'جيسي ڪرني ويسي ڀرني' هِٽ وئي آهي. ان فلم جو هڪ گانو گووِند ڳائي ڀڏايو. نيلم هڪ ڪنڊ ۾ ئي ويٺي هئي. سني ديول آيو ۽ وري جلدي موٽي ويو. سلمي آغا الائجي ڇو ڪانه آئي. باقي ارچنا پورن سنگھ پهلاج جي ٻانهن ۾ ٻانهن وجهيو پئي ڦري. اهو ان لاءِ جو پهلاج جي زال ان مهل ڪانه هئي. ◉ سري ديويءَ سان گڏ هڪ شو لاءِ جوهي چاولا ۽ نيلم به ويل هيون. سو صبح جو ننڊ مان اٿي

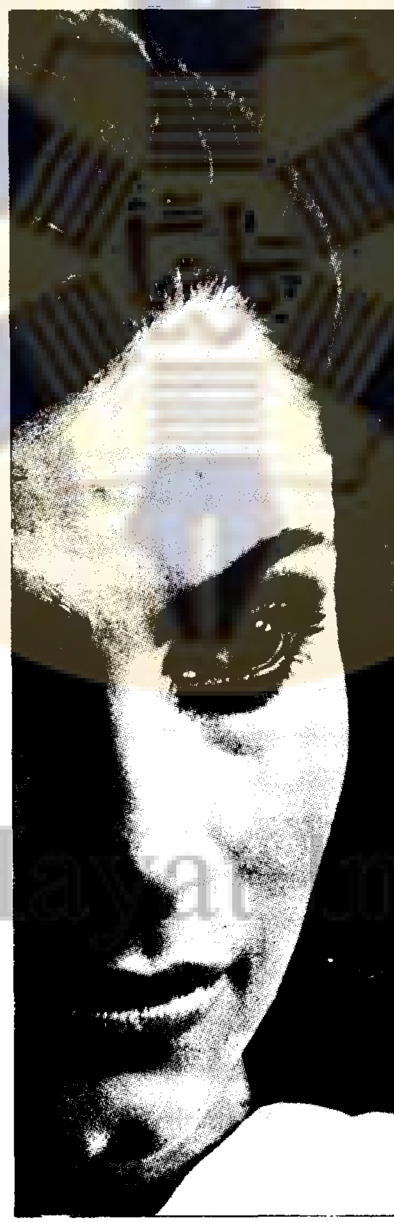

ڊمپل ڪپاڊيا

نيلم ۽ جوهيءَ فيصلو ڪيو ته جيئن ته سري ديوي کانئن سينيئر آهي، سو ٻئي ڄڻيون سري ديويءَ کي گڏ مارننگ ڪرڻ لاءِ ويون، پر سري ديويءَ اکين تان ڊارڪ گا گلز (عينڪ) لاهي، منجهن ائين نهاريو، ڄڻ هُوءَ کين سڃاڻندي ئي نه هجي. ويچاريون نيٽ ڦِڪيون ٿي واپس هليون آيون. ◉ هوڏانهن يش چوپڙا 'طوفان' جي ريليز ٿيڻ کان اڳ من موهن ڏيسائيءَ کان فون ڪري پڇيو هو ته "اوهان ڪڏهن تا طوفان ريليز ڪريو؟ ڇو ته سري ديوي ٿي چاهي ته منهنجي فلم 'چاندني' ساڳي ڏينهن تي ريليز ٿئي." ◉ 'خدا گواھ' جي ڊائريڪٽر مُڪل آنند چيو آهي ته 'خدا گواھ' ۾ سري ديويءَ کي ڊبل رول ان لاءِ ڏنو ويو، جو سري ديوي سٺي ڊانسر به آهي، ۽ سٺي گهوڙي سوار به. خدا گواھ ۾ ماءُ ۽ ڌيءَ جو ڊبل رول سري ديوي ڪندي. ◉ چاندنيءَ جارشز ڏسي، سري ديوي ڏاڍي خوش ٿي آهي. جڏهن ته رشي ڪپور پنهنجي رول کان مطمئن نه آهي. ◉ پروڊيوسر سريش بوڪاڊي، مهابليپرم وٽ سندس فلم 'عزتدار' جي شوٽنگ ڪئي. هيءَ فلم گووِندا ارڙهن لکن ۾ سائن ڪئي آهي. گووِندا جي هيروئن ماڌوري آهي. جڏهن ته فلم ۾ دليپ ڪمار به آهي. ◉ ڏيج جي موضوع تي سنيل دت هڪ فلم ٺاهي رهيو آهي. 'يه آگ ڪب بُجهي گي' . در اصل شروعءَ ۾ سنيل دت ان فلم جي لاءِ سميتا پاٽل کي سوچيو هو. پر سميتا جي اوچتي موت کان پوءِ وري ان رول لاءِ سجاتا مهتا به زيرِ غور هئي. پر وري فلم جو مهورت ٿيو ته ان رول لاءِ ڊمپل کي ڪنيو ويو. پر تازي خبر اها آهي ته هاڻ جڏهن فلم جي چڱي خاصي شوٽنگ ٿي وئي آهي ته ڊمپل کي به ڪڍيو ويو آهي. ۽ هاڻ اهو

رول ريڪا ڪندي. پهرين ته اها ڳالهه پکڙي ته ڊمپل سنيل دت کي سٽ ڏينهن شوٽنگ لاءِ ڏنا هئا. سو ڊيٽ پرابلم ٿي پيو آهي. پر اها ڳالهه نه هئي. حقيقت ۾ سنيل دت ۽ سڄي يونٽ ،فلم جارشز ڏٺا ته هُو حيران ٿي ويا. ڇو جي ڊمپل گهڻي پوڙهي پئي لڳي. سندس ڏند نڪتل ۽ ڪلهن به خراب ٿي لڳس. جڏهن ته ڊمپل جي مُکَ تي گهنج به پيل هئا. ۽ اها سڄي ڳالهه سنيل دت ريڪا کي ٻڌائي. تڏهن هُو اهو رول ڪرڻ لاءِ تيار ٿي وئي. سوهاڻ فلم نومبر ۾ اليڪشن کان اڳ ريليز ٿيندي.

◉ ونودکنا ۽ امرتاسنگهه جيڪي هڪ ٻئي کان ڌار ٿي ويا هئا. سي وري پيرس گهمڻ ويا آهن. ڇو ن ٿا ته اهو پڪ سندن هني مون آهي. ڇو جو امرتاجي ماءُ رخسانا به ان ڳالهه جي ترديد ڪانه ڪئي آهي. جڏهن مهيش ڀٽ کان انهن ٻنهي جي باري ۾ پڇيو ويو ته هن ڇيو ته شادي ته الا جي ٿي آهي يا نه. پر ونودکنا جڏهن فلمي دنيا ۾ واپس آيو هو ته هن آنجهاني سميتا پاٽيل سان شادي ڪرڻ چاهي ٿئي ۽ سميتا به کيس پسند ڪندي هئي. پر پوءِ وچ ۾ راج ببر اچي ويو. ◉ مهيش ڀٽ پنهنجي فلم 'ڊيڊي' جي شوٽنگ شروع ڪئي آهي. جنهن ۾ انوپم کير، نينا گپتا ۽ پوجا ڀٽ حصو وٺي رهيا آهي. ياد رهي ته پوجا ڀٽ، مهيش ڀٽ جي ڌيءَ آهي.

◉ هوڏانهن وري رميش سيپي ويچارو سورن ۾ اچي پيو آهي . سندس فلم 'اڪيلا' چوڏهن ريل تهي آهي. پر ان فلم ۾ خود اميتاڀ به دلچسپي نه پيو وٺي. ڇو جو فلم جو اسڪرپٽ گهاٽي واڌي ٿي ويو آهي ۽ ان لاءِ اهو بهتر آهي ته اها فلم نه ٺهي. جڏهن ته رميش سپيءَ جي ٻي فلم 'زمين' سان به ساڳيو مسئلو پيدا ٿي پيو آهي. فلم اوور بجيٽ جو شڪار ٿي وئي آهي. جنهن ڪري فلم جي شوٽنگ بند ٿي وئي آهي. باقي رميش جي هڪ فلم 'پرشنا چار' اٽڪل تيار آهي. جنهن ۾ مٿن ۽ ريکا آهن. هاڻ ڏسجي ته اها رميش سپيءَ جي 'شعلي' جهڙي سپر هٽ وڃي ٿي يا نه. ◉ فرح لڏي وڏي ورسوا جي هڪ گهر ۾ ويٺي

ماڌوري ڏڪشٽ

آهي. ڇو ته فرح جي چوڻ مطابق "پراڻي گهر ۾ مونکي ۽ تبو کي، ڪن ۾ ماڻهن جي هلڻ جو آواز ايندو هو. جڏهن ونڊو ايندو هو ته اهي آواز بند ٿي ويندا هئا." آخر ته جن کي ته مائٽ به سڃاڻندا هوندا. وري فرح جي هڪ اک به خراب ٿي پئي هئي. تازو فرح راج ڪمار ڪوهليءَ جي فلم سائن ڪئي آهي. جيڪا پاڪستاني فلم 'بازارِ حسن' جو نقل آهي. فرح فلم ۾ ثمينا پيرزادا وارو رول ڪندي. نديم جي بدران مٿن هوندو ۽ سلمي آغا ساڳئي رول ۾ هوندي. سلمي آغا ساون ڪمار جي فلم 'د سَهرا' ۾ به ڪم ڪري رهي آهي. ◉ مدراس جو هڪ نئون هيرو 'سنجي مترا' جلدئي هندي فلمن ۾ ڌوم مچائڻ وارو آهي. هن جي مليا لم زبان جي فلم، 'ويشالي'، جيڪا هنديءَ ۾ به ڊب ٿي رهي آهي، آسڪرايوارڊ لاءِ نامزد ٿي چڪي آهي. سنجي مترا چوي ٿو ته مونکي پڪ آهي ته آءُ هندي فلمن ۾ به نالو ڪندس.

◉ اداڪار شڪتي ڪپور کي ڪي سي بوڪا ڊيا به هڪ فلم لاءِ هيرو سائن ڪيو آهي. سوچنکي پانڊي وانگر شڪتي به پبلسٽي حاصل ڪرڻ جا طريقا پيو ڳولهي. جيئن سندس فلم 'جيسي ڪرني ويسي ڀرني' هِٽ وئي آهي. سو شڪتيءَ سوين پوسٽر فلم جا ڇپايا، جنهن ۾ هٽ ٻڌيو ٻيو آهي. سو سڄي شهر ۾ ، وڏن چوڪن تي پوسٽر هٽائين. جڏهن وري پاڻ ٻئي ڏينهن جائزو وٺڻ لاءِ نڪتو ته هڪ چوڪ تي پوسٽر بدران هڪ فقير هٽ ٻڌيو پنيو پئي. ◉ سني ديول ۽ امرتا سنگهه جوافيئر هاڻ پراڻي زماني جي ڳالهه ڇٻي، پر سني ۽ امرتا اڃا به سٺن دوستن وانگر ملندا آهن. ڏر ميندر جي نئين ذاتي فلم ۾ به امرتا کي سائن ڪيو ويو آهي. ◉ مهيش ڀٽ جي فلم

' سوا يم ' انڊيا ۾ ريليز ٿي وئي آهي. پر پاڪستان ۾ اڃا ريليز نہ ٿي آهي. شايد ان ڪري جو فلم ۾ آرٽ جو عنصر هوندو.

◉ 'رام لاکن' واري سونيڪا گِل تہ سيني کي ياد هوندي، جيڪا سياش گهٽيءَ سان افيئر ۾ وڏيڪ مشهور ٿي. سو هاڻ وري بنجو سان پڻي گهٽو ڏسجي. پر جڏهن ڪانئس پڇيو ويو تہ پاڻ چيائين تہ "ڪهڙو بنجو؟ جي مون ڪي افيئر ئي هلائڻو هجي ها تہ آءٌ جيتندر سان نہ افيئر هلايان ها." بي سياش ۽ منداڪنيءَ جو افيئر تہ ختم ٿي ويو. پر گرمجوشي اڃان بہ قائم آهي. هُو جڏهن بہ ملندا آهي تہ پاڪر پائي ۽ KISS ڪري ملندا آهن. سو هڪ بئي ڊائريڪٽر ونود ديوان جو اهو ڏٺو سو پاڻ سوچيائين تہ چو آءٌ بہ منداڪنيءَ سان ائين نہ ملان. سو وڌي منداڪنيءَ کي اڃا پاڪر ئي پاتائين تہ منداڪنيءَ جي ماءُ مسز جوزف اهڙيون تہ رنگين گاريون ڏنيس، جو همراهہ ڪجھ چوڻ کان بنا وٺي ڀڳو. ◉ نيلم ڏسڻ ۾ معصوم ۽ سٺي ڇوڪري ٿي اچي، پر حقيقت ۾ پروڊيوسر آرڪي هندا جي بيان ڪانپوءِ نيلم جي اميج کي ڌڪ رسندو. در اصل هندا جي فلم 'خون جواب دَي گا' نيلم سائن ڪئي ۽ ڇهن مهينن کان پوءِ وري نيلم فلم ۾ ڪم ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. سو ويچاري پروڊيوسر نيلم کان وڃي، جو هو جي ڪرم ڪُو تر بنگلي ۾ سبب

پڇيو، جتي نيلم، رشي ڪپور سان ڪي بيا جي فلم جي شوٽنگ ڪري رهي هئي. وري نيلم جي ماءُ سان پروڊيوسر ڳالهايو. تنهن تي نيلم جي ماءُ چيو تہ " منهنجي ڌيءَ ان فلم ۾ ڪم ڪرڻ نٿي چاهي. ۽ جڏهن نيلم نہ ڪئي تہ پوءِ ڪنهن ۾ طاقت نہ آهي جو هُن کان 'ها' ڪرائي سگهي." تنهن تي نيلم، جيڪا پهرين تہ ماٺ ڪريو ويٺي هئي، چوڻ لڳي "اوهين پلي نئين

هيروئن کٺو. آءٌ فلم ۾ ڪم نٿي ڪرڻ چاهيان." هوڏانهن وري هڪ درمياني عمر جي هيرو بہ پنهنجي نا... چاٺا ئيندي چيو آهي تہ "نيلم ... پهرين فلم ... کان ئي خو... ض ڇوڪري هئي. پروڊيوسر رميش ب... لاءِ نيلم ڪيترائي مسئلا پيدا ڪيا هئا. جنهن وقت ۾ نيلم پنهنجي خاندان سوڌي اچي بمبئيءَ ۾ رهي تہ وٽس رهڻ لاءِ فليٽ نہ هو. ۽ هُو ءَ رميش بهل وٽ بمع خاندان جي رهيل هئي. سو اتي رهڻ دوران نيلم رميش بهل جي ڌيءَ سان ڏاڍيون زيادتيون ڪيون. روزانو ڀنهي جو جهيڙو هوندو هو، رميش پنهنجي ڌيءَ کي ڏوهي سمجهندو هو. آخرڪار رميش جي ڌيءَ، نيلم جي ڪري پنهنجو گهر ڇڏي وئي. 'جوانيءَ' جي ريليز کان پوءِ هيرو ڪرن شاهہ سان نيلم ڳالهائيندي بہ ڪانہ هئي. چو جي ڪرن شاهہ فلاپ ويو ۽ هوءَ ڪامياب وئي. پر جڏهن ڪرن شاهہ پروڊيوسر ٿيو تہ وري نيلم ان وٽ ڊوڙي وئي ۽ ڪانئس سندس ذاتي فلم ' چور پي مور' ۾ هيروئن جو رول ورتائين." پروڊيوسر ابراهيم نديا دوالا فلم انڊسٽريءَ جي معزز شخصيت ۽ گوونڊا ۽ نيلم جي فلم 'دوست غريبون ڪا' جو پروڊيوسر آهي، سو چوي ٿو تہ "نيلم جهڙي چنڊي ۽ خود غرض ڇوڪري مون ڪا

وڊيو ٽاڪ

آگسٽ جي پڇاڙيءَ تائين هيٺيون انڊين فلمون وڊيو تي آيون آهن.

١. حساب خون ڪا: پونم ڍلون، منداڪني، راج ببر، امريشپوري ۽ ٻيا
٢. مٽي اور سانا: چنڪي پانڊي، سونم، نيلم ۽ ٻيا.
٣. جينٽلمين! گوندا، انو راڌاپٽيل
۴. مجرم: مٿن چڪر ورتي، نوتن، ماڌوري ۽ شڪتي
۵. لو لو لو: عامر خان، جوهي چاولا، دليپ تاهل وغيره
٦. دوست: مٿن چڪرورتي، آملا، قادر خان ۽ امجد خان
٧. طوفان: اميتاڀ، مينا ڪشي، امرتا سنگهہ ۽ فاروق شيخ
٨. دانا پاني: مٿن چڪر ورتي غزالا، پد ۽ مني ڪولهاپوري
٩. اعلان جنگ: ڌرميندر، جيہ پراڌا ۽ ٻيا
١١. اونچ نيچ بيچ: سنجيو ڪمار، ششي ڪپور، ڪُل پوشن ڪربندا، شبانہ اعظمي ۽ سميتا پاٽيل
١١. ڊان: حامد خان وغيره (وڊيو فلم)
١٢. جادوگر: اميتاب اديتا پنچولي، جيا پراڌا ۽ امرتا سنگهہ

انهن سيني فلمن ۾ چئن فلمن کي اهميت حاصل آهي، هڪ طوفان جنهنجو هير و اميتاڀ آهي. گنگا جمنا، سرسوتيءَ ڪانپوءِ اميتاڀ جي انتهائي بيڪار فلم آهي. افسوس جي ڳالهہ آهي تہ اميتاڀ جهڙو وڏو ۽ تمام سٺو اداڪار پئسي خاطر اهڙين واهيات فلمن ۾ ڪم ڪري رهيو آهي. اميتاڀ مزاحيہ اداڪري تہ چڱي ڪئي آهي، پر فلم ۾ دم ڪونهي.

. فلم آهي لَو لَو لَو. انهيءَ ۾ ' قيامت سي قيامت تڪ' جو هيرو عامر خان ۽ هيروئن جوهي چاولا آهن. فلم ساڳي پيٽرن تي ٺهيل آهي، پر عامر ۽ جوهي جي سٺي ائڪٽنگ ڪري، ڏسندڙن ۾ مقبول ويئي آهي. ٽين فلم آهي اونچ نيچ بيچ. اِها فلم آهي تہ پراڻي، پر وڊيو تي هاڻ آئي آهي. گهڻي عرصي ڪانپوءِ هڪ آرٽ فلم ڏسڻ لاءِ ملي آهي. فلم ۾ مرحوم سنجيو ڪمار جي مزاحيہ اداڪري تمام سٺي ۽ شبانہ اعظمي شاندار رول ڪيو آهي. فلم ڏسڻ وٽان آهي. چوٿين فلم آهي اميتاڀ جي جادوگر، جيڪا پڻ انتهائي بيڪار فلم آهي.

ڪان ڏني. مون ڪيس ١٩٨٦ع ۾ پنهنجي فلم لاءِ سائن ڪيو. تڏهن گووِندا مقبول ٿي ويو هو. پر نيلم ڪي ڪير ڪو نہ سڃاڻندو هو. ۽ نيلم پاڻ مون ڏانهن وٽ هلي رول لاءِ آئي هئي. نيلم جو سيڪريٽري يوسف تمام سٺو ماڻهو آهي. سومون فقط ان لاءِ نيلم کي سائن ڪيو. جڏهن تہ ساڳي رول لاءِ مون کي ٻين بہ مقبول هيروئنن چيو هو. منهنجي فلم جو مرڪزي ڪردار گووِندائي هو. ۽ نيلم کي سندس ڪردار جي شروع کان خبر هئي. اهو فيصلو ڪيو ويو تہ فلم انن مهينن ۾ مڪمل ٿيندي . اهو فيصلو گووِندا ۽ نيلم جي تاريخون ڏيڻ کان پوءِ ٿيو. ۽ طئي ڪيو ويو تہ فلم جي شوٽنگ، باندرا ۾ هلول وٽ ، منهنجي لڪي اسٽوڊيو ۾ ٿيندي. شوٽنگ آڪٽوبر ٨٢ ۾ شروع ٿيڻي هئي. پر انڊسٽريءَ جي هڙتال جي ڪري شوٽنگ شيڊولز تي تمام خراب اثر پيو. اسٽرائيڪ کان پوءِ ڊيٽس جي معاملي ۾ گووِندا ڏاڍو تعاون ڪيو. پر نيلم ڏاڍي گڙٻڙ ڪئي. يوسف نيلم کي وارننگ ڏني. پر اثر ڪونہ ٿيو. يوسف نيلم جي نوڪري ڇڏي ۽ نيلم جي سيڪريٽري سندس آنٽي شهناز ٿي وئي. نيلم مون سان ٽي پيرا گڙ ٻڙ ڪئي. سندس فلم لاءِ ڊريسز منهنجي ڌيءَ ۽ صبيحا ڊيزائن ڪيا هئا، پر نيلم خود ڊريسز ڊيزائين ڪرڻ چاهيا ٿئي. ۽ پاڻ ڊريسز لاءِ تمام وڏي رقم جو مطالبو ڪيائين. نيٺ مونکي اهي ڳالهيون مڃڻيون پيون. مارچ ٨٧ع ۾ نٽراج اسٽوڊيو ۾ اسان فلم جو ڪلائمڪس هڪ وڏي سيٽ تي فلمايو پئي. ۽ آخر ۾ ظاهري ڳالهہ آهي سڀن فنڪارن جي ضرورت پوندي آهي. سڀني فنڪارن ساڳيون ڊيٽس ڏنيون. پر نيلم وري بہ ڪيا نخرا. تڏهن ٻنپهرن جي ٻين وڳي کان رات جي ڏهين وڳي تائين شفٽ هوندي هئي.

پر نيلم ڇئين وڳي ايندي هئي ۽ ستين وڳي واپس ويندي هلي هئي. فقط نيلم جي ڪري اسان کي ڇ ڏهن ڏينهن وڌ ڪ شوٽنگ ختم ڪر ۾ لڳا. ائين گانا پڪچرائز ڪرڻ لاءِ هُ ۽ هڪ دفعو فلم سٽي اچي نہ سگ ۽ هڪ دفعو هلول پهچي نہ سگهي. پوءِ مون آئي ايم پي اَي اَي کي خط لکيو ۽ نيلم خلاف دانهن ڏني. تنهن تي نيلم مجبور ٿي ڊيٽس ڏنيون پر ائين جو ٽن مهينن ۾ هڪڙو ڏينهن. اهو نيلم شايد ان لاءِ ڪيو جو گووِند اسان پاڻ هاٿي ٿي نهي. ۽ فلم جي ڊبنگ بہ مهينا ترسائين. پوءِ نيٺ ڊبنگ اسان ٻي آواز ۾ ڪري ڇڏي. سو هاڻ آءٌ ڪڏهن بہ نيلم کي سائن نہ ڪندس." نيلم لَوِ ٨٦ع جي ڏينهن ۾ فرح کان هندي سکندي هئي. فرح جاسين لَوِ ٨٦ع ۾ انڪري گهٽا رکيا ويا، جو نيلم کي ڳالهائڻ ئي ڪونہ ايندو هو. سو ان ڳالهہ تان فرح سان بہ ڳالهائڻ ڇڏيئين. جڏهن تہ 'بلو بادشاهہ' جي ڊائريڪٽر سسر مِصراسان بہ نيلم اها جُٺ ڪئي. سو هاڻ نيلم فلم انڊسٽريءَ ۾ ڏکي هلي. ◉ خير جو راج ڪپور جي 'حنا' بہ ليجي وئي. رنڌير ڪپور اتفاق سان پاڪستاني ڊرامو 'انارڪلي' ڏٺو ۽ بقول رنڌير جي تہ مون انارڪليءَ ۾ جيڏو زيبا بختيار کي سهڻو ڏٺو، ڪنهن اداڪارا کي ايڏو حسين نہ ڏٺم. سو هاڻ 'زيبا بختيار' ئي حنا جو رول ادا ڪندي. ايگريمينٽ ٿي ويو آهي. نندون تہ زيبا، سري ديوي ۽ مادوريءَ جون بہ خراب ڪندي، جو سندس خوبصورت اداڪاري ۽ سونهن ڪنهن بہ هيروئن کان گهٽ نہ آهي. اندين فلمن ۾ زيبا بختيار جي ڪم ڪرڻ سان، فلمن ۾ وري 'ڪلاسڪ ڪريئشن' ۽ نيچرل بيوٽيءَ جو احساس ٿيو. خدا ڪري تہ زيبا بختار ڪامياب وڃي، جنهن جا سؤ فيصد چانسز آهن.

مشهور ڪهاڻيڪار

غلام نبي مغل

جو نئون ڪهاڻي ڪتاب

ٽڪ تِر آسي

ڊيمي سائيز ۽ آفسيٽ پيپر تي ٢٦٠ صفحا

تمام سهڻو ٽائيٽل

قيمت ٠٠ـــ ٦٠ پڪي ڪاپي ٠٠ـــ ١٠٠

سهڻي پبليڪيشنس

حيدرآباد، سنڌ

Gul Hayat Institute

انل ڪپور

انيل ڪپور کي هينئر ٻيو نمبرون اداڪار سڏيو پيو وڃي.ڇو تہ مسلسل چار فلمون اين چندراجي تيزاب،سِپاش نہ گهٽيءَ جي رام لاکن،ڪِي و شوانات جي ايشور، ۽ رکوالا سپرهٽ وڃڻ ڪري،انيل ڪپور جون صلاحيتون مڃيرن ويون آهن. انيل واقعي هڪ ڪلاسڪ اداڪار آهي.

انيل ڪپور جو پيءُ سريندرڪپور پروڊيوسر ۽ اسسٽنٽ ڊائريڪٽر هئڻ سان گڏ ڪنهن وقت ۾ شمي ڪپور جو سيڪريٽري بہ هو. سريندر ڪپور جي ٿاهيل فلمن جي ناڪام هئڻ ڪري ،مٿس اهو بہ وقت آيو ،جڏهن هُو ٻارن ٻچن سڏو چيمبر جي تلڪ نگر ۾ رهيو. انهن گهرن ۾ فقط هڪ ڪمرو هوندو هو. اتي جا ماڻهو انيل ڪپور جن ڏانهن اهي ريمارڪس اڇلائيندا هئا تہ هنن جو فلمون ڪمائين ڪونہ ٿيون تہ بہ پنهنجي مڃي مانيءَ وارا لڳن ٿا.پاڙي جا ٻار انيل ڪپور جن تان مسخري ڪندي ڪين راج ڪپور ۽ شمي ڪپورجا چمچا چوندا هئا. انيل ڪپور سڄو ڏينهن وڏاوڏا خواب ڏسندو هو. اداڪاريءَ خا جيوڙا نندپڻ کان انيل ڪپور ۾ هئا. هڪ ڀيري وٽن لنچ تي ڪي مهمان اچڻا هئا.سو انيل ڪپور دوڙي وڃي ماءُ کي ٻڌايو تہ ٻہ غنڊا هن کي آغوا ڪريو ٿي ويا. پر هُو زوريءَ پاڻ کي بچائي آيو. ۽ پوءِ اهوئي ٿيو، جيڪو انيل ڪپور چاهيو ٿئي. سندس ماءُ ڪيس بسڪٽ ۽ ڪوڪ ڏني. انيل ڪپور جي اها پهرين اداڪاري هئي.انيل ڪپور جنهن زماني ۾ ميٽرڪ ۽ انٽر ڏني.تڏهن سندس گهڻا دوست نشي جو شڪار ٿيا. ۽ امتحانن ۾ فيل ٿي پر انيل ڪپور نشي کان بہ بچيو ۽ پاس بہ ٿيو.ننڍ پڻ ۾ انيل ڪپور جو معدو هميشہ خراب رهندو هو. تنهن ڪري هُو ڪلاس روم ۾ پٺيان پيل بينچن تي ويهندو هو. پرتہ بہ هو هميشہ سٺو شاگرد رهيو. جيئن تہ انيل ڪپور کي ننڍپڻ کان ئي ادا ڪار ٿيڻ جو شوق هو. سو سندس اسڪول جي هڪ دوست جو پيءَ، انيل ڪپور کي پاڻ سان گڏوني ويو،۽ ڪيس فلم 'توپايَل مَين گيت' لاءِ ششي ڪپور جي ننڍ پڻ جو رول مليو. ان وقت انيل ڪپور جي عمر ڏهہ ورهہ هئي. پر بدقسمتي سان اها فلم ٺهڻ بند ٿي وئي .ننڍ پڻ ۾ انيل ڪپور کي شو آف ڪرڻ ۾ مزو ايندو هو. هُو ٻئي ڏينهن فلم جي ئي ميڪ اپ ۾ اسڪول ويو هليو. سو اسئمبليءَ دوران ڪيس پهرين تہ ڪنهن ڪو نہ جانچيو،پر پوءِ سيني ڇوڪرن کي خبر پئجي وئي تہ هنن جي وچ ۾ هڪ اداڪار ويٺو آهي.انيل ڪپور اسڪول جي فينسي دريس شوز۾ گهڻا ئي ڀيرا پهريون انعام کٽيو. هُو گهڻو ڪري چيني يا جپاني ڇوڪريءَ جي ڊريس ۾ ايندو هو. ڇو جو سندس اکين ڪري، پاڻ ڏاڍو سٺو لڳندو هو. وري ڪاليج جي زماني ۾ پاڻ 'زيويئر' ڪلب جوائن ڪيائين جتي سندس ملاقات سنيتا سان ٿي. ۽ سُنيتا جي سڄي گروپ سان سندس دوستي ٿي.تڏهن انيل ڪپور بمبئيءَ جي فيشن مطابق 'ڪيا ڪررهيلا هَي' اسٽائل ۾ ڳالهائيندو هو. پر پوءِ سندس ڳالهائڻ جو طريقو بہ تبديل ٿي ويو. اسڪول ۾ انيل ڪپور جو قد ننڍو هوندو هو. ۽ سندس وڏو ڀاءُ بوني ڪپور فقط هڪ سال انيل کان وڏو هو.پر قد ۾ گهڻو ڊگهو هو. سو انيل ڪپور کي اچي اهو فڪر ٿيو.سو قد وڌائڻ لاءِ ڪيلا کائيندو هو ۽ گهر جي ڀتين سان پنهنجي قد جي ماپ ڪندو هو. پهريون سال انيل فلمون ڏسندي،ڪينٽين ۾ ويهندي ۽ ڊسڪوز۾ گهمندي گذايو. ان زماني ۾ انيل ڪپور جوافيئر هڪ پارسي ڇوڪريءَ سان چڱو وقت هليو. ۽ ان زماني ۾ سُنيتا سان فقط دوستي هئس. انٽر آرٽس ۾ انيل ڪپور کي مظهر خان مليو ۽ ٻنهي گڏجي هڪ ڪامياب ڊرامو 'دي زُواسٽوري' ڪيو. ان ڊرامي ۾ انيل ڪپور کي بيسٽ ايڪٽر ايوارڊ مليو. ان ڊرامي ۾ ششي ڪپور چيف گيسٽ هو. هُو انيل ڪپور کان ڏاڍو متاثر ٿيو،۽ ڪيس اين اين سپيءَ سان اهو چئي ملايوتہ "ڪپور فيمليءَ ۾ هي ٻيو ڪپور آهي،جيڪو اداڪاريءَ ۾ پنهنجو نالو روشن ڪندو." ان کان پوءِ انيل ڪپور لاءِ وڏا مسئلا ٿي پيا .انٽر کان پوءِ سياسي سرگرمين ۾ حصو وٺڻ ڪري، انيل ڪپور کي 'زيويئر' مان ڪڍيو ويو. وري سندس پيءُ سريندر ڪپور هارٽ پرابلم جي ڪري سخت بيمار ٿي پيو. وري انيل ۽ مظهر خان پونا جو سالن جو ڪورس ڪيو .جنهن ۾ مظهر خان تہ پاس ٿي ويو ، پر انيل ڪپور زندگيءَ ۾ پهريون ڀيروفيل ٿي پيو . هوپوناجي اداري جي ڊائريڪٽر اداڪار گريش ڪرناڊ سان مليا ،پر اها ملاقات بہ فيل ٿي ويئي.آخر ڪار ٻنهي جٹن کي پروفيسر ترينجا مليو، جيڪو پنهنجو اداڪاريءَ جو اسڪول کولي رهيو هو. سو بمبئيءَ ۾ان اسڪول ۾ هڪ سال ۾ انيل ڪپور اداڪاريءَ جي ڪورس مان گهڻو ڪجهہ سکيو، ۽ جدوجهد شروع ڪيائين. چار سال مسلسل انيل ڪپور جدوجهد ڪئي جنهن جي نتيجي ۾ڪيس 'هماري تمهاري' ۽ 'يک بار ڪهو' ۾ ننڍڙا رول مليا. پر ماڻهن چيو تہ انيل ڪپور جو مٿو تمام وڏو آهي، ۽ منهن ننڍو اٿس. ڪن وري چيو تہ ڪلهڻ ٻي ڊنگو اٿس،ڪن چيو تہ اکيون ڇوڇيون اٿس. جڏهن

Gul Hayat Institute

پنهنجي پاڻ کي ئي ڏسيو ٿو سگهي ۽ اداڪاري ڪيئن ڪندو. ٻي ڪا واهه نه ڏسي انيل بوني ڪپور سان فلم پروڊڪشن ۾ گڏ ڪم ڪرڻ لڳو. هن 'هم پانچ' ٺهڻ ۾ ڪافي مدد ڪئي. جنهن جو پروڊيوسر انيل ڪپور جو پيءُ سريندر ڪپور هو ۽ ڊائريڪٽر باپو هو. پر فلم پروڊڪشن ۾ انيل ڪپور تنگ ٿي پيو. غربت ۽ احساسِ ڪمتري کان هُو سوچيندو هو ته آئون هڪ ناڪام اداڪار آهيان ۽ منهنجي پيءُ وٽ ايترو به پيسو ڪونهي جو هُو مون اڪيلي لاءِ هڪ فلم ٺاهي سگهي. 'ايڪ بار ڪهو' ۾ انيل شبانا اعظميءَ سان مليو. شبانا انيل ڪپور تي تمام گهڻو اثر وڌو. شبانا جي معرفت انيل ڪپور جن ماڻهن سان مليو. انهن ۾ سٿيو به شامل هو. جنهن انيل ڪپور کي پنهنجي فلم 'ڪهان ڪهان سي گذر گئي' ۾ مرڪزي رول انيل ڪپور جي پسند مطابق ڏنو. جو جي انيل گليمرائزڊ اميج کان وڌيڪ پنهنجي پاڻ کي سيريزاميج ۾ مجرائڻ ٿي چاهيو. پر ان فلم ڏيڍ سال شروع ٿيڻ ۾ ورتو. ان وچ ۾ باپو انيل ڪپور کي تيلگو فلم 'ويمسرڪشن' ۾ سائن ڪيو. هڪ ٻي زبان ۾ ٺهندڙ هن فلم جو رول انيل ڪپور چيلينج طور قبول ڪيو، ۽ اها فلم سپرهٽ وئي. فلم کي ٻائيتاليه ايوارڊ مليا. جن ۾ بهترين اداڪار جو ايوارڊ به مليو. اها ساڳي فلم هنديءَ ۾ ڊب ٿي، گهڻو پوءِ 'پيار ڪا سندور' جي نالي سان ريليز ٿي. پر بمبئيءَ ۾ ڪامياب نه ٿي. ان کان پوءِ وري مني رتنام جي ڪنڙزبان جي فلم ۾ انيل ڪپور ڪم ڪيو، پر جڏهن هُو بمبئي آيو ته هن کي ڪو به فني ريسپانس نه مليو. ڪنڙ فلم ۾ انيل ڪپور ڪم ڪري اچي ڦاٿو. پوءِ ايم ايس سٿيو پنهنجي فلم شروع ڪئي. جنهن لاءِ انيل ڪپور کي پنجيتاليه ڏينهن ڪلڪتي ۾ رهڻو پيو. جتي ڪيس ذهني پختگيءَ ۾ واڌارو آيو. اهي ٽي فلمون باڪس آفيس تي ڪاڏو مچائي نه سگهيون، پر اداڪاريءَ جي لحاظ کان، انهن فلمن انيل ڪپور کي گهڻي سپورٽ ڏني. تڏهن شبانا جي مڙس راڻر جاويد جيڪو انيل ڪپور کان نفرت ڪندو هو، انهن فلمن جا رشز ڏسي انيل ڪپور کي سپورٽ ڪرڻ لڳو. سندس ئي معرفت انيل کي 'شڪتيءَ' ۾ رول مليو. جنهن جو پوءِ نالو بدلائي 'ميري جنگ' رکيو ويو. ان وچ ۾ ڪيس 'رچنا' به ملي. جنهن ۾ پاڻ پرديپ ڪمار جي ڌيءُ بڻيا، جيڪا اڄ ڪلهه ڪيريڪٽر رولز ڪري رهي آهي، جو هيرو آيو. ۽ فلم ۾ بڻيا. جو ننڍو پاءَٽي لڳو. ان کان پوءِ انيل ڪپور معاوضو به وڌايو ۽ سُنيتا سان شادي ڪرڻ جو فيصلو به ڪيو. جو جو انيل ڪپور جي جدوجهد وارن ڏينهن ۾ سُنيتا سندس خاموش ساٿ ڏنو هو. ان وقت انيل ڪپور جي عمر ستاويهه سال هئي. جڏهن پاڻ سُنيتا سان شادي ڪئي هئائين. انيل ڪپور پنهنجي زال کي پنهنجي برابر سمجهندو آهي ۽ زال مڙس جي پاڻ ۾ تمام گهڻي محبت آهي. يش چوپڙاجي 'مشعل' ۾ دليپ ڪمار به انيل ڪپور جي صلاحيتن کي خوب ساراهيو. انيل ڪپور جي وڏي ڌيءُ سونم جي جمڻ جي ڪجهه ڏينهن کان پوءِ پهريون پيرو سندس فلمون باڪس آفيس تي هٽ ويون. 'محبت' ۽ 'صاحب' ۽ وري ٻي ڌي ريا جي جمڻ کانپوءِ سندس هوم پروڊڪشن 'مسٽر انڊيا' ڪيس قومي مقبوليت ڏني. پر ان سان گڏئي سندس باري ۾ افواهه، ۽ ريو رز به مشهور ٿيڻ لڳا. سپاش نه گهئيءَ جي 'ڪرما'، پرڪاش مهراجي 'چنبيلي کي شادي' يش چو پڙاجي وِجي ۾ به انيل ڪپور جي اداڪاريءَ کي تمام گهڻو ساراهيو ويو. جيتوڻيڪ چنبيلي کي شادي ۽ وجي فلاپ ويون. ڪرما سپرهٽ وئي. نيٽ 'تيزاب' پڙڪو ڪاڏو ۽ انيل فن جي بلنديڻ ڏانهن وڌڻ لڳو. وري "رام لاکن" ۾ ڪاميڊي رول ۾ هو. ۽ فلم ۾ اهو رول ڪٿي خود غرضي ظاهر ڪري ٿو. ۽ آخر ۾ وري انسانيت جو عڪس ڏي ٿو. جڏهن ته تيزاب جو رول رومانٽڪ ۽ اينگري ٽائپ هو. وري 'ايشور' ۾ ڪلاسڪ رول هو. جيڪا تمل زبان جي فلم 'ايشور' تان ٺهي هئي. ان ۾ اهو رول ڪمل هاسن ادا ڪيو هو. پر انيل ڪپور به اداڪاري ڪري ڏيکاري ۽ پاڻ چڱو ملهايو. وري 'رکوالا' ۾ ايڪشن رول ڪري انيل ڪپور ثابت ڪري ڇڏيو ته اميتاڀ کان پوءِ فقط هُو ئي هُو آهي. سندس مقابلي ۾ ٿڻ هو. جنهن جون هڪٻئي پٺيان تيرهن فلمون فلاپ ويون آهن. سو گهڻو پٺيان رهجي ويو آهي. انيل جي سادگيءَ جو اهو حال آهي ته جڏهن سندس پيءُ پنهنجي فلم 'وه سات دن' ۾ ڪيس هيرو ڪنيو ته پاڻ سيٽ تي به پهران ۽ گوڏ ۾ پيو ڦرندو هو. پوءِ شاٽ ڏيڻ وقت ميڪ اپ ڪندو هو ۽ ڪپڙا مٽائيندو هو. هينئر انيل ڪپور جون ڪجهه اچڻ واريون فلمون هي آهن، مينا ڪشيءَ سان 'گهر هو تو ايسا' 'آگ سي کيلين گي'، سري ديوي سان بوني ڪپور جي رُوپ کي راني چورون ڪاراجا. نيلم سان 'سماج کي رکوالي' جنهن ۾ جيتندر، ۽ جياپرڊا به آهن. ڪميءَ سان راڪيش روشن جي 'ڪالا بازار' راڪيش روشن جي ئي ڪشن ڪنهيا ۾ ڊبل رول ۾ ماڌوري ۽ شلپا سان. سري ديويءَ ۽ پنهنجي پيئر لاءِ انيل جو چوڻ آهي "ته اسان جو جوڙو مهانگو به آهي ۽ ڪشور ڪمار ۽ مڌوبالا وانگر دلچسپ به. جڏهن ته منهنجو ۽ ماڌوريءَ جو پيئر راج ڪپور ۽ نرگس وانگر مقبول ٿي سگهي ٿو. اڄ انيل ڪپور فلم سائنس ڪرڻ کا پهرين سوچي سمجهي. اسڪرپٽ پڙهي ٿو. ان کان پوءِ ئي فلم سائن ڪري ٿو. ۽ سندس چوڻ آهي ته هر سال هڪڙي 'ايشور' جهڙي منفرد فلم ۾ به آئون ڪم ڪندس ته جيئن منهنجي صلاحيت وڌندي رهي. ان ڳالهه مان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته اچڻ واري وقت ۾ انيل ڪپور جي فن ۾ اڃا به گهڻي وسعت ايندي. ۽ ڪيس سپراسٽار جو رتبو به ملي ويندو. جو جو سندس صلاحيتن جي شناخت اها آهي ته انيل ڪپور ان رتبي جو حقدار به آهي. جو ڪانئس گهڻو پري نه آهي.

◉◉◉◉◉

Gul Hayat Institute

سُهٽي

انیل کپور

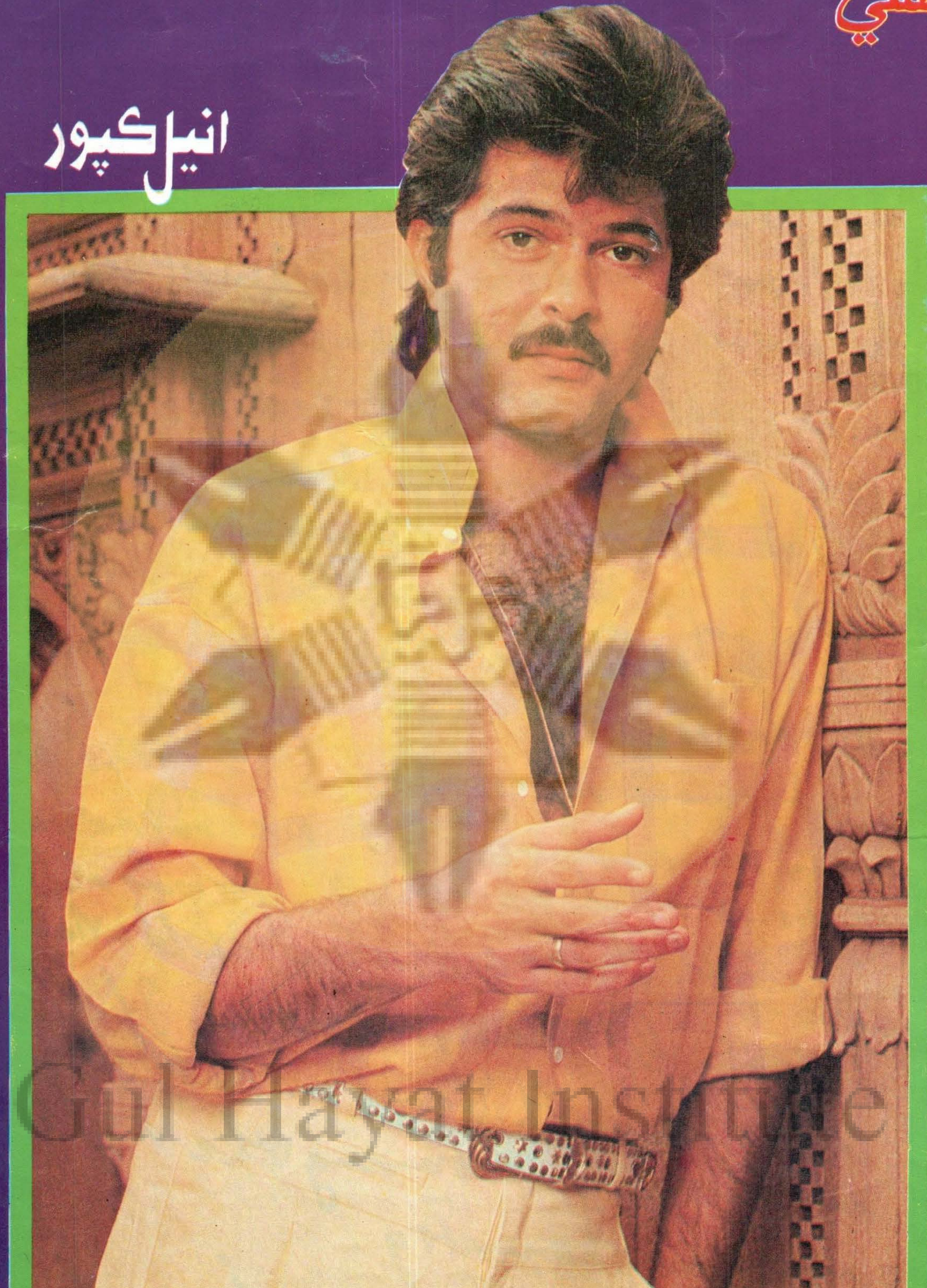

Gul Hayat Institute

SHAH LATIF TOWN

شاهه لطيف ٽائون

روز مره زندگيءَ جي
سڀني ضروري آسائشي ۽ سهولتن سان
سينگاريل ۽ سنواريل هڪ جديد ۽ مڪمل
رهائشي اسڪيم آهي، جيڪو حيدرآباد جي وچ ۾
(١١٠ فٽ ويڪري رستي، آٽوبان روڊ تي، فتح چوڪ جي
ڀرسان آهي.

Gul Hayat Institute

Sponsored By:

delta builders & Developers

NEAR CAFE GEORGE, RISALA ROAD, HYDERABAD PHONE: 20228

NOORANI printed by Noorani Block Works Tel: 215636